T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

RAİF NECDET KESTELLİ'NİN "RESİMLİ TÜRKÇE KAMUS"UNDA SÖZ VARLIĞI İNCELEMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Davut TEKİN

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ANKARA, 2020

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

RAİF NECDET KESTELLİ'NİN "RESİMLİ TÜRKÇE KAMUS"UNDA SÖZ VARLIĞI İNCELEMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Davut TEKİN

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Hülya GÖKÇE

ANKARA, 2020

ONAY SAYFASI

Davut TEKİN tarafından hazırlanan "Raif Necdet Kestelli'nin "Resimli Türkçe Kamus"Unda Söz Varlığı İncelemesi" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvan Adı Soyadı	**Kurumu**	**İmza**
Danışman		
Jüri Üyesi		
Jüri Üyesi		
Jüri Üyesi		
Jüri Üyesi		

Tez Savunma Tarihi:

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü …….. Anabilim Dalı'nda Doktora/Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Ünvan Ad Soyad

BEYAN

Bu tez içerisindeki çalışmanın kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim; aksi takdirde tüm yasal sorumluluğu kabul ediyorum.

İmza
Davut TEKİN

TEŞEKKÜR

Bu yüksek lisans çalışmasına başlarken beni her anlamda özgür bırakan, bilimsel düşünceyi yaşam biçimi olarak algılamamı sağlayan yüksek lisans tezimde beni destekleyen, bana hep güvenen Sayın Hocam Dr. Öğr. Üyesi Hülya GÖKÇE'ye teşekkür gönül borcumdur.

Yüksek lisansımın yazımı sırasında beni maddi ve manevi her yönden destekleyen aileme ve nişanlım Beyza YILMAZ'a teşekkürü bir borç bilirim.

ÖN SÖZ

Dil, insanların duygu ve düşüncelerini anlatmak için kullandıkları bir sesli işaretler sistemidir. Milletleri ezelden ebede kadar bir millet olarak birbirine bağlayan dil, düşünce ve duyguların dışa yansımasını sağlayan bir kapı görevi üstlenmiştir. Bu kapıdan çıkan bütün kelimeler veya kalıplaşmış sözler bir dilin söz varlığını oluşturan önemli kaynaklardır. Dildeki söz varlığının kayıt altına alınmasını sağlayan sözlükler, bir milletin belleğini, ruhunu ve kültürünü yansıtan kelimeleri kendi içerisinde muhâfaza eden birer cevherdirler. Bu cevherlerin içerisinde bulunan malzemenin ortaya çıkarılıp incelenmesi gereklidir. Bu cevherlerden biri olan *Resimli Türkçe Kamus*'un söz varlığı tespit edilerek incelendi.

Raif Necdet Kestelli tarafından kaleme alınan *Resimli Türkçe Kamus* 1927 yılında İstanbul'da Ahmet Kâmil Matbası'nda basılmıştır. *Resimli Türkçe Kamus* Arap harfleriyle yazılan son Türkçe sözlük olması bakımından önem arz etmektedir. Sözlükte Arapça, Farsça, Türkçe kelimelerin yanında Batı kökenli kelimelere de yer verildiği tespit edilmiştir. Bütün toplumlar arasında ticaret, siyaset, kültür ilişkileri, komşuluk ilişkileri, savaşlar vb. nedenlerden dolayı etkileşim yaşanmış ve bu etkileşim sonucunda diller arasında tıpkı ticaret gibi kelime alışverişi yapılmıştır. Yapılan kelime alışverişi sonucunda dillerin söz varlığı ve kültür varlığı da genişlemiştir. Dolayısıyla bir milletin söz varlığını ve kültür varlığını muhâfaza eden sözlüklere de bu alıntı kelimeler yerleşmiştir. Tezin ana kaynağı olan *Resimli Türkçe Kamus*'ta da alıntı kelimeler çok fazladır. Büyük bir imparatorluk devleti olan Osmanlı Devleti bir çok milleti içerisinde barındırdığı için birçok ulusla etkileşim içine girmiş ve bu etkileşim sonucunda birçok kelime Türkçeye yerleşmiştir. Türk milleti bu kelimelerle duygularını, düşüncelerini, sevgilerini, hürmetlerini, inaçlarını ifade ederek bu kelimeleri kendilerine mâl etmişlerdir. Dolayısıyla Türkçenin bir imparatorluk dili olduğu söylenebilir.

Dilbilimciler tarafından dillerin söz varlığında; akrabalık adları, meslek adları, sayı adları, renk adları, hayvan adları, organ adları, eşya adları gibi adbilimi verileri bulunmaktadır. Bunun yanı sıra; atasözleri, deyimler, ikilemeler, kalıplaşmış sözler, argo kelimeler de dilin söz varlığının kalıplaşmış dil birimleridir. Bu çalışmada *Resimli Türkçe Kamus*'ta bulunan söz varlığı tespit edilerek dilbilgisi yönünden tahlil edilmiştir. Tez dört bölümden oluşmaktadır.

Tezin birinci bölümünde; problem durumu, araştırmanın amacı, önemi ve kullanılan yöntem hakkında bilgiler verildi.

Tezin ikinci bölümde; dilin, sözlüğün ve sözvarlığının tanımı yapılmıştır. Türkçenin söz varlığını oluşturan atasözleri, deyimler, ikilemeler, kalıp ifadeler, alıntı kelimeler hakkında genel bilgiler verildi.

Tezin üçüncü bölümünde; Raif Necdet Kestelli'nin hayatı, edebi anlayışı, eserleri *ve Resimli Türkçe Kamus*'u üzerine kısa bilgiler verildi. Bu bölümde *Resimli Türkçe Kamus*'ta bulunan kalıplaşmış dil birimleri: deyimler, birleşik kelimeler, ikilemeler, kalıp ifadeler tespit edilerek cümle bilgisi (sentaks) konuları dahilinde değerlendirildi. Tespit edilen kalıplaşmış dil birimleri üzerine değerlendirmeler yapılarak sayıları hakkında bilgiler verildi. Tespit edilen bütün kalıplaşmış dil birimlerinin anlamları yanlarına italik olarak yazıldı ve abecesel olarak sıralandı. Söz varlığının bir unsuru olan atasözlerine *Resimli Türkçe Kamus*'ta rastlanılmadı. Argo kelimeler de bu gurubun sonunda yapı bakımından incelendi.

Tezin dördüncü bölümünde; *Resimli Türkçe Kamus*'ta bulunan tematik alanlardaki söz varlığı ele alındı. Bu alanda 15 farklı tematik alandaki sözler yapı ve kökenlerine göre ele alınıp incelendi. Kök ve eklerin birleşme yolları, eklerin anlam ve görevleri, hakkında bilgiler verildi. Tespit edilen bazı kelimeler için tarihi kaynaklar etimolojik sözlükler taranarak elde edilen bilgiler ve görüşler de eklenildi. Elde edilen veriler değerlendirme kısmından sonra tablolarda gösterildi.

Son söz olarak çalışmamın başından sonuna kadar karşılaştığım birtakım güçlüklerin çözümünde yardımlarını esirgemeyen, bana yol gösteren, bilgisini, ilgisini ve zamanını benden esirgemeyen, saygıdeğer danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Hülya GÖKÇE'ye ve kendisinden çok şey öğrendiğim saygıdeğer hocamlarım Prof. Dr. Funda TOPRAK'a Doc. Doç. Dr. Akartürk KARAHAN'a ve Dr. Öğr. Üyesi Sayın Aziz GÖKÇE'ye, minnet ve şükranlarımı sunuyorum.

ÖZET

Bir milletin en kıymetli hazinesi, o dilde yazılmış olan sözlüklerdir. Sözlükler bir milletin kültür varlığının temel taşlarını oluşturur. Sözlüklerdeki kelimelerin ruhunda onu kullanan ve işleyen ulusun kültür mirası bulunmaktadır. Sözlükte bulunan kelimeleri bir milletin ataları asırlarca duymuş idrak etmiş ve bu kelimelerle duygularını, düşüncelerini sanatla işleyip ifade etmişlerdir. Bu yüce duyguların ve düşüncelerin dışa yansıması olan kelimeler bir milletin söz varlığını oluşturan önemli unsurlardır.

Ulu bir milletin ruhunu yansıtan kelimelerin, sözlük haline getirildiği *Resimli Türkçe Kamus*'un söz varlığının incelenmediği tespit edilerek bu görev doğrultusunda tez çalışması yapıldı. Raif Necdet Kestelli tarafından kaleme alınan *Resimli Türkçe Kamus* Arap harfleriyle yazılan son Türkçe sözlük olması bakımından önem arz etmektedir. Sözlükte Arapça, Farsça, Türkçe kelimelerin yanında Batı kökenli kelimelere de yer verildiği tespit edilmiştir. 18590 söz bulunan sözlüğün dili sadedir. Bazı maddelerin resimlerle verilmesi bu sözlüğün önemini daha fazla artırmıştır. Öncelikle söz varlığı kavramı tanıtılarak söz varlığı ögelerine yer verildi. Daha sonra dillerin söz varlığı içinde bulunan atasözleri, deyimler, ikilemeler, birleşik kelimeler ve kalıp sözler tespit edilerek gramer yapıları incelendi. Gramer yapıları incelenen bu kalıplaşmış dil birimleri üzerine değerlendirmelerde bulunularak dil bilimciler tarafından ifade edilmiş bazı görüşler belirtildi. Kalıplaşmış dil birimleri incelendikten sonra, bilincin algılayarak dil ile yansıttığı canlı cansız bütün varlıklara verilen adlar, söz varlığı açısından ele alınarak kavramsal tasnifi yapıldı. Tespit edilen ad bilimi verileri morfolojik olarak irdelenmiş ve eklerin anlamları, görevleri, kökenleri hakkında görüşler tespit edilerek teze dahil edilmiştir.

Bir milletin belleğini içerisinde barındıran sözlüklerin, söz varlığının kayıt altına alınması ve üzerine çalışılması o dili koruyacak, gelecek nesillere yeni imkânlar sunacaktır. Dolayısıyla dilin tılsımlı yanlarını ortaya çıkarmak ve bu mûcizevî dil birimlerini tespit etmek bir milletin aslî görevi olmalıdır. Bu görev doğrultusunda *Resimli Türçe Kamus*'un söz varlığı tespit edilerek incelendi.

Anahtar Kelimeler: Ad bilimi, Gramer. Sözlük, Söz varlığı.

ABSTRACT

The most precious treasure of a nation is the dictionaries written in that language. The dictionaries constitute the cornerstones of a nation's cultural existence. The spirit of the words in the dictionaries harbors the cultural heritage of the nation that uses and processes these words. The ancestors of a nation have heard and understood the words found in the dictionary for centuries. They processed and expressed their feelings and thoughts by the help of these words through art. Words that are the outward reflection of these supreme feelings and thoughts are important elements that constitute the vocabulary of a nation.

Since we have found that "*Resimli Türkçe Kamus"* does not examine the vocabulary that reflects the spirit of a great nation, we have undertaken this task instead. " *Resimli Türkçe Kamus*", written by Raif Necdet Kestelli, is important in terms of being the last Turkish dictionary written in Arabic letters. It has been determined that the dictionary includes words of western origin in addition to Arabic, Persian and Turkish words. The language of the dictionary, which contains 18590 words, appears to be plain. The expression of some words with pictures has increased the importance of this dictionary. In this study, the concept of vocabulary was principally introduced and the elements of vocabulary were included. The proverbs, idioms, duplications, compound words and phrases found in the vocabulary of languages were determined and their grammatical structures were examined later on. Some of the opinions expressed by linguists have been stated by evaluating these stereotyped units of language whose grammatical structures have been studied. After examining the stereotyped Language units, the names given to all living and non-living beings that consciousness perceives and reflects with language have been taken into consideration in terms of vocabulary and their conceptual classification has been made. The onomastic data we identified were examined morphologically and opinions about the meanings, functions and origins of the suffixes were determined and included in our study.

By means of recording and working on dictionaries and vocabulary that contain the memory of a nation, that language will be preserved and new opportunities will be offered to future generations. Therefore, it must be the primary duty of a nation to reveal the magical aspects of language and to identify these miraculous linguistic units.

Key Words: Onomasiology, Grammar, Dictionary, Vocabulary.

İÇİNDEKİLER

ÖZET i

ABSTRACT ii

İÇİNDEKİLER iii

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ viii

TABLOLAR DİZİNİ ix

1. GİRİŞ 1

1.1. Problem 1

1.2. Amaç 2

1.3. Önem 2

1.4. Sınırlılıklar 3

1.5. Tanımlar 3

1.6. Yöntem 4

1.6.1. Çalışmanın Modeli 4

1.6.2.Veri Kaynağı 4

1.6.3. Verilerin Toplanması 5

1.6.4. Verilerin Çözümlenmesi (Analizi) 5

2. KURAMSAL ÇERÇEVE 8

2.1. Söz Varlığını İçeren Ögeler 8

2.1.1. Temel Sözvarlığı 11

2.1.2. Atasözü 12

2.1.3. Deyimler 14

2.1.4. İkilemeler 17

2.1.5. Kalıp sözler 19

2.1.6. Kalıplaşmış sözler 20

2.1.7. Terimler 21
2.1.8. Çeviri sözcükler alıntılar 23
3. BULGULAR VE YORUMLAR 25
3.1. Raif Necdet Kestelli 25
3.1.1. Hayatı (1881 İzmir-1937 Londra) 25
3.1.2. Edebi Anlayışı 26
3.1.3. Eserleri 27
3.1.4. Resimli Türkçe Kamus 27
3.2. Resimli Türkçe Kamus'ta Deyimler 28
3.2.1. İsim Tamlaması Kalıbıyla Oluşan Deyimler 30
3.2.2. Sıfat Tamlaması Kalıbıyla Oluşan Deyimler 40
3.2.3. Fiilimsi Grubu Ekleriyle Oluşan Deyimler 44
3.2.4. *Gibi* Edatı İle Kurulu Olan Edat Grubu Yapısındaki Deyimler 63
3.2.5. Tekrar Grubundan Oluşan Deyimler 64
3.2.6. Değerlendirme 65
3.3. Resimli Türkçe Kamus'ta Birleşik Kelimeler 67
3.3.1. İsim Tamlaması Kalıbındaki Birleşik Kelimeler 68
3.3.2. Sıfat Tamlaması Kalıbındaki Birleşik kelimeler 79
3.3.3. Fiilimsi Kalıbındaki Birleşik Kelimeler 83
3.3.4. İsnat Grubu Kalıbındaki Birleşik Kelimeler 83
3.3.5. Tür Kayması Yoluyla Oluşan Birleşik Kelimeler 84
3.3.6. Ses Değişimi Yoluyla Oluşan Birleşik Kelimeler 84
3.3.7. Anlam Kayması Yoluyla Oluşsan Birleşik Kelimeler 84
3.3.8. Değerlendirme 86
3.4. Resimli Türkçe Kamus'ta İkilemeler 89
3.4.1. Aynı Sözcüğün Tekrarıyla Oluşan İkilemeler 89

3.4.2. Yakın Anlamlı Sözcüklerin Tekrarıyla Oluşan İkilemeler 90
3.4.3. Karşıt Anlamlı Sözcüklerin Tekrarıyla Oluşan İkilemeler 91
3.4.4. Biri Anlamlı Biri Anlamsız Sözcüklerle Oluşan İkilemeler 91
3.4.5. Her İkisi de Anlamsız Sözcüklerle Oluşan İkilemeler 92
3.4.6. Sözcüklerden Birine ya da Her İkisine Ekler Getirilerek Yapılan İkilemeler ... 92
3.4.7. Yansıma Sözcüklerden Oluşan İkilemeler 93
3.4.8. Değerlendirme 94
3.5. Resimli Türkçe Kamus'ta Kalıp İfadeler 95
3.5.1.Tek Sözcükten Oluşan Kalıp İfadeler 95
3.5.2. Birleşik Fiil Kalıbıyla Oluşan Kalıp İfadeler ve Deyimler 99
3.5.3. İkileme Kalıbıyla Oluşan Kalıp İfadeler 105
3.5.4. Sıfat Tamlaması Kalıbıyla Oluşan Kalıp İfadeler 106
3.5.5. Edat Öbeği Kalıbıyla Oluşan Kalıp İfadeler 106
3.5.6. Soru Sözcükleriyle Oluşan Kalıp İfadeler 107
3.5.7. Yabancı Tamlama Kalıbıyla Oluşan Kalıp İfadeler 108
3.5.8. Cümle Yapısında Kalıp İfadeler 108
3.5.9. Değerlendirme 109
3.6. Resimli Türkçe Kamus'ta Argo Kelimeler 110
3.6.1. Basit Yapılı Argo Kelimeler 110
3.6.2. Türemiş Yapılı Argo Kelimeler 114
3.6.3. Anlamca Kaynaşmış ve Deyimleşmiş Birleşik Yapılı Argo Kelimeler 116
3.6.4. Değerlendirme 117
4. TEMATİK ALANLARDA SÖZ VARLIĞI 119
4.1. Resimli Türkçe Kamusta' ta Akrabalık Adları 119
4.1.1. Kan Yoluyla Akrabalık Bildiren Adların Kökeni 119
4.1.2. Evlilik Yoluyla Akrabalık Bildiren Adların Kökeni 130

4.2. Resimli Türkçe Kamusta'ta Organ Adları 135
4.2.1. Basit Yapılı Organ Adları 135
4.2.2. Türemiş Yapılı Organ Adları 140
4.2.3. Birleşik Yapılı Organ Adları 141
4.2.4. Günümüzde Kullanılmayan Alıntı Organ Adları 142
4.3. Resimli Türkçe Kamusta'ta Hayvan Adları 145
4.3.1. Basit Yapılı Hayvan adları 145
4.3.2. Türemiş Yapılı Hayvan Adları 158
4.3.3. Birleşik Yapılı Hayvan Adları 159
4.4. Resimli Türkçe Kamusta'ta Sosyal ve Ekonomik Alanda Kullanılan Eşya Adları 163
4.4.1. Basit Yapılı Eşya Adları 163
4.4.2. Türemiş Yapılı Eşya Adları 179
4.4.3. Birleşik Yapılı Eşya Adları 187
4.5. Resimli Türkçe Kamusta'ta Süs Eşyası Adları 192
4.5.1. Basit Yapılı Süs Eşyası Adları 192
4.5.2. Türemiş Yapılı Süs Eşyası Adları 193
4.5.3. Birleşik Yapılı Süs Eşyası Adları 193
4.6. Resimli Türkçe Kamusta'ta Kıyafet ve Kumaş Adları 194
4.6.1. Basit Yapılı Kıyafet ve Kumaş Adları 194
4.6.2. Türemiş Yapılı Kıyafet Kumaş Adları 198
4.6.3. Birleşik Yapılı Kıyafet Kumaş Adları 198
4.7. Resimli Türkçe Kamus'ta Bitki Adları 199
4.7.1. Basit Yapılı Bitki Adları 199
4.7.2. Türemiş Yapılı Bitki Adları 209
4.7.3. Birleşik Yapılı Bitki Adları 210

4.8. Resimli Türkçe Kamusta'ta Renk Adları 214
4.8.1. Basit Yapılı Renk Adları 214
4.8.2. Türemiş Yapılı Renk Adları 217
4.8.3. Birleşik Yapılı Renk Adları 218
4.9. Resimli Türkçe Kamusta'ta Sayı Adları 220
4.9.1. Basit Yapılı Sayı Adları 220
4.9.2. Türemiş Yapılı Sayı Adları 221
4.9.3. Birleşik Yapılı Sayı Adları 221
4.10. Resimli Türkçe Kamusta'ta Cinsiyet Adları 222
4.10.1. Basit Yapılı Cinsiyet Adları 222
4.10.2. Türemiş Yapılı Cinsiyet Adları 224
4.10.3. Birleşik Yapılı Cinsiyet Adları 224
4.11. Resimli Türkçe Kamus'ta Meslek Adları 224
4.11.1. Basit Yapılı Meslek Adları: 224
4.11.2. Türemiş Yapılı Meslek Adları 228
4.11.3. Birleşik Yapılı Meslek Adları 232
4.12. Resimli Türkçe Kamus'ta Terimler 234
4.12.1. Resimli Türkçe Kamus'ta Dini Terimler 234
4.12.2. Resimli Türkçe Kamus'ta Savaş ve Askerlik Terimleri 250
5. SONUÇ 259
6. KAYNAKLAR 262

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Ar. **:** Arapça

ET. **:** Eski Türkçe

Far. **:** Farsça

Fr. **:** Fransızca

İsp. **:** İspanyolca

İt. **:** İtalyanca

Rus. **:** Rusça

Trk. **:** Türkçe

Yun. **:** Yunanca

AG **:** A.Gabain , *Eski Türkçenin grameri*

DLT **:** *Dîvânü Lugât it'-Türk Tercümesi*

DS **:** *Derleme Sözlüğü*

EDPT : G.Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre - Thirteenth- Century Turkish*

EUTS : *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*

// : Fonem parantezi.

{} : Morfem parantezi.

- : Gramer tahlilinde fiil kökü, fiil köküne gelen ek.

+ : Gramer tahlilinde isim kökü, isim köküne gelen ek.

* : Tanıklanamayan şekil; yeniden kuruluşu yapılmış şekiller.

ø : Bulunmamayı gösterir.

> : Bu şekle gider.

< : Bu şekilden gelir, bir dilden başka bir dile geçiş.

~ : Değişken şekil.

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Resimli Türkçe Kamus'ta akarabalık adlarının kökeni ve yapısı 135
Tablo 2. Resimli Türkçe Kamus'ta organ adlarının kökeni ve yapısı 144
Tablo 3. Resimli Türkçe Kamus'ta hayvan adlarının kökeni ve yapısı. 163
Tablo 4. Resimli Türkçe Kamus'ta eşya adlarının kökeni ve yapısı 192
Tablo 5. Resimli Türkçe Kamus'ta süs eşyası adlarının kökeni ve yapısı 194
Tablo 6. Resimli Türkçe Kamus'ta kıyafet ve kumaş adlarının kökeni ve yapısı 199
Tablo 7. Resimli Türkçe Kamus'ta bitki adları adlarının kökeni ve yapısı 214
Tablo 8. Resimli Türkçe Kamus'ta renk adlarının kökeni ve yapısı 219
Tablo 9. Resimli Türkçe Kamus'ta sayı adlarının kökeni ve yapısı. 222
Tablo 10. Resimli Türkçe Kamus'ta cinsiyet adlarının kökeni ve yapısı. 224
Tablo 11. Resimli Türkçe Kamus'ta meslek adlarının kökeni ve yapısı 234
Tablo 12. Resimli Türkçe Kamus'ta dini terimlerin kökeni ve yapısı 249
Tablo 13. Resimli Türkçe Kamus'ta savaş ve akerlik terimlerinin kökeni ve yapısı 258

1. GİRİŞ

1.1. Problem

Dil, cümlelerin topluluğudur. Cümleler ise bir düşünceyi, bir duyguyu, bir durumu, bir olayı yargı bildirerek anlatan kelime dizinidir. Dili ve cümleleri oluşturan kelimelerin toplandığı sözlükler bir ulusun kültür mirasını oluşturan önemli kaynaklardır. Topaloğlu'na göre sözlük bir dilin ya da bir bölümünün genel olarak veya belirli bir zamanda kullanılan kelime ve deyimlerini umumiyetle alfabe sırasına bazen de kavram alanlarına göre ele alıp aynı dille tanım yapan, örnek vererek açıklayan veya başka bir dildeki karşılıklarını yazan kaynaktır (Topaloğlu 2010: 25). Bir toplumun kullanmış olduğu dilin malzemeleri incelendiğinde o toplumun kültürel birikimine ait izlere ulaşılabildiği gibi tarih boyunca ne tür değişimlere uğradığı da gözlemlenebilir. Dolayısıyla toplumun kullanmış olduğu bütün malzemeleri içinde barındıran sözlükler bir milletin söz varlığı açısından önemlidirler.

Söz varlığı denildiğinde, bir dilin bütün sözcüklerini, deyimlerini, atasözlerini, terimlerini, argo sözlerini ve çeşitli kalıplaşmış dil birimlerinin hepsi ele alınabilir. Türkçede söz varlığı, kelime hazinesi, sözcük dağarcığı, sözcük gömüsü gibi terimlerle karşılanır. Aksan, "Filoloji ve dilbilim çalışmalarında, bir dilin sözcükleri, terimleri, yabancı dilden gelme öğeleri, atasözleri, deyimleri, insanlar arasındaki ilişkilerde kullanılması gelenek olmuş kalıp sözleri ve kalıplaşmış birtakım özdeyişler, bir bütün olarak sözvarlığı adı altında ele alınır. Bu terimle anılan varlık, aynı zamanda, o dili konuşan ulusun maddi ve manevi kültürünü, dünya görüşünü, yaşam koşullarını ve deneyimlerini de yansıtır." (Aksan, 2006: 13). Bütün bu zenginliklerin yer aldığı *Resimli Türkçe Kamus'*un söz varlığı açısından incelenmesi bu araştırmanın problemini oluşturmaktadır.

Osmanlı Türkçesiyle ilgili çok sayıda sözlük olmasına rağmen bu sözlüklerin söz varlığı açısından incelenmediği ihmal edilmiş bir konudur. Başvuru eserleri arasında önemli bir yere sahip olan Osmanlı Türkçesi sözlükleri, Türk milletinin kayda geçirilmiş en değerli hazinesidir. Bu hazinelerin incelenip araştırılması ve zenginliğinin ortaya çıkarılması her Türk gencinin aslî görevidir. Bu görev üstlenilerek Raif Necdet Kestelli'nin kaleme aldığı *Resimli Türkçe Kamus* eserinin söz varlığı incelendi.

1.2. Amaç

Yapılan bu tez çalışmanın temel amacı, Raif Necdet Kestelli'nin *Resimli Türkçe Kamus* eserinin söz varlığının belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda da aşağıda bulunan şu sorulara cevap aranmaya çalışıldı:

1) Raif Necdet Kestelli'nin *Resimli Türkçe Kamus*' unda söz varlığını oluşturan ögeler nelerdir?

2) Raif Necdet Kestelli'nin *Resimli Türkçe Kamus*' unda söz varlığını oluşturan "deyimlerin" kullanım sıklıkları nedir?

3) Raif Necdet Kestelli'nin *Resimli Türkçe Kamus*'unda söz varlığını oluşturan "atasözlerinin" kullanım sıklıkları nedir?

4) Raif Necdet Kestelli'nin *Resimli Türkçe Kamus*'unda söz varlığını oluşturan "ikilemelerin" kullanım sıklıkları nedir?

5) Raif Necdet Kestelli'nin *Resimli Türkçe Kamus*'unda söz varlığını oluşturan "terimlerin" kullanım sıklıkları nedir?

6) Raif Necdet Kestelli'nin *Resimli Türkçe Kamus*'unda söz varlığını oluşturan "kalıplaşmış sözlerin" kullanım sıklıkları nedir?

7) Raif Necdet Kestelli'nin *Resimli Türkçe Kamus*'unda söz varlığını oluşturan "yabancı sözcüklerin" kullanım sıklıkları nedir?

8) Raif Necdet Kestelli'nin *Resimli Türkçe Kamus*'unda bulunan "adlandırmalar" hangi kavramsal başlıklar altında sınıflandırılabilir?

9) Raif Necdet Kestelli'nin *Resimli Türkçe Kamus*'unda bulunan "söz varlığının" dilsel kaideleri nelerdir?

1.3. Önem

Türkler İslam medeniyeti dairesine girdikten sonra zamanla alfabelerini de değiştirmişler ve Arap harflerini kullanmaya başlamışlardır. 1928'deki alfabe değişikliğine kadar binlerce cilt Osmanlı Türkçesi eseri yazılmıştır. Bu Osmanlı Türkçesi ile yazılan

eserlerden biride Raif Necdet Kestelli tarafından kaleme alınan *Resimli Türkçe Kamus*'tur. Kaynak eserler arasında önemli bir yere sahip olan *Resimli Türkçe Kamus* bir milletin geçmiş mirasını günümüze taşımıştır.

Ulu bir milletin ruhunu yansıtan kelimelerin toplanılıp sözlük haline getirildiği *Resimli Türkçe Kamus*'un söz varlığının incelenmediğini tespit ederek bu görevi üstlenmiş bulunmaktayız. Osmanlı Türkçesi söz varlığı incelemelerinin dilin sadece bir kısmını değil tümünü kapsayacak bir şekilde yapılması gerekir. Bu da ancak sözlükler gibi dilin çok farklı alanlardaki söz varlığını içinde bulunduran kapsamlı eserlerin ele alınmasıyla mümkün olabilir.

Sözlüklerde, on binlerce sözcük vardır. Fakat bir dilde bulunan kelimelerin fazla olması o dili yüceltmez ve zenginleştirmez. Önemli olan, her kelimenin farklı bir anlam taşıması ve farklı bir anlam karşılamasıdır. Dillerin ne derece zengin olduğunu anlamak için sözlüklerdeki kelimelerin ele alınıp incelenmesi bu bakımdan önemlidir. Bu tezde *Resimli Türkçe Kamus*'un söz varlığının niteliği, yeni durum ve kavramları karşılamada takip ettiği yolları ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Bu amacın sonucu olarak Türkçenin zenginliğinin tespiti yapılarak sunulmuştur.

1.4. Sınırlılıklar

Yapılan bu tez çalışması, Raif Necdet Kestelli tarafından kaleme alınan *Resimli Türkçe Kamus* eserinin söz varlığının incelenmesiyle sınırlıdır. Eserdeki deyimlerin, ikilemelerin, alıntı kelimelerin, birleşik kelimelerin vs. tespiti yapılmış ve sözlükteki adlar kavram alanlarına göre tasnif edilmiştir.

1.5. Tanımlar

Dil: "Dil, insanın evrendeki yerini ve değerini belirleyen bir yetidir" (Aksan, 2011: 12).

Söz varlığı: Türkçe Sözlük'te "Bir dildeki sözlerin bütünü, söz hazinesi, söz dağarcığı, sözcük hazinesi, kelime hazinesi, kelime kadrosu, vokabüler" olarak tanımlanır (TDK, 2011: 2158).

Deyim: "Gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan ve çekici bir anlatım özelliğine sahip olan kelime öbeği." (Korkmaz, 1992: 43).

Atasözü: "İnsanoğlunun deneyimlerinden, bilgeliğinden ve benzetme gücünden kaynaklanan atasözleri dünyanın her dilinde vardır; çoğunlukla bir tümce biçiminde oluşarak bir yargı anlatan, kimi zaman ölçü ve uyakla, söyleyiş açısından daha etkili olmaya yönelen sözlerdir." (Aksan, 2009: 38).

İkileme: "Anlatım gücünü arttırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılmasıdır." diyerek tanımlamıştır (Hatipoğlu, 1981: 9).

1.6. Yöntem

1.6.1. Çalışmanın Modeli

Bu tez, önceden üretilmiş bir yapı üzerinde tarama çerçevesinde hazırlanmıştır. *Resimli Türkçe Kamus* içinde bulunan söz varlığı ögeleri incelenmiştir. Söz varlığında bulunan deyimlerde, ikilemelerde ve birleşik kelimelerde bulunan kelime grupları tespit edilerek gösterilmiştir. Bunun yanı sıra söz varlığını oluşturan organ adları, hayvan adları, eşya adları, sayı adları renk adları, meslek adları tespit edilerek yapı bakımından tasnif edilmiştir. Tespit edilen söz varlığı malzemeleri alfabetik olarak verilmiş, açıklamaları italik olarak belirtilmiştir. Ad bilimi olan kavramların kökenleri hakkında bilgiler verilmiştir. Tespit edilen veriler tablolarda gösterilmiştir.

1.6.2.Veri Kaynağı

Bu tezin temel veri kaynağını, Raif Necdet Kestelli'nin kaleme aldığı *Resimli Türkçe Kamus* oluşturmaktadır. Ana malzeme olan sözlük dışında dil ve söz varlığı üzerine belli başlı görüşler teze kaynak oluşturmuştur. Bunlardan bazıları:

Aksan, D. (2004). *Türkçenin Sözvarlığı*. 3. Basım, Ankara, Engin Yayınevi.

Aksoy, A. Ö. (1971). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I*. Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi.

Ergin, M. (2009). *Türk Dil Bilgisi.* İstanbul, Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.

Gökçe, A. (1998). *Türkiye Türkçesinin Tarihî Sözlükleri*, Kebikeç Yayınları, Ankara.

Gökdayı, H. (2015). *Türkçede Kalıp Sözler.* İstanbul. Kriter Yayınları.

Korkmaz, Z. (2019). *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi.* 6. Baskı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

1.6.3. Verilerin Toplanması

Bu araştırmada, Türkçenin söz varlığına katkıda bulunmuş olan *Resimli Türkçe Kamus*'taki veriler tespit edilerek sistematik olarak ortaya koyulmuştur. Elde ettiğimiz söz varlığı verileri *Resimli Türkçe Kamus*'tan toplanılmış ve değerlendirilmiştir.

1.6.4. Verilerin Çözümlenmesi (Analizi)

Bu tezde yazılı bir araç olan *Resimli Türkçe Kamus*, söz varlığı açısından incelenmiştir. Bir dilin söz varlığı o dilin zenginliğini gösterir. Aksan, Türkçenin kavramlaştırma gücü, anlatım yollarının çeşitliliği, ikilemelerindeki sınırsızlık, deyimlerdeki zenginliği gibi özelliklerinin ayrı ayrı ölçütler oluşturduğunu ifade etmiş ve şu tespitte bulunmuştur "Ayrıntılı anlatımın zengin örneklerini veren Anadolu ağızlarımızın 80100.000 sözcüğü bulan söz varlığı ve yüzyıllar boyu yabancı dil tutkunluğu nedeniyle yabancı ögelerin yeğlenerek Türkçelerinin unutulduğu göz önüne alınınca anadilimizin zenginliği yadsınamaz." (Aksan, 2017: 115).

Sözlükte geçen deyimler, ikilemeler, birleşik sözcükler, kalıp ifadeler, argo kelimeler ve isim soylu sözcüklerin yoğun olarak kullanıldığı 12 farklı tematik alandaki sözler tespit edilerek incelendi. Bu tespit sonucunda Osmanlı Türkçesi söz varlığı belirlenmeye çalışıldı. Tezin bulgular ve yorumlar kısmında ilk olarak deyimler, birleşik sözcükler, ikilemler, kalıp ifadeler ve argo kelimeler ele alındı. Bu kalıplaşmış dil birimleri, argo kelimeler dışında kelime gurupları halinde incelendi. Argo kelimeler kalıplaşmış kelime olduğu için bu guruba dahil edildi ve yapı bakımından incelendi. Bu bölümde elde edilen söz varlığı ögeleri şöyle tanımlanabilir: Aksoy' a göre, deyimler, ister sözcük öbeği, ister tümce biçiminde olsunlar, söz içinde ad, sıfat, belirteç, ünlem, eylem görevi üstlenirler (Aksoy, 1976: 422). Birleşik kelime iki kelimeden oluşan ve tek bir varlığı karşılayan

kalıplaşmış kelimelerdir. Gökçe'ye (2018: 139) göre, birleşik kelimelerin bir araya getirilmesi sırasında, belirli gramer kurallarına uyulur. Kelimelerin birleşmiş kabul edilmeleri için kaynaşmaları, kalıplaşmaları ya da terim değerinde olmaları gerekir. Demirci (2015: 75), birleşik isimlerin oluşum yolları bakımından çok çeşitlilik göstediğini, isim tamlaması, sıfat tamlaması, iki çekimli fiil, isim+çekimli fiil türünün bunlardan sadece birkaçı olduğunu belirtmiştir. Tür kayması yoluyla, anlam kayması yoluyla ve ses değişimi yoluyla oluşan birleşik kelimelerde gruplar halinde gösterilerek Türkçenin gramer zenğinliği ortaya çıkarılmaya çalışıldı.

İkilemeler, genellikle anlamı pekiştirmek, güçlendirmek için oluşturulmuş sözcük grupları olarak tanımlanır. Hatiboğlu, ikilemeyi kuran sözcüklerin genel özelliklerinin başında ses benzerliği ve ses uygunluğunun geldiğini belirtmiş ve ses benzerliğinin, anlatım zorunluğu ile birlikte, ikilemeyi kuran en büyük etken olduğunu ifade etmiştir (Hatiboğlu, 1981: 13). Tespit edilen ikilemeler oluşum şekilleri bakımından gruplar halinde incelendi. Kalıp ifadeler, belli durumlarda söylenmesi gelenek olmuş ifadelerdir. Bu sözler toplumun yaşam biçimi hakkında da bilgiler verir. Gökdayı, kalıp sözlerin bazen tümce özelliği taşıdığını bazen sözcük öbeği özelliği taşıdığını bezen de tek sözcükten oluştuğunu belirtmiştir (Gökdayı, 2008: 94). Tezde kalıp ifadeler bu çevçeve içerisinde ele alındı. Argo edebiyatmızın çeşitli dönemlerinde edebiyat eserlerinde bir söz varlığı olarak kendini göstermiştir. Divan şiirinde, halk şiirinde argo kelimelerin yer edindiği inkar edilmez bir gerçektir. Kısaca argo için şu özellikler sıralanabilir: Argo, ortak dilden ayrılır, gizliliği esas almaktadır, aynı meslek ve topluluktaki insanların kendilerine özlü buldukları bir dildir.

Tematik alandaki verilerin ve kalıplaşmış dil birimlerinin çözümlemesinde nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan içerik çözümlemesi kullanılmıştır. İçerik çözümlemesinde, dokümanlardan elde edilen nitel araştırma verilerinin işlenmesi, verilerin kodlanması, temaların bulunması, kodların ve temaların düzenlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanması şeklinde dört aşama bulunmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Bu bölümde içerik çözümlemesi türlerinden "kategorisel çözümleme tekniği" kullanılmıştır. Bu teknikte, belli bir ileti önce birimlere bölünür, daha sonra bu birimler önceden tespit edilmiş ölçütlere göre kategoriler halinde gruplandırılır ve kategorilerin sıklığı (frekansı) hesaplanır (Tavşancıl ve Aslan, 2001). Bu bölümde önce grup başlıkları tespit edilmiştir. Daha sonra bu grupları tamamlayan kelimeler, gruplar içerisine

yerleştirilerek yapı bakımından ele alınmıştır. Kelimlerin yapısı hakkında Demirci, “Dilde bir tek anlamı vermek için bazen kök halinde bir kelime, bazen eklerle büyütülmüş bir kelime, bazen birkaç kelimeden meydana getirilmiş bir kelime gerekir. Başka bir deyişle anlam aktarıcı dil elementleri tek tip olmak zorunda değildir. Bu tek tip olmama hali sadece kelime türleri için geçerli değildir. Ek, kök kelime seviyesinden cümle seviyesine kadar dilin her seviyesinde yapısal çeşitlilik mevcuttur.” (Demirci, 2015: 73). Bu bölümde gruplar bulunduktan sonra kelimeler guruplara yerleştirilip incelendi. Daha sonra tablo oluşturulup elde edilen ad bilimi verilerinin oranları gösterildi.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Söz Varlığını İçeren Ögeler

Dil, insanların kültürel ve toplumsal yapısını yansıtan; aynı zamanda sosyal kültürel zenginliğini kuşaktan kuşağa aktaran önemli bir araçtır. Dil, sonsuz sayıda kelimenin sonlu sayıdaki kurallarını kapsayan bir değerler sistemidir. Bazı dil bilimcilere göre dil:

Banguoğlu'na göre, dil insanların isteklerini anlatmak için kullandıkları bir sesli işaretler sistemidir. Elle başla, gözle kaşla işaretler yaparak da bazı duygularımızı, düşünce ve isteklerimizi anlatırız. Fakat en güzel anlatma vasıtamız dilimizdir (Banguoğlu, 2019:9).

Aksan'a (2011: 12) göre, "Dil, insanın evrendeki yerini ve değerini belirleyen bir yetidir."

Toklu'ya göre, dil, zihinsel, toplumsal ve evrimsel bir kavram olduğundan yaşamın vazgeçilmez bir sessel göstergeler dizgesi ve aynı zamanda bir içgüdüsel harekettir. (Toklu, 2007: 9-10).

Sebzecioğlu, "Dil bir çuvala tıkıştırılmış sözcükler topluluğu değildir. Dilin bir dizge olduğunun farkına varılmayışı dil üzerine bir çok değerlendirmenin yanlış yapılmasına veya dil denen olgunun tam olarak anlaşılamamasına neden olabilmektedir." "Dil insanın genetik bir parçasıdır. Bu anlamda hem evrensel hem de doğuştandır." (Sebzecioğlu, 2016: 21).

Dilin tanımı, işlevi, toplumlar için önemi hakkında birçok düşünce mevcuttur. Bu düşüncelerden yola çıkarak genel bir tanım yapılacak olursa dil dünyadaki iletişimi sağlayan geçmişteki değerleri geleceğe taşıyan insan duygularını dışa yansıtan bir araçtır. Dili oluşturan kelimeler, cümleler ve yapılar bir dilin söz varlığını oluşturur. Türkçede söz varlığı, kelime hazinesi, sözcük dağarcığı, sözcük gömüsü gibi terimlerle karşılanır. Fransızcadaki vocabulaire, İngilizcedeki vocabulary, Almancadaki wortschatz ve wortbestand terimlerinin karşılığıdır. Söz varlığı denince, bir dilin bütün sözcükleri, deyimleri, atasözleri, ikilemeleri, terimleri, kısaca bütün dil varlığı ele alınabilir.

Söz varlığı, *Türkçe Sözlük*'te "Bir dildeki sözlerin bütünü, söz hazinesi, söz dağarcığı, sözcük hazinesi, kelime hazinesi, kelime kadrosu, vokabüler" olarak tanımlanır. (TDK, 2011: 2158).

Korkmaz, kelime hazinesi terimini, bir dilin bütün sözcükleri; bir kişinin veya bir topluluğun söz dağarcığında yer alan sözcüklerin hepsi olarak tanımlamıştır. (Korkmaz, 1992: 100).

Aksan, "Bir dilin söz varlığı denince, yalnızca, o dilin sözcüklerini değil, deyimlerin, kalıp sözlerin, kalıplaşmış sözlerin, atasözlerinin, terimlerin ve çeşitli anlatım kalıplarının oluşturduğu bütünü anlıyoruz." (Aksan, 2004: 7) olarak tanımlamıştır.

"Söz varlığı, sadece bir dilde birtakım seslerin bir araya gelmesiyle kurulmuş simgeler, kodlar ya da dilbilimdeki terimiyle göstergeler olarak değil, aynı zamanda o dili konuşan toplumun kavramlar dünyası, maddi ve manevi kültürünün yansıtıcısı, dünya görüşünün bir kesiti olarak düşünülmelidir." (Aksan, 2004: 7).

Dil ile o dili konuşan toplumlar arasında sıkı bir ilişki olduğu aşikardır. Toplumun kullanmış olduğu bütün kavramlar, toplumun gelenek göreneklerini, dünya görüşünü, kültürel zenginliğini gösteren söz varlığı ögeleridir.

Aksan, "Filoloji ve dilbilim çalışmalarında, bir dilin sözcükleri, terimleri, yabancı dilden gelme öğeleri, atasözleri, deyimleri, insanlar arasındaki ilişkilerde kullanılması gelenek olmuş kalıp sözleri ve kalıplaşmış birtakım özdeyişler, bir bütün olarak söz varlığı adı altında ele alınır. Bu terimle anılan varlık, aynı zamanda, o dili konuşan ulusun maddi ve manevi kültürünü, dünya görüşünü, yaşam koşullarını ve deneyimlerini de yansıtır." (Aksan, 2006:13).

Temel söz varlığı, insanın organlarından başlayarak yiyecek içeceklerine, en fazla kullandıkları araç-gereçlere, doğayla, tarımla ilgili konu ve olaylara, en sık ihtiyaç duydukları eylemlere ve sayı sistemlerine kadar uzanan bir kavramlar bütününü kapsar. Bilim, teknik, sanat ve zanaat alanlarına ait terimler; her dilde, belli bir durumu, olayı, insanların tutum ve davranışlarını belirlemek üzere birden fazla sözcükle anlatım bulan deyimler; bir ulusun bilgeliğini yaşam deneyimlerini yansıtan ve kuşaktan kuşağa aktarılan atasözleri de söz varlığının meydana getiren unsurlardandır. İnsanların toplum yaşamlarında, belli bir kültürün ürünü olarak kullandıkları kalıp sözler (ilişki sözleri) ve

Türkçede önemli bir yer tutan ve anadilimize büyük bir anlatım gücü kazandıran ikilemeler de söz varlığı içinde yer alır. (Aksan, 2006: 13-14).

Aksan, *Türkçenin Sözvarlığı* adlı eserinde söz varlığının içerdiği ögeleri şu şekilde sınıflandırmıştır:

1. Temel söz varlığı (organ adları, doğal gereksinimleri karşılayan fiiller, akrabalık adları, sayılar, maddi ve manevi kültürü yansıtan kavramlar.

2. Yabancı kelimeler

3. Deyimler

4. Atasözleri

5. İlişki sözleri (Kalıp sözler)

6. Kalıplaşmış sözler

7. Terimler

8. Çeviri kelimeler (Aksan, 2004: 26-42).

Aksan (2004: 43-44), yine *Türkçenin Sözvarlığı* adlı eserinde Türkçenin söz varlığının temel niteliklerini şu şekilde ifade etmiştir:

1. Türkçenin yapısından gelen güçlü türetme ve birleştirme yeteneği, ona somut ve soyut, çeşitli kavramları kolaylıkla oluşturma, ayrıntılara inen bir kavramlaştırma kuvveti vermiştir. Bu güç, en eski kaynaklarımız olan Köktürk metinlerinden bugüne, hiç eksilmeden süregelmektedir.

2. Türkler, değişik toplumlar ile kurdukları ilişkiler sonucunda yabancı etkiye büyük ölçüde kapılarını açmış, çoğu zaman yabancı öğeleri kendi öz sözcüklerine yeğlemişlerdir. Bunun sonucunda birçok öz öğenin kaybolup unutularak yabancılarının yerleştiği görülmüştür.

3. Kavramlaştırma sırasında Türkçe en fazla somut nesnelere, doğaya dayanmakta, böylece kavramları daha canlı olarak dile getirmektedir.

4. Türkçede ikilemelerin kullanılışı, anlatıma güç veren bir yol olarak çok yaygındır. Bu nitelik ona tek tek sözcüklerin yanı sıra ayrı bir "kalıplaşmış öğelerden oluşmuş söz varlığı" kazandırmıştır. Eşanlamlılarla kurulmuş ikilemelerin unutulan öğeleri ikilemelerde yaşamını sürdürmektedir.

5. Daha Göktürk döneminde Türkçe sözcüklerin geniş bir çok anlamlılık gösterdikleri göze çarpmakta bu vaziyet dilin bir yazı dili olarak çok daha eskilere uzandığına tanıklık etmektedir.

6. En eski belgelerde bile eşanlamlıların sayıca fazlalığı dikkati çekmekte, asıl ilginç olan, bunların bir bölümünü birbirine anlamca çok yakın eşanlamlılar oluşturmaktadır.

7. Bugün Türkiye Türkçesi yazı dilinde unutulmuş, birçok öğe -başka dillerde de benzerleri görüldüğü gibi- Türkçenin farklı lehçelerinde ve bugünkü Anadolu ağızlarında yaşamlarını devam ettirmektedir.

2.1.1. Temel Söz Varlığı

Aksan,'a göre, bir dilin söz varlığı içindeki sözcükler ele alınırken bunlardan bir kısmı temel söz varlığı olarak adlandırılır. Organ ve vücut bölgelerinin, insanın başlıca gereksinimleri olan yiyecek ve içeceklerin, başlıca tarım aletlerinin ve insana en yakın olan hayvanların adları, sayılar ve akrabalık ilişkilerini gösteren adlar, maddi ve manevi kültür çerçevesi içindeki kavramlar, en fazla kullanılan eylemler temel söz varlığını oluşturur. (Aksan, 2017: 115).

Aksan'a göre, manevi kültür içine giren dînle, kutsal kavram ve kişilerle, gelenek, göreneklerle ilgili sözcükler de temel söz varlığı içinde yerini alır. Köktürkler döneminde Türklerin bağlı bulundukları Gökdini'nde (Şamanizm) yer, gök, su, ateş, kutsal kavramlardır. O dönemin metinlerinde teñri 'gök, Tanrı', kök 'gök ve mavi', sub 'su', yir 'yer' ve ot 'ateş' sözcükleri çok fazla geçer. Türklerin İslam'ı kabulünden sonra bu dinin kavramlarından büyük bir bölümü Arapçadan, olduğu gibi alınmış (Allah, Kuran, mümin, hac, ibadet…), bir bölümü ise Farsça kanalıyla dile girmiştir. Örneğin namaz (Far. /nema:z), oruç (<Far./ru: ze/) gibi (Aksan, 2004: 27).

Aksan, dildeki herhangi bir sözcüğün temel söz varlığı kabul edilebilmesi için bazı ölçütleri şu şekilde sıralar:

1. Bu ölçütlerden biri, kelimenin, insanoğlunun hayatında birinci derecede önemli kavramları yansıtmakta olmasıdır (göz, et, vermek, beş, içmek… gibi).

2. İkinci bir ölçüt olarak kimi dilbilimciler bir kelimenin yeni öğeleri, bileşik sözcükleri türetme değeri, yeni sözcükleri türetme gücü üzerinde de durmaktadırlar. Türkçedeki dış ve alt sözcüklerini bu yönüyle ele alacak olursak bunların dışsatım, dışişleri, dış ülke, dış merkez; altgeçit, altyapı, altçene, altyazı, altsınıf gibi bağdaştırmalarla bu özelliği gösterdiğini görürüz.

3. Bir sözcüğün farklı anlam aktarmalarıyla kullanım alanını genişletme gücü de söz konusu edilmekte, anlamlarının sayısı ne denli fazlaysa sözcüğün konuşmadaki sıklığının o ölçüde fazla olduğuna değinilmektedir.

4. Bir kelimenin temel söz varlığından kabul edilmesi için onun çeşitli deyimler arasında, bu deyimlere temel olarak kullanılması gösteriliyor. Türkçedeki göz, el, yüz, iç, ekmek…gibi öğeler. (Aksan, 2009: 18-19).

2.1.2. Atasözü

Atasözleri, bir kültürün sözlü taşıyıcılarıdır. Her dilde var olan atasözleri, ait olduğu toplumun düşünce tarzını, ahlâkî değerlerini, gelenek ve göreneklerini, tarihini, ekonomisini yansıtan özlü sözlerdir. Atasözleri, az sözle çok şey anlatan kuşaktan kuşağa aktarılan sözler topluluğudur.

Elçin, atasözlerini "İlk söyleyicilerini tespit edemediğimiz bu dil mahsulleri, hayat prensibi olacak fikir ve düşünceleri; din, ahlak, hukuk, iktisat, terbiye, gelenek, görenek ile tabiat olaylarından, teknikten vb. çıkacak kaideleri müşahhastan mücerrede giden bir yolla, bazen bir fıkra kılığında söz ve yazıyla nesillerden nesillere intikal ettiren hikmetli cümlelerdir." (Elçin, 1992: 344) ifadeleriyle tanımlamıştır.

Türkçe Sözlük, "Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz, deme, mesel, sav, darbımesel." (TDK, 2011: 180).

Aksan'a göre, insanoğlunun deneyimlerinden, bilgeliğinden ve benzetme gücünden ortaya çıkan atasözleri dünyanın bütün dilinde vardır; çoğunlukla bir tümce biçiminde olan ve bir yargı anlatan, kimi zaman ölçü ve uyakla, söyleyiş açısından daha etkili olmaya yönelen tümcelerdir (Aksan, 2009: 38).

Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*'de atasözü terimini şu şekilde tanımlar "Anonim karakter taşıyan, atalardan kaldığı kabul edilen ve toplumun yüzyıllar boyunca geçirdiği denemelerden, ortak düşünce, tutum ve davranışlarıyla dünya görüşünden oluşan, genel kural niteliğindeki kısa, özlü, kalıplaşmış söz." (Korkmaz, 1992: 15).

Aksoy (1971: 19) "Atasözleri, geniş halk yığınlarının yüzyıllar boyunca geçirdikleri denemelerden ve bunlara dayanan düşüncelerden doğmuşlardır. Ulusun ortak düşünce, kanış ve tutumunu belirtir, bize yol gösterirler. Bir atasözüyle belgelendirilen tutumun doğruluğu herkesçe kabul edilir."

İlhan'a (2007: 762) göre, "Millî duyuşların, sosyal yaşayışların ve toplumsal değerlerin bir sonucu olarak ortaya çıkarılan atasözleri ve deyimler toplumun duyuş, yaşayış tarzlarına uygun olarak milletlere özgüdür, millîdir."

Çobanoğlu, "Dünyanın oldukça geniş bir kesimine dağılmış olarak yaşayan Türk kavimlerine ait atasözleri, taşıdıkları mesajlar ve yönlendirdikleri davranışlar itibariyle, Türk milletinin temel zihin yapısını gösteren birlik ve bütünlüğü ifade etmeleri bakımından sözlü edebiyat türleri içinde ayrı bir ehemmiyete sahipti. Türk atasözleri, millî karakterimizi yansıtan, coğrafya, lehçe vb.farklılıkların ötesinde bütün Türkleri birleştiren önemli bir kaynaktır." (Çobanoğlu, 2004: 1).

Atasözlerinin özellikleri (Ü. Kuşçu ve H. Kuşçu, 2000: 12-13):

1. Atasözleri halkın fikirlerini duygularını anlatan kısa sözlerdir.

2. Milli sözlerdir.

3. Dinsel sözler gibi insanın ruhunu etkiler.

4. Yargılı bir anlatım özelliğine sahiptirler.

5. Gerçekçidirler.

6. Geniş halk kitlelerinin yüzyıllardan beri geçirdiği deneyimlerden doğmuşlardır.

7. Atalarımız kendi başlarına gelen olayların, kendilerinden sonrakilerin başına gelmemesi için ders verici bir biçimde sözler söylemişlerdir. Bu sözler insanlara yol gösterterir ve öğüt verir.

8. Denenmiş sözler olduğu için doğruluğu herkes tarafından kabul görür.

9. Klişe hâline gelmiş sözlerdir.

10. Atasözlerinde kelimelerin yerleri değiştirilemez. Değiştirildiği zaman değişik anlamlar verebilir.

11. Kalıplaşmış dil birimleridir. Kelime eklemek veya çıkarmak özü bozar.

12. Yalın ifadelerdir, anlatımları açıktır.

13. Toplumda yaşanan olayları tarafsız bir biçimde aktarırlar.

14. Doğa olaylarının oluşunu bildirirler.

15. Ahlâklı olmayı aşılarlar.

16. Gelenek, ve görenekleri yansıtırlar.

17. Yurdun ayrıldığı coğrafî bölgelere göre söyleniş alanları vardır.

18. Bir veya iki cümleden oluşabilirler.

19. Uyarıcı ve eleştirel bir niteliğe sahiptirler

20. İçlerinde bilgece fikirler taşırlar.

21. Çoğu atasözü mecazdır. Mecazlı olmayanları da vardır.

22. Atasözlerinde söz sanatları da vardır.

23. Atasözlerinde Türk milletinin gelenek göreneklerini, zekâsını, kıymetini, duygularını ve ideallerini görmek mümkündür.

Türk dili tarihinde atasözleri; uzun yıllardan beri dil içerisinde, az bir değişiklikle, varlığını sürdüren anonim ürünlerdir. Atasözleri bir milletin geçmiş yaşantısını yansıtan, bir milletin geleceğine miras kalan kalıplaşmış sözlerdir.

2.1.3. Deyimler

Deyimler, Batı dillerinde Fransızca, locution, expression; Almanca, redensart, ausdruck; İngilizce, locution, idiom terimleri ile karşılanır. Genellikle gerçek anlamı dışında kullanılan, anlatım gücünü arttıran, en az iki kelimeden oluşan, bir kavramı, bir durumu belirten, cümle içinde çekimlere girebilen kalıplaşmış söz gruplarına deyim denir. Deyimler; insanın duygu ve düşüncelerini, dünya görüşünü, dış çevre ve olaylar karşısında takındıkları davranışları, gerçek anlamının dışında sanatsal olarak veren kalıplaşmış sözler olarak da tanımlanabilir.

Korkmaz (1992: 43), *Gramer Terimleri Sözlüğü*'nde deyimi şöyle tanımlamıştır "Gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan ve çekici bir anlatım özelliğine sahip olan kelime öbeği.".

Aksan'a (2009: 35) göre deyim, "Belli bir kavramı, belli bir duygu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşan sözdür.".

Aksan (2004 31-32), *Türkçenin Sözvarlığı* adlı eserinde deyimlerin kimi zaman yüzyıllar boyunca hiç değişmeden, kimi zaman sözcüklerinde yenilenmelerle varlığını sürdürdüğünü dile getirir.

Aksoy (1971: 49), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*'nde çekici bir anlatım kılığı taşıyan ve çoğunun gerçek anlamından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu olarak tanımlar.

Aksoy (1971: 39-40), Deyimleri atasözlerinden ayıran en önemli özellikleri şöyle sıralamıştır:

1. Deyim, bir kavramı belirtmek için bulunmuş özel bir anlatım kalıbıdır; genel kural niteliğinde bir söz değildir. Deyimi atasözünden ayıran en önemli özellik budur.

2. Deyimlerin amacı, bir kavramı özel kalıp içinde, yada çekici, hoş bir anlatımla belirtmektir. Atasözlerinin amacı ise yol göstermek, ders ve öğüt vermek, ibret almamız için gerçekleri bildirmektir.

3. Deyimle atasözü arasında, sınırda bulunan sözlere dikkat edilmelidir.

Boratav, deyimleri günlük konuşma dilinde kullanılmakta olan hazır söz kalıpları durumundaki beylik deyimler ve atasözü değerindeki deyimler olmak üzere ikiye ayırmıştır. Burada "karnı burnunda" deyimini beylik deyim sayarken; "dut yemiş bülbüle dönmek" deyimlerini atasözü değerindeki deyimlere örnek olarak vermektedir. Boratov'a göre, atasözü değerinde deyimlerin, ≪temsil≫ lerin günlük konuşma dilindeki hazır söz kalıpları biçiminde deyimlerden ayırd edilmesi oldukca güctür. Birincilerin ikincilere göre daha uzun oluşları, günlük konuşma dilinde daha seyrek geçişleri birer mihenk olabilir. (Boratav 1969, 132-133).

.

Deyimlerin özellikleri şu şekilde sıralanabilir (Ü. Kuşçu ve H. Kuşçu, 2000: 14-17):

1. Deyimler bir kanıyı kesin olarak bildirmezler. Deyimlerde kesin hüküm söz konusu değidir.

2. Deyimler genel kural olarak söylenemez. Yani, her zaman atı alan üsküdarı geçemez.

3. Deyimler klişeleşmiş söz gruplarıdır.

4. Deyimler eğitici öğüt vermezler.

5. Bir deyim farklı bölgelerde farklı şekillerde söylenebilir.

6. Deyimler, atasözlerinde yardımcı söz grubu olarakta geçebilir..

7. Deyimlerde mecaz anlam ve benzetmeli söyleyiş vardır.

8. Deyimler kimi zaman yan yana gelerek atasözlerini oluşturabilirler.

9. Deyimler donmuş birer kalıptır.

10. Atasözleri hüküm vardır, deyimlerde ise hüküm yoktur.

11. Deyimler sözcük öbeği veya tümce şeklinde oluşabilir.

12. Deyimler kalıplaşmış, kalıplaşırken de güzellik kazanmış söz öbekleridir.

13. Deyimlerde hikâye özellikleri de olabilir.

14. Her deyimde anlatım güzelliği aramamak lazım. Anlatım güzelliği olmayan deyimler de mevcuttur. (Oldu bitti.)

15. Deyimler bir duyguyu, bir inanışı herhangi bir olay karşısında belirtirler.

16. Bazı deyimlerin anlamları tam deildir, yarım bırakılmıştır.

17. Sözcük öbeği durumunda olan deyimler, ya isim, ya sıfat, ya zarf görevindedir.

18. Deyimlerde mastar ekleri kullanılmıştır.

19. Deyimlerin, deyim gibi görünen güzel ifadelerden farkı kısa zamanda silinip gitmemeleridir.

20. Bazı ikilemeleri de deyim olarak alabiliriz.

21. Deyimlerin eskisi ve yenisi de vardır.

22. Argo olarak söylenmiş kelimeler ve cümleler de deyim olabilirler.

23. Bugün kullandığımız güzel sözler gelecekte deyim olabilir.

24. Dualar, yalvarışlar deyim şeklindeyse deyim olarak kabul edilir.

25. Deyimleri başka dillere çevirmek zordur.

26. Deyimler tümce hâlinde veya söz öbeği olarak iki üç sözden oluşmuş olabilir.

Çotulsöken'e göre, deyimler bir dilin söz varlığını oluşturan önemli birimlerdir. Dilin renkli, çarpıcı, şaşırtıcı özelliklerinden olduğu için yazı ve konuşmalarda yerli yerinde kullanıldığında insanlar arasında çok beğenilir. Deyimli söyleyişler hem duygu ve düşünceleri iyi bir şekilde anlatmayı; hem de konuşanın iyi dinlenmesini sağlar. (Çotuksöken, 2004: 85).

Deyimler, diğer bir takım kalıp ifadelerle birlikte bir dilin önemli dil ürünleri asındadır. Yazılı en eski metinlerden beri Türkçede somut ve soyut kavramları karşılamak üzere deyimlerin yer alması bir anlatım zenginliğidir. Deyimler toplumsal hayatın bir çok özelliğini kendi bünyelerinde barındırılar. Geçmişten günümüze taşınan deyimler günümüzden de geleceğe taşınacak kültürel birer mirastır.

2.1.4. İkilemeler

İkilemenin en önemli özelliği, ikilemede kalıplaşma olmasıdır. İkilemeler arasındaki kalıplaşma o kadar kesindir ki ikilemeyi oluşturan sözcüklerin yerleri değiştirilemez ve tek başlarına kullanıldıklarında ikileme sayılamazlar. İkilemeler, anlamı daha etkili hale getirmek, pekiştirmek, güçlendirmek ve söyleyişe güzellik katmak için kullanılan kalıplaşmış kelimelerdir.

"Türkçe sözlükte ikileme kavramı, "Anlamı güçlendirmek için aynı kelimenin tekrarlanması, anlamları birbirine yakın, karşıt olan veya sesleri birbirini andıran kelimelerin yan yana kullanılması: İrili ufaklı, yavaş yavaş gibi." (TS, 2011: 1165).

Korkmaz (1992:82) *Gramer Terimleri Sözlüğü*'nde ikilemeleri şöyle tanımlamıştır "Aynı, yakın ya da zıt anlamlı iki veya daha çok kelimenin bir tek kelime gibi anlam göstermek üzere yan yana gelmesidir.".

Hatipoğlu (1981: 9) *Türk Dilinde İkileme* adlı eserinde ikileme kavramını, "Anlatım gücünü arttırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılmasıdır." "İkileme Türkçenin zenginliği, yaratma gücüdür. Türk düşüncesindeki anlam bolluğunu kavram inceliğini karşılamak üzere, sözcük kurar gibi, türlü yönlerden birbiriyle ilgili iki sözcük yan yana getirilir ve yeni bir anlatım yolu yaratılır." olarak tanımlamıştır.

Hatipoğlu (1981: 57-59), anlam bakımından ikilemeyi kuran sözcükleri şöyle sınıflandırmıştır:

1) İki sözcüğü de anlamlı ikileme.

2) Aynı anlamlı sözcüklerden kurulan ikileme.

3) Anlamları yakın sözcüklerden kurulan ikileme.

4) Anlamları karşıt sözcüklerden kurulan ikileme.

5) Bir sözcüğü snlamlı ikileme.

6) İki sözcüğü de yarı anlamlı ikileme.

Aksan ise *Türkçenin Gücü* adlı eserinde ikilemelerle ilgili şu sınıflandırmayı yapmıştır:

1) Eşanlamlı sayılabilecek olan ad, sıfat, belirteç gibi sözcük türlerinin hepsinden alınma öğelerle kurulmuş ikilemeler.

2) Karşıt anlamlı öğelerden kurulan ikilemeler.

3) Yansıma sözcüklerden oluşan ikilemeler.

Aksoy (1971: 46), hangi ikilemelerin deyim olduğunu hangilerinin deyim olmadığını şu şekilde açıklamıştır. "İkileme" adı verilen ve ayrı ayrı yazılan sözcüklerden anlamları birbirine yakın, karşıt olanlarla sesleri birbirini andıranları, ya da sözcüklerinden biri

anlamsız bulunanları deyimlerin bir dalı saymak yerinde olur. Ancak aynı sözcüğün tekrarlanmasıyla meydana gelen ya da kuruluşlarındaki özellik, bir dil kuralı uygulaması olan ikilemeleri deyim saymayı uygun bulmuyorum."

İkilemeler, tarih boyunca Türklerin, Türkçenin var olduğu bütün coğrafyada etkin olarak kullanılan kalıplaşmış ifadelerdir. Orhun Yazıtlarından başlayarak günümüze kadar varlığını sürdüren ikilemeler Türkçedeki nesnelerin ve olayların daha ayrıntılı verilmiş şekilledir.

Toprak'ın (2005: 277) tespitine göre, "Türk dilinin ilk gramer-sözlüğü olan Divanü'Lugati't-Türk'te Kaşgarlı Mahmud, Türkler arasında Oğuzların kelimeleri ikilemeli olarak kullandığını belirterek "bilinmelidir ki Oğuzların dili incedir, Türklerin birisi asıl ve kök öbürüsü takıntı olmak üzere çift olarak kullandıkları her bir ismin ve fiilin Oğuzlar takıntı olanını kullanırlar. Halbuki öbür Türkler, bunu tek olarak söylemezler. Söz gelimi, Türkler bir şeyi kattıkları zaman kattı kardı , derler. Burada kök olan kattı'dır. Kardı kelimesi takıntıdır. Oğuzlar bir şeyi bir şeyle karıştırdıkları zaman kardı deyip asıl olanı bırakırlar. Yine böyle Türkler edhgü yawlak derler, iyi kötü demektir. Edhgü = iyi, yawlak = yawuz, kötü, anlamındadır. Bu ikisini birlikte kullanırlar. Tek olarak birisini kullanmazlar. Oğuzlar ise bunları tek, yalnız olarak tanırlar " açıklama ve örneklerini vermektedir." Toprak'ın bu tespiti Türkçedeki ikilemelerin ne kadar uzun bir tarihi olduğunu ve her dönemde ayrı bir zenginlik kattığını göstermektedir.

Değişik türleriyle Türkçede kullanılan ikilemeler Türkçenin söz varlığının önemli unsurlarıdır. Dilin ikilemelerle oluşturduğu zenginlik, bütün eserlere ve sözlüklere yansımıştır.

2.1.5. Kalıp Sözler

Kalıp sözler de atasözleri ve deyimler gibi ait oldukları toplumların kültürel zenginliğini, hayat felsefesini, gelenek ve göreneklerini gösteren, geçmişten günümüze ulaşmış kalıp ifadelerdir. Toplumun günlük hayatta çok yaygın olarak kullandığı kalıplaşmış ifadeler bazı durumları ifade etmek için sık sık kullanılır. Bu sözler bir kişiyle karşılaşıldığında, onu selamlarken, hal hatır sorarken, bir iyilik karşısında teşekkür ederken, bir ricada bulunurken kullanmış olduğumuz kalıplaşmış dil birimleridir.

Aksan (2004 34-35), kalıp sözleri "ilişki sözleri" olarak tanımlar. Bu sözlerin bir toplumda değişik durumlarda kullanılması adet haline gelmiş sözler olduğunu ve o toplumun kültürünün ayrılmaz bir parçası olma özelliği gösterdiğini ifade eder. Kalıp sözlerin insan ilişkilerini düzenlemek gibi çok değerli bir görevi olduğunu ve bu yönüyle de Türk kültürünün birçok yönüne ışık tuttuğunu belirtir.

Aksan (2017:122) *Türkiye Türkçesinin Dünü, Bugünü, Yarını* adlı kitabında şöyle bir açıklama da bulunmuştur: "Bir araştırmacı Avrupa dilleriyle Türkiye Türkçesini ve onun ağızlarını kalıplaşmış sözler bakımından incelerse Türkçedeki zenginlik karşısında şaşkına döner. İnsanın kişisel ve toplumsal ilişkilerinde, günlük yaşamda kullandığı günaydın, geçmiş olsun, teşekkür ederim gibi kalıp sözlerde, başka dillerde pek rastlanmayan geniş bir söz varlığı Türkçede karşımıza çıkar."

Korkmaz göre (2019:254), " Kalıplaşma olayının asıl nedeni sürekli bir akış durumunda olan dilimizin, zaman içindeki değişme ve gelişmeleri sırasında, bazı gramer ögelerinin kullanılış bakımından, dilin sağladığı olanaklara bağlı olarak, kendi yapısına her zaman sıkı sıkıya bağlı kalmayacak bir esneklik taşımasından, yani doğrudan doğruya çeşitli eklerin dildeki kullanılış biçimlerine bağlı geçiş imkanlarından kaynaklanmaktadır."

Gökdayı (2015: 69), kalıp sözleri "Bir toplumun bireyleri arasında belirli iletişim durumlarında geleneksel olarak kullanılan, duyguları, düşünceleri ve dilekleri açığa vuran en az iki sözcükten oluşan, tek bir kavramı mecazsız olarak karşılayan, zaman ve kişiyi gösteren ekler dışında biçim olarak hep aynı kalan, kullanım yerleri sınırlı kalıplaşmış sözcük dizileri" şeklinde tanımlamaktadır.

Aynı dili kullanan toplumlar o toplumun kültürel değerlerine göre iletişimi kolaylaştırmak için belli kalıplarla iletişimi hızlandırmak adına kalıp sözleri kullanırlar. Kalıp sözler Toplumun her bölgesinde aynı anlam ve mesajı taşıdığı için insanlar arasında kolay bir iletişim yolu olarak kabul edilir.

2.1.6. Kalıplaşmış Sözler

Kalıplaşmış sözler, her dilde rastlanan ünlü kişilerin, hükümdarların belli bir durumda söyledikleri sözlerdir. Kalıplaşmış sözler, bir anda ortaya çıkan sözler değildir. Kalıplaşmanın gerçekleşmesi için uzun bir zamanın geçmesi gerekmektedir. Günümüzde kullanılan kalıplaşmış sözlerde geçmişten günümüze taşınmış kültürel birer zenginliktir.

Aksan'a (2004: 35) göre, bütün dillerde karşılaşılan kalıp sözler, ünlü kişilerin, hükümdarların, sanatçıların belli durumlarda söyledikleri evrenselleşmiş sözlerdir. Bu sözler anlatım sırasında ifadeyi güçlendirmek için kullanılır. Diyojen"in "Gölge etme, başka ihsan istemez(m)", Sezar"ın söylediği "Sen de mi Brütüs?" Shakespeare'in "Olmak ya da olmamak" vb. sözler kalıplaşmış sözlere örnek olarak gösterilebilir.

Bir insanı en güzel şekilde eğitmenin onu erken yaşlarda yönlendirmekten geçtiğini ifade eden "Ağaç yaş iken eğilir" atasözü geçmişten günümüze taşınmış ata mirasımız olan bir kalıplaşmış sözdür. Dolayısıyla söyleyeni belli olsun ya da olmasın bütün ata yadigarı ifadeler birer kalıplaşmış söz kabul edilebilir.

2.1.7. Terimler

Terimler söz varlığı ögeleri içinde bilim, teknik, sanat, zanaat, spor gibi özel alanların kavramlarını karşılayan sözcüklerdir. *Açıklamalı Çeviri Terimleri Sözlüğü*'nde: "1. Belirli bir konu veya alanda, belirgin bir kavramı belirtmek için kullanılan anlamlı bir sözcük veya sözcük öbeği. 2. Bilim, sanat, teknik gibi özel alanlara ya da mesleki uygulayım veya uzmanlık dallarına özgü sözcük veya sözcükler." (Boztaş ve Okyavuz Yener, 2005: 100-101).

Karaağaç'a göre terim, "Çeşitli insan yapıp etmelerinin herhangi bir alanına ait bilgilerin adları, terimdir. Bir alana ait oluşlarıyla meslek sözlerini de ifade eder. İnsanın her ilgi alanının, her 62 mesleğin kendisine ait bilgilerinin adlarından oluşan terim sözlükleri vardır. Terim; bilim, teknik, sanat, spor, zanaat gibi çeşitli uğraşı alanlarının kavramlarına verilen sınırlı ve özel biçim ve anlamları ifade eder. Terim, tıpkı diğer eğretilemeler gibi, insanın bilgi alanlarından birine veya birkaçına ait bilgilerden birine, sosyal bir uzlaşı ile verilmiş bir ad oluşuyla, özel adlardan ayrılır: radyo, televizyon, bilgisayar, dil bilimi, yüklem, benzeşme, özgül ağırlık, dörtgen, atardamar, yer çekimi vb." (Karaağaç, 2013: 798).

Aksan (2009: 41) terimlerin genel olarak tek anlamlı öğeler olduğunu belirtir. Aksan'a göre, terimler türetilirken yeni beliren ya da yerlileştirilmek istenen kavramlar karşılanırken bazı yollara başvurulur:

a) Dilin kendi öğelerine yeni anlamlar yükleme yoluyla dilden karşılama.

b)Birleştirme.

c) Canlandırma: Dilin unutulmuş, kimi zaman yalnız lehçe ve ağızlarda yaşayan öğelerinin yeniden kullanım alanına alınması

ç) Çevirme: Bütün dünya dillerinde, kavramlar çeviri yoluyla dile aktarılmıştır.

d) Türetme: Yeni ve yabancı kavramlar, dilin kendi kök ve eklerinden türetilen yeni öğelerle karşılanır.

"Terimler, dilde terim özellikleriyle ortaya çıktıklarında başlangıç olarak dar bir anlama sahiptirler. Ancak bu sözcükler, zamanla günlük hayata da yansıyıp sıradan bir kelime olarak da kullanılabilirler. Bu durumda konusu geçen sözcük; belli bir alanla ilgiliyse terim, genel dilin herhangi bir kavramın karşılığı olarak kullanılıyorsa terim dışında genel kelime görevi yapar. Bunun yanında kültürel değişiklikler, zaman aşımı, dilde birtakım değişme ve gelişmeler gibi kimi sebepler dolaysıyla dilin diğer kelimelerinde olduğu gibi, terimlerde de bazı değişikliklerin olduğu; kimilerinin kullanım alanından çekildiği ya da yerlerine yeni terimlerim geldiği gözlenmektedir." (Çiçek, 2009: 54).

Aksoy (1971:48), deyim ile terimin ayırt edilmesi gerektiğini savunur. "Deyim, genel dilin malı olan sözdür. Terim ise ya bilim, sanat, meslek sözüdür ya da bunlar dışında, anlamı daraltılmış sözdür ve bir tanımın özetidir."

Taner (1966:V), *Tiyatro Terimleri Sözlüğü* adlı çalışmasının ön sözünde yabancı terimler için şu ifadeleri kullanmıştır: "Gerek Türkçe-Osmanlıca ve Batı dilleriyle ilgili olarak kılavuz niteliğinde hazırlanan terim listelerinde, gerekse çeşitli konularda hazırlanan sözlüklerde elden geldiği ölçüde her terimi Türkçe bir sözcükle karşılamak yoluna gidilmiştir. Türkçe de karşılığı bulunmadığı durumlarda Batı dillerinden aktarılan terimlerde bir birlik sağlanmasına çalışılmıştır. Yabancı bir terim alınırken, Batı dillerinde de olduğu gibi, Yunanca Latince asıl larına gidilerek bunlar Türkçe' nin ses yapısına uydurulmuştur. Yalnız daha önce başka Batı dillerinden Türkçe'ye girmiş ve yeni bir karşılık bulunamayan terimler eskiden alındıkları gibi bırakılmışlardır."

Bütün bu bilgilerden yola çıkarak terimlerin bir konu alanında belli bir kavramı karşılayan semboller olduğu ve Türkçenin sözvarlığında geniş yer kapladığını söylenebilir.

2.1.8. Çeviri Sözcükler Alıntılar

Dünyanın çeşitli yerlerinde yaşayan insan toplulukları, tarih boyunca birbirleriyle etkileşim içine girmişlerdir. Kimi zaman savaşmışlar kimi zaman ticaret yapmışlardır. Dolayısıyla komşuluk, dostluk bağları kurulmuştur. Yaşanan bu etkileşimler sonucunda bu toplulukların dilleri arasında da yakınlaşmalar, etkilenmeler, alışverişler olmuştur. Diller arasındaki alışverişlerde en geniş yer tutan öğeler, sözcüklerdir. Bir başka dille etkileşimde bulunan bir dil, o dilin kavramlarını hatta kuralları da alabilmektedir.

Korkmaz'a (2019:220) göre, alıntı kelimeler dile çok eski devirlerde girmiştir. Bu kelimeler Türkçenin kendi ses yapısına ve çekim ölçülerine uyarlanarak yerlileşmiş ve toplumun bütün kesimleri tarafından kolayca anlaşılır duruma gelmiştir. Çoğu kez bu kelimelerin yabancı kelime olduğu bile unutulmuştur.

Kuran'da çevirinin tanımını "Çeviri, kaynak dildeki göstergenin ne ifade ettiğini bulmak, sonra bu ifade edilen şeyin amaç dilde hangi gösterge aracılığı ile ifade edilebileceğini saptayıp, bu göstergeyi kullanmaktır. " (Baykan, 2005: 180).

Çeviri işlemi, dil vasıtasıyla yapılan bir aktarma işlemidir. Bu işlemin yapılabilmesi için iki dil gerekir. Kendisinden aktarma yapılan dil "kaynak dil", kendisine aktarma yapılan dil de "erek dil" dir. Bunu şöyle bir örnekle açıklayabiliriz: Türkçeden Almancaya yapılan bir çeviri işleminde Türkçe "Kaynak Dil" İngilizce ise "Erek Dil" olur. Bunun tersini yapacak olursak, yani Almancadan Türkçeye bir çeviri yapacak olursak bu sefer Almanca "Kaynak Dil", Türkçe de "Erek Dil" olur. (Baykan, 2005: 178).

Aksan (2009: 33), çeviri sözcüklerin içeriğini: "Bir yabancı dilden, olduğu gibi, ya da bir bölümüyle çevrilen, yabancı dilden örneğine benzetilerek dilde oluşturulan sözleri, sözcük öbeklerini ve benzerleri" şeklinde ifade etmektedir.

Türkçenin tarihine yolculuk yapıldığında Uygur dönemindeki kimi çeviri öğeler bir yana bırakılacak olursa en çok çeviri öğenin İslamiyet'in Türklerce kabulünden sonra Arapça ve Farsçadan aktarılarak dile yerleştiği, bunların arasında terimler, deyimler, atasözleri ve kalıp sözlerin de bulunduğu görülür. Özellikle Tanzimat'tan sonra Fransızcadan II. Cihan Savaşı'ndan sonra da İngilizceden pek çok çeviri öğenin dile yerleştiği söyleyebilir. (Aksan, 2004: 39).

Sebzecioglu (2016:154), “ Ödünçleme (borrowing) de söz varlığının genişlemesiyle ilişkili bir süreçtir. Türkiye Türkçesinde Arapça, Farsça, Fransızca başta olmak üzere bir çok yabancı dilden alınan sözcük bulunmaktadır.”

Her toplum gibi bizim toplumumuz da çeşitli dönemlerde çeşitli kavimlerle etkileşim içerisine girmiş ve onlardan bir çok kelime almıştır. Almış olduğumuz bu kelimeler söz varlığımıza girmiş ve söz varlığımız daha fazla genişlemiştir. Söz varlığı içerisine giren bu kelimeler toplum tarafından benimsenmiş ve hatta günlük hayatta Türkçe bir kelimeymiş gibi kulllanılmaya başlanmış.

3. BULGULAR VE YORUMLAR

3.1. Raif Necdet Kestelli

3.1.1. Hayatı (1881 İzmir-1937 Londra)

Raif Necdet Kestelli 1881 yılında İzmir'de doğdu. Babası Eyüp Sabri Bey Emtia-ı Ecnebiye Gümrüğünde başkâtiptir. Raif Necdet Kestelli 11-12 yaşlarında babasının dostlarından bir zatın evlerinde Namık Kemal'i medhettiğini kendisinin de büyük hürriyet şâirine hayran olduğunu yazmıştır. Münevver bir insan olan babasının muhitinden istifade ederek İlköğrenimini İzmir'de, ortaöğrenimini İstanbul'da Kuleli Asker rüştiyesi Ortaokulu ve idadisinde yapmıştır. Yüksek öğrenimini Mekteb-i Harbiye'de bitirdikten sonra çalışma hayatına subay olarak devam etmiştir.

1899'da hikâyeler yazan Râif Necdet, edebiyat ve sanatı askerlikten çok sevmektedir. İyi öğrendiği Fransızca ile Batı edebiyatını takip eder. Mehmed Emin (Yurdakul)'un şiirlerini çok beğenir. Rıza Tevfik ile birlikte Mehmet Emin'i müdafaa eder. Selânik'te yayımlanan *Çocuk Bahçesi* dergisinde Mehmet Emin'i takdir ettiği yazıları yayımlanır. İkinci Meşrutiyet yıllarında Duyun-u Umumiye Reisi Hacı Şefik Efendi'nin kızı Feride Hanımla evlenir. Kışları kayınpederinin Yıldız'daki konağında, yazları ise Büyükada'da yaşarlar. Şefik, Bülent Necdet, ve Furuzan adında üç çocukları olur. 1910 Eylül'ünde İstanbul'dan Edirne redif taburu kumandanı olarak gönderilen Raif Necdet kalenin muhafazasında vazife yapar. Mart 1911'de Bulgarlara esir düşer Filibe üzerinden Sofya' ya götürülür. Bulgarların elinde 6 ay esir kalır. *Ufûl* adlı hatıra kitabında bu devreyi anlatmaktadır. 1910' da yayınladığı *Hisler ve Fikir* adlı eserinde 1901- 1910 yılları arasında *Servet-i Fünûn, Musavver Muhit, Resimli Kitap* gibi dergilerde yayımladığı felsefi, edebi yazılarını hikâyelerini almıştır. 1927'de *Yeni Resimli Türkçe Kamus* 840 sayfa olarak basılır. Aynı yıl *Yeni Mektup Numuneleri*'ni ve *Talebe Mektupları*'nı bastırır. Eğitici faaliyetlere önem verdiği devredir. Yusuf Yıldırım'ın, *Raif Kestelli'nin Hayatı ve Eserleri adlı* basılmamış yüksek lisans tezinde, verdiği bilgilerden yararlanıldı (Yıldırım, 1986: 2-5).

Raif Necdet Kestelli 1921 yılında emekli oldu. Emekliye ayrıldıktan sonra İstanbul'da Musevi Lisesi ile Amerikan Kız Koleji'nde öğretmenlik yapmaya devam etti.

1937 yılında Londra'da bulunduğu sırada şeker hastalığının ilerlemesi üzerine kaldığı otel odasında vefat etti. Cenazesi İstanbul'a getirilip Zincirli Kuyu Mezarlığı'na defnedildi (Duymaz, Topaloğlu ve Aygün, 2012: 9).

3.1.2. Edebi Anlayışı

Râif Necdet Kestelli, edebiyat alanındaki görüşlerinin kesin bir görüş gibi algılanmamasını istemiş ve edebiyatın faydalı bir bilim olmasını gerektiğini ifade etmiştir. Bu doğrultuda değerli gençlere yeteneklerini ilim ve irfanla, felsefe ve tarihle ilgilenerek geçirmelerini öğütlemiştir. Kestelli düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

Resimli Kitap'ın on ikinci numaradan itibaren ıslah-ı münderecatına, milletin, hususuyla şebabın ihtiyacına bihakkın cevap verecek ciddi, ceyyit ve müfit eserlere vasıta-i intişar olmasına karar verildiği zaman her nüshaya bir aylık hadisat ve cereyanat-ı edebiyeden bahis bir musahabe yazılması vazifesi de bana teklif edilmişti. Vazifenin ağırlığını, ehemmiyetini tamamıyla takdir eylediğim için edilen teklifi derhal reddeylemiştim; fakat hakkımda o kadar layık olmadığım teveccühler gösterildi, o kadar samimi ve mütemadi ısrarlarda devam edildi ki en nihayet kabule mecbur oldum. Niçin söylemeyeyim, bu vazifeyi kabul ettiğim dakikada hüviyet-i maneviyemin ağır ve meçhul bir endişe altında ezilir gibi olduğunu hissettim. Ma'amafih dimağımın kudret ve münevveriyeti değil, fakat vicdanımın safvet ve samimiyeti, bu vazife-i müşkileyi ifa etmekte bana hakiki bir muavin olabilecektir, zannediyorum ve bu zanla mutmain ve müteselli oluyorum….

Yazacağım yazıların, dermeyan edeceğim fikirlerin, mütaalaların hiçbir vakit "hakikat" olduğunu iddia etmeyeceğim… Yalnız vicdanımca hakikat addettiğim fikirleri de hatır ve gönüle bakmaksızın, biperva söylemekten çekinmeyeceğim… Artık şunu bilmeli, itiraf etmeliyiz ki her türlü ağraz-ı menfureden ve tarafgirlik şaibesinden müberra olmak şartıyla - bir eseri beğenmemek, yahut hatalarını söylemek, hiçbir zaman sahib-i eseri tezyif ve istihfaf etmek değildir… Bu hakikat tamamıyla anlaşılacak olursa bizde de tetkikat ve tenkidat-ı edebiye hakiki bir feyz ve inşirah alır ve bu füyuzattan bittabi sanat da müstefid olur (Duymaz, Topaloğlu ve Aygün, 2012: 15-16).

3.1.3. Eserleri

1) Kestelli RN. (1910). *Hisler ve Fikirler,* İstanbu Matbaa-i Hayriye, 280 s.

2) Kestelli RN.(1926). *Bir İzdivacın Romanı*, Çeviri, Suhulet Kütüphanesi, Dersaadet 1326/1910, 186 s.; 2. Baskı, Suhulet Kütüphanesi, Dersaadet, 149 s.

3) Kestelli RN.(1327/1911). *Talebe Mektupları*, İstanbul, Talebe Neşriyatı Yurdu, 101 s.

4) Kestelli RN.(1912). *Anna Karanina*, Çev. Raif Necdet- Sadık Naci, 4 cilt, İstanbul, Kütüphane-i İslam ve Askeri, 1326, 1328/1912, 1342 s.

5) Kestelli RN. (1912) *Fikr*i ve Ahlaki Mektuplar, Kanaat Kütüphanesi ve Matbaası, Dersaadet 1328/1912, 131 s.

6) Kestelli RN.(2001) *Uful,* Resimli Kitap Matbaası, İstanbul 1329/1913, 262 s.; eser günümüz alfabesiyle de basılmıştır. Yayına Hazırlayan: Veliye Özdemir, İstanbul, Arma Yayınları, 171 s.

7) *Tiraje* (Mehmet Rauf'la birlikte), İstanbul, Kütüphane-i Sudi 1919, 154 s.

8) Kestelli RN.(1922) *Hayat-ı Edebiye*, Tabi: İkbal Kütüphanesi Sahibi Hüseyin, İstanbul, Orhaniye Matbaası, 383 s.

9) Kestelli RN.(1924). *Ziya ve Sevda,* İstanbul Şirket-i Mürettebiye Matbaası, 103 s.

10) Kestelli RN.(1925). *Hayat ve Mektuplar,* 2 cilt, İstanbul Hamid Matbaası, 626 s.

11) Kestelli RN. (1925).*Yeni Mektup Numuneleri,* İstanbul Yeni Şark Kütüphanesi, 215 s.

12) Kestelli RN. (1927). *Resimli Türkçe Kamus,* İstanbul Şark Kütüphanesi, 840 s.

13) Kestelli RN. (1929).*Küçük Mektup Numuneleri,* İstanbul, Türk Neşriyat Yurdu.

14) Kestelli RN. (1932). *Yirminci Asır,* İstanbul, Yeni Şark Kütüphanesi.

15) Kestelli RN.(1933) *Semavi İhtiras,* İstanbul, Güneş matbaası, 244 s.

16) Kestelli RN.(1935). *Süzme Sözler,* 3 cilt, İstanbul, Akşam Matbaası, 250 s.

17) *Yaşayan Mısralar,* Türkiye Basımevi, İstanbul 1936, 142 s. (Duymaz, Topaloğlu ve Aygün, 2012, 10)

3.1.4. *Resimli Türkçe Kamus*

Edebiyat öğretmeni olan Râif Necdet Kestelli'nin çok iyi Fransızca da bildiği bilinmektedir. Eğitici faaliyetlerinden biri de yazmış olduğu Resimli Türkçe Kamus sözlüğüdür. Cenap Şahabeddin'in bile bu sözlük üzerinde çalıştığı söylenmektedir. Cumhuriyet'ten sonra birçok eğitimci, edebiyatçı dil ve sözlük çalışmalarına katılmıştır. Râif Necdet de 1927'de ikinci tabı yapılan *Resimli Türkçe Kamus* ile bu gruba dahil edilebilir. Yazar 1927'de ikinci baskısı yapılan *Yeni Mektup Numuneleri* adlı eserinde *Resimli Türkçe Kamus*'u kendi eseri olarak göstermiştir. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi'*nde ise Hasan Bedrettin ile birlikte yazıldığı kaydedilmektedir.

Her sayfasında yaklaşık iki resmin yer aldığı *Resimli Türkçe Kamus*'un ikinci tabı 840 sayfadır. Sözlükteki tablolara ait fihrist 841-852 sayfalarındadır. Râif Necdet'in en çok basılan okunan eseridir. 1927'de İstanbul'da Ahmet Kâmil Matbası'nda 215 sayfa olarak 6 bin basılan kitabın başındaki 5 sayfalık mukaddime mühimdir.

Resimli Türkçe Kamus'a ilâve başlığıyla yapılan açıklamada da sözlüğün önemi şu şekilde ifade edilmiştir. "Resimli Türkçe Kamus'un tabından sonra görülen eksiklikler, nazar-ı tetkikten kaçan bazı kelimeler, hususiyle Türkçeleşmiş çok müstamel Fransızca tabirler ikmâl edilerek zeyl halinde karilerimize takdime müsârat olunmuş bu suretle hemen hemen kamusa girmeyen hiçbir mühim ve yeni kelime kalmamıştır. O halde son senelerde lisanımıza giren bütün yeni kelimeleri ilk defa olarak bir lügat kitabında toplamak şerefi kamusumuza ait olmuştur." (Yıldırım, 1986: 103-104).

3.2. *Resimli Türkçe Kamus'*ta Deyimler

Aksoy deyimi, "Çekici bir anlatım kılığı taşıyan ve çoğunun gerçek anlamından ayrı anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük toplulukları." (Aksoy, 1976: 422) olarak tanımlamıştır. Aksoy: "Deyimler, ister sözcük öbeği, ister tümce (cümle) biçiminde olsunlar, söz arasında ad, sıfat, belirteç, ünlem, eylem görevi yaparlar." (Aksoy,1976: 422).

Geleneksel cümle çözümlemelerinde deyimi oluşturan söz öbeği doğrudan yüklem olarak ele alınır. Bundan dolayı nesne + fiil yapısındaki deyimler cümlede geçişsiz bir fiil olarak görülür. Fakat bu yapıdaki deyimlerin kendi içinde bir nesnesi olduğu da unutulmamalıdır. Balyemez'e göre, deyimin kendisi bir cümle olarak ele alındığında ayrı ayrı unsurlar halinde çözümlenebilir. Kendi içinde bir cümle olan deyimlere gelen eklerin

görevinde herhangi bir kalıplaşma söz konusu değildir (Balyemez, 2016: 181). *Baltayı taşa vurmak* "Bilmeyerek bir adamın yüzüne karşı onu rencide edecek söz söylemek." Bu deyimde yargı tamamlanmıştır. Gramerlerdeki yerleşmiş kabule göre cümleyi ögelerine ayırırken deyimlerin bölmememiz gerekir. *Baltayı taşa vurmak* deyimi yüklem olarak alınırsa yüklemi gerçekleştiren bir özne gösterilmelidir. Oysa yargı bildiren belirtisiz nesne+dolaylı tümleç +yüklem yapısında oluşan bir deyim kendi başına bir cümle oluşturmuştur. Resimli Türkçe Kamus'ta deyimler hem tümce olarak hem de söz öbeği olarak ele alınıp incelendi. Balyemez, deyimlerle ilgili aşağıdaki örnekleri vererek bazı açıklamalarda bulunmuştur:

[8] *İşi başından aşkın.*

[9] *Adamın işi başından aşkın*.

[10] *Gözü yollarda kaldı.*

[11] *Çocuğun gözü yollarda kaldı.*

"Dikkat edilirse [9] numaralı cümlede de [11] numaralı cümlede de deyim anlamı devam etmektedir. Deyimden ayrı gibi görünen "adamın" ve "çocuğun" kelimeleri, deyimin anlamını bozmamaktadır. Bu durum, söz konusu deyimdeki eklerin kalıplaşmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle söz konusu yapıları "yargı bildiren müstakil bir cümle" olarak değerlendirmekte ve ögelerine bu şekilde ayırmakta bir sakınca olmamalıdır."

-*Çocuğun gözü*: Özne

-*yollarda*: yer tamlayıcısı

-*kaldı* : yüklem

Balyemez, "Ögeleri bu şekilde ayırmanın "deyimdeki mecazlığı yok ettiği" ve bundan dolayı öge ayırmasının bu şekilde yapılmaması gerektiği şeklinde bir itirazla karşılaşılabilir. Mecazlık; kelimenin veya kelimelerin yapısı, cümledeki görevi ile ilgili değildir; bağlam içinde kazanılan anlamla ilgilidir; bir anlam olayıdır. Nasıl ki "Sobayı yak" cümlesini "Sobayı/ yak" şeklinde ögelerine ayırmamız bu cümledeki mecaz-ı mürseli ortadan kaldırmıyorsa "Çocuğun gözü yollarda kaldı" cümlesini de " Çocuğun gözü/ yollarda/ kaldı." şeklinde ögelerine ayırmamız bu cümledeki mecazı ortadan kaldırmaz." (Balyemez, 2016: 183).

3.2.1. İsim Tamlaması Kalıbıyla Oluşan Deyimler

Korkmaz'a göre, bir ad başka bir adla ilgi durumu eki alarak veya almadan bir anlam bağı oluşturduğunda ad tamlaması ortaya çıkar (Korkmaz, 2003: 270). İsim tamlaması, birden fazla ismin belirli bir anlamı karşılamak maksadıyla bir araya gelmesiyle oluşan kelime gurubu demektir.

Belirtili İsim Tamlaması Kalıbıyla Oluşan Deyimler

Demirci, tamlayan ve tamlanan eklerini muhafaza eden isim tamlamasının öteki tamlamalara göre daha kesinlik gösterdiğini belirtmiştir. Bu tamalamalar için bir şeyin bir şeyi formülünü kullanmıştır. (Demirci, 2015: 35).

ayağı**nın** altına karpuz kapuğ**u** koymak: *Hile ve fesat ile mevkiinden düşürmek, kaydırmak*. (RNK: 238)

birin**in** söz**ü** geçmek: *Ondan bahsedilmek.* (RNK: 440)

boyun**un** ölçü**sü**nü almak: *Kendi derecesini haddini anlamak*. (RNK: 376)

dizleri**nin** bağ**ı** çözülmek: *Korkmak, hiçbir şey söylememek.* (RNK: 101)

feleğ**in** çember**i**nden geçmek: *Dünyâyı anlamak, tecrübeli olmak.*(RNK: 77)

sözün**ün** er**i** : *Sözünde sadık adam.* (RNK: 440)

Tanrı**nın** gün**ü**: *Bütün gün*. (RNK: 476)

yer**in** dib**i**ne geçmek: *Çok mahcup olmak*. (RNK: 147)

yer**in** kulağ**ı** var: *Bir şey ne kadar gizli söylense yine duyulur*. (RNK: 265)

yok deve**nin** baş**ı**: *Münasebetsiz ve doğru olmayan söze karşı istihza ve istigrâb tabiridir*. (RNK: 96)

Tamlayanı Sıfat Tamlaması Olan Belirtili İsim Tamlaması Kalıbıyla Oluşan Deyimler

her koyun kendi bacağ**ı**ndan asılır: *Herkes amelinden mes'uldür.* (*RNK:* 262)

Tamlananı Sıfat Tamlaması Olan Belirtili İsim Tamlaması Kalıbıyla Oluşan Deyimler

anası**nın ak** süt**ü**: *Helâl şey.* (RNK: 447)

şeytâ**nın kıç** bacağ**ı**: *Kurnaz, hilekâr.* (RNK: 27)

*Resimli Türkçe Kamus'*ta belirtili isim tamlaması kalıbıyla oluşan 14 deyim tespit edildi. Deyimlerin içinde bulunan belirtili isim tamlamasının tamlayan ve tamlanan ekleri koyu olarak belirtildi. Ergin' göre, bu grup iki isim unsurunun meydana getirdiği bir kelime gurubudur. Bir ismin mânâsının iyelik sistemi içinde başka bir isimle tamamlanması esasına dayanır. Bir nesnenin başka bir nesnenin parçası olduğunu, bir nesnenin başka bir nesneye ait bulunduğunu veya bir nesnenin başka bir nesne ile tamamlandığını ifade etmek için bu kelime gurubuna baş vurulur. (Ergin, 2009: 381). İsim tamlamalarında önce tamlayan sonra tamlanan gelir. Tamlayan ile tamlananı birbirine bağlıyan iyelik ekidir. Yani gurubun temelini iyelik eki sağlar. İsim tamlaması için ekli bir birleşme demek yanlış olmaz çünkü hem tamlayan ek alır hemde tamlanan Çotuksöken'e göre, deyimler yapı bakımın değişiklik gösterir. Deyimler birleşik eylem, tümleç+ eylem, ikileme, isim tamlaması veya sıfat tamlaması yapısında olabilir. (Çotuksöken, 2004: 83).

Deyimler de birleşme yoluyla oluşan kalıp ifadelerdir. Yani iki veya üç kelimenin çeşitli yapılar yoluyla birleşerek kalıplaşması sonucunda oluşan sözlerdir. Aksan, "Türkçenin yeni yeni kavramları karşılayabilmesini, söz varlığını zenginleştirebilmesini sağlayan bir başka yapısal niteliği, ayrı ayrı sözcükleri birleştirme yoluyla birleşik adlar oluşturmasıdır." (Aksan, 2017: 77). Deyimlerde bulunan belirtili isim tamlamalarından birinde tamlayanı sıfat olan bir isim tamlaması vardır: ***her*** *koyun kendi bacağ**ı**ndan asılır*. Deyimindeki *her koyun* belgisiz bir sıfattır ve tamlayanın önüne gelmiştir. Diğer iki deyimde ise tamlananı sıfat olan belirtili isim tamlaması vardır. Karahan'a göre, "Belirtili isim tamlamasının unsurları arasına başka unsurlarda girebilir." (Karahan, 2016: 45). Hem tamlayan hem tamlanan eki alan isim tamlaması belirtisiz isim tamlamasına göre daha kesin anlamlıdır. Yani iki ad arasında belirli kesin bir anlam bağlantısı vardır. Belirtili isim tamlaması+ belirtisiz isim tamlaması kalıbıyla oluşan *ayağ**ının** altına karpuz kapuğ**u** koymak* deyiminde iki tamlama birlikte kullanılmıştır. Bazı tamlamaların tamlananı Türemiş yapılı kelimelerden oluşmaktadır. Örneğin: *al**ın** yaz-ısı**,** boyun**un** ölç-ü**sü**nü* gb.

Belirtisiz İsim Tamlaması Kalıbıyla Oluşan Deyimler

Belirtisiz ad tamlamasında tamlayan ad eksiz yani yalın durumdadır. Yalnız tamlanan ad üçüncü şahıs iyelik eki almıştır. "Belirtisiz isim tamlamaları tamlayanın aldığı ilgi eki olmayan fakat tamlanan eklerini muhafaza eden isim tamlamalarıdır. Bu yüzden belirtili isim tamlamasındaki kesinlik bu tür tamlamalarda yoktur." (Demirci, 2015: 36).

alın **ø** ter**i**: *Nâmûs-kârâne emek*. (RNK: 11)

alın **ø** damar**ı**: *Ar ve haya hissi*. (RNK: 11)

alın **ø** yazı**sı**: *Mukadder nervüvişt.* (RNK: 11)

alin **ø** damar**ı** çatlamak: *Utanmamak, haya ve hicap kalmamak*. (RNK: 75)

alın **ø** kara**sı:** *Talihsizlik.* (RNK: 235)

ağız **ø** kalabalığ**ı**: *Gürültü, ağzı gevşek boşboğaz.* (RNK: 5)

ağız **ø** suy**u** akmak: *İmrenmek.* (RNK: 440)

ana **ø** baba **ø** gün**ü**: *Mahşer, büyük musibet günü*. (RNK: 27)

ayak **ø** bağ**ı**: *Mâni, engel*. (RNK: 23)

ayak **ø** takım**ı**: *Aşağı tabakada insanlar*. (RNK: 473)

bam **ø** tel**i**ne basmak: *Hiddetlendirmek.* (RNK: 33)

baş **ø** belâs**ı**: *Dert, müşkül iş.* (RNK: 36-37)

can **ø** kulağ**ı**yla: *Gayet dikkatle.* (RNK: 265)

cim **ø** karn**ın**da bir nokta: *Cahil*.(RNK: 67)

cümle **ø** kapı**sı**: *Bir dairenin umumî büyük kapısı.* (RNK: 234)

çoban **ø** armağan**ı** çam**ø** sakızı: *Naçiz hediye*. (RNK: 81)

çorap **ø** söküğ**ü**: *Söküğü birbirini takip eden şey, mütevâliyen*. (RNK: 81)

çömlek **ø** hesab**ı**: *Cahil işi.* (RNK: 82)

deli **ø** saçması: *Manasız ve münasebetsiz söz*. (RNK: 92)

deve **ø** yürüyüş**ü**: *Yavaş fakat devamlı yürüyüş veya iş.* (RNK: 96)

diz **ø** bağı çözülmek: *Gevşemek, çok korkmak*. (RNK: 28)

dîl **ø** uc**u**nda olmak: *Bir şey hatıra geldiği hâlde yine kaçmak*. (RNK: 98)

dizi **ø** dib**i**nde: *Daima beraber*. (RNK: 101)

düşman **ø** söz**ü**: *İftira.* (RNK: 440)

el **ø** çabukluğ**u**: *Hokkabazlık*. (RNK: 114)

el **ø** şakası: *El ile edilen kaba lâtife*. (RNK: 114)

el **ø** üst**ü**nde gezmek: *Muhterem olmak.* (RNK: 149)

fitne **ø** kumkuması: *Fesatçı adam*. (RNK: 265)

göz **ø** ölçü**sü**: *Tahmin.* (RNK: 376)

imaret **ø** çorbası: *Bedava şey.* (RNK: 206)

incir **ø** çekirdeğ**i**: *Küçüklükten kinaye.* (RNK: 207)

ip **ø** parası vermek: *Belâyı defetmek.* (RNK: 210).

ip **ø** kaçkını: *Asılacak adam*. (RNK: 210).

iskelet **ø** hâl**i**ne gelmek: *Pek ziyade zayıflamak*. (RNK: 214)

iş **ø** adamı: *Elinden iş gelir adam*. (RNK: 219)

kan **ø** çanağı: *Kan hücumuyla kızarmış gözden kinaye*. (RNK: 73)

kavak **ø** yeller**i** başında esmek: *Kendini büyük görmek, mağrur olmak.* (RNK: 241)

kendini dev **ø** aynasında görmek: *Kendini büyük ve yüksek zannetmek, hodbin ve mağrur olmak*. (RNK: 96)

kulak **ø** misafir**i** olmak: *Hissetmeksizin söylenilen sözleri dinlemek*. (RNK: 265)

kurt **ø** masal**ı** okumak: *Birini oyalandırmak veya aldatmak için söylenilen uzun sözler, vaatlerle vakit kazanmak. Ayaksız ve sürünerek yürür küçük bir hayvan ki muhtelif nev'ileri vardır.* (RNK: 266)

kuş **ø** lokum**u**: *Çocuklar için satılan yumurtalı, tatlı, ince ve müdevver bir hamur*. (RNK: 279)

kuyruk **ø** acı**sı**: *İntikam arzusu, intikamı alınmamış vak'a*. (RNK: 268)

kuyruk **ø** sokum**u**: *Bel kemiğinin nihayeti*. (RNK: 268)

mahalle **ø** karis**i**: *Terbiyesiz kadın.* (RNK: 283)

mahalle **ø** çocuğ**u**: *Arsız ve terbiyesiz çocuk*. (RNK: 283)

mezar **ø** kaçkın**ı**: *Zayıf adam*. (RNK: 309)

ördek **ø** muhabbet**i**: *Dostlarının felâketine ah vah demekle iktifa*. (RNK: 377)

pamuk **ø** ipliğ**i**yle bağlamak: *Pek muvakkat bir çare bulmak*. (RNK: 211)

sokak **ø** lâkırdı**sı**: *Ehemmiyetsiz ve değersiz söz*. (RNK: 438)

sokak **ø** süpürges**i:** *Sürtük kadın.* (RNK: 445)

söz **ø** ebes**i**: *Çok söyleyen.* (RNK: 109)

sokak **ø** lâkırdı**sı**: *Ehemmiyetsiz ve değersiz söz*. (RNK: 438)

söz **ø** ebes**i** : *Söz uydurmasını, söylemesini bilen*. (RNK: 440)

söz **ø** birliğ**i**: *İttifak*. (RNK: 440)

şeytan **ø** tüy**ü**: *Bir kimseyi başkalarına sevdiren anlaşılmaz hâl*. (RNK: 460)

ukalâ **ø** dümbeleğ**i**: *Ukalâlık iddiasında bulunan gülünç cahil*. (RNK: 106)

üstat **ø** el**i**nden çıkmış: *Maharetle yapılmış*. (RNK: 522)

yaban **ø** adam**ı**: *Vahşî, yabani yabana mensup.* (RNK: 535)

yaban **ø** it**i**: *Edepsiz adam.* (RNK: 220)

Tamlayanı Sıfat Tamlaması Olan Belirtisiz İsim Tamlaması Kalıbıyla Oluşan Deyimler

bir incir **ø** çekirdeğ**i**ni doldurmaz: *Pek az, pek ehemmiyetsiz*. (RNK: 207)

ilk göz **ø** ağrıs**ı**: *İlk sevda.* (RNK: 5)

Resimli Türkçe Kamus'ta belirtisiz isim tamlaması kalıbıyla oluşan 61 deyim tespit edildi. Belirtisiz isim tamlamalarında tamlayanın ilgi eki almadığı, tamlananın ise iyelik eki aldığı bilinmektedir. Karahan'a (2016: 44) göre belirtisiz isim tamlamasının iki unsuru arasında daimî bir ilişki vardır. Tamlamada iki unsur arasına farklı bir unsur giremez, unsurlar yer değiştiremez. Bundan dolayı nesne adı olarak kullanılmaya en elverişli kelime guruplarından biri belirtisiz isim tamlamasıdır. Tamlayanı sıfat olan iki belirtisiz isim tamlaması tespit edilerek ismin önünde bulunan sıfatlar koyu renk ile gösterildi. Belirtisiz isim tamlamasında iki kelime arasına herhangi bir kelime girmemiştir.

Ergin, belirtili isim tamlaması ile belirtisiz isim tamlaması arasındaki farkı şöyle açıklar: "İsim tamlamasının tamlayan unsurunun böyle ekli veya eksiz genitif hâlinde olması birbiri ile ilgili şu iki fark etrafında toplanır: 1. belirlilik — belirsizlik, 2. geçicilik — daimîlik. Tamlayan unsur belirli ise, belirtilmek isteniyorsa, biliniyorsa, genitif ekini alır. Tamlayan unsurun böyle belirli olması, gurup içinde kuvvetle hissedilmesi, onun guruba iştirakinin daha zayıf olması, tamlanan unsuru geçici olarak desteklemesi, ona geçici olarak ve o anda bağlanması, onun daima beraber kullanılır tamlayıcısı olmaması demektir. Yani ekli genitifte tamlayan belirlidir, fakat, dolayısıyla tamlanana bağlanması geçicidir. Eksiz tamlayan ise belirsizdir, umumîdir, fakat guruba iştiraki, tamlanana bağlılığı daha kuvvetlidir." (Ergin, 2009: 384). Ergin, belirlirtili isim tamlamasında her iki unsurun da kendi vurgusunu taşıdığını, belirsiz tamlamada ise tamlayan unsurun vurgusu kuvvetlenerek gurubun vurgusunu taşıdığını belirtmiştir. (Ergin, 2009: 384).

Belirtisiz isim tamlamalarında ilgi ekinin olmadığı "ø" işareti kullanılarak gösterildi. Bunun yanı sıra iyelik ekleri koyu olarak belirtildi. Belirtili isim tamlamasında olan kesinlik belirtisiz isim tamlamasında yoktur. Deyimlerde bulunan belirtisiz isim tamlamalarını oluşturan isimlerin çoğu çekim eki almıştır. Bazı kelimelerin yapısında türemiş kelimeler de vardır. Örnek: *söz **ø** bir+liğ**i**, sokak **ø** süpür-ges**i**, pamuk **ø** ip+liğ**i**yle,* mezar **ø** *kaç+kın**ı*** vs.

Tamlayanı Düşmüş İsim Tamlaması Kalıbıyla Oluşan Deyimler

İsim tamlamalarında düşme, yer değiştirme, araya başka tamlama girme gibi bir çok durum gözlenebilir. Örnek: "*Derdini bana anlat"* cümlesinde sen-in veya o-(n)un tamlayanı düşmüştür. (Demirci, 2015: 43).

adımın**ı** geri almak: Caymak.(RNK: 3)

adın**ı** anmak: *Yâd etmek.* (RNK: 3)

ad**ı** çıkmak: *İyi veya kötü şöhret almak*. (RNK: 3)

ağz**ı**nda dili yok: *Halim.* (RNK: 5)

aln**ı** açık: *Utanacak bir kusuru olmayan*. (RNK: 11)

aln**ı** ak: *Masum.* (RNK: 11)

avuc**u**nu yalamak: *Mahrum kalmak.* (RNK: 23)

bağr**ı** yanık: *Dertli, mahzun ve mükedder.* (RNK: 28)

bağr**ı** açık: *Hâli perişan olan.*(RNK: 28)

basiret**i** bağlı: *Gafil.* (RNK: 29)

baldır**ı** çıplak: *Ayak takımı serseri ve sefil adam*. (RNK: 32)

basiret**i** bağlanmak: *Gaflette bulunmak, gafil davranmak*. (RNK: 36)

başı bağlı: *Nişanlı, nikâhlı.* (RNK: 29)

başın**ı** kestirmek: *İnat ve ısrar etmek.* (RNK: 250)

başın sağ olsun: *Tesliyet ve taziyet makamında kullanılır*. (RNK: 36-37)

başı göğe ermek: *Pek ziyade iftihar etmek.* (RNK: 152)

başı taşa gelmek: *Pişman olmak.* (RNK: 147)

benz**i** attı: *Yüzünün rengi uçtu, sarardı, korktu*. (RNK: 43)

burn**u** büyük: *Kibirli.* (RNK: 56)

çan**ı**na ot tıkamak: *Mahvedip sesini kesmek.* (RNK: 73)

çene**si** düşük: *Geveze, bunak.* (RNK: 78)

darı**sı** başınıza: *Başkasının nail olduğu bir nimete mazhariyyeti temenna makamında kullanılır bir ta'bîr-i mahsûstur*. (RNK: 89)

dil**i** uzun: *Terbiyesiz, edepsiz.* (RNK: 98)

dilin**i** tutmak: *Gevezelik etmemek. Her şeyi bî-pervâ söylemekten çekinmek.* (RNK: 98)

dilin**i** kesmek: *Susmak.* (RNK: 98)

duman**ı** üstünde: *Taze, taze kesilmiş.* (RNK: 104)

eksiğ**i** gediğ**i** olmamak: *Kusursuz olmak.* (RNK: 113)

eksiğin**i** gediğin**i** yoklamak: *Aybını, kusurunu aramak.* (RNK: 113)

eksiğ**i** çok: *Pek kusurlu*.(RNK: 113)

el**i** maşalı: *Edepsiz*. (RNK: 290)

el**i** kulağında: *Nerede ise, hazır.* (RNK: 265)

el**i**ne su dökememek: *Kıyas kabil olamamak.* (RNK: 114)

el**i**ni kesmek: *Devama mâni olmak.* (RNK: 114)

el**i** açık: *Cömert.* (RNK: 114)

el**i** ayağ**ı** düzgün**:** *İşgüzar.* (RNK: 114)

eli uzun: *Hırsız*. (RNK: 114)

el**i** içinde: *Hükmü altında.* (RNK: 114)

el**i** bayraklı: *Şerîr, kavgacı.* (RNK: 114)

el**i** boş: *Haylaz. İşsiz.* (RNK: 114)

el**i** böğründe: *âciz ve hayran kalmak.* (RNK: 114)

el**i** çabuk: *Seri iş gören.* (RNK: 114)

(onun) el**i** varmamak: *Kıyamamak.* (RNK: 114)

el**i** ayağ**ı** bağlı: *İstediğini yapamayan.* (RNK: 29**)**

ev**i** omzunda: *Serseri*. (RNK: 371)

gözü bağlı: *Cahil, ümmî, dünyadan bihaber*. (RNK: 29)

iç**i**ne doğmak: *İlham olmak.*

iç**i**ne Sigdıramamak: *Havsala alamamak*. (RNK: 198)

harc**ı** içinden çıkmak: *Ayrıca masraf etmeye hacet olmamak*. (RNK: 168)

iç**i**ne doğmak: *İlham olmak.* (RNK: 198)

ip**i**ni sürümek: *Cezasını aramak*. (RNK: 210).

ip**i**yle kuyuya inilmez: *Sözüne güvenilmez.* (RNK: 210)

ipi**mi** kırmış: *Azgın*. (RNK: 210).

ipliğ**i** pazara çıkmak: *Rezil rüsva olmak.* (RNK: 211)

iz**i**ne uymak: *Tâbi olmak.* (RNK: 220)

iz**i**ni bulmak: *Emare elde etmek*. (RNK: 220)

iz**i**ne dönmek: *Geldiği yerden avdet etmek*. (RNK: 220)

kantar**ı** belinde: *Gözü açık, aldanmaz adam.* (RNK: 234)

koltuklar**ı**nı kabartmak: *Mağrur ve müftehir olmak.* (RNK: 248)

kökün**ü** kurutmak, kök**ü**ne kibrit suyu dökmek, köküne darı ekmek: *Büsbütün mahvetmek*. (RNK: 262)

kulağ**ı** delik: *Vâkıf, her şeyi bilir ve işitir.* (RNK: 265)

lâkırdıs**ı** olmaz: *Kayda alınmaya değmez.* (RNK: 274)

ocağ**ı**na düşmek: *Himayesini istemek, dehâlet etmek*. (RNK: 369)

ocağına incir dikmek: *Bir ailenin mahvına sebep olmak.* (RNK: 369)

on parmağ**ım** yakasındadır: *Hakkimi isterim.* (RNK: 371)

on parmağ**ı** kara: *Müfteri.* (*RNK:* 371)

ödü kopmak: *Fevkalâde ürkmek*. (RNK: 375)

ölçüs**ü**nü bildirmek: *Haddini bildirmek*. (RNK: 376)

önünü kesmek: *Mâni olmak.* (RNK: 249)

sonun**u** getirmek: *Başlanan şeyi matlûba muvafik neticelendirmek*. (RNK: 149)

şimdi başın taşa geldi: *Şimdi yaptığın işin fenalığını anladın, nedamet ettin, demek.* (RNK: 37)

yüzünü ekşitmek: *Asmak, buruşturmak*.(RNK: 114)

yağın**ı** kaydırmak: *Mevkiinden ve memuriyetinden düşürmek*.(RNK: 242)

Resimli Türkçe Kamus'ta 73 tamlayanı düşmüş isim tamlaması kalıbıyla oluşan deyim tespit edildi. Tamlamalarda düşme, yer değiştirme, araya kelime girme gibi bir çok yapı vardır. Bu deyimlerde de düşme özelliği gösteren tamlamalar vardır. Bu tamlamalarda tamlanan iyelik eki alır ve tamlayanın yerini de tutmuş olur. Ergin, "İyelik ekleri eklendikleri kelime dışında bir şahıs ifade ettikleri için iyelik gurubunun yalnız tamlanan unsuru da gurubun yerini tutabilir: *babam* «benim babam», *meyvesi* «onun meyvesi» gibi. iyelik eklerinin bu ifade kâbiliyeti dolayısıyla tamlayan unsur aynı zamanda bir kuvvetlendirme unsuru durumundadır. Zaten genitif de ilgi hâli olarak bir iyelik ifade eder. Her iki unsurun bu iyelik ifadesi ve birbirlerine bağlanmaları o kadar kuvvetlidir ki araya bazen olduğu gibi başka bir unsur, meselâ bir ünlem unsuru girse bile gurup bozulmaz: *benim, arkadaşlar, kanaatim* (*şudur ki)* misalinde olduğu gibi." (Ergin, 2009: 383). Bazı deyimlerde zaman bildiren zarflar vardır: ***şimdi*** *başın taşa geldi* deyiminde olduğu gibi.

Deyimlerin çoğu isim+fiil kalıbıyla oluşmuştur: iz**i**ne uymak, sonun**u** getirmek, ocağ**ı**na düşmek, kökün**ü** kurutmak, dilin**i** kesmek, ipi**mi** kırmış, benz**i** attı, basiret**i** bağlanmak, el**i**ni kesmek vb. Korkmaz, " Bu gruptaki birleşik fiiller, ad yada ad soylu bir veya birden çok kelimenin, belirli şekil bilgisi kalıpları içinde, bir esas fiil ile birleşerek anlam kayma ve kalıplaşmasına uğramasından oluşmuştur. Bu nitelikteki birleşiklerin iki yönü vardır. Birinci yönleri, bundan önceki gruplarda ele alınan birleşik fiilerde olduğu gibi, şekilce bir ad ve bir yardımcı fiille kurulan birleşiklere benzemeleri ve onlar gibi tek bir kavrama karşık olmalarıdır." (Korkmaz, 2019: 201).

Bu tamlayanı düşmüş isim tamlamalarının tamlayanı *onun senin benim* zamirleri olabilir. Dikkat edilecek olursa tamlayanı düşmüş isim tamlamalarının tamlananını oluşturan isimlerin çoğu basit yapılı kelimedir. Bunların içinde türemiş yapılı kelimeler de vardır: Örnek: ölç-ü**sü**nü bildirmek, kol+tukları**n**ı kabartmak, ip+liğ**i** pazara çıkmak, eksi+ğin**i** gediğin**i** yoklamak gibi.

Zincirleme İsim Tamlaması Kalıbıyla Oluşan Deyimler

İsim tamlamasında ikiden fazla isim varsa bu tür tamlamalara zincirleme isim tamlaması denir. Korkmaz'a göre, zincirleme ad tamlaması bir ad tamlamasının başka bir adla oluşturduğu ikinci bir ad tamlamasıdır. Tamlayanı, tamlananı veya her ikisi de isim tamlaması biçiminde olan iç içe girmiş yeni bir tamlamanın ortaya çıkmasıdır (Korkmaz, 2019: 288).

şeytâ**nın** kıç bacağ**ı**: *Kurnaz, hilekâr.* (RNK: 27)

3.2.2. Sıfat Tamlaması Kalıbıyla Oluşan Deyimler

Bir sıfatın sıfat niteliği kazanabilmesi için, mutlaka bir adın önünde bulunması ve birleştiği adla bir sıfat tamlaması oluşturması gereklidir. Karahan'a göre, sıfat tamlamasında ana unsur isimdir ve sonda bulunur. Sıfat, yardımcı unsurdur; ismin önünde yer alarak ismi tamamlar. Yani sıfat tamlayan, isim tamlanan unsurdur. Bu tamlamada, isim ve sıfat unsuru eksiz olarak birleşir. Unsurlardan ikisinde de gruplaşmayı sağlayan herhangi bir ek yoktur. (Karahan, 2016: 49).

aç gözlü**:** *Gözü doymayan, kanaatsiz ve haris*. (RNK: 1)

at kafalı: *Ahmak*. (RNK: 229)

balık etli**:** *Şişman olmadığı hâlde vücudu etle mestur olan kadın veya erkek*. (RNK: 32)

balta görmemiş orman: *Ağaçları hiç kesilmemiş, el dokunulmamış orman*. (RNK: 33)

bin dereden su getirmek: *Bahane icat etmek, taallül etmek*. (RNK: 94)

bir kaşık suda boğmak: *Pek ziyade kin ve husumet göstermek*. (RNK: 51)

bir karış yer: *Dar yer*. (RNK: 237)

bir ayağı çukurda: *Ölüme yaklaşan ihtiyar*. (RNK: 82)

bir deri **bir** kemik: *Çok zayıf*. (RNK: 94)

bir şeftali almak, vermek**:** *Öpmek, öptürmek.* (RKN: 455)

bir dikili ağaç yok: *Hiçbir şeyi yok, hiçbir mülke malik değil*. (RNK: 98)

bol keseden: *Başkasının malından semâhat göstererek*. (RNK: 52)

canlı cenaze: *Çok zayıf adam*. (RNK: 63)

çürük tahtaya basmak: *Tehlikeli iş görmek.* (RNK: 36)

dört elle sarılmak: *Büyük bir şevk ile teşebbüs etmek*. (RNK: 416)

düttürü leylâ: *Geveze kadın*. (RNK: 107)

eksik etek: *Kadın*. (RNK: 113)

eski hamam eski tas: *Eskisi gibi.* (RNK: 478)

eski kurt: *Kurnaz adam*. (RNK: 265)

her telden çalmak: *Her şeye, bütün ulûm ve fiinûna aşina olmak*. (RNK: 72)

horoz akıllı: *Ne yaptığını bilmeyen*. (RNK: 185)

iki dirhem **bir** çekirdek: *Çok süslü gezen ve kırıtan*. (RNK: 77)

ipten kuşak: *Son derecede fakr u zaruret*. (RNK: 210).

kara bayram: *Yeis ve matem günü. bayramlaşmak bayram tebrigi etmek.* (RNK: 38)

kara haber: *Vefat haberi. karaağaç maruf bir büyük orman ağacı ki tahtası esmer ve serttir*. (RNK: 235)

kara sevda: *Malihulya, merak.* (RNK: 428)

kara su: *Göze arız olan bir nev'i zaaf*. (RNK: 440)

kasap süngeriyle silinmiş yüz: *Utanmaz*. (RNK: 238)

koyun gibi adam: *Çok halim adam*. (RNK: 262)

kuru ün: *Yalancı şöhret.* (RNK: 522)

ördek edalı: *Paytak kimse*. (RNK: 377)

pişmiş aşa su katmak: *İş bozmak*. (RNK: 388)

püsküllü belâ: *Belâyı mübrem*. (RNK: 390)

sağlam ayakkabı değildir: *Şâyân-ı i'timâd olmayıp müfsittir*. (RNK: 234)

sağlam kazığa bağlamak: *İşi sağlamlaştırmak, temin etmek, tatlıya bağlamak uyuşmak.* (RNK: 234)

tanrılık söz: *İnsaflı söz*. (RNK: 476)

tatlı bakış: *Cazip bir tarzda şaşılık*. (RNK: 480)

tatlı belâ: *Evlât*. (RNK: 480)

tatlı dil: *Nazikâne söz.* (RNK: 480)

tatsız adam: *Soğuk adam*. (RNK: 480)

taze haber: *Yeni haber*. (RNK: 482)

taze kız: *Genç körpe kız*. (RNK: 482)

ter bıyıklı: *Bıyığı henüz çıkan*. (RNK: 495)

tok gözlü: *Kanaatkâr, haris ve hasis olmayan*. (RNK: 505)

torlak adam: *Alışmamış.* (RNK: 506)

ufak tefek adam: *Küçük cüsseli*. (RNK: 514)

Resimli Türkçe Kamus'ta sıfat tamlaması kalıbıyla oluşan 46 deyim tespit edildi. Bir isim unsurunun bir sıfat unsuruyla nitelendiği veya belirtildiği kelime gurubuna sıfat tamlaması denir. O halde ismin önüne gelen ve ismin durumunu, şeklini, niteliğini belirten sıfatlar deyimlerin yapısında da bulunur. Deyimlerdeki sıfat tamlamalarından bazılarının yapısı sayı sıfatı bazılarının yapısı niteleme sıfatdır. ***İki*** *dirhem* ***bir*** *çekirdek,* ***bir*** *şeftali almak, vermek,* ***bir*** *deri* ***bir*** *kemik* sayı sıfatlarına örnek olarak gösterilebilir. Sayı sıfatları için Ergin (2009: 249), "Sayı sıfatları nesnelerin sayılarını bildirmek suretiyle belirten kelimelerdir. Bunlar aslında ve tek başlarına sayı isimleridir. Sayı sıfatları nesneleri sayı bakımından ya yalnız adet olarak ya dereceli olarak ya bölük bölük ya parça hâlinde veya topluluk şeklinde belirtirler. Bu fonksiyonlarına göre sayı sıfatları *asıl sayı sıfatları, sıra sayı sıfatları, üleştirme sayı sıfatları, kesir sayı sıfatları, topluluk sayı sıfatları* olmak üzere beşe ayrılırlar" açıklamasında bulunmuştur. İncelenen deyimlerde, asıl sayı sıfatları daha fazladır. ***Torlak*** *adam,* ***tatlı*** *bakış,* ***sağlam*** *kazığa bağlamak,* ***kara*** *su,* ***horoz*** *akıllı,* ***kara*** *haber,* ***at*** *kafalı vb*. deyimlerde nitemele sıfatları bulunmaktadır. Ergin bu sıfatları vasıflandırma sıfatı olarak tanımlamıştır. Ergin'e göre, nesnelerin ne kadar vasfı varsa o kadar da vasıflandırma sıfatı vardır. Bu sıfatların türleri de renk, biçim, boy, yapı, ağırlık vs. gibi vasıf çeşitleri kadardır. Özellikleri arasında hiçbir fark olmadığı, hepsi ayni şekilde nesne vasfı bildirdiği için bu sıfatları karşıladıkları vasıf çeşitlerine göre ayırmağa gerek yoktur. (Ergin, 2009: 246). İkime kalıbıyla oluşan deyimlerde vardır. *Ufak tefek adam* deyiminde ismi niteleyen *ufak tefek* sıfat tamlamasının oluşmasını sağlayan bir ikilemedir. Korkmaz, "Tekrar grubu biçimindeki sıfatlar birbirinin aynı, birbirine yakın veya birbirine zıt anlamlı sıfat ya da sıfat olarak kullanılan adlardan oluşmuştur." Kormaz, **ayrı ayrı** renkler, **dayalı döşeli** bir ev, **dizi dizi** inciler **geniş geniş** yollar" vb. (Korkmaz, 2019: 350) örneklerini vermiştir. Korkmaz, bu tür tekrarlı sıfatların, cümledeki adın anlamını güçlendirdiğini de belirtmiştir.

Sıfat tamlamaların da ana unsur isimdir, isim de sonda bulunur. Sonda bulunan kelimelerin % 95'i basit yapılı kelimelerden oluşmuştur. Türemiş yapılı kelimeler de vardır. Örnek : *tat+lı bak-ış, sağ+lam kaz-ığa, bir kaşı-k,* gibi.

3.2.3. Fiilimsi Grubu Ekleriyle Oluşan Deyimler

Fiilimsiler, "Eylem kök ya da gövdelerinden türeyen, eylem anlamı taşıdıkları halde eylemler gibi çekimlenemeyen, tamlayıcı cümleler kuran; ad, sıfat ve belirteç olarak da kullanılan çift görevli sözcükler." (Demir, 2004: 455) biçiminde tanımlanmaktadır.

Korkmaz çekimsiz fiiller adı altında şöyle tanımlamıştır, "Bir oluş, bir kılış ve bir durum bildirdikleri, olumlu ve olumsuz biçimleri yapılabildiği, bir türü zaman gösteren ekler de alabildiği için bu yönleri ile fiil özelliği taşırlar. Ancak, çekime girmemiş olmaları dolayısıyla diğer yönleri ile de ad sınıfına girerler. Bunlar aslında ad gibi kullanılarak ad, sıfat ve zarf görevi yüklenmiş olan fiil şekilleridir. Bu nedenle de ad çekimi ve iyelik ekleri alabilirler, cümlede özne, nesne, zarf, ve yer tamlayıcısı olabilirler; yani, ad yönleri ağır basar." (Korkmaz, 2019: 747).

Sıfat-Fiil Ekleriyle Oluşan Deyimler

"Bir sıfat-fiil ile bu sıfat- fiile bağlı tamlayıcı veya tamlayıcılardan kurulan kelime grubudur. Grubun ana unsuru sıfat-fiildir, genellikle sonda bulunur. Fiile dayalı bütün guruplarda olduğu gibi bu grupta da yüklem görevi yapan sıfat- fiilin anlamı, özne nesne, yer tamlayıcısı ve zarf adı verilen ögelerle tamamlanır. Yüklem olan sıfat- fiil yargı bildirmez." (Karahan, 2016:53).

ak**an** sular durmak: *İtiraz edecek nokta bulunmamak*. (RNK: 440)

balta görme**miş** orman: *Ağaçları hiç kesilmemiş, el dokunulmamış orman*. (RNK: 33)

geç**miş** ola: *"artık fırsat kalmadı" makamında kullanılır*. (RNK: 147)

kır**dığ**ı ceviz bini geçti: *Yaptığı münasebetsizliklerin had ve hesabi yok*. (RNK: 253)

kimi enine çek**er** kimi boyuna: *Her biri bir türlü ve birbirine muhalif çalışıyor makamında*. (RNK: 117)

ipine bas**an**: *Sersem*. (RNK: 210)

para et**mez** insan: *Değersiz adam*. (RNK: 66)

tencere yuvarlan**mış** kapağını bulmuş: *İki kişi tam birbirine uygun. Makâm-ı tezyifte kullanılır*. (RNK: 234)

Resimli Türkçe Kamus' ta sıfat-fiil yapısıyla oluşmuş 8 deyim tespit edildi. Tespit edilen sıfat- fiil ekleri yüklem iç yapısında bulunmaktadır. Sıfat fiil ekleri fiilden isim yapan eklerdir. Dolaysıyla tespit edilen deyimlerdeki sıfat-fiil eki almış bütün kelimeler türemiş yapılı kelimedir. Deyimlerde bulunan sıfat-fiil ekleri hakkında:

Banguoğlu, "Sıfatfiil fiilin zamana bağlı olarak kavramını sıfatlaştıran bir şeklidir *(gecmiş gunler oturan adam satılacak eşya).* Zaman anlatımı taşımaları yönünden adfiillerden ayrılırlar. Fakat yatık fiil olarak ve adfiiller gibi olumsuz ve edilen görünüşlerine girerler." olarak tanımlamıştır. Banguoğu, sıfat-fiillerin hemen hepsinin fiilden üreme isimler yaptığını ve bu sayede lugatımıza pek çok kelimenin kazandırıldığını ifade etmiştir. *dolmuş tanıdık gelir kıran satıcı yakacak veresi* gibi kelimelerin aldığı sıfat-fiil ekleri için "Donuk isim olarak zaman anlatımını kaybetmiş görünen bu fiil üremeleri sıfat-fiil işleyişine geçince ait oldukları zamanı belli ederler. Bu sebeple onları taşıdıkları zaman anlatımına göre sınıflarız: 1.*Geçmiş sıfat fiileri* (participe passe 2. *Hal sıfatfiiler* (participe present), 3. Gelecek sıfatfiilleri (participe)." (Banguoğlu, 2019: 422-423).

Ergin sıfat-fiiller için partisipler tanımını kullanmıştır. Ergin'e göre, "Partisipler fiil kök ve gövdelerine partisip ekleri getirmek suretiyle yapılırlar. Partisip ekleri bir yandan zaman ve hareket, öte yandan isim yapma fonksiyonları ile çekim eki ile yapım eki arasında bir yer tutan, fiilden isim yapma eklerine çok yaklaşan fiil işletme ekleridir. Asıl fonksiyonları geçici hareket isimleri yapmaktır. Fakat gerekince bir yandan yapım eki gibi kalıcı isimler yapabilmekte, öte yandan arkasına şahıs ekleri alarak fiil çekimini kuran şekil ve zaman eki durumuna geçebilmektedirler. İşte şekil ve zaman eklerinin, dolayısıyla fiil çekimlerinin büyük bir kısmı bunun için partisip, dolayısıyla isim menşelidirler." (Ergin, 2009: 333). Tespit edilen *ak**an** sular durmak* deyiminde bulunan *ak-* fiiline getirilen *-(y) An* sıfat fiil eki için Ergin, "Geniş zaman ifade eden bu ek eskiden beri en geniş ölçüde kullanılan bir partisip ekidir: *yap-an, gel-en, başla-y-an, bilme-y-en* misallerinde olduğu gibi. Eski Türkçede *-ġan, -gen* şeklinde idi. Geniş zaman partisipi yapmak için en çok bu ek kullanılır. Şekil ve zaman eki durumuna geçmeyen, daima yalnız

partisip eki olarak kalan bir ektir." açıklamasında bulunmuştur. (Ergin, 2009: 334). *Balta görme**miş** orman* deyiminde bulunan *gör-me-miş* kelimesine bakıldığında fiil+olumsuzluk eki+ sıfat fiil eki olan *-mIş* ekiyle oluşmuştur. Bu ek için Ergin, geçmiş zaman ifade eden bu ek de çok kullanılan bir partisip ekidir: *yan-mış* (*kömür*), *susa-mış* (*insan*), *geç-miş* (*gün*), *gör-müş, geçir-miş* (*insan), oqu-muş* (*adam*) misallerinde olduğu gibi. Tabiî, bu ekin eskiden yalnız düz şekilleri vardı. Vokal uyumuna son devirlerde bağlanmıştır. Bu ek de aynı zamanda şekil ve zaman eki durumuna geçen partisip eklerindendir. Partisip eki olarak bu ekin geçmiş zaman ifadesinde öğrenilen geçmiş zaman ifadesi pek yoktur. Sadece geçmiş zaman ifadesi vardır." (Ergin, 2009:335). *Para et**mez** insan* deyiminde et- fiiline -mAz sıfat fiil eki gelmiştir. Fiile getirilen bu ekin fiile zaman anlamı kattığı da aşikardır. Ergin, *-maz, -mez* ekinin aslında *-ma, -me-* menfi eki ile *-z* partisip veya isim yapma ekinin birleşmesinden ortaya çıktığını ifade etmiştir. *Kır**dığı** ceviz bini geçti* deyimindeki *kır-* fiiline getirilen *-DIk* sıfat- fiil ekinin yanına iyelik eki olan *ı* eki gelmiştir. Ergin *-DIk* ekini, "Bu da geçmiş zaman ifade eden ve çok kullanılan partisip ekidir: *bil-dik, tanı-dıq, duyulma-dıq* (*söz*), *gör-düğ-ü-m, yap-tığ-ı-n, geç-tiğ-i, ol-duğ-u-muz, sök-tüğ-ü-müz, qoş-tuq-ları* misallerinde olduğu gibi. Bu ekin dikkati çeken tarafı bilhassa iyelik eki alarak kullanılmasıdır. İyelik eki almayan şekilleri pek fazla kullanılmaz. Kullanış sahasına hemen hemen daima iyelik ekli şekilleri ile çıkar ve böylece en geni ölçüde kullanılır. İyelik eki tabiî diğer partisiplere de gelir. Fakat bu partisipte iyelik eki partisip eki ile adeta kaynaşmış bir durumda bulunur." (Ergin, 2009: 335) olarak açıklamıştır.

Zarf- Fiil Ekleriyle Oluşan Deyimler

"Zarf-fiiller, bir yanıyla fiil, bir yanıyla da zarf özelliği taşıyan gramer kategorileri oldukları için, fiil yönleriyle yalnızca hareket ve zaman kavramını karşılarlar; zarf yönleriyle de bir oluş ve kılışın durum ve tarzını bildirme niteliğine sahiptirler. Bu nedenle cümlede, şahsa zamana bağlı bir yargı bildirmeyen; ancak, yargı bildiren fiiller yanında, onlardaki oluş ve kılışın durum ve tarzını belirleyen zarf görevi yüklenirler. Daha kestirme bir anlatımla, zarf fiiller, fiillerin zarf görevi yapan yardımcılarıdır. Çekimli fiile dönüşmeleri mümkün değildir." (Korkmaz, 2019: 841).

çaya var**madan** paçaları sıvamak: *Lüzumundan evvel bir işe hazırlanmak*. (RNK: 76)

düşün**üp** taşınmak: *Uzun uzadıya düşünmek*. (RNK: 480)

düş**üp** kalkmak: *Beraber yaşamak*. (RNK: 107)

evir**ip** çevirmek: *Tereddütle ötesine berisine bakmak. Becermek. Dolayısıyla anlatmak istemek, sözü dolaştırmak*. (RNK: 125)

ez**ip** suyunu içmek: *İşe yaramaz hâle gelmek.* (RNK: 440)

gez**ip** tozmak: *Dolaşmak*. (RNK: 149)

ince eley**ip** sık dokumak: *Derin derin tahkik etmek.* (RNK: 207)

kaş yapayım der**ken** göz çıkarmak: *İş düzeltmek maksadıyla iş bozmak.* (*RNK:* 239)

kes**ip** atmak: *Kat'î surette halletmek*. (RNK: 249)

kızar**ıp** bozarmak, kızarı**p** morarmak: *Mahcup olmak*. (RNK: 255)

ölç**üp** biçmek: *Mülâhaza etmek*. (RNK: 376)

satı**p** savmak: *Tekmil satmak*. (RNK: 418)

söz alı**p** vermek: *Kararlaştırmak*. (RNK: 440)

telley**ip** pullamak: *Birtakım ziynetlerle bir şeyin aslını gizlemek*. (RNK: 491)

yağmurdan kaçı**p** doluya tutulmak: *Hafif felâketten kaçıp daha ağırına düçar olmak*. (RNK: 102)

Resimli Türkçe Kamus'ta zarf-fiil yapısıyla oluşmuş 18 deyim tespit edildi. Fiile dayalı sıfat-fiil ve isim-fiil gruplarında olduğu gibi yüklem görevi yapan zarf fiilin anlamı, özne nesne yer tamlayıcısı adı verilen ögelerle tamamlanmıştır. *Yağmurdan kaç**ıp** doluya tutulmak* deyimi yer tamlayıcısı + zarf-fiil + yer tamlayıcısı+ isim-fiil yapısıyla oluşmuştur. Genellikle *-Ip,-İp -Up, -Üp,* zarf- fiil ekleri deyimlerde kullanılmıştır: *söz al**ıp** vermek, satı**p** savmak, kes**ip** atmak* gibi. Ergin zarf- fiil ekleri için gerundiumlar adını kullanarak, bunlar için hareket hâli ifade eden fiil şekilleri tanımını yapmıştır. Ergin: "Bu ek aslında, Eski Türkçede *-p* şeklinde idi. Batı Türkçesine geçerken önündeki yardımcı vokal ekin bünyesine dahil zannedilmiş, böylece ek Batı Türkçesinde iki sesli olmuştur. Batı Türkçesinin başlarında *p* tesiriyle ekin vokalini daima yuvarlaklaşmış görürüz: *gel-üp, id-üp, başla-y-up, çek-üp* misallerinde olduğu gibi. Eski Anadolu Türkçesinde böylece *-up,*

-üp şeklinde olan ekin *-ıp, -ip* şekilleri ancak bu ilk devrenin sonlarında ortaya çıkmağa başlamış, fakat *-up, -üp* Osmanlıcada da bir müddet ağır basmakta devam etmiştir. Ekin vokal uyumu çerçevesinde kullanılması ancak Osmanlıca içinde ortaya çıkmıştır." (Ergin, 2009: 340).

Zarf-fiil eklerinden *-ken* eki almış olan *kaş yapayım der**ken** göz çıkarmak* deyimindeki bu ek ile ilgili Kerim Demirci *Kelime Bilgisi Kitabı* adlı eserinde, "Zarf fiil ekleri fiile geldikleri halde -(i)ken ekinin isme geldiği izlenimi vardır. Eşzamanlı olarak yüzey yapıda böyle görünse de artzamanlı olarak bu ek fiile gelir. Mesela Çocukken zarf -fiilinde dil bilgisel olarak çocuk isimdir fakat -ken ekinin başındaki i- sesi aslında fiil kökenlidir." (Demirci, 2015:125).açıklamasında bulunmuştur.

İsim-Fiil Ekleriyle Oluşan Deyimler

İsim-fiiller, -mA, -mAk, -Iş/ Uş ekleriyle yapılır. Korkmaz, " Ad fiiller, fiil kök ve gövdelerinin karşıladıkları oluş, kılış ve durumların; şahıs ve zamana bağlı olmadan gösteren fiil adlarıdır. Daha açık bir anlatımla, bunlar, fiildeki oluş kılış ve durumların adlarını bildirirler." olarak açıklamıştır. (Korkmaz, 2019: 747).

Karahan, "Hareket ismi, -mA, -mAk, ve -Iş ekleri ile yapılır. Grubun ana unsuru hareket ismidir, genellikle sonda bulunur. Fiile dayalı bütün guruplarda olduğu gibi bu gurupta da yüklem görevi yapan hareket isminin anlamı, özne nesne, yer tamlayıcısı ve zarf adı verilen ögelerle tamamlanır." (Karahan, 2016: 57).

Belirtili Nesne+Yüklem iç Yapısıyla Kurulmuş İsim-Fiiller

ağz**ı** köpür**mek**: *Çok hiddet etmek, kudurmak*. (RNK: 263)

avucun**u** yala**mak**: *Mahrum kalmak.*(RNK: 23)

baltay**ı** taşa vur**mak**: *Bilmeyerek bir adamın yüzüne karşı onu rencide edecek söz söylemek.* (RNK: 33)

basiret**i** bağlan**mak**: *Gaflette bulunmak, gafil davranmak*.(RNK: 36)

diz bağ**ı** çözül**mek**: *Gevşemek, çok korkmak.* (RNK: 28)

dilin**i** tut**mak**: *Gevezelik etmemek. Her şeyi bî-pervâ söylemekten çekinmek*. (RNK: 98)

dudağın**ı** ısır**mak**: *Şaşıp kalmak.* (RNK: 104)

dudağın**ı** ısır**mak**: *Şaşıp kalmak.* (RNK: 104)

düdüğ**ü** çal**mak**: *Kazanmak, bir şeyden birden müstefîd olmak*. (RNK: 105)

eğer**i** boş kal**mak**: *Telef olmak.* (RNK: 126)

hapı yut**mak**: *Mutazarrır olmak, mahvolmak*.(RNK: 167)

eksiğ**i** gediğ**i** olma**mak**: *Kusursuz olmak.* (RNK: 113)

eksiğini gediğini yokla**mak**: *Aybını, kusurunu aramak.* (RNK: 113)

elin**i** kes**mek**: *Devama mâni olmak.* (RNK: 114)

elin**i** kes**mek**: *Devama mâni olmak.* (RNK: 114)

el**i** varma**mak**: *Kıyamamak*.(RNK: 114)

ilişiğ**i** kes**mek**: *Hesabi katetmek*.(RNK: 205)

ip**i** uzat**mak**: *Serbest bırakmak.*

kapağ**ı** at**mak**: *Kaçıp sığınmak*. (RNK: 234)

ökçeler**i** çek**mek**: *Müsâraat etmek*.

pusulay**ı** şaşır**mak**: *Ne yapacağım bilememek*.(RNK: 390)

sıfır**ı** tüket**mek**: *Bitmek, dermanı kalmamak*. (RNK: 430)

sırasın**ı** düşür**mek**: *Münasebet* getirmek. (RNK: 107)

sonun**u** getir**mek**: *Başlanan şeyi matlûba muvafik neticelendirmek*. (RNK: 149)

söz**ü** kes**mek**: *Söylediğini bitirmeden sükût etmek*. (RNK: 440)

taban**ı** kaldır**mak**: *Kaçmak, firar etmek.* (RNK: 468)

top**u** at**mak**: *Ölmek*. (RNK: 506)

yüzün**ü** ekşit**mek**: *Asmak, buruşturmak*.(RNK: 114)

zokay**ı** yut**mak**: *Aldanmak*. (RNK: 553)

*Resimli Türkçe Kamus'*ta belirtili nesne+ yüklem iç yapısında bulunan isim-fiil ekiyle oluşmuş 29 deyim tespit edildi. Ele alınan örnekler isim-fiil grubunun nesnesidir. Belirtili nesne + isim fiil ekiyle oluşan deyimlerin bazıları türemiş yapıdadır. *Kapa-ğı, eksi+ği* vs.

Belirtili Nesne+ Yer Tamlayıcısı + Yüklem iç Yapısıyla Kurulmuş İsim Fiiller

baltay**ı** taş**a** vur**mak**: *Bilmeyerek bir adamın yüzüne karşı onu rencide edecek söz söylemek*. (s.33)

başı taş**a** gel**mek**: *Pişman olmak.* (RNK: 147)

elif**i** mertek zannet**mek**: *Cahil olmak, ümmî olmak*. (RNK: 302)

gözün**ü** budak**tan** esirgeme**mek**: *Bir şeyden korkmamak.* (RNK: 54)

güneş**i** balçıkl**a** sıva**mak**: *Pek aşikâr bir şeyi inkâr etmek*. (RNK: 156)

harc**ı** için**den** çık**mak**: *Ayrıca masraf etmeye hacet olmamak*. (RNK: 168)

iki ucun**u** bir yer**e** getir**mek**: *Düzeltmek, uydurmak.* (RNK: 149)

mercimeğ**i** fırın**a** ver**mek**: *Uyuşmak, karar vermek*. (RNK: 3001)

pabuc**u** dam**a** atıl**mak**: *Hürmet ve muhabbetten mahrum olmak, onun yerine başkası sevilmek*. (RNK: 87)

tad**ı** damakt**a** kal**mak**: *Çok hoşa gitmek, fazla zevk-yâb olmak*. (RNK: 87)

tad**ı** damakt**a** kal**mak**: *Çok hoşa gitmek, fazla zevk-yâb olmak*. (RNK: 87)

toz**u** duman**a** kat**mak**: *Çok acele etmek*. (RNK: 507)

Belirtili nesne+ yer tamlayıcısı+ yüklem iç yapısıyla oluşmuş isim-fiil grubundan 15 deyim tespit edildi. Cümle tahlilinde yükleme sorulan *ne, neyi, kimi* soruları, nesneyi bulamaya yardımcı olur. Cümle tahlillerinde yükleme sorulan kime, kimde, kimden soruları ise yer tamlayıcısını bulmayı kolaylaştırır. (Karahan, 2016:28-32) *Pabucu dama atılmak* deyiminde *neyi atılmak* pabucu *nereye atılmak* dama atılmak cevapları alınır. Yani deyim bir cümle gibi öğelerine ayrılabilir.

Belirtili Nesne + Zarf Tümleci+ Yüklem iç Yapısıyla Kurulmuş İsim-Fiiller

aşığ**ı çift** otur**mak**: *İşi yolunda gitmek.* (RNK: 20)

kapıy**ı büyük** aç**mak**: *Çok masrafa girmek.* (RNK: 234)

Belirtili nesne+ zarf tümleci+ yüklem iç yapısıyla oluşmuş 3 deyim görülmüştür.

Belirtisiz Nesne +Yüklem iç Yapısıyla Kurulmuş İsim-Fiiler

adam ol**mak**: *Terbiye olmak, hâlini ıslah etmek. Yetişmek*. (RNK: 3)

ad tak**mak**: *Birine münasebetsiz ve fena bir nam vermek*. (RNK: 474)

ağız ara**mak**: *Söyletip fikrini anlamak.* (RNK: 5)

ağız boz**mak:** *sövüp saymak*. (RNK: 5)

ağır bas**mak**: *Kuvvet ve ehemmiyetini göstermeli, galebe etmek*. (RNK: 36)

ağırlık bas**mak**: *Vücuda gevşeklik arız olmak, kâbusa tutulmak*. (RNK: 36)

akıl öğret**mek**: *Yol göstermek*. (RNK: 375)

akıl kes**mek**: *Anlamak*. (RNK: 249)

aşık at**mak**: *Rekabet etmek*

avuç aç**mak**: *Dilenmek*. (RNK: 23)

avuç ısır**mak**: *Çok hiddet etmek*. (RNK: 193)

ayak bas**mak**: *Gitmek, uğramak, inat etmek*. (RNK: 36)

ayak uydur**mak**: *Diğerleriyle birlikte ve aynı zamanda adım atmak*. (RNK: 518)

bakir çal**mak**: *Bakır pası karışarak zehirli olmak*. (RNK: 31)

baş eğ**mek**: *İtaat etmek, tazim ve hürmet etmek***.** (RNK: 36-37)

baş göz et**mek**: *Evlendirmek.* (RNK: 36-37)

baş göz yar**mak**: *Bir işi berbat etmek, beceriksizlik göstermek*. (RNK: 36-37)

baş kes**mek**: *Baş eğmek, ser-fürû etmek*. (RNK: 249)

bel eğ**mek**: *Fütur getirmek*. (RNK: 112)

bel bağla**mak**: *Güvenmek, itiyat etmek*. (RNK: 29)

boyun bük**mek**: *Tezallüm etmek.* (RNK: 56)

boyun eğ**mek**: *İtaat etmek*. (RNK: 112)

boyun kes**mek**: *Tâbi olmak*. (RNK: 249)

boyun vur**mak**: *Başını kesmek*. (RNK: 532)

burun kır**mak**: *Kibir ve gururu azalmak*. (RNK: 253)

burun sürt**mek**: *Kibri kırmak.* (RNK: 446)

çamur sıva**mak**: *Leke-dâr etmek.* (RNK: 73)

çanak tut**mak**: *Dilenmek, istemek*. (RNK: 73)

çene çal**mak**: *Konuşmak, çok söylemek*. (RNK: 78)

çene yormak: *Beyhude yere çok söylemek*.(RNK: 78)

çengel tak**mak**: *Asılmak, musallat olmak, bir işe yapışıp ayrılmamak*. (RNK: 78)

dal sal**mak**: *Çoğalmak.* (RNK: 86)

dil çıkar**mak**: *Eğlenmek, istihza etmek.* (RNK: 98)

dil uzat**mak**: *Aleyhte söz söylemek.* (RNK: 519)

diş bile**mek**: *Hırslanmak, intikam almak için fırsat gözetlemek.* (RNK: 100)

diş geçir**mek**: *Sözünü yaptırmak, taamız etmek*. (RNK: 100)

dudak bük**mek**: *Ağlama gibi bir vaziyet almak. Ehemmiyet vermemek*. (RNK: 104)

dudak sarkıt**mak**: *Somurtmak, darılmak*. (RNK: 104)

el aç**mak**: *Dilenmek.* (RNK: 114)

el çek**mek**: *Vazgeçmek*. (RNK: 77)

el at**mak**: *Taarruz etmek, tutmak*. (RNK: 114)

el bağla**mak**: *Divan durmak.* (RNK: 114)

el bul**mak**: *Yardımcı bulmak.* (RNK: 114).

el kaldır**mak**: *Dövmeye davranmak, dövmek. Dua etmek*. (RNK: 114)

el kes**mek**: *Vazgeçmek.* (RNK: 114)

el kes**mek**: *Vazgeçmek.* (RNK: 114)

el tut**mak**: (iş) *fazla meşgul etmek*. (RNK: 114)

el uzat**mak**: *Almak istemek.* (RNK: 114)

el ver**mek**: *Refakat, şirket, te'lîf-i beyn*. (RNK: 114)

el vur**mak**: *Başlamak, dokunmak.* (RNK: 114)

göz bağla**mak**: *Sihir, büyü etmek*.(RNK: 29)

göz kes**mek**: *Kendine güvenmek*. (RNK: 249)

göz kulak ol**mak**: *Müteyakkız olmak*. (RNK: 265)

göz ısır**mak**: *Tanır gibi olmak*.(RNK: 193)

hatim indir**mek**: *Hatim bitirmek.* (RNK: 208)

hesap kes**mek**: *Hesabi temizlemek.* (RNK: 249)

iç alma**mak**: *Mide kabul etmemek.* (RNK: 198)

iç çek**mek**: *Ah etmek, gönül istemek*. (RNK: 77)

iç bağla**mak**: *Meyvenin yenecek kısmı husule gelmek*. (RNK: 198)

iç sür**mek**: *İshal olmak*. (RNK: 198)

iç çek**mek**: *Ah etmek.* (RNK: 198)

iç sıkıl**mak**: *Can sıkılmak.* (RNK: 198)

iç bayıl**mak**: *Açlıktan baygınlık gelmek*. (RNK: 198)

ipucu ver**mek**: *Sebebiyet vermek.* (RNK: 210)

iş çıkar**mak**: *Ehemmiyetsiz şeyden gaile çıkarmak.* (RNK: 219)

iş göster**mek**: *İş vermek*. (RNK: 219)

kafa alma**mak**: *İdrak ve ihata edememek. Anlayamamak.* (RNK: 229)

kafa tut**mak**: *Sertleşmek, dinlememek, karşı gelmek.* (RNK: 229)

kan ağla**mak**: *Çok ağlamak, pek müteessir olmak*. (RNK: 233)

kapı aç**mak**: *Mukaddime yapmak, yol açmak*. (RNK: 234)

kapı yap**mak**: *Maksadım temin için mukaddime yapmak*. (RNK: 234)

kaş çat**mak**: *Surat etmek, yüz ekşitmek*. (RNK: 239)

kaşık at**mak**: *Çok yemek.*(RNK: 239)

kısa kes**mek**: *Uzatmamak*. (RNK: 249)

kıvrıla kal**mak**: *Ölmek, gebermek*. (RNK: 255)

kız ver**mek**: *Evlendirmek*. (RNK: 255)

kol bağla**mak**: *Serbest bırakmamak, hareketine mani olmak*. (RNK: 258)

koz kır**mak**: *Hata etmek, gaf yapmak.* (RNK: 262)

kömür, güneş vur**mak**: *Dokunmak.* (RNK: 532)

kulak as**mak**: *Dikkatle dinlemek*. (RNK: 265)

kulp takmak: *Özür ve sebep bulmak.* (RNK: 474)

külah kap**mak**: *Vaziyetten istifade ederek menfaatini temin etmek*. (RNK: 235)

lâf at**mak**: *Dokunacak söz söylemek*. (RNK: 273)

lâkırdı karıştır**mak**: *Fitne ve fesat koymak.* (RNK: 274)

lâvanta sürün**mek**: *Ötede beride dolaşmak. Sefalet çekmek.* (RNK: 446)

mantar at**mak**: *Yalan söylemek*. (RNK: 288)

netice çıkar**mak**: *Tutulmak*. (RNK:)

ok ye**mek**: *Okla mecruh olmak*. (RNK: 370)

ok ye**mek**: *Okla mecruh olmak*. (RNK: 370)

olta vur**mak**: *Bir aşağı bir yukarı gezinmek*. (RNK: 370)

omuz öpüş**mek**: *Müsavi olmak.* (RNK: 371)

omuz ver**mek**: *Yardım etmek*. (RNK: 371)

omuz vur**mak**: *Yardım etmek.* (RNK: 371)

omza vur**mak**: *Omuzuna alıp getirmek*. (RNK: 371)

ot tutun**mak**: *Kıllar düşürmek için "zırnık" denilen yakıcı ilâcı sürünmek*. (RNK: 369)

oyun et**mek**: *Ustalıklı dolapla aldatmak*. (RNK: 374)

oyun çıkar**mak**: *Oyun ihtira etmek.* (RNK: 374)

öç al**mak**: *İntikam almak.* (RNK: 375)

öç tut**mak**: *Lâdes*. (RNK: 375)

ödünç ver**mek**: *Borç vermek, almak.* (RNK: 375)

öd patla**mak**: *Çok korkmak*. (RNK: 382)

taş çatla**mak**: *Çok soğuk olmak, bir şeyin vukuu muhal olmak*. (RNK: 75)

pala çal**mak**: *Boşuna yorulmak*. (RNK: 379)

parmak ısır**mak**: *Çok taaccüp etmek*. (RNK: 193)

peşkeş çek**mek**: *Olmayacak bir şeyi teklif etmek*. (RNK: 386)

pot kır**mak**: *Hata etmek, gaf yap*mak. (RNK: 253)

renk at**mak**: *Solmak*. (RNK: 297)

renk ver**mek**: *Belli etmek*. (RNK: 297)

renk verme**mek**: *Gizlemek. belli etmemek*. (RNK: 297)

renk at**mak**: *Solmak.* (RNK: 297)

ses çıkar**mak**: *Söylemek.* (RNK: 427)

ses kesil**mek**: *Sükût hâsıl olmak.* (RNK: 427)

sesi kes**mek**: *Söylerken susmak.* (RNK: 427)

sıfırı tüket**mek**: *Bitmek, dermanı kalmamak.* (RNK: 430)

söz at**mak**: *Harf-endazlık etmek, zımnen dokunmak.* (RNK: 440)

söz açıl**mak**: *Bahsi geçmek*. (RNK: 440)

söz çıkar**mak**: *İşâa etmek*. (RNK: 440)

söz düş**mek**: *Bilmünasebe bahsi geçmek*. (RNK: 440)

söz dinle**mek**: *Kanmak, itaat etmek.* (RNK: 440)

söz götür**mek**: *Tarifi tenkidi kâbil olmak*. (RNK: 440)

söz kaldır**mak**: *Serzeniş ve tarife tahammül etmek*. (RNK: 440)

söz kes**mek**: *Karar vermek*. (RNK: 440)

söz tut**mak**: *Dinlemek, itaat etmek*. (RNK: 440)

su dök**mek**: *Abdest bozmak*. (RNK: 440)

su götür**mek**: *İtiraza müsait olmak*. (RNK: 440)

taban sürt**mek**: *Çok gezmek*. (RNK: 446)

taş at**mak**: *Söz atmak*. (RNK: 479)

taş çıkar**mak**: *Oyunda müsaade etmek, geçmek, tefevvuk etmek*. (RNK: 479)

tel kır**mak**: *Pot kırmak*. (RNK: 489)

teller takın**mak**: *Sevinmek, şenlik etmek*. (RNK: 489)

ter dök**mek**: *Terlemek, kan ter içinde kalmak çok yorulup terlemek*. (RNK: 495)

top at**mak**: *İflâs etmek*. (RNK: 506)

türkü söyle**mek**: *Teganni etmek.* (RNK: 439)

tüyler öt**mek**: *Üşümek*. (RNK: 511)

uyku kestir**mek**: *Uykusunu almak*. (RNK: 250)

Belirtisiz nesne+yüklem iç yapısında bulunan isim fiil ekleriyle 137 deyim tespit edildi. Yükleme hali eki taşımayan nesneler belirtisiz nesnedir. Deyimlerdeki isimler yükleme hal eki almamıştır. *Boy+un* bükmek, *ağır+lık* basmak deyimlerindeki isimler türemiş yapılıdır. Deyimlerde bulunan ilk kelimeler basit yapılıdır. Bu grupta 50 civarında deyim insan organı adlarından oluşmuştur.

Belirtisiz Nesne+ Yer Tamlayıcısı + Yüklem iç Yapısıyla Kurulmuş İsim-Fiiler

akil baş**tan** git**mek**: *Kendini kaybetmek, şaşırmak*. (RNK: 8)

mercimek fırın**a** ver**mek**: *Uyuşmak, karar vermek*. (RNK: 300)

kan tepey**e** sıçra**mak**: *Ziyade hiddet etmek*. (RNK: 494)

söz ayağ**a** düş**mek**: *Kimse kimseyi dinlememek. Her kafadan bir ses çıkmak*. (RNK: 440)

Belirtisiz Nesne+ yer tamlayıcısı + yüklem iç yapısında bulunan isim-fiil ekleriyle 4 deyim tespit edildi.

Yer Tamlayıcısı + Yüklem iç Yapısıyla Kurulmuş İsim-Fiiller

ağz**a** bak**mak**: *Birinin sözüne ehemmiyet vermek*. (RNK: 31)

akıl baş**tan** git**mek**: *Kendini kaybetmek, şaşırmak*. (RNK: 8)

bağr**a** bas**mak**: *Şefkat ve muhabbetle kucaklamak*. (RNK: 28)

baş**tan** at**mak**: *Savmak, ehemmiyet vermemek, atlatmak*. (RNK: 36-37)

baş**tan** çık**mak**: *Doğru yoldan ayrılmak, azmak, fuhuş yoluna sapmak*. (RNK: 36-37)

baş**tan** geç**mek**: *Uğramak, duçar olmak, sergüzeşte malik olmak*. (RNK: 36-37)

baş**tan** sav**mak**: *Ehemmiyet vermeyerek yapmak, defetmek*. (RNK: 418)

başın**dan** kork**mak**: *Mes'uliyetten korkmak*. (RNK: 261)

bir dal**da** durma**mak**: *Bir şeyde sebat etmemek*. (RNK: 86)

bıyık altın**dan** gül**mek**: *İstihza etmek*. (RNK: 48)

dal**da** durma**mak**: *Bir şeyde sebat etmemek*. (RNK: 86)

cendereye koy**mak**: *Tazyik altına almak*. (RNK: 63)

çekirdek**ten** yetiş**me**: *Bir iş veya sanatta küçüklükten beri alışmış olan*. (RNK: 77)

dalın**a** bin**mek**: *Musallat olmak, kızdırmak*. (RNK: 50)

dam**dan** düş**mek**: *Sırasız ve münasebetsiz lâkırdı söylemek*. (RNK: 87)

dışarıy**a** vur**mak**: *Hastalık meydana çıkkmak*. (RNK: 532)

dîl ucun**da** ol**mak**: *Bir şey hatıra geldiği hâlde yine kaçmak*. (RNK: 98)

diller**de** gez**mek**, dile gelmek: *sû-i şöhret kazanmak*.(RNK: 98)

dibin**e** dan ek**mek**: *Bitirmek, israf etmek*. (RNK: 100)

dizlerin**e** kapan**mak**: *Ayaklarına sarılıp yalvarmak***.** (RNK: 101)

el**den** çıkar**mak**: *Satmak, zayi etmek*. (RNK: 114)

el**den** ayaktan düş**mek:** *Takatsiz kalmak. kötürüm olmak*. (RNK: 107)

el**e** avuca sığma**mak**: *Haşarı, yaramaz olmak*. (RNK: 114)

göz**den** düş**mek**: *Teveccüh ve muhabbeti kaybetmek*. (RNK: 107)

göz**de** tüt**mek**: *Ziyade arzu etmek*. (RNK: 511)

göz**e** kestir**mek**: *Yapabileceğini anlamak. Göz koymak*.(RNK: 250)

hazır**a** kon**mak**: *Zahmetsizce bir şeye malik olmak*. (RNK: 258)

iman**a** gel**mek**: *Hakki teslim etmek*. (RNK: 205)

insaf**a** gel**mek**: *Haksızlık etmekten vazgeçmek*. (RNK: 209)

ip**e** çek**mek**: *Asmak*. (RNK: 210)

iyiliğ**e** yüz tut**mak**: *İyileşmeye başlamak*. (RNK: 222)

kafes**e** sok**mak**: *Aldatmak*. (RNK: 229)

kafes**e** gir**mek**: *Aldanmak*. (RNK: 229)

kalem**e** al**mak**: *Yazmak*. (RNK: 231)

kitab**a** el bas**mak**: *Yemin etmek*. (RNK: 36)

kırklar**a** karış**mak**: *Kaybolmak, meydanda görünmemek*. (RNK: 253)

kocay**a** var**mak**: *Evlenmek*. (RNK: 258)

köşey**e** çekil**mek**: *Bir işe karışmamak.* (RNK: 263)

kuyruğ**a** bas**mak**: *Kızdırmak, gücendirmek, sebebiyet vermek*. (RNK: 268)

küpler**e** bin**mek**: *Hiddetlenmek.* (RNK: 50)

omuz**da** taşı**mak**: *Çok izaz etmek*. (RNK: 371)

ortay**a** dökmek: *Meydana çıkarma*. (RNK: 372)

oyun**a** git**mek**: *Hile*. (RNK: 374)

ökçey**e** basmak: *Birinin arkasından pek yakın gitmek*. (RNK: 375)

ön**e** düş**mek**: *Rehberlik etmek*. (RNK: 376)

ön**e** kat**mak**: *Önünde sürüp götürmek. Kovalamak*. (RNK: 376)

renk**ten** reng**e** gir**mek**: *Mahcup olmak*. (RNK: 297)

sağlam kazığ**a** bağla**mak**: *İşi sağlamlaştırmak, temin etmek, tatlıya bağlamak uyuşmak.*

sağ**a** sol**a** bakma**mak**: *Adaba, usule riayet etmemek*. (RNK: 407)

sinir**e** dokun**mak**: *Can sıkmak*. (RNK: 435)

ters tarafın**dan** kalk**mak**: *İşi rast gitmemek*. (RNK: 496)

yar**dan** at**mak**: *Aldatıp vartaya düşürmek*. (RNK: 537)

yer**de** sürün**mek**: *Kendini yere süre süre yürümek. Yerde metruk kalmak*. (RNK: 446)

yüzün**e** bakma**mak**: *İltifat etmemek*. (RNK: 31)

yüzün**e** gözüne bulaştır**mak**: *Beceremek*. (RNK: 55)

yüz**e** vur**mak**: *Kabahati yüzüne karşı söyleyip mahcup etmek*. (RNK: 532)

Yer tamlayıcısı + yüklem iç yapısında bulunan isim-fiil ekleriyle 57 deyim tespit edildi. Yer tamlayıcısı cümlede yönelme bulunma ve uzaklaşma bildirerek yüklemi tamamlayan ögedir. Bu öge yükleme yönelme (-A), bulunma (-DA), ayrılma (-DAN) hal ekleriyle bağlanan kelime grubudur. Genellikle deyimlerdeki kelimelere yönelme (-A) hal eki daha fazla gelmiştir. Deyimlerin çoğu organ adlarından ağız göz baş yüz vb. kelimelerden oluşmuştur. *Sağlam kazığa bağlamak* deyiminde *sağlam kazık* niteleme sıfatıdır. *Kazığa* gelen yönelme ek yönelme hal ekidir.

Yer Tamlayıcısı + Belirtisiz Nesne +Yüklem iç Yapısıyla Kurulmuş İsim-Fiiller

ağız**da** bakla ıslanma**mak**: *Boşboğaz olmak.* (RNK: 31)

ağzın**dan** inci saç**mak**: *Fesahatle güzel sözler söylemek*. (RNK: 207)

baş**a** çorap ör**mek**: *Hile ve desise kurmak.* (RNK: 81)

bin dere**den** su getir**mek**: *Bahane icat etmek, taallül etmek*. (RNK: 94)

bulut**tan** nem kap**mak**: *Vesvese etmek*. (RNK: 235)

çamur**a** taş at**mak**: *Edepsize sataşıp ağzını açtırmak*. (RNK: 73)

çanın**a** ot tıka**mak**: *Mahvedip sesini kesmek.* (RNK: 73)

diller**de** destan ol**mak**: *İştihâr etmek. Eksериya makâm-ı tezyifte kullanılır*. (RNK: 89)

dil**de** tüy bit**mek**: *Bir şeyi çok söyleyip tekrar etmek*. (RNK: 511)

deliy**e** pösteki saydır**mak**: *Abesle iştigal etmek.* (RNK: 92)

el**e** pasaport ver**mek**: *Kovmak, savmak*. (RNK: 382)

elin**e** su dökeme**mek**: *Kıyas kabil olamamak*. (RNK: 114)

ip**e** un ser**mek**: *Bahane.* (RNK: 210).

kitab**a** el bas**mak**: *Yemin etmek.* (RNK: 36)

kulak**ta** küpe ol**mak**: *Unutmamak*.(RNK: 270)

sağlığ**a** yüz tut**mak**: *Nekahete girmek, iyileşmeye başlamak*.

üzerin**e** toz kondurma**mak**: *Hiçbir ayıp ve kabahati kabul etmemek*. (RNK: 507)

Yer tamlayıcısı + belirtisiz nesne +yüklem iç yapısında bulunan isim-fiil ekleriyle 17 deyim tespit edildi. Belirtisiz nesne olan kelimelerin tamamının basit yapılı olduğu görülmüştür. Yer tamlayıcısı olan kelimelerden sağ+lığ**a** kelimesi türemiş yapılı, diğer kelimeler ise basit yapılıdır.

Zarf Tümleci+ Yüklem iç Yapısıyla Kurulmuş İsim-Fiiller

büyük söyle**mek**: *Tefahür etmek*. (RNK: 439)

çok söyle**mek**: *Gevezelik etmek*. (RNK: 439)

eğri bak**mak**: *Fena nazarla bakmak.* (RNK: 31)

ileri var**mak**: *Haddini tecavüz etmek*. (RNK: 204)

ince eleyip **sık** doku**mak**: *Derin derin tahkik etmek*. (RNK: 207)

kıçın kıçın gel**mek**: *Sümsük sümsük birinin yanına sokulmak*. (RNK: 252)

kısa kes**mek**: *Uzatmamak.* (RNK: 249)

kıskıvrak bağla**mak**: *Hiç kımıldanmayacak bir hâlde sımsıkı bağlamak. Çok kıvrılmış, buruşuk, mec. Zarif, cilveli, şuh ve şakrak, oynak*. (RNK: 255)

küçük düşür**mek**: *Mahcup etmek.* (RNK: 107)

ters bak**mak**: *Sertlikle bakmak.* (RNK: 496)

tetik davran**mak**: *Tedbirli, ihtiyatlı davranmak.*

yan bak**mak**: *Göz ucuyla bakmak, kin ve nefretle bakmak*. (RNK: 318)

zilsiz oyna**mak**: *Çok sevinmek, karnım zil çalıyor karnım çok aç*. (RNK: 553)

Zarf tümleci+ yüklem iç yapısında bulunan isim-fiil ekleriyle 13 deyim tespit edildi. Zarf görevi yapan kelime yüklemi zaman, tarz, sebep, miktar, yön, şart bildirerek tamamlar. Örneğin: *İnce eleyip sık dokumak* deyiminde yüklem iç yapısında isim- fiil eki vardır. *İnce* ve *sık* kelimeleri de zarf görevinde kullanılmıştır.

3.2.4. *Gibi* Edatı İle Kurulu Olan Edat Grubu Yapısındaki Deyimler

Bir isim unsuru ile bir çekim edatından meydana gelen kelime gurubudur. (Karahan, 2016:62)

ilik **gibi:** *Yumuşak ve lezzetli şey*. (RNK: 204)

kar **gibi:** *Bembeyaz, çok beyaz*. (RNK: 235)

kız **gibi**: *Mahcup ve terbiyeli adam*. (RNK: 255)

arpacı kumrusu **gibi :** *Mahrum ve mehcûr, meyus ve dalgın*. (RNK: 265)

mantar **gibi**: *Pek çabuk yetişir şey.*

mekik **gibi** müteharrik: *Bir yerde durmaz*. (RNK: 297)

odun **gibi** adam: *Terbiye görmemiş, kaba ve kaim kafalı adam*.(RNK: 369)

su **gibi** bilmek: *Ezber, yanlışsız bilmek*. (RNK: 440)

şap **gibi** donmak: *Şaşırıp kalmak.* (RNK: 452)

Gibi edatı ile kurulan, edat gurubu yapısında olan 9 deyim tespit edildi. Edatlar unsurlar arasında benzerlik ilgisi kurmuştur. *Odun **gibi** adam* deyiminde adam oduna benzetilmiştir. ***Gibi*** edatı aynı zamanda sıfat görevi de üstlenmiştir. Vural ve Böler, "Arapça bir kelime olan ve "alet, vasıta" anlamlarına gelen edat, bir dil unsuru olarak, anlam ve görevleri daha çok cümle içinde, birlikte bulundukları sözlerle beliren isim ve isim soylu kelimelerden ve kelime gruplarından sonra gelerek sonuna geldikleri kelimelerle cümledeki başka kelimeler arasında anlam ilişkisi kuran, gramer görevli

bağımsız kelimelerin adıdır.” Vural ve Böler Türkiye Türkçesinde edatların bir kısmının isim kökenli olduğunu belirtmiştir. İsim kökenli edatların isimlere eklenen iyelik veya hal eklerinin zamanla eklendiği kelime ile kalıplaşıp kaynaşması sonucu oluştuğunu belirtmişlerdir. Türkiye Türkçesinde isim kökenli edatları *Ses ve Şekil Bilgisi* adlı kitapta göstermişlerdir. İsim kökenli gibi edatı: (<kip “kalıp,ölçü,benzer,örnek” + -i iyelik eki) (Vural ve Böler, 2014: 256).

3.2.5. Tekrar Grubundan Oluşan Deyimler

Bir nesneyi, bir niteliği, bir hareketi karşılamak üzere eş görevli iki kelimenin meydana getirdiği kelime grubudur.

boğaz boğaza gelmek: *Dövüşmek, kavga etmek*. (RNK: 51)

kıçın kıçın gelmek: *Sümsük sümsük birinin yanına sokulmak*. (RNK: 252)

kılı kırk yarmak: *Çok tetkik etmek.* (RNK: 252)

kızarıp bozarmak : *Mahcup olmak*. (RNK: 255)

göz kulak olmak: *Müteyakkız olmak.* (RNK: 265)

ipten kazıktan kurtulmuş: *Sabıkalı, edepsiz, cani*. (RNK: 267)

omuz omuza: *İzdiham*. (RNK: 371).

ölçüp biçmek: *Mülâhaza etmek*. (RNK: 376)

özü sözüne uyar: *Kavli fiiline mutabık*. (RNK: 378)

palas pandıras: *Birdenbire alarak, çalyaka ederek*. (RNK: 380)

renkten renge girmek: *Mahcup olmak*. (RNK: 297)

Tekrar grubundan oluşan 11 deyim tespit edildi. Ergin, tekrar grubunu “Tekrarlar aynı cinsten iki kelimenin arka arkaya getirilmesi ile meydana gelen kelime guruplarıdır. Tekrarı meydana getiren iki kelimenin tekrara iştiraki tamamıyla birbirine eşittir. Fonksiyonları da, ekilleri de, vurguları da birbirinden farksızdır. Eksiz yan yana gelirler ve her iki kelime de kendi vurgusunu taşır. Bu kelime gurubunun yapısının temelini

kelimelerin art arda tekrarlanması teşkil eder. Bu vasıfları ile tekrarlar en basit, en sade kelime guruplarıdır diyebiliriz." olarak tanımlamıştır. (Ergin, 2009: 377).

3.2.6. Değerlendirme

Sözlükler dönemin dil anlayışı ve söz hazinesi hakkında bilgiler veren önemli kaynaklardır. Bu kaynaklar içinde bulunan söz varlığı bir milletin geçmiş kültür mirasını yansıtır. Bir milletin kültür mirası içinde bulunan deyimler *Resimli Türkçe Kamus* ta tespit edilerek incelendi. Deyim duyguyu, düşünceyi, durumu ifade etmek için birden fazla dil unsurunun bir araya gelmesiyle oluşmuş söz grubudur. Bu söz gruplarında kullanılan kelimeler çoğunlukla yan anlam ve mecaz anlam kazanmışlardır. Raif Necdet Kestelli tarafından kaleme alınan *Resimli Türkçe Kamus*'ta söz varlığının önemli bir unsuru olan 400 deyim tespit edildi. Deyimlerden 103'ü iki farklı gurupta da incelendi. Deyimlerde a*lmak*, v*ermek*, *olmak*, *çıkarmak* fiilleri çok sık kullanılmıştır. Deyimler hem tümce hem söz öbeği olarak ele alındı ve ayrı ayrı unsurlar halinde değerlendirildi. Genellikle deyimin fiil kısmında isim fiil eki olan *-mAk, -mEk* ekleri kullanılmıştır. Karahan, fiile dayalı bütün guruplarda olduğu gibi isim-fiil gurunda da yüklem görevi yapan hareket isminin anlamının, özne, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf adı verilen ögelerle tamamlandığını belirtmiştir. (Karahan, 2016:55) Banguoğlu, isim-fiileri "Adfiil fiilin ad şekli, yani bir kılış, bir durum, veya, oluşun adıdır. Bunun için fiilleri adfiillerden biri ile anarız." tanımını yaptıktan sonra şu örnekleri (*atmak fiili istemek fiili ucurmak fiili)* vererek ad-fiilin bu çeşidine *mastar* (infinitif) adını verdiğimizi belirtmiştir. Banguoğlu, ad-fiillerde kişi anlamı olmadığı gibi zaman anlamı da yoktur. Aralarında az çok anlam ve kullanış farkları vardır. Mastar adını verdiğimiz *-mEk* ad-fiilleri fiilin gramerce ve salt olarak adı olurlar ve yoğun anlamlı ad olmaya az elverişli bulunurlar." olarak tanımlamıştır.

Deyimler bir cümle olarak ele alındığında; belirtili nesne, belirtisiz nesne, dolaylı tümleç, zarf tümleci gibi cümlenin ögeleri ortaya çıkmaktadır. Bazı gruplardaki deyimler *Avucunu yalamak* belirtili nesne+yüklem iç yapısında bulunan isim-fiil ekiyle oluşmuştur. Ergin'e göre fiil, "Cümlenin en esaslı unsuru, ana unsuru, temel unsuru, cümlenin direğidir. Cümlenin bütün yapısı onun üzerine kurulur. Diğer bütün unsurlar fiilin etrafında toplanan, onu destekleyen, onu tamamlayan unsurlardır. Türkçede asıl unsurun tâli unsurdan sonra gelmesi prensibine uygun olarak, cümlenin esas unsuru olan fiil daima sonda bulunur." (Ergin, 2009: 398). Yüklemden hemen önce gelen öge nesnedir. Deyimlerde yüklemden

önce belirtili nesne ve belirtisiz nesne geldiği görülmektedir. Banguoğlu, "Cümlede kimsenin, dolayısıyla yuklemin etkilediği kişiyi, veya şeyi temsil eden kelimeye *nesne* adını veririz. *(Turgut araba almış. Ahmet evi satmış).* Nesne cümlenin üçüncü üyesi sayılır." (Banguoğlu, 2019: 527). *Bin dere**den** su getir**mek*** deyiminde *getirmek* yüklem nereden su getirmek *bin dereden* yer tamlayıcısı. Ne getirmek soruna cevap olarak *su getirmek* belirtisiz nesne. İncelenen deyimde tüm öğeler ortaya çıkmış olur. Deyim yer tamlayıcısı+belirtisiz nesne+yüklem iç yapısında bulunan isim-fiil ekiyle oluşmuştur. Yer tamlayıcısı için Ergin, "Fiilin mekânını ve istikametini gösteren cümle unsurudur. Her hareketin zaman ve mekân içinde bir yeri ve bir istikameti vardır. İşte yer tamlayıcısı hareketin cereyan ettiği bu yeri ve istikameti ifade eder. Bu unsur da isim cinsinden bir kelime veya kelime gurubu olur. Fiile yer ve istikamet ekleri olan datif, lokatif ve ablatif ekleri ile bağlanır." (Ergin, 2009: 400). açıklamasını yapmıştır. ***Büyük*** *söyle**mek*** deyimindeki sınırları belirleyen *büyük* kelimesidir. Bu kelime deyimde zarf tümleci görevi üstlemiştir. Karahan (2016: 32), " Zaman, tarz, sebep, miktar, yön, vasıta ve şart bildirerek yüklemi tamamlayan cümle ögesi, zarftır. Zarf cümlenin genellikle yardımcı ögesidir.seyrek olarak bazı cümlelerde zorunlu öge olabilir."

Deyimleri oluşturan kelimelerin yapıları incelendiğinde deyimde geçen isim ve fiil türündeki sözcüklerin dilde çok sık kullanılan sözcükler olduğunu görülmüştür. Genellikle belirtili nesne, belirtisiz nesne, dolaylı tümleç; isim tamlaması, sıfat tamlaması vb. gurupları oluşturan isimlerin çoğu basit yapılı kelimelerden oluşmuştur. Deyimlerde bulunan türemiş yapılı kelimeler, bazı guruplarda tespit edilerek gösterildi. Deyimler genellikle iki sözcükten ve üç sözcükten oluşmuştur. Dört sözcükten oluşan deyimlerin içerisinde sıfat ve zarf türünde kelimelerin olduğu tespit edildi. En fazla iki kelimeden oluşan deyimler görülmüştür. Bu deyimler isim-fiil yapısındadır. Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi* adlı çalışmasında anlamca kaynaşmış ve deyimleşmiş birleşik fiiller başlığı adı altında şu açıklamaya yer vermiştir "Bu guruptaki birleşik fiiller, ad ya da ad soylu bir veya birden çok kelimenin, belirli şekil bilgisi kalıpları içinde, bir esas fiil ile birleşerek anlam kayma ve kalıplaşmasına uğramasından oluşmuştur." (Korkmaz, 2019:201). Deyimlerin içinde insanın biyolojik yapısını oluşturan adlar çok fazla kullanılmıştır. En fazla ağız, göz, kaş, ayak, kulak, el, kol gb. organ adları kullanılmıştır. Temel kelimeler insan hayatında önemli olan varlık, kavram, iş ya da oluşları karşıladığı için diğer kelimelere oranla daha fazla zihinde yer edinir. Organ adları da temel kelimeler içerisinde bulunur. Bu sebeble deyimlerde de organ adları çok fazla

kullanılmıştır. Aksan, "Organ ve vücut bölümlerinin, insanın başlıca gereksinimleri olan yiyecek ve içeceklerin, başlıca tarım araçlarının ve insana en yakın olan hayvanların adları sayılar ve akrabalık ilişkilerini gösteren adlar, maddi ve manevi kültür çerçevesi içindeki kavramlar, en çok kullanılan eylemler temel söz varlığını oluşturur." (Aksan, 2017:115). Türkiye Türkçesindeki deyimlerin anlatım gücü çok yüksektir. Aksan, "Deyimlerimiz anlambilim açısından ele alınacak olursa, anlatım güçlerini yükselterek doruğa çıkaran ve her biri birer anlam olayı ve söz sanatı olan ögelerden geniş ölçüde yararlandıkları görülür." (Aksan, 2017:111).

3.3. *Resimli Türkçe Kamus*'ta Birleşik Kelimeler

Tek bir kavramı karşılamak üzere en az iki sözcüğün kaynaşması, kalıplaşması sonucu oluşan sözcüklerdir. " Türkçenin yeni söz yapım yollarından biri de birleştirmedir. Birleştirme yoluyla kurulan kelimeye birleşik kelime denir. Birleşik kelime, yeni bir kavramı ve yeni bir nesneyi karşılamak üzere iki ya da daha çok kelimenin belirli şekil bilgisi kurallarına uyularak yeni bir anlam birliği oluşturacak biçimde bir araya getirilmesiyle oluşur. Birleşik kelimede kullanılan söz kalıpları çeşitli kelime guruplarıdır. Bir kelime gurubu yapısındaki her birleşik kelime, birleşiği oluşturan sözlerin kendi anlamları dışında yeni ve bağımsız birer sözcük anlamını kazanmıştır. Birleşik kelimeyi sıradan bir kelime gurubundan ayıran özellik de bu anlam değişikliğine dayanır." (Korkmaz, 2019: 190).

Korkmaz, Türkiye Türkçesinde şekil yapıları ve taşıdıkları nitelik bakımından iki türlü birleşik kelime olduğunu belirtir:

1.Birleşik kelimeyi oluşturan sözlerden her birinin kendi anlamını koruyarak oluşturduğu birleşikler: akciğer, açık öğretim, akşam yemeği, bahçe duvarı, boyun bağı, çalar saat vb.

2.Birleşik kelimeyi oluşturan kelimelerden biri veya her ikisi ya ses yapısı ya da anlam bakımından birer değişme ve dönüşme aşamasından geçerek kaynaşmış ve yeni bir kavrama karşılık olmuşlarsa, bunlar bitişik yazılır: cumartesi (cuma ertesi), pazartesi (pazar ertesi), kaynana (kayın ana) vb. Dilimizin birleşik ad oluşturmak için başvurduğu gramer kalıpları ad tamlaması, sıfat tamlaması, ikileme, sıfat fiil, vb. kelime gruplarıdır (Korkmaz, 2019: 190-191).

Demirci, başlıca kelime yapma yollarından biri olan birleştirmeyi şöyle açıklamıştır "Dilde en yaygın kelime türetme yollarından biridir. Çok farklı birleştirme yolları mevcuttur. Birleştirme yoluyla başta isimler olmak üzere fiiller veya başka kelime türleri yapılabilir. Birleştirmede esas olan en az ikisinin kelime olmasıdır." (Demirci, 2014: 147).

3.3.1. İsim Tamlaması Kalıbındaki Birleşik Kelimeler

Genellikle belirtisiz isim tamlamaları, birleşik kelime kurmaya çok elverişli olan kelime grubudur.

Belirtisiz İsim Tamlaması Kalıbındaki Birleşik Kelimeler

ağaç çileğ**i**:. *Ahududu. Hoş kokulu meyve*. (RNK: 4)

ağaç kavun**u**: *Limona benzer, fakat daha büyük, etli, ekşisi çok az bir meyvedir. "Kitre" ağaç kavunu namı verilir*.(RNK: 5)

ağız ot**u**: *Eski sistem toplarda falya deliğine topu ateşlemek için konulan barut*.(RNK: 369)

ağız suy**u**: *Salya*. (RNK: 440)

arefe çiçeğ**i:** *Bayramdan bir gün evvel bayramlık esvabım giyen. Çok ve müfrit bir şekilde süslenen*. (RNK:16)

akçe tahta**sı**: *Para saymaya mahsus levha, bir tahtada bir defada ve peşin*. (s.472)

Ankara keçis**i**: *Tiftik*. (RNK:244)

arapsaç**ı**: *Karma karışık iş*.

arı bal**ı**: *Süzülmüş bal.* (RNK: 31)

arı bey**i**: *Her kovanda bir tane bulunan ve diğer arılara kumanda eden dişi arı*. (RNK: 16)

arıkovan**ı**: *Çok kalabalık yer*.(RNK: 262)

arpa suy**u**: *Bira*. (RNK: 440)

aşçı başı: *Reis, amir.* (RNK: 36-37)

aşı kalemi: *Ağaca aşılanacak budak parçası*. (RNK: 231)

at pazarı: *At ve emsali hayvanatın satıldığı meydan,* (RNK: 21)

atalar sözü: *Darbımesel.* (RNK: 21)

ateş gemisi: *Vapur*. (RNK: 146)

ava sapı: *Tavanın tutulacak yeri.* (RNK: 415)

ay aydınlığı: *Mehtap.* (RNK: 23)

ayakkabı: *Kundura.* (RNK: 23)

ayak taciri: *Gezginci*. (RNK: 23)

ayak teri: *Bir şeyi getirene verilen ücret*. (RNK: 23)

ayak takımı: *Avam.* (RNK: 23)

ayakyolu: *Helâ.* (RNK: 23)

ayı balığı: *Hem karada hem denizde yaşayan Fransızların "fok" dedikleri hayvan.* (RNK: 32)

aybaşı: *Ayin birinci günü*.(RNK: 23)

baba ocağı: *Ecdattan kalma ev. Akbaba maruf kuş*. (RNK: 27)

bal kabağı: *Bir cins iri ve sarı kabak.* (RNK: 31)

bal mumu: *Bal eritilince ayrılan madde ki mum yapmakta kullanılır*.(RNK: 31)

balık sırtı: *Ortası muhaddep yol.* (RNK: 32)

balık pazarı: *Balık satılan çarşı.* (RNK: 32)

balık yağı: *Morina balığından çıkan ve semirmek için içilen yağ*. (RNK: 32)

balık yumurta**sı**: *Kefal balığının yumurtasından yapılıp gayet leziz ve pahalıdır.* (RNK: 32)

baş uc**u**: *Pek yakın yer.* (RNK: 36-37)

baş tas**ı**: *Beyni ihata eden kafa kemiği*. (RNK: 478)

bayır turp**u**: *İri bir nev'i turp. Kaba adam*. (RNK: 38)

beç tavuğ**u**: *Hindi ile sülün arasında bir nev'i hayvan ki yeri Sudan kıt'ası olup İstanbul'a Viyana'dan getirildiği cihetle bu ismi almıştır*. (RNK: 39)

bel soğukluğ**u**: *Emrâz-ı efrenciyyeden biri, âlet-i tenâsül hastalığı*. (RNK: 41)

bel soğukluğ**u**: *Mecrâ-yı bevl hastalığı*. (RNK: 437)

bezirgân baş**ı**: *Büyük tacir*. (RNK: 47)

binbaş**ı**: *Bin kadar askerden müteşekkil tabura kumanda eden zabit, kıdemli yüzbaşılıktan sonra gelen askeri rütbe*. (RNK: 50)

bilezik taş**ı**: *Kuyunun ağzına konulan ortası delik taş, taştan kuyu halkası*. (RNK: 479)

bit pazar**ı**: *Çarşının eski elbise satılan yeri*. (RNK: 51)

bit yeniğ**i**: *Gizli ayıp*. (RNK: 51)

boğaziç**i**: *İstanbul Boğazı'nın iki sahili*. (RNK: 51)

bostan korkuluğ**u**: *Muzır kuşları korkutmak İçin bağ ve bahçelere ve tarlalara konulan insan cesametinde kukla. Kalıp ve kıyafeti yerinde ve fakat hiçbir işe yaramayan adam*. (RNK: 52)

boyun bağ**ı**: *Gömleğin yakasına bağlanan şerit gibi kumaş parçası*. (RNK: 53)

burma sarık: *Kat kat sarılmış sarık*

çam sakız**ı**: *Çam ağacından çıkan reçine*. (RNK: 411)

çekirge kuş**u**: *Sığırcık kuşu*. (RNK: 77)

çayır kuş**u**: *Serçeye benzeyen fakat ondan büyük kuş*. (RNK: 76)

çeribaş**ı**: *Çingenelerin reisi.* (RNK:)

dağ baş**ı**: *Bir şeyin en yukarısı*. (RNK: 36-37)

dağ ayıs**ı**: *Kaba, yabanî adam*. (RNK: 85)

deniz köpüğ**ü**: "*lüle taşı" denilen beyaz ve yumuşak maden. Gayet hafif mavi renk*. (RNK: 63)

deniztekes**i**: *Karides.* (RNK: 488)

deve balığ**ı** : *Bir nev'i balık*

deve diken**i**: *Bir nev'i ot*. (RNK: 96)

deve kuş**u**: *Afrika'da, uçamayan büyük kuş ki tüyleri şapka tezyinatında kullanılır*.

dilberdudağ**ı**: *Bir nev'i tatlı.* (RNK: 104)

dülger balığ**ı**: *Bir nev'i balık*.(RNK: 106)

ebegümec**i**: *Bamya gibi yenir yumuşatıcı bir sebze*. (RNK: 109)

ebekuşağ**ı**: *Alâimisema.* (RNK: 109)

eğer kaş**ı**: *Eğerin ön ve arkasındaki çıkıntılar.* (RNK: 126)

eğer kaltağ**ı**: *Eğerin ahşaptan olan kafesi.* (RNK: 126)

eşek arıs**ı**: *Bal yapmayan büyük arı.* (RNK: 16)

ev kadın**ı**: *Eve bakmasını bilen kadın*. (RNK: 125)

fincan tabağ**ı**: K*ahve veya çay fincanının altında tutulmaya mahsus küçük tabak.* (RNK: 467)

Frenk üzüm**ü**: *Üzüme müşabih bir meyve.*

Frenk incir**i**: *Bir nev'i incir*. (RNK: 139)

gece çekirges**i**: *Ağustos böceği.* (RNK)

gözbağ**ı**: *Gaflet.* (RNK: 28)

harp gemi**si:** tüccar gemi**si**: *Eşyâ-yı ticâriyye nakleden sefine.* (RNK: 146)

tavukgöğs**ü**: *Tavuğun göğsü etiyle ve sütle yapılan tatil*. (RNK: 152)

göz oyum**u**: *Göz yuvası, çeşm-hâne.* (RNK: 374)

gümüş balığ**ı**: *Gümüş gibi parlak bir nev'i küçük balık.* (RNK: 155)

gümüş serv**i**: *Mehtabın deniz, göl suları üzerinde aksinden hâsıl olan uzun parlaklık*. (RNK: 155)

hahambaş**ı**: *En büyük reîs-i rûhânîsi*. (RNK: 62)

hamur iş**i**: *Hamur ile yapılan börek gibi yemekler*. (RNK: 166)

hanımel**i**: *Güzel kokulu bir çiçek.* (RNK: 167)

hanim böceğ**i**: *Güllere arız olur siyah benekli kırmızı bir böcek*. (RNK: 167)

Hint kumaş**ı**: *Ele geçmez şey, kıymetli şey.* (RNK: 265)

horozcuk ot**u**: *Kuduza ilâç zannolunan bir nebat*. (RNK: 185)

horoz göz**ü**: *Mürvere müşabih bir ot.* (RNK: 185)

horoz mantar**ı**: *Bir nev'i mantar*. (RNK: 185)

içyağ**ı**: *Bağırsakları kaplayan şahm*. (RNK: 198)

içgüvey**i**: *Kayın pederinin evine alman damat.* (RNK:)

idarehane: *İdare edenlerin icrâ-yı vazife ettikleri mahal. Gazete idarehanesi*. (RNK: 99)

iğne ard**ı**: *Bir nev'i dikiş.* (RNK: 200)

incir kuş**u**: *Bir nev'i sarı kuş*. (RNK: 207)

intizar salon**u**: *Bekleme salonu*. (RNK: 210)

ipek böceğ**i**: *İpeği yapan böcek.* (RNK: 211)

ipek çiçeğ**i**: *Her renkte çiçek açan bir ot.*

iplik peynir**i**: *Tel tel bir nev'i peynir*. (RNK: 211)

irmik helva**sı**: *Bununla yapılan helva*. (RNK: 212)

işçi baş**ı**: *İşçilerin başında bulunan amir.* (RNK: 219)

işin baş**ı**: *Künhü, esasi.* (RNK: 219)

it burn**u**: *Yabanî gül.* (RNK: 220)

it derneğ**i**: *Harıltı gürültü eksik olmayan haşerat yatağı.* (RNK: 220)

it dirseğ**i**: *Arpacık.* (RNK: 220)

it hıyar**ı**: *Ebucehil hıyarı.* (RNK: 220)

it sürü**sü**: *Hazele güruhu*. (RNK: 220)

it üzüm**ü**: *Patlıcan nev'inden bir ot.* (RNK: 220)

kadınbud**u**: *Yumurtalı bir nev'i köfte.* (RNK: 228)

kadıngöbeğ**i**: *Bir nev'i hamurlu tatil*. (RNK: 228)

kağıt oyun**u**: *İskambil kâğıtlarıyla oynanan oyun*. (RNK: 374)

kahve para**sı**: *Bahşiş, kahve ağacı kahveyi veren ağa.* (RNK: 230)

kalkan balığ**ı**: *Şekli kalkana benzeyen büyük ve yassı balık.*(RNK: 231)

kandil gece**si**: *Minarelerde kandil yakılan mukaddes geceler*. (RNK: 233)

kandil şamandıra**sı**: *Yağ kandilinin fitilini yağ üstünde tutan telli mantar.* (RNK: 451)

kara sular**ı**: *Denizin sahile yakın suları.* (RNK: 440)

kartop**u**: *Bir cins beyaz çiçek, çok beyaz ve semizce çocuk*. (RNK: 235)

karılar hamam**ı**: *Gayet gürültülü yer*. (RNK: 236-237)

kapı kul**u**: *Vaktiyle esirler ve kölelerden teşkil kliman asker*. (RNK: 264)

kavuniç**i**: *Turuncuya mail koyu sari renk.* (RNK: 198)

kedi balığ**ı**: *Pisi balığının büyüğü*. (RNK: 244)

kedi göz**ü**: *Bir nev'i kıymetli taş, aynü'1-hirre*. (RNK: 244)

kedi ot**u**: *Bir nev'i haşîşe.* (RNK: 244)

keşif kol**u**: *Düşmanın ahvalini tetkik etmeye memur askerî birtakım veya bölük*. (RNK: 258)

keten tohum**u**: *Bu otun tohumu.* (RNK: 251)

keten helva**sı**: *Şekerden kışın yapılan ince saç gibi tel tel helva*. (RNK: 251)

kılıç oyun**u**: *Kılıç talimi*. (RNK: 374)

kına gece**si**: *Eskiden gelin olacak kıza kına koydukları düğün gecesi. Perşembe gecesi yapılan düğün eğlencesi*. (RNK: 252)

kızılcık değneğ**i**: *Dayak, tedip.* (RNK: 255)

köpek balığ**ı**: *Bir cins yırtıcı büyük balık.* (RNK: 263)

köpek diş**i**: *İnsanın ağzındaki dört sivri diş.* (RNK: 263)

köpek meme**si**: *Koltuk altında çıkan bir nev'i çıban, köpeklemek yorgun düşmek, yaptığına nadim olmak*. (RNK: 263)

köşe müftüs**ü**: *Mağrur adam.*

kum hastalığ**ı**: *Mesane ve böbrekte ve karaciğerde hâsıl olan ince taşlar hastalığı*. (RNK: 265)

kuş palaz**ı**: *Ekseriya çocuklara musallat olan tehlikeli bir boğaz hastalığı*. (RNK: 380)

kum hastalığ**ı**: *Mesane ve böbrekte ve karaciğerde hâsıl olan ince taşlar hastalığı*. (RNK: 265)

kurt yeniğ**i**: *Şüpheli hâl. Özür, kusur, ayıp, mahzur*. (RNK: 266)

kuşbaş**ı**: *Büyücek parçalar şeklinde: kuşbaşı kebap, kuşbaşı kar*. (RNK: 267)

kuşpalaz**ı**: *Tehlikeli boğaz hastalığı*. (RNK: 267)

kuş süt**ü**: *Bulunmaz ve kıymetli şey*. (RNK: 267)

kuş süt**ü**: *Dünyada bulunmaz şey.* (RNK: 447)

kuşluk yemeğ**i**: *Öğleden evvel yenilen yemek*. (RNK: 267)

kuyruk sokum**u**: *Bel kemiğinin alt taraf müntehası*. (RNK: 438)

külhanbey**i**: *Serseri ve çapkın adam*. (RNK: 47)

kül reng**i**: *Kurşuni, gri*. (RNK: 269)

külkedis**i**: *Mangal başından ayrılmayan tembel adam*. (RNK: 269)

lüben sakız**ı**: *Günlük.* (RNK: 411)

malta taş**ı**: *Yumuşak bir cins taş*. (RNK: 287)

meme baş**ı**: *Bir şeyin ucu*. (RNK: 36-37)

nalıncı keser**i**: *Daima kullananın önüne doğru yontar bir nev'i keserdir ki mecazen menfaat-perest adama tabir olunur*. (RNK: 249)

nar çiçeğ**i**: *Gayet parlak al renk*. (RNK: 357)

odabaş**ı**:. *Hanlarda kiraya verilen odalara nezaret eden kimse*. (RNK: 369)

ok yılan**ı**: *Ok gibi atılan bir cins engerek.* (RNK: 370)

onbaş**ı**: *Küçük zabit rütbesi.* (RNK: 371)

on parmak: *İki el.* (RNK: 371)

orman kebab**ı**: *Bir nev'i et yemeği*. (RNK: 372)

orta oyun**u**: *Eskiden meydanda oynanan bir nev'i tiyatro oyunu*. (RNK: 374)

ökçe ağac**ı**: *Potin kalıbının ökçeye gelen kısmı.* (RNK: 375)

ördekbaş**ı**: *Zümrüt yeşili*. (RNK: 377)

pamuk bez**i**: *Pamuk ipliğinden mensûc bez ki, bundan iç gömleği vesaire yapılır.*

pamuk makines**i**: *Pamuk kozasını temizlemek ve iplik hâline koymaya mahsus makine*. (RNK: 380)

pazar kayığ**ı**: *Üç çifte büyük kürekle çekilen büyük kayık*.

pisi balığ**ı**: *Dil balığına benzeyen yassı bir cins balık*. (RNK: 387)

saban ökçes**i**: *Sabanın demiri.* (RNK: 405)

sabun taş**ı**: *Leke çıkarmaya mahsus bir nev'i kil*. (RNK: 405)

saka kuş**u**: *Boynu kırmızı, güzel öten küçük bir kuş*. (RNK: 410)

sapan taş**ı**: *Sapanla atılan taş.* (RNK: 415)

sapan balığ**ı**: *Köpek balığının iri cinsi.* (RNK: 415)

sedef ot**u**: *Bir nev'i kokulu ot*. (RNK: 421)

segban baş**ı**: *Bu askerin kumandanı.* (RNK: 421)

sidik kavuğ**u**: *Mesane.* (RNK: 432)

simitçi ekmeğ**i**: *Simit yapmak için has tarafı alındıktan sonra kalan kabaca undan yapılan ikinci derecede ve ucuz ekmek*. (RNK: 434)

siyaset erbab**ı**: *Memleketi idare eden rical ve diplomatlar*. (RNK: 437)

siyaset meydan**ı**: *İdam yeri*. (RNK: 437)

subaş**ı**: *Kâhya.* (RNK: 440)

su dolab**ı**: *Bostanları sulamak için kuyudan su çıkarmaya mahsus çarklı dolap.* (RNK: 440)

su kırlangıc**ı**: *Bir nev'i kuş.* (RNK: 440)

su kabağ**ı**: *Yenmez, içi oyuk bir nev'i kabak ki suda batmadığı için yüzme öğrenenler koltukları altına bağlarlar.* (RNK: 440)

su kesim**i**: *Gemilerin tam suyun sathına tesadüf eden çizgisi*. (RNK: 440)

su terazis**i**: *Şehre suyu taksim için yüksek yere yapılan havuz, taksim yeri*. (RNK: 440)

su teres**i**: *Roka dedikleri yeşil ve baharlı salata*. (RNK: 440)

sünger taş**ı**: *Süngere benzeyen gayet hafif bir taş*. (RNK: 444)

sürme taş**ı**: *Antimon.* (RNK: 445)

süt ot**u**: *Çoban mayası, peynir yapmada kullanılan bir ot*. (RNK: 447)

sütbaş**ı**: *Kaymak.* (RNK: 447)

süt diş**i**: *Çocuklarda ilk çıkan dişler.* (RNK: 447)

süt kuzus**u**: *Sütten kesilmemiş kuzu.* (RNK: 447)

şap deniz**i**: *Bahr-i Ahmer.* (RNK: 452)

şap taş**ı**: *Şap Denizi'nden çıkan dallı beyaz mercan*. (RNK: 452)

tan yer**i**: *Güneşin doğduğu taraf, maşrık.* (RNK: 476)

tarla kuş**u**: *Tarlalarda dolaşır bir nev'i küçük kuş: tarla faresi.* (RNK: 478)

teke burn**u**: *Kemerli büyük burun*. (RNK: 488)

tekesakal**ı**: *Bir nev'i ot.* (RNK: 488)

tekir balığ**i**: *Barbunyanın küçüğü.* (RNK: 489)

tencere kebab**ı**: *Bir nev'i kebap.* (RNK: 493)

tepe cam**ı**, tepe pencere**si**: *Tavandan, kubbeden aydınlık veren baca.* (RNK: 493)

tepe damgas**ı**: *Çocuğun başının tepesindeki yumuşak yer, bıngıldak.*(RNK: 88)

ter döşeğ**i**: *Lohusanın yatırıldığı döşek.* (RNK: 495)

tereyağ**ı**: *Taze sade yağ*. (RNK: 495)

unluk sıçan**ı**: *Mülevves kimse.* (RNK: 516)

vapur kazan**ı**: *Vapur makinesine istim veren suyun kaynadığı madenî mahfaza*. (RNK: 243)

vücut süngüs**ü**: *Amûd-i fikârî, bel kemiği.* (RNK: 444)

yer elmas**ı**: *Patates gibi toprak içinde yetişen sebze.* (RNK: 116)

yer oda**sı**: *Zemin katında oda.* (RNK: 369)

yer sakız**ı**: *Natron.* (RNK: 411)

yumurta sarı**sı**: *Yumurtanın ortasındaki sarı kısım*. (RNK: 416)

Birleşik kelimeler birden fazla kelimeden meydana gelen kelime grubudur. Birleşik kelimenin yeni bir kavramı karşılamak için iki kelimeden oluştuğu gramer kitaplarının neredeyse tamamında geçmektedir. Birleşik kelimeler oluşum yolları bakımından çok çeşitlilik gösterir. Bu çeşitlilik tespit edilerek incelendi. Tezin ana kaynağı olan *Resimli Türkçe Kamus'*ta 18590 kelime bulunmaktadır. Bunlardan 200 kelimenin belirtisiz isim tamlaması kalıbından oluşan birleşik kelimeler olduğu tespit edildi. Karahan, " Belirtisiz isim tamlamasının iki unsuru arasında daimî bir ilişki mevcuttur. Tamlamada iki unsur arasına başka bir unsur giremez ve unsurlar yer değiştiremez. Bundan dolayı nesne adı olarak kullanılmaya en elverişli kelime guruplarından biri belirtisiz isim tamlamasıdır. Meselâ "buzdolabı, kahverengi, gökyüzü, atasözü, hanımeli, yüzbaşı, yayınevi" gibi isimler, belirtisiz isim tamlaması kuruluşundadır." (Karahan, 2016: 44).

Korkmaz (2019: 191), birleşik sözlerin imlada ayrı yazılmış olmasının onların birleşik kelime olma özelliklerini yitirmediğini belirtmiştir. Örnek olarak çalar saat

birleşiğini vermiştir. “Kelimenin anlamı ne çalar”dır ne de herhangi bir saattir. Zil çalma özelliği olan bir saat türüdür.” *Resimli Türkçe Kamus’* ta 175 birleşik kelimenin imlada ayrı, 25 kelimenin ise imlada birleşik yapılı olduğu tespit edildi. Beylik, unvan, soyadı, millet, boy, yer, deniz, ırmak vb. adlar birleşik kelimeleri oluşturmaktadır: *aşçı başı, bezirgân başı, binbaşı, Boğaziçi, çeribaşı, hahambaşı, subaşı vb.*

3.3.2. Sıfat Tamlaması Kalıbındaki Birleşik Kelimeler

“Birleşik adların bir bölümü de şekilce sıfat tamlaması kalıbındadır. Bu kalıpta olanlar özellik, nitelik, renk ve sayı bildiren sıfatların bir adla birleşmesinden oluşan ve genellikle ağaç, bitki, kuş, hayvan, hastalık, vb. somut ve soyut olan adlardır”: *acı badem, açık oturum.*

açık sular: *Sular kara suların ötesindeki engin deniz, suadâ*. (RNK: 440)

ağırbaşlı: *Temkinli, vakur*. (RNK: 5)

altıparmak: *Ton balığı, büyük palamut balığı, torik.* (RNK: 12)

alaca karanlık: *Şafak ve fecir zamanında pek kısa süren nīm-zulmet.* (RNK: 9)

alelhesap: *Hesap görüldükte mahsup olunmak üzere ceste ceste verilen para*. (RNK: 179)

ay dede: *Çocuk lisanında aya verilen isim.* (RNK: 23)

babayiğit: *Genç ve dinç erkek, kuvvetli delikanlı.* (RNK: 27)

boşboğaz: *Geveze.* (RNK: 51)

büyük başlı: *Zeki, akilli*. (RNK: 37)

camgöz: *tamahkâr, haris*.(RNK: 59)

çalçene: (RNK: 72)

daltaban: *Baldırı çıplak*. (RNK: 468)

delikanlı: *Bülûğa ermiş genç erkek, sf. Yiğit, cesur*. (RNK: 92)

düzayak: *Yokuşu ve merdiveni olmayan*. (RNK: 107)

er kişi: *Erkek.* (RNK: 257)

eşref saat: *Uğurlu zaman.* (RNK: 408)

faydalı tesisat: *Müfit müesseseler.* (RNK: 498)

ham ipek: *Kaynamamış ve beyazlanmamış ipek*. (RNK: 211)

hatun kişi: *Kadın.* (RNK: 257)

hazırcevap: *Herhâl münasip cevap bulup söyleyen adam.* (RNK: 176)

heykeltıraş: *Taştan veya tunçtan heykel yapan adam*. (RNK: 180)

iç kale: *Kale içindeki küçük hisar.* (RNK: 189)

iç yüz: *İşin hakikati*. (RNK: 189)

iplik peynir: *Tel tel bir nev'i peynir*. (RNK: 211)

kabadayı: *Cesur taslağı*. (RNK: 227)

kabakulak**:** *Bir nev'i hastalık.* (RNK: 265)

karabatak: *Ördek gibi suya batıp çıkar bir cins su kuşu.* (RNK: 37)

karahumma: *Bir nev'i tifüs.* (RNK: 235)

karakoncolos: *Cadı*. (RNK: 236)

kara yel: *Şimal ve bati arasında esen rüzgâr*. (RNK: 236)

karasakız: *Kara günlük.* (RNK: 411)

keçe külâh: *Keçeden yapılmış mahrut şeklinde serpuş, keçe külâh etmek yeniçerilerde kabahatliyi tart etmek*. (RNK: 244)

kılkuyruk: *Bir cins ördek, mec. Kılıksız, züğürt.* (RNK: 252)

kırkayak: *İki tarafta pek çok ayağı olan uzun ve ufak bir kurt. Çok ayaklı kasık biti.* (RNK: 253)

kırkambar: *Birçok şeyleri havi bir mahfaza. Maddiyat ve maneviyatta kullanılır*. (RNK: 253)

Kızıl Rusya: *Bolşevik Rusya*. (RNK: 255)

kiraz dudaklı: *Dudakları çok kırmızı olan*. (RNK: 257)

kirlihanım: *Bir nev'i yumuşak ve beyaz taze peynir*. (RNK: 167)

kocaoğlan: *Ayı.* (RNK: 258)

kolordu: *Ordudan küçük fırkadan büyük askerî kuvvet*. (RNK: 258)

kömeç bal: *Süzülmemiş bal.* (RNK: 31)

kudret hamam: *Kaplıca*. (RNK: 165)

masti bacak: *Bacakları pek kısa adam*. (RNK: 290)

ortanca oğul: *Büyük oğuldan bir sonra olan erkek evlât*. (RNK: 372)

öksüz urgan: *Aksarmaşık.* (RNK:376)

öksüz parmak: *Serçe parmaktan evvelki parmak. Adsız parmak*. (RNK: 376)

önayak: *Müşevvik.* (RNK: 376)

pisboğaz: *Obur*. (RNK: 51)

rahat lokum: Maruf lüzucetli şekerleme. (RNK: 392)

sac ayak: *Üzerine tencere konulan demir sehpa*. (RNK: 406)

sağ akça: *Altın para kıymetinde olan.* (RNK:)

sırma saç: *Pek güzel sarışın saç*. (RNK: 406)

silindir şapka: *Üstüvane şeklinde şapka.* (RNK:408)

soğukkanlı: *Bârid. Telâşsız.* (RNK: 234)

sümüklü böcek: *Salyangoz.* (RNK: 444)

süt beyaz: *Çok beyaz, bembeyaz*. (RNK: 447)

tek tabanca: *Bir atışlı tabanca.* (RNK: 487)

tepme keçe: *Dokumaksızın yalnız dövmekle yapılan keçe.* (RNK: 494)

toplu iğne: *Arkasında küçük bir yuvarlak bulunan iğne.* (RNK: 200)

yabanî keçi: *Dağlarda yaşayan vahşî nev'i*. (RNK: 244)

yaprak sigara: *Kıyılmamış tütün yaprağının kâğıtsız sigara şeklinde sarılmışı, puro.* (RNK: 432)

yeniçeri: *Vaktiyle teşkil edilen malûm asker ocağı ki, muahharan lâğıv ve imha edilmiştir.* (RNK: 78)

yeni kantar: *Yüz* kilogramdan *ibaret siklet*. (RNK: 234)

yelkovan: *Rüzgâra göre dönen şey ki rüzgârın cihet-i vezânını gösterir. Ocağın veya soba borusunu tepesine konulan başlık. Saatin iki iğnesinden dakikaları gösteren uzunu*. (RNK: 262)

Resimli Türkçe Kamus'ta sıfat tamlaması kalıbında 66 birleşik kelime tespit edildi. Çoğu birleşik kelime niteleme sıfatından oluşmuştur. *Kırkayak*, *kırkambar* gibi sayı sıfatlarıyla oluşan birleşik kelimelerde vardır. Yön gösterme kelimeleri ile oluşan *önayak, sağ akça, iç kale* gibi kelimeler de görülmüştür. Yan yana getirilmiş iki isimden birinin diğeri önünde bir sıfat gibi kullanılmasından oluşan birleşik adlar da vardır. Örnek: *hatun kişi*, *heykeltıraş*, *kömeç bal*, *kudret hamam*, *yaprak sigara*, vb. Birleşik kelimelerden 39 kelimenin imlada ayrı, 27 kelimenin ise imlada birleşik yapılı olduğu görülmüştür.

3.3.3. Fiilimsi Kalıbındaki Birleşik Kelimeler

Sıfat- Fiil Kalıbındaki Birleşik Kelimeler

"Dilimizdeki bir kısım adlar da -An,-r,- Ar ve -mAz sıfat-fiil-lerinin bir addan sonra gelerek kalıplaşmasından oluşmuş sıfat- fiil kalıbındadır." (Korkmaz, 2019: 193).

Ağaçkak**an**: *Bir nev'i kuş.* (RNK: 4)

cankurtar**an** simidi: *Tahlisiyye simidi, gemilerde simit şeklinde mantar*. (RNK: 434)

demirkap**an**: *Mıknatıs.* (RNK: 234)

karı kız**an**: *Tekmil ev halkı. Bütün halk*.(RNK: 255)

kuşkon**maz**: *Maruf lezzetli sebze*.(RNK: 260)

sabankır**an**: *Pek büyük kök.*(RNK: 405)

saç dök**en**: *Saçların dökülmesini intaç eden hastalıkların ismi*. (RNK: 406)

saçkır**an**: *Saçı düşüren hastalık*. (RNK: 252)

samankap**an**: *Kehribar. is. Hayvan veya kuş tutmaya mahsus alet, tuzak*. (RNK: 234)

Resimli Türkçe Kamus'ta sıfat-fiil kalıbıyla oluşan 9 birleşik kelime tespit edildi. Bu grub genel olarak isim + fiil yapısıyla oluşmuştur. En fazla sıfat fiil eki olan *-An, -En* eki kullanılmıştır.

3.3.4. İsnat Grubu Kalıbındaki Birleşik Kelimeler

Sayıları az olmakla birlikte bazı adlarda üçüncü şahıs iyelik eki almış bir adın kendinden sonra gelen ve yargı bildiren bir sıfata dayanmasından oluşan isnat grubu kalıbındadır. (Korkmaz, 2019: 193).

sarığ**ı** burma: *Bir nev'i hamur işi.* (RNK: 416)

süngüs**ü** ağır: *Kemikleri kalın ve bati adam*. (RNK: 444)

göz**ü** sürmeli: *Mürai. Sürülür bir aleti havi şey*. (RNK: 446)

yüz**ü**koyun: *Yüzü yere gelecek surette, yüzü aşağı*.(RNK: 262)

3.3.5. Tür Kayması Yoluyla Oluşan Birleşik Kelimeler

İsim + Fiil Yapısıyla Oluşan Birleşik Kelimeler

dalbastı: *Ağacın dallan eğriltecek kadar çok kiraz vesaire meyve.* (RNK: 86)

eleğimsağma: *Elek kasnağı gibi sağılmış şey ki yağmurlu zamanlarda havada hasıl olan rengârenk kasnak gibi kavistir*.(RNK: 408)

ocak süpürücü: *Ocakları temizleyen kimse*. (RNK: 445)

Fiil+ İsim Yapısıyla Oluşan Birleşik Kelimeler

basmakalıp: *Bir şeyi anlamadan ve zekâ eseri göstermeden yapılan iş.* (RNK: 231)

Tür kayması yoluyla oluşan birleşik kelimelerin 2'si isim +fiil yapısıyla, 1'i fiil + isim yapısıyla oluşmuştur. Yukarıdaki sıfat-fiil gurubundaki örnekler burada tekrar gösterilmedi.

3.3.6. Ses Değişimi Yoluyla Oluşan Birleşik Kelimeler

Birleşik sözcüğü oluşturan sözcüklerden, birincisinin son sesinde ve ikincisinin ilk sesinde ses düşmesi ve hece düşmesi sonucunda oluşan kalıplaşmış kelimelerdir.

kaynana: *Kocaya göre zevcesinin, karıya göre kocasının validesi.* (RNK: 13)

pazartesi: *Haftanın pazardan sonra gelen günü.* (RNK: 383)

sütana: *Süt veren kadın*.(RNK: 13)

3.3.7. Anlam Kayması Yoluyla Oluşan Birleşik Kelimeler

arapsaçı: *Karma karışık iş.*

arıkovanı: *Çok kalabalık yer*. (RNK: 262)

ayak taciri: *Gezginci*. (RNK: 23)

ayakyolu: *Helâ.* (RNK: 23)

balık sırtı: *Ortası muhaddep yol.* (RNK: 32)

bayır turpu: *İri bir nev'i turp. Kaba adam*.(RNK: 38)

bel soğukluğu: *Mecrâ-yı bevl hastalığı*. (RNK: 437)

bit pazarı: *Çarşının eski elbise satılan yeri.* (RNK: 51)

dilberdudağı: *Bir nev'i tatlı.* (RNK: 104)

ebegümeci: *Bamya gibi yenir yumuşatıcı bir sebze.* (RNK: 109)

gece çekirgesi: *Ağustos böceği*. (RNK:)

gülbeşeker: *Gül reçeli, tatlısı*.(RNK: 155)

hanımeli: *Güzel kokulu bir çiçek*. (RNK: 167)

horozcuk otu: *Kuduza ilâç zannolunan bir nebat*. (RNK: 185)

horoz gözü: *Mürvere müşabih bir* ot. (RNK: 185)

it burnu: *Yabanî gül.* (RNK: 220)

it derneği: *Harıltı gürültü eksik olmayan haşerat yatağı*. (RNK: 220)

it dirseği: *Arpacık.* (RNK: 220)

it üzümü: *Patlıcan nev'inden bir ot.* (RNK: 220)

kadınbudu: *Yumurtalı bir nev'i köfte*. (RNK: 228)

kadıngöbeği: *Bir nev'i hamurlu tatil*. (RNK: 228)

kavuniçi: *Turuncuya mail koyu sari renk*. (RNK: 198)

kedi balığı: *Pisi balığının büyüğü.* (RNK: 244)

kuşpalazı: *Tehlikeli boğaz hastalığı* (RNK: 267)

külhanbeyi: *Serseri ve çapkın adam.*(RNK: 47)

ördekbaşı: *Zümrüt yeşili.* (RNK: 377)

sidik kavuğu: *Mesane.* (RNK: 432)

su teresi: *Roka dedikleri yeşil ve baharlı salata.* (RNK: 440)

tekesakalı: *Bir nev'i ot.* (RNK: 488)

tekir baliği: *Barbunyanın küçüğü.* (RNK: 489)

unluk sıçanı: *Mülevves kimse.* (RNK: 516)

Anlam kayması yoluyla oluşan 31 birleşik kelime bu başlık altında gösterildi. Bu kelimeler belirtisiz isim tamlaması kalıbından oluşan birleşik kelimeler grubunda da kullanılmıştır.

3.3.8. Değerlendirme

Resimli Türkçe Kamus'ta 285 civarında birleşik kelime tespit edildi. Kelimeler guruplar halinde incelenerek her grubun altına kısa değerlendirmeler eklendi. Başlıklar çeşitlendirilerek Türkçenin gramer zenginliği ortaya çıkarıldı. Birleşik kelimeler, birtakım belirli kalıplara girerek meydana gelen yeni kavramlardır. Türkçede kelime türetme yollarından biri birleştirmedir. Bu yolla isimler, fiiller veya kelime türleri birleştirilebilir. Kelimenin en anlamlı birimi olan iki kökün birleşmesinden birleşik kelime meydana gelir. Birleşmenin çok fazla çeşidi vardır. isim+fiil, fiil+isim isim+sıfat çekimli fiil+çekimli fiil vs. Aksan, "Türkçenin yeni yeni kavramları karşılayabilmesini, sözvarlığını zenginleştirebilmesini sağlayan bir başka yapısal niteliği, ayrı ayrı sözcükleri birleştirme yoluyla birleşik adlar oluşturmasıdır." (Aksan, 2017: 77).

Demirci, "Birleşik isimler birden fazla kelimeden meydana getirilen isimlerdir. Birleşik bir isimde en az iki kelimenin olması gerekir. Birleşik isimler oluşum yolları bakımından çok çeşitlilik gösterir. İsim tamlaması, sıfat tamlaması, iki çekimli fiil, isim artı çekimli fiil türü bunlardan sadece bir kaçıdır." (Demirci, 2015: 75).

Banguoğlu' na göre, "İki, veya daha çok kelimeyi farklı bir kavram karşılamak üzere belirli şekiller içinde bir araya getirerek birleşik kelimeler kazanırız. Üretimle birleşenlerden yalnız biri, taban müstakil anlam taşır, ek anlamda değişiklik yapan bir unsurdur. Birleşimde ise iki kelime önceden, ayrı anlamlar taşırlar. Bunların tek kelime gibi ayrılmaz bir tek kavramı karşılayacak şekilde kaynaşması birleşik kelimeyi meydana getirir. Banguoğlu bu açıklamalardan sonra şu örnekleri vermiştir: zeytin yağı, kara dut, iş görmek, az çok. Burada birleşenler kendi anlamlarını yeni bir kavram yaratmak için eşit değerlerle ortaya koymuş olabilecekleri gibi bunlardan biri ötekini daha yakından belirtmek, yada tasvir etmek için anlamını yitirmiş olabilir.(az çok, ikisi ortası demek olur, ama zeytin yağı artık zeytin değildir.) Birleşimde asıl olan anlamın bütünlüğüdür." (Banguoğlu, 2019: 294).

Birleşik kelimeler iki veya daha çok kelimenin bir tek kavramı karşılamak üzere birleşip bir araya gelmesiyle oluşan isimlerdir. Türkçede birleştirme yoluyla yeni kelimeler türetilir. Birleştirmenin çok fazla çeşidi vardır. İsim+fiil, fiil+isim isim+sıfat çekimli fiil+çekimli fiil vs. Dilde birleşik isim oluşturmak için kullanılan bazı gramer kalıpları vardır. Bunlar: İsim tamlaması, sıfat tamlaması, sıfat- fiil vb. kelime gruplarıdır. *Resimli Türkçe Kamus'* ta kelime grupları kalıbıyla oluşan birleşik kelimeler tespit edilerek incelendi. Belirtisiz isim tamlaması kalıbından oluşan birleşik kelimeler, iyelik eki alarak yeni bir kavramakarşılamıştır: *köpek balığ**ı**, kum hastalığ**ı**, kuşbaş**ı**, külreng**i**, odabaşı* gibi. Örneğin: *köpek* karada yaşayan bir hayavan iken *balık* denizde yaşayan bir hayvandır. İki hayvan isminin birleşmesinden yeni bir hayvan ismi türetilmiştir. Bu yeni hayvan isminin oluşmasını sağlayan ek iyelik ekidir. Ergin, "Belirsiz isim tamlaması ile sıfat tamlaması nesne adı olarak kullanılmağa çok elverişli kelime guruplarıdır. Cins isimlerden birleşik isim yapmağa elverişli bulunmayan Türkçe'de bu iki kelime, gurubu birleşik isim hükmünde guruplar teşkil ederek birçok nesnelerin adı olan guruplar meydana getirirler. Bunlardan gurubun asıl mânâsından uzaklaşarak yeni bir mânâ ile bir isim hâline gelenler veya gurubun asıl mânâsından uzaklaşmayıp bir nesnenin adı olarak hususîleşenler birleşik kelime hâline gelirler. Bunların bir kısmının gurup vurgusu da kaybolur ve tek kelime vurgusuna tâbi tutuldukları görülür. Bir kısmının ise birleşik kelime iken de gurup vurgusu devam eder. Birleşik kelimeyi bitişik olarak tek kelime hâlinde yazmak lâzımdır. Bunların ayrı yazılmış şekilleri çıktıkları asıl gurup olur. Zaten hepsinin asıl gurupları, umumî gurup mânâsiyle ayrıca vardır." (Ergin, 2009: 521) açıklamasında bulunmuştur. Sıfat tamlaması kalıbıyla oluşan birleşik kelimeler: ***kaba**kulak, **açık** sular, **ağır**başlı, **altı**parmak, **alaca***

karanlık, ***boş****boğaz* vb. Bu kelimelerin biri isim iken diğeri ismin özelliğini durumunu biçimini sayısını belirten sıfattır. İkisi birleşince tek bir kavrama karşılık gelirler. Örneğin *kaba* kelimesi bir ismin özelliğiyken, kulak kelimesi bir organ ismidir. İkisi birleşerek bir hastalık ismi oluşturmuşlardır. Banguoğlu, "Sıfattakımı kalıbı da dilimizde pekçok birleşik kelime vermiş olup bu da en işlek birleşim kalıplarından biri sayılır. Vasıflama sıfatları ve turlu belirtme sıfatlarıyla kurulmuş sıfattakımları ozel anlam kazanarak birleşik isim tabanları olurlar ve ad, sıfat, zarf işleyişlerinde görülürler" açıklamasında bulunarak örnekler vermiştir. *(akçam hergun birtakım).* (Banguoğlu: 2019:302). Sıfat-fiil kalıbındaki birleşik kelimelerden *cankurtar****an*** *simidi* kelimesinde *can* isim kök iken, kurtar kelimesi fiil köktür. Birleşik kelimede tamlanan eki olan *kurtar* fiiline sıfat fiil eki olan *-An* eki getirilerek bir geçici isim yapılmıştır. İsim+ geçici isim birleşmesiyle yeni bir kavram ortaya çıkmıştır. Sıfat-fiil ekleri geçmiş zaman, gelecek zaman gibi kalıcı isimler de yapar. Sıfat-fiiller isimlere gelebilen çokluk, iyelik ve hâl eki gibi ekleri alabilirler. Bu ekler fiilden isim yapan ekler sınıfına dâhildir. İsnat grubu kalıbındaki birleşik kelimelerden *göz****ü sürmeli,*** *yüz****ü koyun*** *gibi* kelimelerin ilk kelimesi üçüncü tekil iyelik eki alarak isnatlaşmıştır. Bu birleşik kelimeler önce nitelenen sonra niteleyen kelimelerden oluşmuştur.. Niteleyen unsur, yalın halde olabilceği gibi iyelik eki almış olarakta bulunabilir. Ergin, "İsnat gurubu biri diğerine isnat edilen iki isim unsurunun meydana getirdiği kelime gurubudur. İsnat edilen unsur isnat olunandan, kendisine isnat yapılandan sonra gelir. Kendisine isnat yapılan unsur ya yalın hâlde bulunur veya iyelik eki almış olur. Bu unsur bir tek isim olabileceği gibi isim yerine geçen bir kelime gurubu da olabilir. İsnat unsuru ise bir sıfat veya sıfat yerine kullanılan bir kelime gurubu olur. Şu misaller isnat guruplarıdır: *baş açık, ayak yalın, göz kapalı, üst baş perişan, omuzlar düşük, gözü açık, karnı tok, sırtı pek, etrafı yıkık, bağrı yanık, saçı uzun, aklı kısa, alnı açık, şekeri az, sütü bozuk, canı tez, bütün duvarları yağlı boya, bahçesinin dört yanı tellerle çevrili, başı boş, eli açık, baldırıçıplak, başı bozuk, gelişigüzel, karnıyarık.* Misallerde de görüldüğü gibi isnat gurubu daha çok iyeliklidir. Bunun sebebi umumiyetle sıfat olarak kullanılan bu kelime gurubunun vasıflandırdığı veya vasıflandıracağı nesne ile ilgisini kurmaktır. Bunlar birleşik kelime hâline gelerek isim olmağa da daha çok elverişlidirler. İyeliksiz olanlar umumiyetle zarf olarak kullanılırlar." (Ergin, 2009: 392). Birleşik sözcüklerin oluşum yolları : Anlam kayması yoluyla oluşanlar: *balıksırtı* (desen), tavşankanı (renk). Tür kayması yoluyla oluşanlar: *kaptıkaçtı* eylem+eylem, *bilirkişi* sıfat+isim, *dalbastı* isim+fiil. Ses değişimi yoluyla oluşanlar: *Pazar ertesi* (pazartesi), *süt anne*,(sütana), *kayın ana*

(kaynana). Kelimeler bir araya gelirken Türkçenin grameri içinde yer alan bazı ses değişikliklerine de uğrarlar, ses düşmesi ses değişikliği gibi.

3.4. *Resimli Türkçe Kamus*'ta İkilemeler

Hatipoğlu, *Türk Dilinde İkileme* adlı eserinde ikileme kavramını "Anlatım gücünü arttırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılmasıdır." olarak tanımlamıştır. (Hatipoğlu, 1981: 9). *Resimli Türkçe Kamus*'ta tespit edilen ikilemeler guruplar halinde verilerek değerlendirme kısmında nitelikleri açıklanmıştır.

3.4.1. Aynı Sözcüğün Tekrarıyla Oluşan İkilemeler

avuç avuç: *Bol bol.* (RNK: 23)

bar bar bağırmak. (RNK: 34)

başlı başına: *Müstakilen.* (RNK: 35)

bir uçtan bir uca: *Baştan başa.* (RNK: 51)

burun buruna: *Baş başa, yakından, karşı karşıya*. (RNK: 56)

didik didik: *Parça parça.* (RNK: 91)

derece derece: *Yavaş yavaş, tedricen*. (RNK: 94)

diz dize: *Yan yana.* (RNK: 101)

dudak dudağa: *Öpüşmek.* (RNK: 104)

parça parça: *Çok kırılmış, kırık*. (RNK: 381)

pare pare: *Parça parça.* (RNK: 381)

soluk soluğa: *Nefes nefese.* (RNK: 438)

taban tabana: *Tamamıyla zıt.* (RNK: 468)

tümen tümen: *Binlerce.* (RNK: 510)

uç uca: *Uzunlama birleştirerek*. (RNK: 513)

uçdan uca: *İfrattan tefrite.* (RNK: 513)

üst üste: *Birbirinin üzerine, hep müsavi addederek*. (RNK: 522)

yalap yalap: *Parıl parıl.* (RNK: 536)

yamrı yumru: *T. sf. Eğri büğrü.* (RNK: 536)

3.4.2. Yakın Anlamlı Sözcüklerin Tekrarıyla Oluşan İkilemeler

açık saçık: *Dağınık, üryan. Bî-edebâne*. (RNK: 406)

anasıyla danasıyla: *Hepsi beraber bir hane halkının cümlesi*. (RNK: 88)

belli başlı: *İleri gelen, başa geçen*. (RNK: 35)

çeki düzen: *Süs, ziynet*. (RNK: 76)

çör çöp: *Çali çırpı*. (RNK: 82)

deli dolu: *Rabıtasız. zırdeli büsbütün deli, azgın adam*. (RNK: 92)

dereden tepeden: *Öteden beriden.* (RNK: 94)

delik deşik: *Her tarafı delinmiş*. (RNK: 96)

eni konu: *Tam, hayli*. (RNK: 117)

ev bark: *Çoluk çocuk.* (RNK: 125)

evirip çevirmek: *Tereddütle ötesine berisine bakmak. Becermek. Dolayısıyla anlatmak istemek, sözü dolaştırmak*. (RNK: 125)

güç belâ: *Pek zorlukla*. (RNK: 154)

iş güç: *Meşguliyet.* (RNK: 154)

iğne iplik: *Pek zayıf*. (RNK: 211)

iğneden ipliğe: *Bütün teferruatıyla*. (RNK: 211)

ipsiz sapsız: *Bir yere bağlı olmayan, serseri*. (RNK: 415)

öteki beriki: *Rast gelen.* (RNK: 378)

salkım söğüt: *Dallan yapraklan sarkık bir nev'i salkım ağacı*. (RNK: 413)

soy sop: *Akraba, muteallikât, silsile*. (RNK: 438)

şöyle böyle: *İkisi ortası.* (RNK: 463)

üst baş: *Kıyafet.* (RNK: 522)

zil zurna: *Kendini bilmeyecek derecede sarhoş*. (RNK: 554)

3.4.3. Karşıt Anlamlı Sözcüklerin Tekrarıyla Oluşan İkilemeler

akşamlı sabahlı: *Fasılasız, mütemadiyen.* (RNK: 9)

enine boyuna: *Genişliğine ve boyuna*. (RNK: 117)

eni konu: *Tam, hayli*. (RNK: 117)

içli dışlı: *Teklifsiz*. (RNK: 199)

iyi kötü: *Ne olursa.*(RNK: 222)

sağlı sollu: *Sağ ve solu olan, hem sağ hem sol tarafta: Mektepliler sağlı sollu dizilmişlerdi*. (RNK: 408)

alt üst: *Karmakarışık.* (RNK: 522)

varı yoğu: *Her nesi var ise.* (RNK: 526)

3.4.4. Biri Anlamlı Biri Anlamsız Sözcüklerle Oluşan İkilemeler

değiş tokuş: *Mübadele, trampa.* (RNK: 505)

delik deşik: *Her tarafı delinmiş*. (RNK: 96)

saçma sapan: *Münasebetsiz şey ve söz.* (RNK: 406)

ufak tefek: *Küçük yapılı. Küçük ve ehemmiyetsiz şey. Tasgiri: Ufacık tefecik* (RNK: 486)

ufak tefek: *Öteberi eşya*. (RNK: 514)

teker meker: *Yuvarlana yuvarlana.* (RNK: 488)

3.4.5. Her İkisi de Anlamsız Sözcüklerle Oluşan İkilemeler

abuk sabuk: *Saçma sapan, sayıklama nev'inden sözler*. (RNK: 1)

abur cubur: *Sıhhate muzır öteberi yiyecekler*.(RNK: 1)

allak bullak: *Karmakarışık manası.*(RNK: 12)

böğrü: *Egri, muavvec. "Eğri" kelimesiyle beraber kullanılır: eğri büğrü bir ağaç.* (RNK: 56)

çâk çâk: *Parça parça*. (RNK: 71)

filân fıstık, filân falan: *Şu bu, şöyle böyle*. (RNK: 136)

3.4.6. Sözcüklerden Birine ya da Her İkisine Ekler Getirilerek Yapılan İkilemeler

akşamlı sabahlı: *Fasılasız, mütemadiyen*. (RNK: 9)

ay aydın: *Belli hesap ve mehtap*. (RNK: 24)

belli başlı: *İleri gelen, başa geçen*. (RNK: 35)

başlı başına: *Müstakilen.* (RNK: 35)

burun buruna: *Baş başa, yakından, karşı karşıya.* (RNK: 56)

deli dolu: Rabıtasız. *Zırdeli büsbütün deli, azgın adam*. (RNK: 92)

dereden tepeden: *Öteden beriden.* (RNK: 94)

diz dize: *Yan yana.* (RNK: 101)

dudak dudağa: *Öpüşmek.*(RNK: 104)

iğneden ipliğe: *Bütün teferruatıyla*. (RNK: 211)

ipsiz sapsız: *Bir yere bağlı olmayan, serseri*. (RNK: 415)

soluk soluğa: *Nefes nefese.* (RNK: 438)

uçdan uca: *İfrattan tefrite.* (RNK: 513)

3.4.7. Yansıma Sözcüklerden Oluşan İkilemeler

cır cır etmek: *Çok söylemek*. (RNK: 65)

ciyak ciyak: *Büyük kuşların ve dayak yiyen çocukların bağırmasını tasvir ve taklit eder: Kuşlar ciyak ciyak bağrışıyor. Çocuğu ciyak ciyak bağırttı*. (RNK: 66)

cız cızır: *Et ve buna benzer şeylerin yanarken çıkardığı sesi tasvir ve taklit eder: Yüreğim cız etti.* (RNK: 66)

çat pat: *Ara sıra, tek tük*. (RNK: 75)

çatra patra: *Bir lisanı şöyle böyle söyleme, yeni söz söylemeye başlayan çocuğun lâkırdısı*. (RNK: 75)

çır çır: *Daima ince ses çıkaran şey, ince bir sesle akan su. mec. Geveze*. (RNK: 79)

faşır fışır: *Bol akmayı tasvir ve taklit edip mükerrer Mir. Sular faşır faşır akıyordu*. (RNK: 131)

fosur fosur: *İyi yanan çubuk veya sigaradan çıkan hafif sesi taklit ve tasvir eder ve mükerrer kullanılır: Fosur fosur çubuk içiyordu*. (RNK: 138)

harıl harıl: *Har gür köpeklerin harıltısı gibi bitmez tükenmez boğuşma ve gürültü*. (RNK: 168)

patır patır, patır kütür: *Gürültüler.* (RNK: 382)

zır zır: *Sürekli ve usandırıcı bir ses taklit ve tasvir eden: Bütün gün başımın ucunda zır zır edip durdu.* (RNK: 552)

3.4.8. Değerlendirme

İkilemeler anlamı pekiştiren, anlatımı estetik hale getiren unsurlardır. İkilemeler genellikle aynı sözcüğün iki kere art arda kullanılması veya yakın anlamlı sözcüklerin, zıt anlamlı sözcüklerin art arda kullanılması ile oluşturulur. Sebzecioğlu, ikilemeyi şu şekilde açıklamıştır: "İkileme (reduplication), tabanın bir bölümünün veya tamamının çoğaltılmasıyla türetim veya çekim edatlı gerçekleşen biçim bilimsel bir süreçtir. İkileme, tabanın kopyalanma işlemi olarak da düşünülebilir." (Sebzecioğlu, 2016: 142).

Resimli Türkçe Kamus'ta aynı sözcüğün tekrarıyla oluşan 19 ikileme tespit edildi. Bu şekilde yapılan ikilemeler pekiştirme ve anlamı güçlendirme görevini üstlenmişlerdir. Bazı ikilemelerin ikinci sözcüğü yönelme hal eki almıştır. Bazı ikilemeler sıfat özelliği taşımaktadır. Örnek: *parça parça* veya *yamru yumru,* (kalpler) ikilemeleri sıfat iken *avuç avuç* (verdi) ikilemesi zarf görevinde kullanılabilmektedir. *burun buruna* ikilemesi isim özelliği taşımaktadır. Yakın anlamlı sözcüklerin tekrarıyla oluşan 20 ikileme bulunmuştur. Bu tür ikilemeleri kuran bazı sözcüklerin, anlam yönünden bir yakınlığı olduğu gibi ses yönünden de yakınlıkları söz konusudur: *Zil zurna, soy sop, delik deşik,* gibi. Karşıt anlamlı sözcüklerin tekrarıyla oluşan 8 ikime görülmüştür. Bu şekilde kurulan ikilemeler genellikle açıklanmak istenen kavramın sınırlarını belirlemek için kullanılır. Örnek: "Dersi iyi kötü anladı." denildiğinde konunun iyi ile kötü arasında vasat durumda anlaşıldığı anlamı verilmektedir. Biri anlamlı biri anlamsız sözcüklerle oluşan 6 ikileme vardır. Bu ikilemeler de sıfat özelliği, zarf özelliği, isim özelliği taşıyabilmektedir. Genellikle anlamlı olan kelime fiil, anlamsız olan kelime isimdir. Her ikisi de anlamsız sözcüklerle oluşan 6 ikileme görülmüştür. Sözcüklerden birine ya da her ikisine ekler getirilerek yapılan 13 ikileme tespit edilmiştir. İkilemelerin bazıları diğer guruplarda da kullanılmıştır. Bu ikilemelerdeki kelimelerin bazıları yönelme hal eki almış, bazıları ise ayrılma hal eki almıştır: *uçdan uça, iğneden ipliğe, dereden tepeden* gibi. Yansıma sözcüklerden oluşan 12 ikileme tespit edilmiştir. Yansıma sözcükler, doğadaki varlıkların çıkardığı seslerden ortaya çıkan sözcüklerdir.

Aksoy bazı ikilemelerin deyim olabileceğini ifade etmiştir, " İkileme" adı verilen ve ayrı ayrı yazılan sözcüklerden anlamları birbirine yakın, karşıt olanlarla sesleri birbirini andıranları, ya da sözcüklerden biri anlamsız bulunanları deyimlerin bir dalı saymak yerinde olur. Bu tür ikilemeler *Resimli Türkçe Kamus'*ta: *Ev bark, cır cır etmek, deli dolu, saçma sapan* olarak tespit edildi.

3.5. *Resimli Türkçe Kamus*'ta Kalıp İfadeler

Kalıp ifadeler, toplumların dini inançlarını, gelenek göreneklerini ve kültür birikimini yansıtan ifadelerdir. Ölüm, okula başlama, evlenme, tebrik etme, bir iyilik karşısında teşekkür etme, yemek yerken veya yemekten sonra söylenen sözlerin tamamı kalıp ifadeleri oluşturur. Kalıp sözler hem muhattabın yüzene karşı söylenir hem de muhattabın arkasından dile getirilir. Örneğin: *Hakkını helal et* kalıp sözü doğrudan mahattabın yüzüne karşı söylenirken *Allah rahmet eylesin* kalıp sözü muhattabın arkasından söylenen bir ifadedir.

3.5.1.Tek Sözcükten Oluşan Kalıp İfadeler

aferin!: *Tahsin için kullanılır*. (RNK: 4)

afiyet: *Sıhhat, vücut sağlamlığı*. (RNK: 4)

ah: *Tahassüre, ye'se, ümide dalalet eden tabiî bir nidadır*. (RNK:)

ala: *Nida edatıdır: Ala ala hey!* (RNK: 9)

apansız: *Birbinbire, hiç umulmayan bir zamanda, bagetten*. (RNK: 14)

ayıp!: *Utanacak şey, çirkin görünen hâl, ar, kusur, naksan*. (RNK: 24)

aynen: *Bir şeyin kendisi ve aslı*. (RNK: 24)

babalık: *Bir çocuğun babası yerin kaim olan adam*. (RNK: 27)

barıştırmak: *Uzlaştırmak, musalaha ettirmek*. (RNK: 35)

belli: *Aşikar, zahir, Meydanda*. (RNK: 42)

ha bereket!: *Alınan para veya şey için dua makamında kullanılır*. (RNK: 44)

billah!: *Maruf yemin, Allah hakkı için*. (RNK: 50)

bravo: *İt.is. Aferin*. (RNK: 53)

bre: *Ey, hey, yahu*! (RNK: 53)

sabahacak: *Sabaha kadar*. (RNK: 59)

carcar!: *Lüzümsüz yere mütemadiyen konuşan*. (RNK: 60)

çüş: *Hem eşeği durdurmak için hem de budalaca bir harekette bulunan adam için kullanılır*. (RNK: 83)

dah dah: *Çocukların at ve midilli gibi binek hayvanlarına verdikleri isim*. (RNK: 85)

efendi: *Okuyup yazmak bilenlere verilen unvandır*. (RNK: 111)

elbette: *Mutlaka.* (RNK: 114)

elhamdülillah: *Şükür Allaha*. (RNK: 165)

elveda: *Allaha ısmarladık makamında kullanılır*. (RNK: 116)

evet: *Tasdik edatıdır. Hay hay*. (RNK: 125)

eyvah: *Yazık! Heyhat*! (RNK: 129)

günahkâr: *Günah işleyen*. (RNK: 155)

ha: *Edât-ı tenbîh ve intardır*. (RNK: 159)

hafazanallah: *Allah bizi saklasın*. (RNK: 161)

hakkaki: *Doğrusu bu ki*. (RNK: 163)

hâlbuki: *Şu kadar ki*. (RNK: 163)

hay: *Vay. Ay*. (RNK: 175)

hazret: "*Huzur"dan. Ön pîş-gâh*. (RNK: 177)

hey: *İştikâ ve tahassürü gösterir edat -ı nidâdır. He gidi gençlik!* (RNK: 180)

hu yahu!: *Bana bak*. (RNK: 186)

kaça?: *Ne meblâğ mukabilinde, ne fiyata.* (RNK: 228)

komik: *Tuhaf. Gülünç*. (RNK: 259)

lütfen: *Kerem ve inayet buyurarak, lütuf ve müsaade ederek*. (RNK: 280)

maşallah: *O şey ki Allah ister, Allah'ın istediği*. (RNK: 281)

memnunum: *Sevindirilmiş, mesrur, mahzuz. Minnettar, razı*. (RNK: 299)

minnettar: *Gördüğü iyiliğe karşı mahcup ve müteşekkir bulunan*. (RNK: 311)

mübarek: *Bereketli, uğurlu, müteyemmen: A mübarek*! (RNK: 311)

müjde: *Beşaret, sevinç haberi. İyi bir haber getiren adama verilen bahşiş*. (RNK: 332)

mükemmel: *Tekmil edilmiş, kemale ermiş, kusursuz, tam çok iyi güzel*. (RNK: 332)

müstakbel: *İstikbal olunan. Gelecek zaman, ati*. (RNK: 340)

nasıl: *İstifham manasını ifade eder. Nasıl? Nasıl oldu?* (RNK: 358)

olacak: *Mümkün, kabil. Mukadder: olacak olur*. (RNK: 370)

pardon: *Affedersiniz!* (RNK: 381)

püf: Ahenk taklidi: *Rüzgar püf püf esiyor*. (RNK: 390)

savul: *Çekil! Varda*! (RNK: 418)

saygı: *Hazm ve ihtiyat. Edep. Hatırşinaslık*. (RNK: 419)

selam: *Musubet ve muhataradan berî olma. Aşinalık.* (RNK: 422)

şükran: *İyilik bilme. Minnettarlık*. (RNK: 465)

şükür: *Bir iyiliğe mukabil hissolunan minnettarlığın izharı*. (RNK: 465)

ta: *İntiha edatıdır*. (RNK: 467)

teşekkürler: *Şükretmek. Bir iyiliğe, bir muavenete karşı hissidilen minnettarlığı beyan etmek.* (RNK: 499)

vay: *Edât-ı taaccübdür: Vay geldiler mi?* (RNK: 528)

ya: *Edât-ı tasdiktir, cevap makamında istimal olunur: Ne zannetti ya?* (RNK: 535)

yap: *Edât-ı te'kîd olup Türkçede yalnız kelimesiyle beraber istimal olunur: yapyalnız gibi.*

Resimli Türkçe Kamus'ta tek sözcükten oluşan 58 kalıp ifade tespit edildi. Tek kelimeden oluşan kalıp ifadeler bir kelime gibi görünsede aslında bunlar sadece bir kelime değil kelimenin içinde saklı bir anlamdır. Yani belirli bir bağlamda bir işlevi yerine getiren sözlerdir. Bu sözleri Gökdayı, "Önceden belirli bir biçime girip hafızada öylece saklanan, söyleneceği sırada yeniden üretilmeyip olduğu gibi hatırlanarak, gerekiyorsa bazı ekleme ve/veya çıkarmalar yapılarak kullanılan, tek bir sözcükten, ardışık veya aralı sözcükler içeren sözcük öbeği ya da tümceden oluşabilen, belirli durumlarda söylenmesi toplumca benimsenmiş ve görece bir sıklığa sahip sözler olarak iletişimin kurulmasına, devamına veya sonlandırılmasına yardım eden ve kullanım yerleri çok sınırlı olan kalıplaşmış dil birimleri" olarak tanımlar." (Gökdayı, 2019: 23).

Resimli Türkçe Kamus'ta tek sözcükten oluşan kalıp ifadelerden bazıları ünlem olarak kullanılmıştır: *yahu!, bravo!, ah!, eyvah!, ayıp!, billah* gibi. Ünlemler farklı duygu ve heyecanları bildiren; seslenme, onaylama, beğenme, reddetme gibi durumları belirten sözcük türleridir. Bozkurt ünlemi, konuşmada duyguların söyleyişe yansıması olarak tanımlmıştır. Ünlemlerin soyut ve kavramsal karşılığı olmayan kelimeler olduğunu ifade etmiştir (Bozkurt, 200: 195). Tek sözcükten oluşan kalıp ifadelerin bazıları başka bir dilden alıntı yapılarak Türkçeye geçmiştir: *memnunum, aferin, ayıp, mükemmel,* gibi. Bunlar halk arasında asırlarca kullanıldığı için Türkçeye mâl edilmiş kalıp ifadelerdir. Kimi kalıp ifadeler dini inanışla ilğilidir: *şükür, şükran, maşallah, hazret, elhamdülillah, billah*, gibi.

3.5.2. Birleşik Fiil Kalıbıyla Oluşan Kalıp İfadeler ve Deyimler

alay etmek: *Zevklenmek, eylenmek*. (RNK: 10) (Deyim)

Allah saklasın: *Allah saklayıcıdır*. (RNK: 161) (Kalıp söz)

Allah göstermesin: *Bizden uzak*. (RNK: 171) (Kalıp söz)

Allah uzaklaştırmasın. (RNK: 277) (Kalıp söz)

Allah' a sığınırız: (RNK: 363) (Kalıp söz)

alay geçirmek: *Dalgın olmak*. (RNK: 10) (Kalıp söz)

alıkoymak: *Geri bırakmak. Tutmak. Saklamak*. (RNK: 11) (Deyim)

alt etmek: *Mağlup etmek.* (RNK: 12) (Kalıp söz)

aman vermek: *Müsaade etmek. Affetmek.* (RNK: 12) (Deyim)

ant içmek: *Yemin ve ahdetmek*. (RNK: 14) (Kalıp söz)

arası açılmak: *Bozuşmak*. (RNK: 15) (Deyim)

arasını bulmak: *Barışmak.* (RNK: 15) (Deyim)

aş ermek: (*gebe kadın hakkında) yemekten tiksinmek ve bazı yiyecek şeyleri şiddetle arzu etmek*. (RNK: 20) (Kalıp söz)

avucunu yalamak: *Mahrum kalmak*. (RNK: 22) (Deyim)

azat etmek: *Esaretten kölelikten kurtarmak*. (RNK: 25) (Deyim)

başı bağlı: *Nişanlı nikahlı*. (RNK: 29) (Kalıp söz)

bakır çalmak: *Bakır parası karışarak zehirli olmak*.(RNK: 31) (Deyim)

yabana atmak: *İtibar etmemek*. (RNK: 22) (Deyim)

gafil avlanmak: *Gaflet üzere yakalanmak*. (RNK: 22) (Deyim)

avurt etmek: *Azamet satmak, infial göstermek*. (RNK: 22) (Deyim)

gözünüz aydın: *Mübarek olsun, dîdeler rûşen*. (RNK: 24) (Kalıp söz)

tatlıya bağlamak: *Uyuşmak.* (RNK: 29) (Kalıp söz)

yan bakmak: *Göz ucuyla bakmak, kin ve nefretle bakmak*. (RNK: 31) (Kalıp söz)

baskın vermek: *Birden hücuma uğramak, kabahati işlerken tutulmak*. (RNK: 36) (Kalıp söz)

bayram etmek: *Sevinmek surur göstermek*. (RNK: 39) (Deyim)

bel bağlamak: *İtimat ve istinat etmek, güvenmek.* (RNK: 41) (Deyim)

bereket versin: *Hamd olsun Allah'a şükürler olsun.* (RNK: 44) (Kalıp söz)

burundan gelmek: *Rahattan sonra acı gelmek.* (RNK: 53) (Deyim)

göze çarpmak: *Nazarı dikkati celp etmek.* (RNK: 74) (Deyim)

güneş çarpmak: *Güneş altında çok durup hastalanmak*. (RNK: 74) (Kalıp söz)

kaş çatmak: *Kaşları indirip yüz ekşitmek, surat asmak*. (RNK: 75) (Deyim)

keyif çatmak: *Eğlenmek*. (RNK: 75) (Deyim)

can çekişmek: *Ölmeye yaklaşmak*. (RNK: 76) (Deyim)

iç çekmek: *Ah etmek, gönül istemek*. (RNK: 77) (Deyim)

çenesi düşük: *Geveze bunak*. (RNK: 78) (Kalıp söz)

çene yormak: *Beyhude yere çok söylemek*. (RNK: 78) (Deyim)

elden çıkarmak: *Satmak*. (RNK: 79) (Deyim)

çiş etmek: *İşemek*. (RNK: 75) (Kalıp söz)

gözleri dönmüş: *Hiddetten çılgına dönmüş*. (RNK: 103) (Deyim)

düdüğü çalmak: *Kazanmak, bir şeyden birden müstefit olmak*. (RNK: 105) (Deyim)

yüzünü ekşitmek: *Asmak buluşturmak.* (RNK: 114) (Deyim)

el basmak: *Yemin etmek.* (RNK: 114) (Kalıp söz)

akıl erdirmek: *Anlamak.* (RNK: 120) (Deyim)

altüst etmek: *Çok karıştırmak.* (RNK: 124) (Deyim)

faka basmak: *Tehlikeye düşmek*. (RNK: 129) (Deyim)

geçmiş olsun: *Hastaya veya bir kaza, Bir tehlike geçirmiş olan kimseye söylenir.* (RNK: 147) (Kalıp söz)

geçmiş ola: *" artık fırsat kalmadı" makamında kullanılır*. (RNK: 147) (Kalıp söz)

rast gelsin: *Tesadüf etmek müyesser olmak*. (RNK: 147) (Kalıp söz)

geri çevirmek: *İade etmek.* (RNK: 149) (Kalıp söz)

hak getire: *Allah vere.* (RNK: 149) (Kalıp söz)

dünyaya getirmek: *Doğurmak*. (RNK: 149) (Kalıp söz)

gölgesinden korkmak: *Pek ziyade muhteriz olmak*. (RNK: 152) (Deyim)

iyilik bilir: *Müteşekkir, nankör olmayan*. (RNK: 222) (Kalıp söz)

kin gütmek: *İntikam beslemek.* (RNK: 156) (Deyim)

haklı olmak: *Doğru söylemek, sözü doğru haklı olmak*. (RNK: 162) (Kalıp söz)

hâl sormak: *Birinin nasıl olduğunu istifsar etmek*. (RNK: 163) (Kalıp söz)

hapı yutmak: *Mutazarrır olmak, mahvolmak*. (RNK: 167) (Deyim)

harcı olmak: *Elinden iş gelmek*. (RNK: 168) (Deyim)

haşır ve neşir olmak: *Uğraşmak*. (RNK: 172) (Deyim)

hava almak: *Nefes almak, açık bir yerde bulunmak gezmek.* (RNK: 173) (Kalıp söz)

hayrı kalmadı: *Artık işe yaramamak* (RNK: 175) (Kalıp söz)

hayrını gör: *Yeni satın alınan şey hakkında duadır*. (RNK: 175) (Kalıp söz)

heves etmek: *T. mas. Özenmek arzu etmek meyil göstermek*. (RNK: 180) (Deyim)

hiçe saymak: *Ehemmiyetsiz telâkki etmek*. (RNK: 182) (Kalıp söz)

yüreğine indi. (RNK: 209) (Kalıp söz)

izin vermek: *Müsaade etmek, kovmak, işten çıkarmak*. (RNK: 223) (Kalıp söz)

izin almak: *Müsaade almak*. (RNK: 223) (Kalıp söz)

kısa kesmek: *Uzatmamak.* (RNK: 249) (Deyim)

kocaya varmak: *Evlenmek.* (RNK: 258) (Kalıp söz)

köşeye çekilmek: *Bir işe karışmamak*. (RNK: 263) (Deyim)

laf atmak: *Dokunacak söz söylemek*. (RNK: 273) (Kalıp söz)

oğul edinmek: *Evlatlığa kabul etmek.* (RNK: 369) (Kalıp söz)

olacak fiyat: *Kabul edilecek son fiyat*. (RNK: 370) (Kalıp söz)

olmadık şey: *Emsalsiz şey.* (RNK: 370) (Kalıp söz)

iyi olmak: *Sıhhatte bulunmak*. (RNK: 370) (Kalıp söz)

sağ ol: *Yaşamak hasta olmamak.* (RNK: 370) (Kalıp söz)

ecelsiz ölmek: *Kazaya uğrayıp vefat etmek*. (RNK: 376) (Deyim)

ölümüne susamak: *Bilerek, isteyerek, muhataraya girmek*. (RNK: 376) (Deyim)

Pazar ola: *Alışveriş edenlere temenni-i bereket*. (RNK: 383) (Kalıp söz)

peşine düşmek: *Takip etmek*. (RNK: 386) (Deyim)

rast gelmek: *Tesadüf etmek.* (RNK: 394) (Deyim)

başın sağ olsun: *Taziyet makamında afiyet temennisi.* (RNK: 407) (Kalıp söz)

baş sağlığı dilerim: *Afiyet temennisi taziyet*. (RNK: 408) (Kalıp söz)

eline sağlık: *Aferin ona*. (RNK: 408) (Kalıp söz)

sahip çıkmak: *Mülkiyet idda etmek, himeye etmek*. (RNK: 409) (Deyim)

dört elle sarılmak: *Büyük bir şevk ile teşebbüs etmek*. (RNK: 416) (Deyim)

satın almak: *İştira etmek, para mukabilinde almak.* (RNK: 418) (Deyim)

kendini satmak: *Kendini malik olmadığı meziyetleri haiz göstermek*. (RNK: 418) (Deyim)

söz tutmak: *Dinlemek itahat etmek*. (RNK: 440) (Deyim)

sürgüne gitmek: *Nefiy edilmek. sf. sürülmüş adam*. (RNK: 445) (Deyim)

taziye vermek. (RNK: 478) (Kalıp söz)

düşünüp taşınmak: *Uzun uzadıya düşünmek*. (RNK: 480) (Kalıp söz)

mübarek olsun. (RNK: 451) (Kalıp söz)

her telden çalmak: *Her şeyden anlamak*. (RNK: 489) (Deyim)

teselli bulmak: *Acıyı unutmak*. (RNK: 498) (Deyim)

kendini toplamak: *İyileşmek.* (RNK: 506) (Deyim)

turşusunu kurmak: *Saklayıp kullanmamak*. (RNK: 509) (Deyim)

ipucu vermek: *Sebebiyet vermek*. (RNK: 513) (Deyim)

hastalığa uğramak: *Hastalanmak*. (RNK: 514) (Deyim)

umurunda olmamak: *Ehemmiyet vermemek*. (RNK: 516) (Kalıp söz)

ümidi olmak: *Ummak*. (RNK: 522) (Deyim)

ümit vermek: *Umdurmak*.(RNK: 522) (Deyim)

var ol: *Çok yaşa.* (RNK: 526) (Kalıp söz)

farkına vardım: *Sezmek*. (RNK: 527) (Kalıp söz)

Resimli Türkçe Kamus'ta birleşik fiil yapısında olan 103 kalıp ifade ve deyim tespit edildi. Bunlardan 51'ini kalıp ifade 52'sini deyim oluşturmaktadır. Korkmaz, "Birleşik fiiller, bir ad ile bir yardımcı fiilin, iki ayrı fiil şeklinin yahut da ad soylu bir veya birden çok kelime ile bir esas fiilin birleşmesinden oluşan ve tek bir kavrama karşılık olan fiil türleridir." Deyim ile kalıp ifadelerin birlikte ele alınmasının sebebi birleşik fiil yapsında olan deyimlerin, birleşik fiil yapısında olan kalıp ifadelerden ayrılan yönlerini ortaya çıkarmaktır. Gökdayı, söz varlığı birimlerini içeren kaynaklar olan sözlüklerin, kalıp sözleri bazen deyim olarak sınıflandırdığını bazen de bu sözlere hiç yer vermediğini belirterek şu açıklamada bulunmuşur "Söz gelimi, Türkçe Sözlük (TDK 2011) *lanet olsun* kalıp sözünü deyimler arasında gösterirken, tövbe tövbe ya da hay hay gibi kalıp sözleri aynı sözün tekrarına dayalı ikileme gibi düşünerek ayrıca açıklamaya gerek duymamıştır. Bu nedenle sözlükte bu sözleri arayan bir kullanıcı, ya tutarsız bir sınıflandırma ile karşılaşacak ya da aradığı sözü bulamayacaktır." (Gökdayı, 2019:20) Deyimlerde her şeyden önce bir abartma vardır. Deyimlerde mantık dışına çıkma çabası gözlemlenirken kalıp sözlerde bu çabanın tam olarak olmadığı söylenebilir. Örneğin: Bir kişiye yardım edildiğinde *var ol evladım* kalıp ifadesi kullanır. *Var ol* sözü çok yaşa anlamında söylenen bir kalıp ifadedir. Yani tam olarak bir mantık dışına çıkıldığı söylenemez. *turşusunu kurmak* deyimine bakıldığında mantık dışına çıkıldığı bariz bir şekide görülmektedir. *turşusunu kurmak* deyimi gerçek anlamıyla ele alındığında bazı mazemelerle evde veya fabrikada yapılan bir çeşit yiyecek olarak tanımlanır. Mecaz anlam olarak ele alındığında ise bir şeyi kullanmak, harcamak gerekirken kıyamamak durumunda söylenir. Bu da deyimlerde mantık dışına çıkıldığını gösterir. Gökdayı, kalıplaşmış dil birimlerinin belli başlı yapısal özelliklerini : (1) kalıplaşmış olarak bulunma, (2) çoğunlukla tümce veya sözcük öbeği dizilişiyle görünme, (3) belirli tümce ve sözcük öbeği türlerinde yer alma ve (4) az sayıda sözcükten oluşma olarak sıralamıştır. Bu özelliklerin kalıplaşmış dil birimleri olan kalıp sözleri atasözü, deyim ve ikilemelerden ayırt etmek için kullanılabilceğini belirtmiştir. (Gökdayı, 2008: 92). Dualar ve beddualar da kalıp birer ifadedirler. *Ömrü uzun olsun* dua anlamında söylenen kalıp bir ifade iken *canı çıksın* beddua anlamında kullanılan bir kalıp ifadedir. Bu kalıp ifadelerin deyimlerden ayrılan yönünü Aksoy, "Her çeşit konu, deyime anlatım kaynağı olabilir. Dua ve bedduaların konusu ise sadece iyi, kötü dilektir." Yani deyimin konusu sınırlı değilken bazı kalıp sözlerin konusu sınırlıdır . Mecazlı ve süslü bir anlatım taşımayan duaları ve bedduaları deyimlerden ayırmak mümkündür.

3.5.3. İkileme Kalıbıyla Oluşan Kalıp İfadeler

Allah Allah!: *Teaccüp ve infial nidası*. (RNK: 11)

aslı faslı aslı esası yoktur: *Yalandır.* (RNK: 19)

senli benli: *Teklifsizcesine, lâbâliyâne*. (RNK: 42)

can ciğeriz: *Çok sevişen arkadaş*. (RNK: 66)

er geç: *Ne zaman olsa*. (RNK: 120)

oğuldan oğula: *Babadan evlada*. (RNK: 369)

ölüp ölüp ölememek: *Çok çekmek*. (RNK: 376)

peh peh: *Tasin ve takdir. Edatı olup ekseriya istihza makamında kullanılır*. (RNK: 384)

poh poh : *Takdir ve alkış edatı. Alkış, koltuk: Ben öyle poh poha gelemem*. (RNK: 388)

Resimli Türkçe Kamus'ta ikileme yapısıyla oluşan 9 kalıp ifade tespit edildi. İkilemeler tıpkı atasözleri ve deyimler gibi kalıplaşmış sözlerdir. Hatiboğlu, ikilemelerdeki kalıplaşmayı "İkilemeler, uzun yüzyıllar birlikte kullanılan birkaç bakımdan kalıplaşmış sözcüklerdir. Kalıplaşma, o kadar kesindir ki, ikilemelerde kullanılan bazı sözcüklerin sırası değiştirilemez,bazıları da tek başlarına yaşayamazlar, kullanılamazlar." olarak tanımlamıştır. (Hatiboğlu, 1981: 15).

Kimi ikilemeler kalıplaşmışken kimi ikilemeler kalıplaşma yolundadır. Gökdayı ikilemelerdeki kalıplaşmanın aynı olmadığını ifade etmiştir, "Yinelemelerden oluşmayan ikilemelerin büyük bir kısmında (belli başlı, girintili çıkıntılı, aşağı yukarı, zarar ziyan, vb.) sözcüklerin sırası kesinlikle değiştirilemez. Bazı ikilemelerde de (çoluk çocuk, yamru yumru, eski püskü, tek tük, ıvır zıvır, allak bullak, vb.) sözcüklerin birisi veya her ikisi de tek başına kullanılamaz. Bazen ikilemeleri oluşturan sözcüklerin, tümcedeki diğer birimlerle olan dizimsel ve anlamsal ilişkileri nedeniyle ad çekim eklerini alabildikleri görülmektedir. Söz gelimi, dost düşman ikilemesi, bu işteki kararlılığımızı dosta düşmana gösterelim gibi bir tümcede, göster eyleminin yönelme durumu eki almış tümlece ihtiyaç

duymasından dolayı dosta düşmana biçimine girmiştir. Yine de ikilemelerin hep aynı kalan veya çekirdek olarak değişmeyen, iki öğeli bir yapıya sahip olması bu birimlerin kolaylıkla tanınmasına yardımcı olmaktadır." (Gökdayı, 2008: 93). Dini nitelikli *Allah Allah* ikileme yapısında olan kalıp ifadeler de vardır. Bazı ikilemelerdeki kelimelerin ek aldığı *oğuldan oğula* bazılarının ek almadığı *er geç* bazılarının ise aynı kelimenin tekrarıyla *peh peh* oluştuğu tespit edildi.

3.5.4. Sıfat Tamlaması Kalıbıyla Oluşan Kalıp İfadeler

her tarafı arayıp taradılar. (RNK: 477)

her an: *Daima*. (RNK: 13)

peşin cevap: *Önden*. (RNK: 386)

on parmağım yakasındadır. (RNK: 371)

Resimli Türkçe Kamus'ta sıfat tamlaması yapısında olan 4 kalıp ifade tespit edildi. Sıfat bir adın özelliğidir. Sıfatlar tek başlarına kullanıldığında ad iken herhangi bir isimle kullanıldıklarında sıfat özelliği taşırlar. İsmin önüne gelen ve isimleri farklı çekilde niteleyen sıfatlarda vardır: **on** parmağım sayı sıfatı iken **peşin** cevap niteleme sıfatıdır.

3.5.5. Edat Öbeği Kalıbıyla Oluşan Kalıp İfadeler

Allah rızası için. (RNK: 170)

Allah için: *Yemin makamında kullanılır*. (RNK: 198)

her ne ise: *Nasılsa*. (RNK: 179)

her ne kadar: *Gerçi* (RNK: 179)

eğer: *Edat-ı şarttır. Eğer gelirse*. (RNK: 112)

sanki öyle: *Güya ki. Tut ki. Meselâ.* (RNK: 415)

öyle ise: *O halde, o takdirde*. (RNK: 378)

Resimli Türkçe Kamus'ta edat öbeği yapısından oluşan 7 kalıp ifade tespit edildi. Dini inancın dile etkisi kalıp ifadelerede görülmekte : *Allah rızası için, Allah için* gibi. Edatlar iki kavram arasında ilişki kurar. Edatlar bağımsız olarak kullanıldığında herhangi bir anlam taşımazlar. *Eğer* kelimesi tek başına herhangi bir anlam ifade etmez. Fakat cümlede başka kelimelerle kullanıldığında *Eğer gelirse* edat anlamlı bir yapıya dönüşmüş olur. Ergin vazifeli kelimeler olarak adlandırdığı edatları, "Edatlar tek başlarına mânâsızdırlar. Fakat mânâlı kelimelerle birlikte kullanılırken bir dereceye kadar mânâlanır, bir ifade kazanır, böylece bir gramer vazifesi yapacak duruma gelirler. İçlerinde bir kısmı tek başına da bir ifadeye sahip olabilir. Fakat bu ifadenin anlaşılabilmesi için de diğer kelime, kelime gurupları ve cümlelere bağlanması lâzımdır. Diğer bir kısmı ise birlikte kullanıldıkları unsurlardan ayrı bir şey ifade etmez, ifade bakımından sıkı sıkıya onlara bağlı kalırlar." Tespit edilen *için* edatı bir işe özgü, bir amaca yönelik, bir işe dönüklük anlamlarında kullanılır. Örneğin: oğlum için yaptım, köye gitmek için. Buradaki örneklerde bir amaca yönelik anlamı katmıştır. *Her ne kadar* kalıp ifadesinde bulunan *kadar* edatı nitelik veya nicelik olan ölçü anlamıyla ilği kurar: Deve kadar boyu var, o kadar çirkin mi?, akşama kadar gibi.

3.5.6. Soru Sözcükleriyle Oluşan Kalıp İfadeler

kaçlı: *Hangi seneye mensup, hangi senede doğmuş: Filan kaçlıdır*. (RNK: 228)

ne: *Edât- ı istifhâmdır: ne diyor? Ne istiyor?* (RNK: 354)

Ne zannetti ya? (RNK: 535)

ne zorum var? (RNK: 554)

ölür müsün öldürür müsün?: *Tahammül edilmez bir hâl karşısında söylenir*. (RNK: 376)

rahat mısınız? (RNK: 392)

vay geldiler mi? (RNK: 528)

Resimli Türkçe Kamus'ta soru sözcükleriyle oluşan 6 kalıp ifade tespit edildi. Bunlardan rahat mısınız?, vay geldiler mi?, ölür müsün öldürür müsün? ifadeleri *mI, mİ mU, mÜ* soru edatlarıyla oluşmuştur.

3.5.7. Yabancı Tamlama Kalıbıyla Oluşan Kalıp İfadeler

Allahu a'lem: *Allah bilir*. (RNK: 11)

Allah aşkına: *Allah'ı severseniz.* (RNK: 20)

Allah bes baki heves: *Kâfi yetişir.* (RNK: 45)

Billah : *Maruf yemin, Allah hakkı için.* (RNK: 50)

Pir aşkına: *Ceccanen, mükafat beklemeyerek, karşılıksız*. (RNK: 20)

Radıyallâhu anh: *Allah ondan razı olsun*. (RNK: 391)

Rızâen lillâh: *Allah rızası için*. (RNK: 400)

Resimli Türkçe Kamus'ta yabancı tamlama yapısıyla oluşan 7 kalıp ifade tespit edildi. Osmalı Devleti bir imparatorluk devletidir. İmparorluk devletleri kendi içerisinde bir çok farklı millet barındırır. Her toplum gibi Türk toplumu da farklı milletlerden farklı kelimeler alarak günlük hayatta bu kelimeleri birer kalıp ifade olarak kullanmıştır. Dolayısıyla yabancı kelimelerden oluşan bir çok kalıp ifade Türkçenin söz varlığında yer edinmiştir. Korkmaz'a göre, "Türklerin İslamlığı kabülünden ve Oğuz Türklerinin Anadoluya'ya yerleşmelerinden sonra, Anadolu bölgesindeki şartlara uygun yaşayış biçimi etkisini dilde ve özellikle söz varlığında göstermiştir. Birkaç yüzyıl süren bu etkinin dile aktarılan yabancı sözlerle ilgisi vardır." (Korkmaz, 2019: 220). *Resimli Türkçe Kamus'*ta tamlama yapısıyla oluşan kalıp ifadeler genellikle dini terimlerden meydana gelmektedir. Bu durum topluma hâkim olan dini düşüncenin dili ne derece etkilediğini göstermektedir.

3.5.8. Cümle Yapısında Kalıp İfadeler

Allah selamet versin. (RNK: 528)

Allah sana rahmet etsin. (RNK: 541)

Allaha şükürler olsun. (RNK: 165)

Allah uzaklaştırmasın. (RNK: 277)

başın sağ olsun: *Tesliyet ve taziyet makamında kullanılır.* (RNK: 37)

buna söz yok: *Diyecek yok*. (RNK: 440)

canım efendim: *Rica ederim efendim*. (RNK: 60)

dokuz ayın son çarşambası bir araya gelmek: *Her iş bir araya gelip toplanmak*. (RNK: 75)

darısı başınıza: *Başkasının nail olduğu bir nimete mazhariyetle temenna makamında kullanılır*. (RNK: 87)

hakkı teslim etmeli. (RNK: 498)

Hamd olsun Allah'a şükürler olsun. (RNK: 44)

hürmetlerimi teşekkürlerime terdif ederim. (RNK: 495)

maşallah ne zeka. (RNK: 290)

sonra söz olur: *Dedikodu.* (RNK: 440)

şimdi başın taşa geldi: Şimdi yaptığın işin fanalığını anladın, nedamet ettin demek. (RNK: 37)

yüzüne bakılır şey değil: *Pek çirkin.* (RNK: 30)

Resimli Türkçe Kamus'ta cümle yapısından oluşan 7 kalıp ifade tespit edildi. Bir duyguyu, bir düşenceyi veya bir durumu belirtmek için kullanılan bazı cümleler halk ağzında kalıplaşarak kalıp cümleleri meydana getirmiştir. Bu grubdaki kalıp cümleler kurallı cümle şeklinde oluşmuştur. Bunun yanı sıra fiil cümlesi ve ism cümlesi şeklinde kalıp ifadelerde vardır.

3.5.9. Değerlendirme

Günlük konuşmalarda düşünceler ifade edilirken kullanmış olduğumuz bazı kalıp ifadeler vardır. Bu kalıp ifadeler belirli şartlar altında, belirli bir durumda, belirli bir bağlam içerisinde kullanım gerektiren sözlerdir. Tıpkı deyimler, ikilemeler gibi kalıp ifadeler de Türçenin sözvarlığının önemli bir mazemesi olarak sözlüklerde ve diğer eserlerde yerini almıştır. Aksan söz varlığı içinde yer alan bu kalıp ifadeleri, bir toplumun

bireyleri arasındaki ilişkiler sırasında kullanılması âdet olan bir takım sözler olarak tanımlamıştır. (Aksan, 2004: 35).

Resimli Türkçe Kamus'ta 158 kalıp ifade tespit edildi. Tespit edilen kalıp sözlerin çoğu dini kavramlardan oluşmuştur. Bu da dini inanışın günlük hayata etkisinin çok fazla olduğunu göstermektedir. Kalıp ifadelerin farklı türdeki sözcüklerden, söz öbeklerinden ve cümlelerden oluştuğu görülmüştür. Kalıp ifadeler basit veya türemiş yapılı isim, sıfat, ünlem ve fiillerden oluşabildiği gibi, sıfat tamlaması, yabancı tamlama, ikileme, birleşik fiil, edat öbeği gibi farklı söz öbeklerinden de oluşabilir. Bir sözün kalıp ifade olarak değer kazanmasında vurgu ve tonlamanın etkisi büyüktür. Özellikle tek heceli kalıp sözler için vurgu kaçınılmazdır. Ergin'e göre vurgu bir kelimede diğerlerinden kuvvetli bir şekilde çıkarılan hece üzerindeki baskıdır. (Ergin, 2009:103). Kalıp sözler tek sözcük, söz öbeği ve tümce olarak ele alınıp değerlendirildi.

3.6. *Resimli Türkçe Kamus*'ta Argo Kelimeler

Toplumda argo denince genelde "külhanbeyi ağzı" anlaşılır. Argo, toplulukların kendi aralarında geliştirdiği gizli dil olarak adlandırılabilir. Aksoy, argoyu bir meslek topluluğu arasında kullanılan özel söz olarak tanımlamıştır. İnsanların kullandığı kaba sözleri başkaları anlamasın diye aralarında kararlaştırıp kullanmaları argo kelimeyi doğurmuştur. Argo kelimeler günlük hayatta kullanıldığı için söz varlığı içinde de yerini almıştır. Resimli Türkçe Kamus'ta bu kelimeler tespit edilerek yapı bakımından incelendi.

3.6.1. Basit Yapılı Argo Kelimeler

ahmak: *Ar.is. Akılsız, budala.* (RNK: 6)

allak: *T.is. Hilekar, dönek*. (RNK: 12)

anormal: *Fr. Gayritabii, galat tabiat*. (RNK: 14)

asi: *Ar. sf. İsyan eden, serkeş günahkar haydut*. (RNK: 19)

avanak: *T.is. Ahmak, alık. Ermenice " eşek sıpası" manasına gelen avanag kelimesinden alınmıştır*. (RNK: 22)

aylak: *T.is Boş gezen. İşi olmayan*. (RNK: 24)

ayyaş: *Ar. is. Çok müskirat kullanan sarhoş*. (RNK: 25)

bahil: *Ar.is. Serseri, başı boş*. (RNK: 29)

barbar: *Fr.sf. Vahşi, gayri medeni*. (RNK: 34)

cambaz: *Ar.is Canıyla oynayan demektir*. (RNK: 39)

bet: *Far. sf. Fena, kötü, çirkin, soğuk*. (RNK: 40)

berbat: *Far. sf. Bozuk harap, fena perişan mahvolmuş, pis*. (RNK: 44)

bücür: *T. sf. Bodur, kısa boylu, ufak tefek*. (RNK: 56)

cahil: *Ar. sf. Cehil içinde kalan, bilmeyen, okumaya. Genç, tecrübesiz, acemi*. (RNK: 59)

carcar: *T. sf. Lüzümsüz yere mütemadiyen konuşan*. (RNK: 60)

cılız: *T.is. Zayıf kuvvetsiz*. (RNK: 65)

cüce: *T. sf. Kısa boylu bodur*. (RNK: 68)

çaçaron: *T. sf. Geveze, şarlatan*. (RNK: 71)

çapulcu: *T. sf. Yağmacı, akıncı*. (RNK: 74)

çingene: *T.is. Malâm göçebe kavim. mec. Arsız ve hayasız. Hasis cimri*. (RNK: 80)

çolpa: *T.is. Bir ayağı sakat olan, ayak itibariyle solak. Mec.Beceriksiz*. (RNK: 81)

derbeder: *Far. sf. kapı kapı gezen serseri*. (RNK: 94)

enayi: *T.is. Kendini bir şey zanneden cahil ve ahmak adam*. (RNK: 117)

faişe: *Ar. is. Zina, rezalet eden namussuz kadı oruspu.* (RNK: 129)

gaddar : *Ar sf. Gadreden, zalim merhametsiz. Hain*. (RNK: 143)

gâvur: *T.sf. Kâfir, dinsiz, müşrik.* (RNK: 145)

gebermek: *T.f. Ölmek helâk olmak*. (RNK: 146)

geveze: *T. Çok söyleyen boşboğaz*. (RNK: 149)

hilebaz: *Far.sf. Hile yapan hilekâr, dubaracı*. (RNK: 183)

hovarda: *T. sf. Çapkın, sefahat uğrunda çok para sarf eden*. (RNK: 186)

hödük: *T.sf. Kaba adam*. (RNK: 186)

kahpe: *Ar. is. Fahişe, orospu .sf. Vefasız, hilekar*. (RNK: 229)

kepaze: *T.sf. Kıymetsiz, ucuz.mec. rezil maskara*. (RNK: 247)

keriz: *T.sf. Çirkef lâğımı*. (RNK: 248)

kısrık: *T. sf. Miskin, beceriksiz, pısırık*. (RNK: 254)

koncolos: *T.is. Umacı, yabanî, vampir*. (RNK: 260)

köle: *T.is. Kul, bende, para ile satın alınmış adam*. (RNK: 262)

küfür: *Ar. is. Allah'ı ve peygamberi inkâr etmek*. (RNK: 269)

küstah: *Far. is. Arsız, edepsiz*. (RNK: 271)

loş: *T.h. Az karanlık, çok aydınlık olmayan. Tembel, gevşek : loş çocuk.* (RNK: 280)

mal: *Fena adam*.(RNK: 286)

maskara: *T. sf. Gülünç ce kapaze*. (RNK: 290)

maymun: *T.is. Malûm hayvan. mec. Çirkin, tuhaf*. (RNK: 290)

namert: *Ar. is. Alçak, korkak*. (RNK: 302)

müfsit: *Ar. sf. Fesatçı, nifak koyan. Bozan, fenalaştıran*. (RNK: 331)

mürd: *Far. sf. Ölmüş, gebermiş(hayavanat hakkında kullanılır.)* (RNK: 338)

müşrik: *Ar.sf. Allaha şerik koşan kâfir*. (RNK: 343)

nahoş: *Far: sf. İyi ve makbul olmayan, hoşa gitmeyen*. (RNK: 354)

namert: *Far.sf. Mert olmayan, alçak, leim*. (RNK: 356)

nankör: *T. sf. Yediği ekmeği inkâr eden, iyiliği bilmeyen.* (RNK: 357)

palyaço: *İt. Soytarı, mukallit*. (RNK: 380)

piç: *T.is. Gayrimeşru münasebetten doğan çocuk*. (RNK: 387)

pinti: *T. is. Hasis, hasisliğinden dolayı pejmürde kıyafette gezen*. (RNK: 387)

pis: *T.sf. Temiz olmayan, kirli çirkin. Pisboğaz, obur*. (RNK: 387)

rehavet: *Ar. is. Gevşeklik, tembellik, ihmal*. (RNK: 396)

rezalet: *Ar. is. Alçaklık, maskaralık, utanacak ve gülünecek iş, ar denaet.* (RNK: 399)

rezil: *Ar. sf. Alçak, huysuz, maskara*. (RNK: 399)

riyakâr: *Far. sf. Riyalı, mürai, ikiyüzlü, yalandan hulûs gösteren gayrisamimî dalkavuk.* (RNK: 401)

rüsva: *Far. sf. Rezil, kepaze, maskara, rezaletleriyle iştihâr etmiş haysiyetsiz*. (RNK: 403)

sakar: *T.sf. Bir işe yaramaz. Elini sürdüğü işi berbat eden . uğursuz, çifteli.* (RNK: 410)

salak: *T.sf. Budala ahmak*. (RNK: 412)

sangı: *T.sf. Sersem. Şaşkın*. (RNK: 414)

sersem: *Far. sf. Başı dönmüş, hayran. Alık*. (RNK: 427)

serseri: *Far. sf. Başı boş gezen, derbeder, avare.* (RNK: 427)

sümsük: *T.sf. Sünepe, miskin.* (RNK: 444)

şaklaban: *T.is. Soytarı. Mukallit. Hoppa*. (RNK: 451)

şıllık: *T.is. Pek bayağı süslenerek sürtük gezen kadın*. (RNK: 460)

şişko: *T.sf. Şişman, mülâhham adam*. (RNK: 463)

tumbadız: *T. sf. Şişman ve biçimsiz*. (RNK: 508)

üşenik: *T .sf. Tembel*. (RNK: 523)

yaman: *T.sf. Kurnaz, cadaloz, hilekar, merhametsiz fena*. (RNK: 536)

yobaz: *T.is. İri, kaba, kuvvetli adam. Kaba sofu.* (RNK: 542)

zalim: *Ar. sf. Zulmeden, gaddar, merhametsiz*. (RNK: 546)

zampara: *T.sf. Kadınlara düşkün, daima kadınlarla gayrimeşru münasebette bulunan.* (RNK: 546)

zevzek: *T.sf. Geveze, temkinsiz ve münasebetsiz*. (RNK: 551)

zındık: *Ar. sf. Dinsiz, münkir, mülhit.* (RNK: 552)

zibidi: *T.sf. peşmürde, yırtık pırtık, miskin mıymıntı*. (RNK: 552)

3.6.2. Türemiş Yapılı Argo Kelimeler

acemi+lik: *T.is. Tecrübesizlik, malûmatsızlık, müptedilik, maharetsizlik*.(RNK: 2)

ahlak+sız: *T.is. Fena huylu kimse*.(RNK: 6)

ahmak+lık: *T.is. Budalalık*.(RNK: 6)

alçak+lık: *T.is. Alçak olma, düşkünlük, denaet* (RNK: 10)

aldat-mak: *T.f. Yanılmtmak, hile etmek, sözünde durmamak.* (RNK: 11)

anırt-mak: *Eşşek gibi bağırtmak.* (RNK: 14)

ar+sız+lan-mak: T*.f. Arsızlık etmek, kovulduğu halde yine utanmayarak nüracaat etmek.* (RNK: 17)

ar+sız+lık: *T.is. Utanmazlık, Hayasızlık*. (RNK: 17)

aşağı+la-mak: *T.f. Hakir olmak. Düşmek. İtibarı azalmak.* (RNK: 20)

boy+nuz+lu: *T. is. Boynuzu olan. Zevcesi namussuz adam.* (RNK: 53)

deyyus+luk: *T.is Pezevenklik, namussuzluk alçaklık*. (RNK: 97)

din+siz: *T.f. Dine ve Allaha inanmayan mülhit*. (RNK: 99)

dön-ek: *T.sf. Sözünden döne, sebatsız, mütelevvin. Mektepte sınıfı geçemeyen.* (RNK: 103)

edep+siz: *T.is. Hayâsızlık edepten mahrumiyet*. (RNK: 111)

enayil+ik: *T.is. Enayi olmaklık*. (RNK: 117)

endam+sız: *T.is. Boysuz, biçimsiz.*

eşek+len-mek: *Eşekçesine hareket etmek*. (RNK: 123)

eşek+lik: *Kabalık ahmaklık.* (RNK: 123)

eşkıya+lık: *T.is. Haydutluk, şekavet*. (RNK: 124)

haram+zade: *T. sf. Nâ-meşrû ihtilâttan tevellüt etmiş, piç*. (RNK: 168)

hoyrat+lık: *T.is. Kabalık, terbiyesizlik hoyratlık*. (RNK: 186)

insaf+sız: *T.is. Vicdansız, merhametsiz*. (RNK: 209)

kıskan+ç: *T.is. Kıskanan. Gayur, hasut. is. Kıskanmak tabiatı, rekabet*. (RNK: 254)

kitap+sız: *T.is. Dinsiz, kitabı olmayan*. (RNK: 257)

kork+ak: *T.sf. Cesur olmayan, çok korkak*. (RNK: 261)

küstah+lık: *T.is. Edepsizlık.* (RNK: 271)

leke+len-mek: *T.f. Leke peyda etmek . Pislenmek. İffet ve faziletine halel getirmek.* (RNK: 276)

obur+luk: *T.is. Pisboğazlık.* (RNK: 369)

öküz+lük: *T.is. Hamakat. Kalın kafalık*. (RNK: 376)

öl-dür-mek: *T.f. ölümünü* mucip olmak. *Katletmek. İdam etmek*. (RNK: 376)

palavra+cı: *T.sf. Atıp tutan.* (RNK: 380)

pasak+lı: *T.sf. Pejmürde kıyafetli, beceriksiz, salkım saçak*. (RNK: 382)

ruh+suz: *T.sf. Can, tesirsiz, güzel ve cazip değil, sevimsiz*. (RNK: 402)

sahte+kar+lık: *T.is. Taklitçilik. Yalancılık, kalpazanlık*. (RNK: 409)

sap-kın: *T.sf. Sapmış. Doğru yolu şaşırmış*. (RNK: 415)

sark-ıntı: *T.is Teaddi, tecavüz. Sataşma*. (RNK: 417)

say+gı+sız: *T. sf. İhtiyatsız.* (RNK: 419)

ser+keş+lik: *T.is. İtaatsizlik.* (RNK: 426)

soy+suz: *T.sf Pespaye. Fena huylu. Soyu olmayan*. (RNK: 439)

söv-mek: T.f. Sebb ve şetmetmek. (RNK: 439)

söv-üş-mek: *T.f. Birbirine sövmek*. (RNK: 439)

şarlatan+lık: *T.is. Şarlatan olmaklık*. (RNK: 453)

şeytan+lık: *T. is. Hile, hud'a, kurnazlık.* (RNK: 460)

utan-maz: *Utanması olmayan. Arsız. Küstah*. (RNK: 517)

yılış-mak: *T. mas. sıyırtmak, çirkin çirkin tebessüm*. (RNK: 541)

zıbar-mak: *T.f. Sızmak, yatmak, gebermek.* (RNK: 551)

3.6.3. Anlamca Kaynaşmış ve Deyimleşmiş Birleşik Yapılı Argo Kelimeler

boşboğaz: *Geveze*. (RNK: 51)

çirkefe taş atmak: *Terbiyesiz adamlara bulaşmak*. (RNK: 81)

pisboğaz: *Obur*. (RNK: 51)

dağ ayısı: *Kaba yabani adam.* (RNK: 85)

dalavere: *T.is. Hile entrika*.(RNK: 86)

dalkavuk: *T. sf. Riyakâr, kâse-lîs, tüfeylî, müdâhene ve soytarılık edip vakar ve haysiyetini gözetmeyen adam*. (RNK: 87)

eli maşalı: *Edepsiz*. (RNK: 290)

kahpe oğlu: *Nürüvetsiz, desîse-kâr*. (RNK: 369)

mahalle karısı: *Terbiyesiz kadın*. (RNK: 283)

mahalle çocuğu: *Arsız ve terbiyesiz çocuk*. (RNK: 283)

mankafa: *T.sf. Kalın kafalı, aptal*. (RNK: 288)

zırdeli: *Büsbütün deli, azgın adam*. (RNK: 92)

piç kurusu: *Ufak tefek manasına gelip ekseriya tezyifte kullanılır*. (RNK: 267)

zendost: *Far.sf. Kadınlardan çok hoşlanan, zampara*. (RNK: 550)

3.6.4. Değerlendirme

Resimli Türkçe Kamus'ta 138 argo kelime tespit edildi. Bunlardan 78'i basit yapılı, 48'i türemiş yapılı, 14'ü ise deyimleşmiş birleşik yapılı kelimelerden oluşmaktadır. Argo dil, aynı meslek alanındaki kişilerin, toplumun diğer kesimlerinden ayrılmak ve korunmak gibi amaçlarla kullandıkları özel dildir. Yani dışardan bu komuşmaları duyan kimse, bu konuşmaların içerini anlayamaz. Argo toplumda genellikle aşağı katmanın kullandığı bir dildir. Bozkurt, "Her ulusun ayak takımı dili vardır. Argo denen bu dil, içinde ayrı bir kesit oluşturur. Ses, yapı, sözdizimi, anlam bakımından kendine özgü kuralları vardır. Toplumun bu kesimin gizlenme gereksiniminden doğduğu için sürekli değişir. Sözcükler, kullanımlar kendini yeniler." (Bozkurt, 2000: 142). Argo kelimeler bölgeden bölgeye göre deşişiklik gösterir. Örneğin Karadeniz Bölgesinde kullanılan argo dili İç Anadolu Bölgesinde farklılık gösterir. Hatta toplumsal tabakaların her birinin kendine özgü kullanmış olduğu argo kelimeleri vardır: Asker argosu, denizci argosu, sokak argosu, eğitim argosu, esnaf argosu, mapushane argosu, spor argosu, vb. Karataş, toplumun sosyal altgrupları tarafından kullanılan ve çogunlukla yazı diline taşmayan " özel bir dil" deki kelime ve deyimlerin genel adı olarak tanımlamıştır. Karataş, Hüseyin Rahmi, Neyzen Tevfik, Can Yücel gibi

kimi yazarların argo kelimeleri ve deyimleri eserlerinde sıkça kullandığını da tespit etmiştir. (Karataş, 2001: 43).

Meriç "Argo, kanundan kaçanların dili. Uydurma dil, tarihtehten kaçanların... Argo, korkunun ördügü duvar; uydurma dil şuursuzlugun. Biri günâhlan gizleyen peçe, öteki irfarı bogen kement. Argo, yaralı bir vicdanın sesi; uydurma dil, hafızasını kaybeden bir neslin. Argo, her ülkenin; uyd urma dil, ülkesizlerin." olarak ifade etmiştir. (Meriç, 2010: 86). Argo kelimeler toplum içinde çok fazla kullanıldığı için sözlüklerde de yer edinmişlerdir.

Resimli Türkçe Kamus'ta tespit edilen argo kelimeler yapı bakımından ele alınıp incelendi. Basit kelimelerden 19'u Arapça, 12'si Farsça, 1'i İtalyanca, 1'i ise Fransızcadan oluşmaktadır. Bu yabancı kökenli kelimeler toplum tarafından benimsenmiş ve topluma mâl olmuştur. Osmanlı Devleti bir çok ulusu içerisinde barındırmış bir imparatorluk özelliği taşımaktaydı. Dolayısıyla bu uluslar arasında etkileşim olmuş ve bir çok kelime toplum tarafından benimsenmiştir. Bu benimsenmiş kelimelerin bir kısmını da argo kelimeler oluşturmaktadır. Türemiş yapılı argo kelimeler; addan ad türeten eklerle, fiilden ad türeten eklerle, addan fiil türeten eklerle oluşmuştur. Genellikle argo kelimeler *-lIk -lIk -lUk -lÜk, -sİz -sİz -sUz -sÜz*; *-mAz, -mAk, -mEk, -lA* ekleriyle oluşmuştur.

Resimli Türkçe Kamus'ta anlamca kaynaşmış ve deyimleşmiş birleşik yapılı argo kelimeler tespit edildi. Korkmaz, deyimleşmiş sözleri bir anlam kayması ve kalıplaşma sürecinden geçerek deyim niteliği kazanmış özgün (orijinal) sözler olarak tanımlamıştır. Bunlar bir kavramı belirtmek için bulunmuş özel anlatım kalıplarıdır. Korkmaz, bunları morfo semantik bir dil olayı olarak nitelendirmiştir. Anlam kaymalarına dayanan deyimleşmenin aslında anlam bilğisi olayı olduğunu belirten korkmaz bunların birde şekil bilğisi yönü olduğunu ifade etmiştir. O da deyimleşmiş olan söz kalıplarının kazandıkları yeni anlamlar ile kelime yapımına kattıkları yeni sözcük değerleridir. (Korkmaz, 2019: 217).

4. TEMATİK ALANLARDA SÖZ VARLIĞI

4.1. *Resimli Türkçe Kamus*'ta Akrabalık Adları

4.1.1. Kan Yoluyla Akrabalık Bildiren Adların Kökeni

Basit Yapılı Akrabalık Bildiren Adlar

aba: *T.is. "Abla" dan muhaffef. Azeri Türklerinin Türkçede "anne" makamında kullandıkları hitap. "Anneciğim" yerine de tasgir de "abacı" derler*. (RNK: 1)

Orhun Yazıtları'nda *apa* kelimesi "ata, ecdat" olarak geçmektedir. *eçûm apam* "atalarım dedelerim" (Kül Tigin Yazıtı, D1). *Orhun Yazıtları*'nda hem askerî, hem de idarî bir unvan şeklinde kullanılmıştır: *Apa Tarkan* (Tonyukuk Yazıtı, Köl İç Çor Yazıtı).

Uygur Türkçesinde apa "abla" olarak geçmektedir. (EUTS s. 18)

Divan-i Lugâti't-Türk'te *Aba* "baba" olarak geçmektedir. (DLT I: 86)

Derleme Sözlüğü'nde abaka, abalık, abba, abıca, abeş, abo, apa, apla v.b "Abla büyük kız kardeş" olarak geçmektedir. (DS.I:1)

Gülensoy, *aba* kelimesini "abla" olarak tanımlamıştır. Kelimenin kökünün ab+a olarak vermiştir. (Gülensoy, 2007: 43).

Eren, *aba* kelimesini "yünden yapılan bir çeşit kaba ve kalın kumaş" olarak açıklamıştır. Kelimeyi Arapça abā olarak vermiştir.(Eren,1999:1)

Abla: *T. is. Büyük kız kardeş.* (RNK: 1)

Divan-i Lugâti't-Türk'te eçe *"abla"* olarak geçmektedir. (DLT I: 86)

Uygur Türkçesinde apa "abla" olarak geçmektedir. (EUTS s. 18)

Derleme Sözlüğü'nde Abla, abıla, aba "Ahlaksız kadın" olarak geçmektedir. (DS.I: 23)

"Kaşgârlı Mahmud'a göre asli şekil eke, tali şekil eçe'dir."Büyük kız kardeş" anlamına gelen kelimelerden "*eke"* kelimesi Divan-ı lugâtit'-Türk, s.57,str.14'te "*el-uhtu'l -ekber ve'l- guziyyetü tesmiyyetü eze*" "*eke"* Büyük kız kardeş. Oğuzlar buna eze derler şeklinde geçiyor. Ahmet Caferoğlu ise kitâbü'l idrâk yayımında bu anlamı teyze olarak çevirmiştir." (Sertkaya, 2018: 105).

Gülensoy (2007: 43) sözlüğünde *abla* "abla" olarak tanımlanmış ve apa+la olarak ayırmıştır.

Eren'in sözlüğü tarandı kelimeye rastlanılmadı.

ağa: *T.is. Eskiden nüfuz sahiplerine, amirlere verilen unvan. Şimdi okuması yazması olmayanlara denir, ak ağa beyaz tavâşî. ağabey büyük birader.* (RNK: 4)

*Orhun Yazıtları'*nda ağa kelimesini karşılayan "iniygünüm oğlanım" ifadeleri kullanılmıştır. Aydın'ın (2017: 154) *Orhun Yazıtları* kitabının sözlük kısmında "küçük erkek kardeş" Bumin kağan'ın kardeşi olarak açıklanmıştır.

Uygur Türkçesinde *aḳa* " büyük kardeş, ağabey" olarak geçmektedir. (EUTS s.9).

Derleme Sözlüğü'nde *ağa*, ağbaba "şeyh, sevğili, kayınbirader" olarak geçmektedir. (DS I: 23).

Li, *Türk Dillerinde Akrabalık Adları* eserinde "Moğolcadan geçmiş olan ağa "ağabey" ve Türkçe *ini* "küçük erkek kardeş" sözcüklerinden oluşan bu birleşik biçim, aslen "erkek kardeşler" anlamındadır ve "akrabalar" anlamında da kullanılır." olarak açıklamıştır. (Li, 2019: 46).

Sir Gerard Clauson, Radlof'un bu kelimeye rötuş yaparak "*y"* sesini eklediğini ve kelimenin orijinal şeklinin ini-gün-ü-m =i-ni-ler-i-m "(Benim) küçük erkek kardeşlerim" şeklinde yazılması gerektiğini iddia etmiştir. (Sertkaya, 2018: 98).

Tekin'in kelime içindeki şaşırtıcı "*y*" ünsüzü "*ini"* kelimesinin sonundaki " i " ünlüsünün aslında uzun olması ile açıklanabilir görüşüne karşılık, Sertkaya -y ünsüzünün isimden isim yapan bir ek olarak "küçültme, derecelendirme" fonksiyonu karşıladığını savunur. (Sertkaya, 2018: 99).

Gülensoy (2007: 51), ET. “ağ” kelimesinin “*eğilmek sarmak”* olduğunu belirtmiştir. Moğ. âkâ olarak geçmektedir.

ah: *Ar. is. Erkek kardeş*. (RNK: 5)

aile: *Ar. is. Zevç, zevce ve evlât vesaire yakın akraba mecmuu*. (RNK: 7)

aka: *T. is. Ağa* (RNK: 6) (bkz.ağa)

akraba: *Ar. is. Hışımlar. Aralarında karabet olanlar,* ***akrabalık:*** *Hısımlık, karabet.* (RNK: 8)

Arapça karâb “yakın; akraba” sözcüğünün çoğul biçimi akribâ sözcüğünden dilimize geçmiştir. (Ata, 2014:11).

Li, akraba sözcüğünün ikilemelerde de olduğunu belirtir. Çağatayca *hīş ü akrībā* “hısım akraba” (Li, 2019: 47).

akran: *Ar. is. cem. Eşler, emsal.* (RNK: 8)

amca: *T.is. Baba kardeşi.* (RNK: 12)

Orhon Yazıtları’nda *eçi* “amca; ağabey” olarak geçmektedir : *eçim. ḳaġan olortı* "amcam hakan (olarak tahta) oturdu" (Kü1 Tigin Yazıtı , D 16; Bi1ge Kagan Yazıtı, D 14)

Uygur Türkçesinde *eçi* “ağabey” (EUTS: 68).

Derleme Sözlüğü’nde amıca, amcacık, ami, ammi, ammi, amuca “Amca” olarak geçmektedir. (DS I: 23).

Li, amca anlamındaki terimleri şu şekilde sıralamıştır: abaġa, aça, ağa aḳa, amm, eçi, kiçig ata, mamu,vb. "Amca (babanın küçük erkek kardeşi): ağabey" anlamındaki bu sözcük, önce "amca" anlamını yitirmiş ve Orta Çağ'da "ağabey" anlamındaki Mogolca *aḳa* sözcüğüne yerini bırakmıştır. (Li, 2019: 168).

Bu kelime üzerine Tekin’in önemli tespitleri bulunmaktadır. Tekin’e göre, “Osmanlıca sözlükleri *amuca*, *amıca, amca* kelimelerinin Türkçe olduğunu kabul etmektedir, ancak kelimenin Osmanlıca ayınla yazılması ve “*amm*” kelimenin Arapçada “*amca*” manasına gelmesi bu izahların kabul edilemeyeceğini gösterir. *Amca* sözcüğünün

**aba eçe-si* "babanın ağabeyi veya küçük erkek kardeşi" tarzında bir birleşikten gelişmiş olması olasıdır.” (Tekin 1960: 283,291).

Gülensoy: *Amca~amıca~amuca* “Baba kardeşi” ET. *aba “*baba*” ece/aça “*ağabey” (Gülensoy, 2007: 68) “-içäk.*+(e)ç* küçültme eki: ög+(e)ç >ögeç> öveç iki üç yaşında erkek koyun. erkeç “erkek keç” *eçi* (hlk.) “Büyük kardeş ağabey” ET. *eçi .”* (Gülensoy, 2007: 318).

amm: *Ar. is. Baba kardeşi, amca*. (RNK: 13)

ana: *T. is. Çocuk doğuran kadın. Valide*. (RNK: 13)

Ana sözcüğü Uygurcada “*ög*” olarak geçmektedir. Eraslan, *Eski Uygur Türkçesi Grameri* adlı kitabının sözlük kısmında *ö. ḳang birle katıl* “Anne ve baba ile münasebette bulunmak” örneğini vermiştir (Eraslan, 2012: 594).

"Anne" anlamında tesbit edilen en eski Türkçe sözcük olan bu sözcük (EDPT: 99) , *Orhon Yazıtları*’nda *ög* "anne; üvey ana" biçiminde geçmektedir: *ögüm ḳatun ulayu öglerim ekelerim keliñünüm kunçuylarım* “annem Hatun başta olmak üzere (üvey) annelerim, ablalarım, gelinlerim, prenseslerim" (Kül Tigin Yazıtı , K 9). (Li, 2019: 158).

Divan-i Lugâti't-Türk’te *ana, apa, ab “*Ana*”* olarak geçmektedir. (DLTI: 32,93,169,236, 2789).

Uygur Türkçesinde *ana* “Anne” olarak geçmektedir. (EUTS: 14)

Derleme Sözlüğü’nde anacık, ancık, ane, aney, anü “Anne” (DS I: 244)

baba: *T. is. Peder, ata. ihtiyar ve muhterem zat: baba adam. Eskiden Bektaşî şeyhlerine denilirdi: Muhammed Ali Baba. Zencilere arız olan asabi ve sar'avi bir hâl: babası tuttu.* (RNK: 27)

Uygur Türkçesinde *ata* “baba” olarak geçmektedir. (EUTS: 24)

Divan-i Lugâti't-Türk’te *ata aba* “baba,ata” olarak geçmektedir. (DLT I: 32,86,208,288)

Li : “Biçim bakımından çocuk diline ait olan ve farsça bābā “ baba; dede; adam , kişi; yaşlı kapıcı” sözcüğünden geçtiği sanılan bu sözcük, Türk dillerinde karışık olarak

“baba” veya “dede” olarak kullanılmaktadır.” Li Uygur Türkçesinden örnek vermiştir: *ançulayu amrar erti sizni tüzüğü anasın babasın oğlanı severçe* (Li, 2019: 143).

Derleme Sözlüğü’nde babalık, babacık, bahalıḫ, babaluğ, bobalık, buvalık “Kayın baba” olarak geçmektedir. (DS I: 450).

bânû: *Far. is. Kadın, hatun, hanim*. (RNK: 34)

birader: *Far. is. Erkek kardeş. Dost. Arkadaş*. (RNK: 50)

Hasan Eren ve Tuncer Gülensoy’un çalışmasında kelimeye rastlanılmamıştır.

Li, Farsça *birādar* "erkek kardeş" sözcüğünden geçtiğini belirtir (Li, 2019: 198).

cedd: *Ar. is. Baba veya annenin babası. Büyük baba, dede*.(RNK: 61)

Harezm Türkçesinde cedd “dede, ata” olarak geçmekte. (NF:155-9,10;156-5;174-12;355-15).

dadı: *Fr. is. Çocuğa bakan kadın hizmetçi, dada*. (RNK: 85)

Hasan Eren ve Tuncer Gülensoy’un çalışmasında kelimeye rastlanılmamıştır.

daye: *Far. is. Çocuğa bakan hizmetçi kadın, dadı*. (RNK: 90)

dayı: *T. is. Annenin kardeşi. Yaşlıca ve kahraman adam*. (RNK: 90)

Li, çalışmasında bu sözcüğün ilk olarak Uygurcada geçtiğini tespit etmiş ve şu örneği vermiştir: *birle ḳawışmış ḳa ḳadaş yégen taġay* “ birlikte birleşmiş kardeşler, yeğen dayı” (Li, 2019: 169).

Divan-i Lugâti't-Türk’te *taġay* “dayı” olarak geçmektedir.(DLT III: 238)

Sertkaya, *Kelime Dağarcığımızdan Etimoloji Araştırmaları* adlı çalışmasında *taġay* kelimesinin iyelik üçüncü şahıs ekiyle taġayı şeklini aldığını ve ta-ġa-yı hecelemesinde vurgusuz orta hecenin düşmesi ile tayı şeklini aldığını belirtir. Sertkaya “Türkçede *dayı* “annenin erkek kardeşi” kelimesini kullanan hiç kimse bu kelimenin ilk hecesi olan *da* hecesinin Çinceden Türkçeye geçen “büyük” anlamında bir sıfat olduğunu, ikinci hecenin ilk sesi olan -y- ünsüzünün “küçültme derecelendirme” fonksiyonundaki bir isimden isim

yapma eki olduğunu, son ses olan -ı- ünlüsünün de üçüncü teklik şahıs iyelik eki olduğunu bilmez." (Sertkaya, 2018: 103,104).

Gülensoy'un sözlüğünde *dayı* "annenin erkek kardeşi" olarak geçmektedir. (Gülensoy, 2007: 269).

Derleme Sözlüğü'nde *dayni, dayyı* "dayı" olarak geçmektedir. (DS II: 1390).

dede: *T. is. Büyük baba, cet, derviş*. (RNK: 9)

Divan-i Lugâti't-Türk'te *dede* "baba" olarak tespit edildi. (DLT III:220).

"Biçim bakımından çocuk diline ait olan bu sözcük "baba" veya dede anlamını taşır. Oğuz-Kıpçak grubuna özgü olan bu sözcük, aslen "baba" anlamında olup, daha sonra bu anlamda baba sözcüğü ile değiştirilince "dede; yaşlı adam, derviş vb. anlamına gelmiştir." (Li, 2019: 109).

Sertkaya, Çince *tay* "büyük" kelimesi ile yapılan akrabalık adları olduğunu belirterek Türk dillerinde *tay ata ~ tay ada, tayda~ teyde* vb. kelimelerin kullanıldığını tespit etmiştir. Kelimedeki filolojik olayı şöyle açıklamıştır: *tay ata* "büyük baba" *söyleyişinin tay ata ~ tay ada* şeklindeki orta hece ünlüsü *a'*nın düşerek kelimenin *tayda~ teyde* şeklinde kısalması ve buradan da orta hece ünsüzünün eriyerek veya düşerek kelimenin *tata> tada* şekillerini almasıdır. Son şekil olan *tada*'nın da *tede >dede* şeklinde geliştiğini belirtmiştir. (Sertkaya, 2018: 103,104).

Gülensoy' un sözlüğünde *dede* "büyük baba" olarak geçmektedir. Sözlükte ET. *dede* "yansıma" "baba" çocuk dili olarak göstermiştir.(Gülensoy, 2007: 271).

Derleme Sözlüğü'nde *dede* "genç baba, ağabey" (DS II: 1397)

dûd-mân: *Far. is. Aile, sülâle, hanedan*. (RNK: 104)

eb: *Ar.is Baba, peder*. (RNK: 109)

ebeveyn: *Ar.is. Ana baba. "Valideyn" de ayni manaya gelir*. (RNK: 109)

ekarib: *Ar.is. Akraba. Hışımlar*. (RNK: 113)

familya: *it. is. Aile, hanedan. Zevce*. (RNK: 30)

ferzend: *Far.is. Oğul, çocuk*. (RNK: 134)

hala: *Ar. is. Babanım kız kardeşi*. (RNK: 163)

Derleme sözlüğünde *hala* "teyze" olarak geçmektedir. (DS III: 2255)

halîl: *Ar. is. Zevç, koca*. (RNK: 164)

hanedan: *Far. is. Bildik sülâle, asil ve büyük aile*. (RNK: 167)

hemşire: *Far. sf. Kız kardeş*. (RNK: 178)

hısım: *?. is. Akraba ve taallûkattan olan*. (RNK: 182)

"Aslen "sıhri akraba" anlamında olan bu sözcüğün Arapçadan geçmiş olma olasılığı çok yüksektir. İlk olarak Mevlana Celaleddin Rumî'nin *Divan*'ında ḫişm "hısım, yakın" olarak tespit edilmiştir." (Li, 2019: 51).

Derleme Sözlüğü'nde *hısımcak* "akrabalarını çok seven kimse" olarak geçmektedir. (DS III: 2375)

madam: *Fr. is. Hanım, evlenmiş kadın, zevce*. (RNK: 281)

mahdum: *Ar. sf. Hizmet olunan. is. Oğul, evlât, çocuk*. (RNK: 283)

nebise: *Ar. is. Oğul evlâdı, hafit*. (RNK: 360)

nene: *T. is. Büyük valide, baba ve anneannesi*. (RNK: 362)

Biçim bakımından çocuk diline ait olan ve Osmanlıcada nine "nine" (TS II:1144, VI:4292) biçiminde tespit edilen bu sözcük, karışık olarak günümüz Türk dillerinin kimisinde "anne" veya "nine" anlamında kullanılmaktadır. (Li, 2019:109).

Gülensoy' un sözlüğünde *nene~ nine* "Torunu olan kadın, büyük anne" *ne ne* "yansıma" olarak geçmektedir.

Derleme Sözlüğü'nde *Nene* "anne" olarak geçmektedir. (DS IV: 3247).

nispet: *Ar. sf. Akrabalık. Hısımlık. Münasebet*. (RNK: 366)

peder: *Far.is. Baba, ata*. (RNK: 383)

razi: *Ar.is Sütkardeş, sağdıç*. (RNK: 395)

rebîb: *Ar. is. Üvey oğul*. (RNK: 395)

rebîbe: *Ar.is. üvey kız, daye*. (RNK: 395)

sağdıç: *T.is. Güveyinin sağında giden kılavuz*. (RNK: 407)

soy: *T. is. Sülâle, nesep. Zürriyet*. (RNK: 438)

"Clauson (1972), 'Orijinalinde özel olarak '(hayvan için) soymak'; bundan daha genel olarak aynı zamanda '(meyve) soymak; (bireysel) soymak; hırsızlık yapmak' hatta bazı şivelerde (hayvan) 'kesmek' " açıklamasını yapmış ve Osm. XIV' te TTS' ye dayanarak *soy*'ın 'derisini yüzmek' anlamında kullanıldığını belirtmiştir." (Erol, 2018: 473).

Gülensoy'un sözlüğünde soy "ırk" olarak geçmektedir. (Gülensoy, 2007:801).

sülâle: *Ar. is. Soy, zürriyet. Evlât. Hanedan*. (RNK: 443)

şakîka: *Ar. is. Öz kız kardeş*. (RNK: 450)

hemşehri: *Frs. Ayni şehir veya memleket ahalisinden olan*. (RNK: 456)

teyze: *T. is. Validenin hemşiresi*. (RNK: 501)

Tekin, *teyze* "Annenin kız kardeşi" anlamındaki kelimenin tay~tayı eze-si "dayı ablası, anne tarafından yaşça büyük kadın veya kız akraba" tarzında birleşik bir biçimden gelişmiş olduğunu belirtir. (Tekin, 1960: 294).

"Büyük kız kardeş" anlamına gelen kelimelerden "*eke"* kelimesi *Dîvân-ı Lugâtit'-Türk*, s.57,str.14'te "*el-uhtu'l -ekber ve'l- guziyyetü tesmiyyetü eze*" "*eke"* büyük kız kardeş. Oğuzlar buna eze derler şeklinde geçiyor. Ahmet Caferoğlu ise *Kitâbü'l İdrâk* yayımında bu anlamı teyze olarak çevirmiştir." (Sertkaya, 2018: 105).

Gülensoy' un sözlüğünde *teyze* "bir kimseye göre annenin kız kardeşi" *tay* "akraba" +*eze (eye ~ ece)* olarak geçmektedir. (Gülensoy, 2007: 888).

Derleme Sözlüğü tarandı kelimeye rastlanılmadı.

torun: *T. is. Evlâdın evlâdı, hafit*. (RNK: 506) (Raif Necdet Kestelli bu kelimenin Türkçe olduğunu belirtmiştir. Kelimenin kökeni hakkında kaynaklarda farklı görüşler vardır.)

Li, kelimenin Ermenice torn "torun" sözcüğünden geçtiğini belirtmiştir. (Li, 2019: 109).

Gülensoy'un sözlüğünde *torun* "Bir kimseye göre çocuğunun çocuğu" *torum: tor+un* olarak geçmektedir. Gülensoy kelimenin öz Türkçe olduğunu belirtmiştir. (Gülensoy, 2007: 920).

Eren'in sözlüğünde *torun* "Bir kimseye göre çocuğunun çocuğu" olarak geçmektedir. Kelimenin Ermenice olduğu belirtilmiştir. (Eren,1999: 415).

Derleme Sözlüğü'nde *torun* "yeğen" olarak geçmektedir. (DS IV: 3972).

uht: *Ar. is. Kız kardeş*. (RNK: 514)

valide: *Ar. is. Anne, mader*. (RNK: 526)

valideyn: *Ar. is. Anne ve baba.* (RNK: 526)

velet: *Ar. is. Yavru, evlât, zürriyet, döl. Cem'i: Evlât*. (RNK: 529)

yeğen: *T. is Kardeş evlâdı. Birâder-zâde*. (RNK: 539)

Uygur Türkçesinde yägän "Antroponim" olarak geçmektedir. (EUTS:292).

"Aslen Erkek yeğen (küçük kız kardeşin oğlu); erkek torun (kızın oğlu) anlamında olan bu sözcük (EDPT:912), ilk olarak Uygurca metinlerde tespit edilmiştir: *birle ḳawışmış ḳa ḳadaş yegen taġay* "birlikte birleşmiş kardeşler, yeğen, dayı" (Li, 2019: 276).

Gülensoy' un sözlüğünde *yeğen* 1.Birine göre kardeşinin çocuğu; 2 Birine göre amca, dayı, hala teyze çocuğu.' olarak tespit edilmiştir. Gülensoy kelimeyi yég+yen olarak ayırmıştır. (Gülensoy, 2007: 1108).

Derleme Sözlüğü'nde yeğen "yeğen" olarak geçmektedir. (DS VI:4820).

<u>Türemiş Yapılı Akrabalık Bildiren Adlar</u>

ebe+lik: *T. is. Ebe olmak, kâbilelik.*(RNK: 109)

Aba, apa, ebe, epe biçimlerindeki sözcükle, günümüz Türk dillerinde “ata; dede; nine; baba; anne; amca; hala; ağabey; abla; ebe” gibi anlamları olan çeşitli akrabalık terimlerini gösterir. (Li, 2019: 124).

Gülensoy’un sözlüğünde *ebe* “ebe” olarak geçmektedir. Eski Türk. *apa – aba* “anne” olarak geçmektedir.

ebelik “Doğum yaptıran ebe kadına verilen armağan.” (DS III: 1654).

hanedan: *Far. is. Bildik sülâle, asil ve büyük aile*. (RNK: 167)

karın+daş: *T. is. Bir karından çıkmış, kardeş, birader, hemşire*. (RNK: 237)

ḳarındaş kelimesi *ḳardaş* kelimesinin kısaltılmış biçimidir. Kelimenin *karın+da*ş olarak çözümlendiğini tespit ettik.

Uygur Türkçesinde ḳarındaş “ kardeş” olarak geçmektedir. (EUTS:168).

Divan-i Lugati't- Türk’te ḳarındaş “kardeş” olarak geçmektedir. (DLT I:407).

Kelimenin anlamını Clauson (1972:662) “karın”dan akrabalık ismi ismi; asıl anlam ‘karınla ilgili’, “aynı anneden (veya kız, genellikle kı:z karında:ş olarak) yaşça büyüklüğe bakmaksızın ve *eçi:,ini:,eke:,siñil* vs.den daha genel bir terim.” şeklinde açıklamıştır. (Eren,1992: 212).

Gülensoy’un (2007: 469) sözlüğünde *karındaş* “kardeş” karın-daş olarak tespit edildi.

üv+ey: *T. sf. "Öz" ün mukabili*. (RNK: 523)

Divan-i Lugati't-Türk’te *üvey* kelimesi *ögey oğul* “üvey oğul” olarak geçmektedir. (DLT, I:123).

Gülensoy’ un sözlüğünde üvey “Yalnız yasaca akraba sayılan, öz olmayan” ög+ey biçiminde tespit edilmiştir. (Gülensoy, 2007: 1003).

öğey, oğey, öğe,öve “Üvey” (DS V: 3317)

Birleşik Yapılı Akrabalık Bildiren Adlar

ata+bek: *T.is. Beybaba. Selçuk vezirlerine "atabey" unvanı verildiği gibi Türk aşiretlerinde de düğünlerde âdet üzere damadın belini bağlayan rüesaya bu unvan verilir. Bidâyette büyük adamların lalalarına atabey derlerdi. Sonra İran'da resmi uvan şeklini almıştır. Azerbaycan Türklerinde bu unvan ve âdet hâlâ caridir*. (RNK: 21)

Orhun Yazıtları'nda bu kelimeyi karşılayan "apa" "ata, ecdat" kelimesidir. *Eçûm apam* "atalarım dedelerim" (Kül Tigin Yazıtı, D1). *Orhun Yazıtları*'nda hem askeri, hem de idari bir unvan şeklinde kullanıldığı da tespit edilmiştir. Apa Tarkan (Tunyukuk Yazıtı, Köl İç Çor Yazıtı).

ata "baba" (EUTS: 24) olarak geçmektedir.

ata "baba,ata" (DLT I: 32,86,208,288) olarak geçmektedir.

Sertkaya, etimoloji araştırmaları kitabında ata kelimesi hakkındaki görüşlerin şöyle ifade etmiştir: "Dede, nene, baba, ~papa, ata, ana gibi kan akrabalığı bildiren ve bazısı hece tekrarı olan sözlerin çocuk dilinde ilk telaffuz edilen kelimeler olduğu söylenir. Bu görüş ilk telaffuz açısından doğru olarak kabul edilse bile etimolojik açıdan doğru sayılamaz. Şöyle ki Orta Asya Türk lehçelerinde "baba" anlamında kullanılan kelimelerden önde geleni ata kelimesidir. Ancak bir kimsenin "atasının atası" yani "büyük babası" için ya *uluğ ata* "büyük baba", ya *çoñ ata* "büyük baba" ya *kart ata* " yaşlı baba", ya *ülken~üyken ata* vs gibi şekiller ya da *tay* "büyük" kelimesi ile "büyük baba" anlamında söyleyişi kullanılacaktır (Sertkaya, 2018: 108).

Gülensoy'un sözlüğünde *ata* kelimesi "büyük baba" olarak geçmektedir. (Gülensoy, 2007: 86).

Atalık "kayın baba" (DS I: 365)

Sıfat Tamlaması Kalıbındaki Akrabalık Adları

sağdıç kadın: *T.is. Yenge*. (RNK: 407)

sütkardeş: *T.is Bir kadından süt emmiş babaları anaları ayrı çocuklar*. (RNK: 447)

hemşehri**:** *Frs. Ayni şehir veya memleket ahalisinden olan*. (RNK: 456)

üvey *baba: T.is. Öz baba olmayan, ananın kocası. Kezâ: üvey ana, üvey oğul, üvey kardeş.* (RNK: 523)

4.1.2.Evlilik Yoluyla Akrabalık Bildiren Adların Kökeni

Basit Yapılı Akrabalık Bildiren Adlar

baldız: *T. is. Zevcenin kız kardeşi*. (RNK: 32)

Uygurcada *baltır* "baldız" biçiminde geçmektedir.(EUTS:32)

Baldız "karının kendinden küçük kız kardeşi" (DLT I:457,III,7) olarak geçtiği tespit edilmiştir.

Li, : "karının küçük kız kardeşi" (EDPT:334).Türk dillerinde apa~aba, baldız, eke, biyke, kayın biyke , kayın ece, görümce vs kelimeleri tespit etmiştir. (Li, 2019: 392).

Eren'in sözlüğünde *baldız "* Bir erkeğe göre karısının kız kardeşi" tanımına rastlanılmaktadır. (Eren,1999: 36).

Gülensoy'un sözlüğünde *baldız* " karının kendinden küçük kız kardeşi" olarak tespit edilmiştir. *Baltız< bala+dız* şeklinde göstermiştir. (Gülensoy, 2007: 109).

Balduz "baldız" (DS I: 503)

dâmat: *Far. is. Güveyi*.(RNK: 87)

Eren'in sözlüğünde *damat* "iç güvey" olarak geçmektedir.

dünür: *T.is. Zevc ve ya zevcenin babaları*. (RNK: 106)

Uygur Türkçesinde *tüngür* "sıhriyet, evlenme yolu ile akrabalık, dünür" olarak geçmektedir. (EUTS:258)

tüñür "dünür, karının hısımları" (DLT II:110; III: 362,372)

Gülensoy'un (2007: 312) sözlüğünde *dünür* "Birbirine göre karı kocanın baba ve analarının her biri" <tün-ür olarak tespit edilmiştir.

Düngür, dünür, düğür “damat, enişte” (DS II: 1631

enişte: *Fr. is. Hemşire veya halanın kocası*.(RNK: 119)

kâbile: *Ar. is. Ebe kadın*.(RNK: 227)

karı: *T. is. Zevce, kadın. Adî kadın*. (RNK: 236-237)

Orhun Türkçesinde karıg “yaşlanmak kocamak” olarak tespit edildi. *Özüm karıg boltum* “kendim yaşlandım kocadım. (Tonyukuk Yazıtı, T2, D 6 ,56).

Uygur Türkçesinde *ḳadın* “kayınpeder” karı “hürmetli, yaşlı ihtiyar karı ”olarak geçmektedir. (EUTS:160,168).

Divan-i Lugati't- Türk’te Karı “ yaşlı, ihtiyar, yaşlı olan herhangi bir şey” (DLT I:425;II:30;III:122,128).

Gülensoy’ un sözlüğünde *karı* “Eş refika zevce” *ka+rı* olarak tespit edildi. (Gülensoy, 2007: 468).

Clauson (1972:644) şu açıklamayı yapıyor “Normalde sadece insanlar ve hayvanlar için; pek çok modern şivede yaşıyor; GB Az., Osm.da spesifik olarak “yaşlı kadın”, bundan bazen “eş karı”. Mogolca’dan alıntı kelime *karı “*yabancı”yla veya Ar. qāri “Kuran okuyan veya hatmeden" ile karıştırılmamalı. Osm. XIV’ te “yaşlı” bazen spesifik olarak “yaşlı kadın”; bütün dönemlerde yaygın” (Erol, 2018: 317).

*Karı “*yaşlı, eski” (DS IV: 2662).

yenge: *T. is. Birader, dayı, amca zevcesi. Geline rehberlik eden kadın*. (RNK: 540)

Uygur Türkçesinde yängä “Antroponim” olarak geçmektedir. (EUTS:293).

“Babanın küçük erkek kardeşinin karısı; ağabeyin karısı”(EDPT:950) anlamındaki bu sözcük, Uygurca metinlerde *yenge* veya *yenge* biçiminde geçmektedir. ekeñ, yengeñ, sewinçlig ol “ablan ve yengen sevinçlidir (Li, 2019: 364).

Gülensoy’ un sözlüğünde *yenge* “Bir kimsenin kardeşinin dayısının veya amcasının karsısı” yéng “yana”+ge olarak geçmektedir. (Gülensoy, 2007: 1120).

Yenge “kadın” (DS VI:4821).

zevce: *Ar. is. "Zevc"in müennesi, karı, refika, harem*. (RNK: 551)

Türemiş Yapılı Akrabalık Bildiren Adlar

baca+nak: *T. is. "Bacı"dan müştak olarak aslı "bacınak'tır. Bunun yerine "bâ-cenâh" yazmak doğru değildir, iki hemşirenin zevçleri*.(RNK: 27)

Türk lehçelerinde kullanılan *baca* "bacanak"tan küçültme ekiyle *baca+nak* olmuştur. İki kız kardeşle evlenen erkeklerin birbirine göre akrabalık adı olarak tanımlanır.

Sertkaya, G.Doerfer'in düşüncesine yer vermiştir. Doerfer, kelimenin aslî şeklinin bacı, tâli şeklinin ise baca olduğunu açıklamakta ve kelimenin Türkçeden Farsçaya ve Moğolcaya geçtiğini söylemektedir. (Sertkaya, 2018: 94).

Gülensoy'un sözlüğünde *bacanak bacınak* "kadının kız kardeşinin kocası" olarak geçmektedir. Kelimenin Moğolcadan alındığı ve nak ekinin küçülte eki olgunu belirtilmektedir. (Gülensoy, 2007: 99).

bacınak "bacanak" (DS I: 458)

el+ti: *T. is. İki kardeş zevceleri*. (RNK: 116)

Elti anlamındaki terimler "abısın, baldız, cari, ġayn silin, kelin, kelideş, yayrı, yenge" (Li, 2019:109).

Gülensoy'un sözlüğünde *elti "*Erkek kardeşin karısı" *il+ti elti* fiilden ad yapan ek olarak tespit edilmiştir. (Gülensoy, 2007: 330).

elti " Erkeğin iki karsının birbirine nisbetle aldıkları ad, ortak kuma. Görümce. (DS III: 1728).

gel-in: *T. is. Yeni teehhül etmiş kadın*. (RNK: 147)

Orhun Türkçesinde kelinüñ "gelinler" olarak tespit edilmiştir.(Kül Tigin Yazıtı, K9).

Uygurcada kelin "gelin" olarak geçmektedir. (EUTS:104).

Kelin "gelin" olarak geçmektedir. (DLT I:404; III: 12, 242).

Kelin “gelin” olarak Nehcü’l ferādis’te tespit edilmiştir. (NF:272-9).

Gülensoy’un sözlüğünde gelin “gelin” *kelin gelin+kün* “halk” olarak tespit edilmiştir. (Gülensoy, 2007: 362).

Gelinaba, gelinabla,gelin baba, gelinbacı, gelinge, “yenge” (DS III: 1978).

gör-ümce: *T.is. Kadının kocasının kız kardeşi* (RNK: 152)

Uygur Türkçesinde bu kelimeyi karşılayan *körünç* “görülecek olan şey” kelimesi tespit edildi. (EUTS:104).

Görümce Divan-i Lugati't- Türk’ te *siñil* “kocanın küçük kız kardeşi” olarak geçmektedir. (DLT I:457,III:7,336).

Gülensoy’un sözlüğünde *görümce* “Bir kadına göre kocanın kız kardeşi” ET. *körümçi* olarak geçmektedir. kelimeyi gör-üm+ce şeklinde ayırdığı tespit edilmiştir. (Gülensoy, 2007:385).

Görüm, göñür, gorim, görüp “kocanın kız kardeşi, görümce” olarak tespit edildi. (DS III: 2162).

güvey+i: *T.is Evlenmek üzere bulunan ve yeni evlenen erkek. Damat*. (RNK: 156)

Uygurcada *küdegü* “güvey” olarak geçmektedir. (EUTS:120).

Divan-i Lugati't- Türk’te küzegü “güvey” olarak geçmektedir. (DLT III:12,166).

Gülensoy’un (2007: 400). sözlüğünde güvey “güveği damat” olarak tespit edildi. ET. *küdegü* kelimesini *küd-e-gü* olarak ayırmıştır.

güve, göveği, güva, güvegi, güyae, güyo, “Damat, güveyi.” (DS III: 2239).

Birleşik Yapılı Akrabalık Bildiren Adlar

Belirtisiz İsim Tamlaması Kalıbındaki Birleşik Yapılı

içgüveyi: *T.is. Kayın pederinin evine alınan damat.* (RNK: 189) (bkz. güvey)

Değerlendirme

İsimler, bilinen bütün varlıklara verilen adlardır. Bu adlar arasında bulunan bazı isimler insanlar arasındaki yakınlığı göstermek için kullanılmış ve asırlarca dilden dile aktarılarak bugüne ulaşmıştır. Hem kan hem de evlilik yoluyla çeşitli şekillerde insanların birbirine yakın olması durumu akrabalığı oluşturur. Akrabalık adları, kullanılan dilin söz varlığı içinde önemli bir yere sahiptir. *Resimli Türkçe Kamus* incelenerek söz varlığındaki akrabalık adları tespit edildi. Söz varlığı açısından önemli olan bu akrabalık adlarının kökeni üzerine yapılan çalışmalar incelenerek akrabalık adlarının geçtiği tarihi kaynaklar tespit edilmeye çalışıldı. *Resimli Türkçe Kamus*' da geçen akrabalık adlarının 57'sı kan yoluyla, 14'ü evlilik yoluyla oluşmuştur. Bu kelimelerin 26'sı Arapça, 13'ü Farsça, 1'i İtalyanca, 31'i Türkçe kelimelerden oluşmaktadır.

Akrabalık adlarının çoğu basit yapılı kelimelerden oluşmuştur. Korkmaz, "Birleşik yapıda olmayan hiçbir yapım eki almamış isim" (Korkmaz, 2019:117) olarak tanımlamıştır. Ergin ise basit isim adını kullanmamış kelime köklerinden bahsederken isim kökü olarak tanımlamıştır. (Ergin, 2009:337). Türemiş kelimelerden bazıları isimden isim yapan eklerle oluşmuş, bazıları fiilden isim yapan eklerle oluşmuştur. Örneğin: Gör-ümce, gel-in, gibi akrabalık adları fiilden isim yapan eklerle türemiştir. Baca+nak, el+ti, karın+daş gibi akrabalık adları ise isimden isim yapan eklerle türemiştir. Türemiş kelimer, isim veya fiilerin kök ve gövdelerinden yapım ekleriyle oluşturulmuş isimlerler olarak tanımlanır.

Birleşik yapılı akrabalık adlarının bazıları belirtisiz isim tamlaması kalıbıyla oluşmuştur. Örneğin: *içgüveyi* kelimesi iki isimden oluşmuş ve tamlanan ek alarak kelimeyi kalıplaşmış yeni bir kelime haline getirmiştir. Gökçe, "Başka varlıkları anlatan kelimelerin bir araya getirilerek bir varlığa ad olmaları sonucu ortaya çıkan yeni kelime türü olarak tanımlanıştır. (Gökçe, 2008: 139). Banguoğlu'na (2019: 294) göre, iki kelime önceden, ayrı anlamlar taşırlar. Bunların tek kelime gibi ayrılmaz bir tek kavramı karşılayacak şekilde kaynaşması birleşik kelimeyi meydana getirir. Sıfat tamlaması kalıbıyla oluşan birleşik yapılı akarabalık adları da görülmüştür. Örneğin: ***sağdıç*** *kadın,* ***süt*** *kardeş* gibi birleşik kelimeler sıfat tamlaması kalıbıyla oluşmuştur. Birleşik isimler hem isimlerden hem sıfatlardan oluşabilmektedir. Birleşimde asıl olan anlamın bütünlüğüdür.

Tablo 1. *Resimli Türkçe Kamus*'ta akarabalık adlarının kökeni ve yapısı.

Kökeni	Basit	Türemiş	Birleşik İsim T.	Birleşik Sıfat T	Toplam	Oran
Türkçe	19	10		4	31	%43.6
Farsça	11	1		1	13	%18.3
Arapça	26	0	0	0	26	%36.6
Batı Dilleri	1	0	0	0	1	1.4

4.2. *Resimli Türkçe Kamus*'ta Organ Adları

Dillerin söz varlığında temel kelimeler önemli bir yer tutarlar. Temel kelimelerden biri de organ adlarıdır. İnsan yaşamında birinci derecede önemli kavramları yansıtan organ adları söz varlığı açısından büyük önem arz eder.

4.2.1. Basit Yapılı Organ Adları

Hiç bir yapım eki almamış veya başka bir kelimeyle birleşmemiş sözcüklerdir. Türemiş ve birleşik adların dışında kalan bütün kelimeler basit kelime grubuna girer.

ağız: *T. is. insan ve hayvanlarda yemeye, seslenmeye mahsus uzuv*. (RNK: 5)

alın: *T. is. Başın ön tarafı ve gizlin üst kısmı*. (RNK: 11)

avret: *Ar. is. Vücudun gösterilmesi ayıp olan yeri. Kadın, zevce, kari*. (RNK: 23)

avuç: *T. is. El ayasıyla parmaklar arasındaki boşluk. Keff. Avucun istiap ettiği miktar*. (RNK: 23)

aya: *T. is. Parmaklar dâhil olmadığı hâlde el ve ayağın iç yüzü*. (RNK: 23)

ayak : *T. is. Yürümeye mahsus uzuv. Sandalye ve masa gibi eşyanın basacak yeri. Kadem*. (RNK: 23-24)

bacak: *T.is. Kalçadan tabana daha doğrusu dize kadar olan uzuv. İskambil kâğıtlarında erkek resmini havi kâğıt*. (RNK: 27) [Raif Necdet Kestelli kelimenin Türkçe olduğunu belirtmiştir. Eren, bacak kelimesinin farçadan alındığını ifade etmiştir. (Eren,1999: 31)]

bağır: *T. is. Karaciğer, göğüs, her şeyin içi veya önü*. (RNK: 28)

baldır: *T.is. Diz ile ayak arasındaki uzvun kaba eti*. (RNK: 32)

baş: *T. is. insan vücudunun yukarı ve hayvan vücudunun en yukarı kısmı ki haricen göz, ağız, kulak ve burun gibi mühim uzuvları, dâhilen de akıl ve zekânın merkezi olan dimağı havidir.* (RNK: 36-37)

beden: *Ar. is. Vücut, gövde, cisim, ten*. (RNK: 40)

bel: *T.is Vücudun kalça yukarısında olan en ince mahalli, kuşak yeri, karnın arkası.* (RNK: 41)

ben: *T. is. Yüzde ve vücutta bulunan tabî ufak ve siyah noktalar, ben, hâl*. (RNK: 42)

beniz: *T. is. Yüz. Çehrenin rengi*. (RNK: 43)

beşere: *Ar. is. insan cildinin haricî tabakası, deri*. (RNK: 46)

bet: *T. is. Çehrenin rengi. Beniz*. (RNK: 46)

beyin: *T.is. Dimağ. Akil, zekâ*. (RNK: 47)

bıyık: *T.is. Erkeğin üst dudağı üzerinde biten kıllar*. (RNK: 48)

bilek: *T. is. Kol ile el arasında dirsekten aşağı olan uzuv*. (RNK: 49)

burun*: T.is. Maruf uzuv*. (RNK: 51)

ciğer: *Far. is. Maruf dâhilî uzuv, bağır*. (RNK: 66)

çehre: *Far. is. Yüz, sima. mec. Abûsluk, ekşi yüz, dargınlık*. (RNK: 76)

çene: *T. is. Ağzın altında malûm uzuv. mec. Gevezelik*. (RNK: 76)

dalak: *T. is. Midenin sol tarafında bir uzuv ki kanlı ve siyahımsı bir gevşek et parçasından ibarettir*. (RNK: 86)

damak: *T. is. Ağzın damını teşkil eden yukarı ki kısmı*. (RNK: 87)

deri: *T. is insan ve hayvanin etini setr ve bütün bedenini ihata eden kabuk, cilt. Meyvenin kabuğu. Kışr*. (RNK: 94)

dest: *Far. is. El*. (RNK: 95)

dil: *Far. is. Yürek, gönül, kalp*. (RNK: 98)

dil: *T. is. insan ve hayvanin ağzındaki maruf uzuv, lisan, zeban, insanların tekellüm ettikleri lehçelerin beheri, lügat. Denizin içine doğru uzanmış uzun, kumlu ve üstü düz ve alçak kara parçası, mec. Zemm, gıybet*. (RNK: 98)

dirsek: *T.is Kol ile bilek kemiğinin iltisak yerindeki büküm. Ortasından bükümlü veya bit yere dayanmaya mahsus kereste. Köşe, zaviye*. (RNK: 100)

diş: *T.is İnsan ve hayvanların ağızlarındaki malûm kemik taneler. Çark ve testere gibi çentikli şeylerin her çentiği. Çakının muhtelif parçalan*. (RNK: 100)

diz: *T.is. Bacak ile baldır kemiklerinin iltisak ettiği yer. Zânû*. (RNK: 101)

dudak: *T. Ağzın üst ve alt kenarı. Leb. mec. Kenar*. (RNK: 104)

el: *T. is. İnsanın tutmak, işlemek İçin bilekten parmak ucuna kadar olan uzvu. Yed. Dest. Sap, kulp*. (RNK: 114)

ense: *T. is. Boynun arka tarafı*. (RNK: 119)

gırtlak: *T. is. Akciğerin boğaza gelen borusu*. (RNK: 150)

göbek: *T.is. İnsanın ve bazı hayvanların karınlarında çukurumsu yer*. (RNK: 152)

göğüs: *T.is. İnsan bedeninin omuzlarıyla karni arasındaki ön kısmı. Sadır, sine. Hayvanin ön ayakları ile karni arasındaki kısmı. Geminin önü. Cephesi. Elbisenin göğse gelen yeri*. (RNK: 152)

gövde: *T. is. Vücut, beden, cisim, ten, insanın ve hayvanın bütün vücudu. Dallardan başka ağacın gövdesi*. (RNK: 153)

hav: *T. is. İnce tüy*. (RNK: 173) [Raif Necdet Kestelli kelimenin Türkçe olduğunu belirtmiştir. Eren, hav kelimesinin Ermeniceden alındığı hakkında görüşlere yer vermiştir. (Eren,1999: 174)]

ilik: *T.is. Kemiğin içindeki yağ. Mağz*. (RNK: 204)

kaburga: *T.is. Göğüs kemiklerinin beheri.* (RNK: 227) Eren, kaburga kelimesinin Moğolcadan geçtiğini belirtmiştir. (Eren,1999: 199)

kafa: *Ar is. Başın arka tarafı, ense. Türkçede "baş" manasında kullanılır, mec. Zekâ, fetânet, akil. Hamakat, akılsızlık: Sende bu kafa varken*. (RNK: 229)

kâkül: *Far. is. Yüzün iki tarafına sarkan saç*. (RNK: 230)

kalp: *Ar. is. Merkez-i hayât olan malûm uzuv, yürek. Merkez-i hissiyât olan gönül, mec. Her şeyin en mühim ve en nazik yeri ve merkezi*. (RNK: 232)

kan: *T.is. insan ve hayvanin damarlarında cevelân eden kımızı mayi, dem, hun. mec. Cinayet, husumet, kavga, harp*. (RNK: 233)

kaş: *İt.is. Gözler üzerindeki malûm kıllar*. (RNK: 46)

kemik: *T. is. insan ve hayvanin iskeletini teşkil eden beyaz ve sert maddelerin her biri, üstühân, azm*. (RNK: 247)

kıç: *T. is. Arka taraf, geri, hayvan gerisi, sağrı. Makat. Vapurun arka tarafı*. (RNK: 252)

kınak: *T.is. Parmak mafsalı, parmağın çıtlayan yeri*. (RNK: 252)

kilye: *Ar. is. Böbrek*. (RNK: 256)

kol: *T.is Malûm uzuv, pazı. Atın ön ayağı. Ağaç dalı, şube, bölük*. (RNK: 258)

koltuk: *T.is. Kolun omuz mafsalının altında teşkil ettiği zaviye. Köşe, tenha yer. Sokak köşelerinde küçük dükkân. Kol dayanacak yerleri olan büyük ve rahat sandalye, mec. Müdâhene, yüze karşı medih. Tefahür, övünme.* (RNK: 259)

kulak: *T. is. insan ve hayvanda işitmeye mahsus olan iki uzuv.* (RNK: 265)

mide: *Ar.is. Yenilen şeylerin önce gittiği kese, kursak*. (RNK: 310)

nasır: *T. is. Elde ve ayakta hâsıl olan kaim deri*. (RNK: 358) [Raif Necdet Kesttelli kelimenin Türkçe olduğunu belirmiştir. Eyuboğlu nasır kelimesinin Arapçadan alıntı olduğunu ifade etmiştir. (Eyuboğlu, 1988:233)]

ökçe: *T. is. Topuğun altı*. (RNK: 375)

öd: *T. is. Karaciğerin yanında küçük bir kese içinde bulunan yeşilimtırak, sarı ve acı bir madde ki bağırsaklara dökülür. Safra.* (RNK: 375)

parmak: *T. is. insanlarda ve bazı hayvanlarda el ve ayakların nihayetlerinde bulunan uzunlukların beheri ki insanlarda beşer tanedir. Araba tekerleğinin merkezin den çemberine kadar uzanan çubukların beheri*. (RNK: 381)

peyker: *Far. is. Yüz, çehre*. (RNK: 386)

pöç: *T.is. Kuyruk sokumu*. (RNK: 389)

rahim: *Ar. is. Kadınlarda ve dişi hayvanlarda olan döl yatağı*. (RNK: 392)

saç: *T. is. insanın başındaki kıllar*. (RNK: 406)

safra: *Ar. is. Karaciğerin ifraz ettiği yeşil mayi*. (RNK: 407)

sağrı: *T. is. Hayvanın beliyle kuyruk sokumu arasındaki dolgunca ve yuvarlak kısım. (Topografyada) Mâile*. (RNK: 408)

sakâk: *Ar. is. Çene altı*. (RNK: 410)

sakal: *T. is. Erkeklerin çene ve yanaklarında biten kıllar. Lihye. Rîş*. (RNK: 410)

sırt: *T. is. Göğsün mukabil tarafı, arka. Dağ yamacı*. (RNK: 431)

taban: *T. is. Ayağın altı. Kunduranın altını teşkil eden kösele,* ***mec.*** *Dayanma, sebat, kaide.* (RNK: 468)

ten: *Far. is. Vücut. Gövde. Beden*. (RNK: 493)

tırnak: *T. is. insan ve hayvanların el ve ayak parmaklarının ucundaki sert ve hissiz kemik.* (RNK: 504)

uyluk: *T. is. Bacağın kalçadan dize olan kısmı. Fahz*. (RNK: 518)

uzuv: *Ar. is. Bedeni terkip ve teşkil eden cüz'lerin beheri. El, ayak, ciğer, mide gibi.* (RNK: 519)

vücut: *Ar. mas. Bulmak. Var olmak. Varlık. is. Beden, gövde*. (RNK: 532)

yağır: *T.is. Atin omzunda eyerin dokunmasıyla hâsıl olan yara*. (RNK: 535)

yüz: *T. is. Doksan dokuzdan sonraki sayı. insan ve hayvan başının ön tarafı, çehre, birinin dışarısı, kumaşın doğru tarafı. Sebep*. (RNK: 543)

zar: *T.is. Dâhilî bir uzvu kaplayan veya ayıran ince deri: kulak zarı. Tavla ve sair oyunlarda kullanılan mik'ab şeklinde kemikten malûm şey*. (RNK: 547)

4.2.2. Türemiş Yapılı Organ Adları

Türetme, yeni sözcük yapma yöntemidir. Kelime kök ve gövdelerine ekler getirilerek değişik anlamda yeni kelimeler türetme yoludur.

badem+cik: *T. is. Boğazda küçük dilin yanındaki bezler*. (RNK: 28)

bağır+sak: *T. is. Şekl-i dîgeri: Mideden makata kadar imtidâd eden dar ve uzun ve birbirine merbut borular, em'â*. (RNK: 29)

boğ-az: *T.is. Ağzın nihayetindeki dar yer. İki dağ arasındaki dar geçit, iki kara arasındaki dar deniz. Yiyecek, yem*. (RNK: 51)

dil+cik: *T. is. Küçük dil, dil şeklinde küçük alet. Dilak, bızır*. (RNK: 98)

dud-ak: *T. Ağzın üst ve alt kenarı. Leb. mec. Kenar*. (RNK: 104)

kas-ık: *T.is. Karnın alt tarafı*. (RNK: 239)

kel+le: *Far.is. Baş, başın tepesi*. (RNK: 246)

kıkır+dak: *T. is. Yumuşak kemik, kulağın harici kısmı*. (RNK: 252)

kirpi+k: *T. is. Göz kapağının kenarlarındaki kıllar*. (RNK: 257)

kol+tuk altı : *T.is. Kolun omuz mafsalının altında teşkil ettiği zaviye. Köşe, tenha yer. Sokak köşelerinde küçük dükkân. Kol dayanacak yerleri olan büyük ve rahat sandalye, mec. Müdâhene, yüze karşı medih. Tefahür, övünme*. (RNK: 259)

maya+sıl: *T. is. Vücuttaki sulu çatlaklar. Basur*. (RNK: 292)

omur+ga *T. is. Bel kemiği, amûd-ı fikârî*. (RNK: 371)

pa+ça: *T. is. Bacağın alt tarafı. Koyun, sığır ayağından yapılan yemek*. (RNK: 379) [Raif Necdet Kestelli kelimenin Türkçe olduğunu belirtmiştir. Eyüboğlu'nun sözlüğünde paça kelimesi farsça olarak geçmektedir. (Eyuboğlu, 1988:259)]

yan+ak: *T. is. Yüzün iki tarafından her biri, ruhsâr*. (RNK: 537)

4.2.3. Birleşik Yapılı Organ Adları

Birleşik kelime, yeni bir kavramı veya yeni bir nesneyi karşılamak üzere iki yada daha çok kelimenin belirli şekil bilgisi kurallarına uyularak yeni bir anlam birliği oluşturmasıdır. Birleşik kelimeler, gramer yapıları bakımından ad, sıfat, zamir, zarf, edat, fiil gibi çeşitli kelime guruplarından oluşabilir. Birleşik sözlerin imlada ayrı yazılmış olması onların birleşik kelime olmadığını göstermez. Çünkü birleşiğin her iki ögesi kendi anlamını korumakla birlikte yeni bir kavrama karşılık gelirler. Birleşik kelime kurmaya en elverişli gurubun belirtisiz ad tamlaması olduğu tespit edilmiştir.

<u>İsim Tamlaması Kalıbıyla Oluşan Birleşik Yapılı Organ Adları</u>

İsim tamlaması, iki ismin birbirine iyelik ekiyle bağlanarak oluşturduğu söz öbeğidir. Türkçede isim tamlamaları, tamlayan ve tamlanan olmak üzere iki ana unsura sahiptir.İsim tamlamaları belirtili isim tamlaması ve belirtisiz isim tamlaması olmak iki gurupta incelenir. Belirtili isim tamlaması Hem tamlayanın hem tamlananın ek aldığı isim tamlamasıdır. Belirtisiz isim tamlaması tamlayanın ek almadığı sadece tamlananın ek (-ı-i-u-ü) aldığı isim tamlamalarıdır.

<u>Belirtisiz İsim Tamlaması Kalıbıyla Oluşan Birleşik Organ Adları</u>

bam teli: *T.is. Alt dudağın altındaki kıllar. Sazın en kalın ses veren teli*. (RNK: 33)

süt dişi: *T.is. Çocuklarda ilk çıkan dişler*. (RNK: 447)

4.2.4. Günümüzde Kullanılmayan Alıntı Organ Adları

ahşâ: *Ar. is. Bağırsak, ciğer, mide gibi dâhilî aza*. (RNK: 6)

bel'ûm: *Ar.is. Gırtlak.* (RNK: 42)

benân: *Ar. is. Parmak, parmak ucu*. (RNK: 42)

ber: *Far. is. Göğüs, sine. "Ezber" ve "beraber" kelimelerindeki "ber" bundandır.* (RNK: 43)

cefn: *Ar. is. Göz kapağı*.(RNK: 61)

cenân: *Ar. is. Yürek, kalp, gönül*. (RNK: 63)

cümcüme: *Ar. is. Kafa tası*. (RNK: 69)

dendan: *Far.is Diş*. (RNK: 93)

dest: *Far. is. El.* (RNK: 95)

dil: *Ar.is Yürek, gönül, kalp*. (RNK: 98)

dimağ: *Ar.is. Beyin, akil, şuur*. (RNK: 99)

dimağçe: *Far.is. Beynin arka tarafında ki kısmı ki ayrıca bir kese içindedir*. (RNK: 99)

ezfâr: *Ar. is. Tırnaklar*. (RNK: 127)

gabgab: *Ar. is. çene altı*. (RNK: 143)

gaga: *T. is. Kuşların dudak ve diş hizmeti gören uzvu*. (RNK: 143)

gerdan, gerden: *Far. is. Boynun ön tarafı*. (RNK: 148)

hınsır: *Ar. is. Küçük parmak, serçe parmağı*. (RNK: 181)

kilye: *Ar. is. Böbrek.* (RNK: 256)

leb: *Far. is. Dudak. Kenar: leb-i derya*. (RNK: 276)

lihye: *Ar .is. Sakal*. (RNK: 278)

maâ: *Ar.e. Bağırsak*. (RNK: 281)

magz: *Far.is. Dimağ, beyin, ilik, akil*. (RNK: 282)

muh: *Ar .is. İlik. Kemik içindeki yağ*. (RNK: 116)

pâ**:** *Far. is. Ayak*. (RNK: 379)

sadr: *Ar. is. Göğüs. Yürek*. (RNK: 407)

üzn: *Ar. is. Kulak.* (RNK: 524)

verek: *Ar. is. Kalça kemiği*. (RNK: 530)

vetîn: *Ar.is. Kalp damarı*. (RNK: 531)

Değerlendirme

Resimli Türkçe Kamus incelenerek söz varlığındaki organ adları tespit edildi. Organ adlarından 75'i Türkçe, 30 Arapça, 15 Farsça, 1 İtalyanca olmak üzere toplam 121 kelime bulundu. Günümüzde kullanılmayan alıntı kelimeler farklı bir başlıkta gösterildi. Tespit edilen organ adlarından 100'ünün basit kelimelerden 19'unun türemiş kelimelerden 2'sinin ise birleşik kelimelerden oluştuğu görülmüştür.İsimden isim yapım ekleriyle oluşmuş türemiş kelimeler: Badem+cik, dil+cik , kel+le, maya+sıl, kol-tuk om+urga, vb. kelimelerdir. Fiilden isim yapım ekleriyle oluşmuş türemiş kelimeler: bağır-sak, boğ-az, dud-ak, kas-ık, kıkır-dak, kirp-ik, yan-ak vb. kelimelerdir. Birleşik kelime olarak belirtisiz isim tamlaması olan bam teli, süt dişi gibi kelimeler de vardır.

Basit yapılı organ adlarının çoğu Eski Türkçeden günümüze ulaşmıştır. Örneğin: aġaz: ağız (EUTS:6), adaḳ: ayak (EUTS:3), baş:baş (EUTS:35), burun: burun (EUTS:54), til:dil (EUTS:236), tiş:diş (EUTS:241), âliġ:el (EUTS:11), köz: göz (EUTS:119) ulġa: kulak (EUTS:), saç:saç (EUTS:192) gibi. Organ adları temel söz varlığı içerisinde yer alır. Korkmaz (1992: 213) bu kelimeleri, "Bir dilde çok eski devirlerden beri kullanılagelen, o dilin çeşitli alanlardaki söz varlığını oluşturan temel kavramlardan birine karşılık ve yeni

türemelere temel oluşturan tek heceli veya daha basit kökünü bilemediğimiz birden fazla heceli kök değerindeki taban kelimeler." olarak nitelendirmiştir.

Türemiş yapılı kelimelerden: Badem+cik, dil+cik gibi kelimelerin aldığı ekler kelimeye küçültme anlamı vermiştir. Gülsevin *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler* adlı çalışamasında *+cUk* eki için "küçültmelik" eki tanımını kullanmış ve şu örnekleri vermiştir: delücek, depecük, karıncuk, kuyucuk. (Gülsevin, 2017: 124). Bu ek kimi zaman hastalık ismi (arpacık), kimi zaman bitki ismi (kızılcık), kimi zaman organ ismi (elmacık), kimi zaman da yer ismi (ovacık) adları yapar. *ök+çe, ser+çe* gibi kelimelerde geçen addan ad yapan ekler birer eşitlik hali ekidir. Bu ekler için Hacıeminoğlu *Karahanlı Türkçesi grameri* adlı çalışmasında "İsmin hal eklerinden "eşitlik hali eki" olan bu ekler bazı kelimelerin üzerinde kalıplaşarak yapım eki fonksiyonu üstlenmiştir. Küçültme ve kuvvetlendirme bildirir. "Barça < bar-ça "bütün hep, tamamen" (Hacıeminoğlu, 2013:13). Eski Türkçede *seçe "* küçük bir ötücü kuş" olarak tespit edilmiştir. *Ökçe ise "*topuk, ayağın arka ucu" olarak tespit edilmiştir. *Yan-ak* kelimesindeki ek için Gülsevin, Eski Türkçedeki - GAk ekinin EAT' deki şekilleriyle karıştığını belirterek bu ekin geçişli fiilere geldiğini ifade etmiştir. Dilek, dudak, döşek, sancak (Gülsevin, 2017: 147). Tespit edilen *kas-ık, kirp-ik* gibi kelimelere gelen +Ik eki için Gülsevin, "Ünlüsü devamlı yuvarlaktır Hatta düz ünlülü bazı kelimelere eklenince bile tabandaki ünlüyü etkileyip yuvarlaklaştırdığı örneklerde vardır. Hem geçişli hem de geçişsiz fiillere gelir, her durumda "edilgen çatıda –mIş" ekinin fonksiyonunda isim ve sıfatlar türetir." (Gülsevin, 2017: 148).

Tablo 2. *Resimli Türkçe Kamus*'ta organ adlarının kökeni ve yapısı.

Kökeni	**Basit**	**Türemiş**	**Birleşik İsim T.**	**Birleşik Sıfat T**	**Toplam**	**Oran**
Türkçe	56	14	2	0	75	% 33
Farsça	13	2	0	0	15	%6
Arapça	30	0	0	0	30	%13
İtalyanca	1	0	0	0	1	%0.45

4.3. *Resimli Türkçe Kamus*'ta Hayvan Adları

"Hayvan adları, cins adlarının kedi, köpek, at, kuş, maymun, fil, inek, koyun gibi hayvanlara verilmesinden oluşmuş özel adlardır." (Korkmaz, 2019: 236).

4.3.1. Basit Yapılı Hayvan adları

akrep: *Ar. is. Maruf zehirli hayvan. Saatin iki ibresinden kısası, on burcun biri. mec. Muzır ve meş'ûm adam*(RNK: 9)

andelib: *Ar. is. Bülbül*. (RNK: 14)

anka: *Ar. is. Mevhum, büyük kuş. mec. ismi olup cismi olmayan şey*. (RNK: 14)

ankebût: *Ar. is. Örümcek*. (RNK: 14)

apış: *T. is. Uyluk arası,* ***apşak hayvan*** *apışları açık, takatsiz hayvan*. (RNK: 15)

apışık: *T.is. Kuyruğunu bacakları arasına kıstırıp kaçan yılgın hayvan*. (RNK: 15)

argalı: *T. is. Yabani koyun*. (RNK: 16)

arı: *T. is. Büyük sineğe müşabih bal yapan bir nev'i böcek,* ***arı beyi*** *her kovanda bir tane bulunan ve diğer arılara kumanda eden dişi arı.* ***eşek arısı*** *bal yapmayan büyük arı.* (RNK: 16)

arslan: *T. is. Hayvanların en kuvvetli ve şecii addolunan kedi nev'inden büyük yırtıcı haydan. Eski zamanda dört ayaklı hayvanların pâdişâhı addolunurdu*. (RNK: 18)

at: *T. is Beygir. Yük taşımak, araba çekmek ve binmek İçin kullanılan kuvvetli ve çevik hayvan.* (RNK: 21)

aygır: *T. is. Erkek at. Damızlık at*. (RNK: 24)

ayı: *T. is. Vahşî, fakat terbiyeye müsait bir hayvan*. (RNK: 24)

bagl: *Ar. is. Katır.*

bağa: *T.is. Kurbağa, kaplumbağa gibi birçok hayvanların umumî ismidir. Diğer manası: Kaplumbağa cinsinden bazı deniz hayvanlarının kabuğu ki sedef gibi ve fakat daha yumuşak ve siyahımsı olur. Sanayide kullanılır. Taraklar ekseriya bağadan yapılır.*

ba'î: Ar.*is. Deve.* (RNK: 30)

balaban: *T.is. Bulgarcadan mehuz olup mezkûr lisanda ayıya denilir. Gezdirilip oynatılan ayı. İri cüsseli insan ve ya hayvan. Büyük davul tokmağı. Bir nev'i kuş*. (RNK: 31) Eyuboğlu, kelimenin Farsça olduğunu belirtmiştir. (Eyuboğlu, 1988:233).

balık: *T.is. Balık*. (RNK: 32)

balık: *T.is. Deniz, göl ve nehirlerde hava yerine suyla taayyüş eder muhtelif hayvanların umumi ismidir: deniz balığı, tatil su balığı*. (RNK: 32)

balina: *Fr. is. Bir nev'i siyahımsı büyük balık*. (RNK: 32) (Balina kelimesi Kubbe Altı Lugat'ında İtalyanca olarak geçmektedir. www.kubbealtilugati.com).

banbul: *T. is. Kara benekli, kırmızı küçük bir nev'i böcek.*

barbunya: *İt. is. Kırmızımsı bir cins leziz balık, iri taneli bir nev'i fasulye*. (RNK: 34)

bargam: *T.is Levreğe benzer bir nev'i balık*. (RNK: 34) (Günümüz kaynaklarında kelimenin kökünün belli olmadığı belirtilmiştir.)

barsam: *T. is. "Varsan" dahi denilen küçük bir balık*. (RNK: 35) [Kelime Kubbe Altı Lugat'ında Yunanca olarak geçmektedir. (www.kubbealtilugati.com)]

hayırcın: *T.is. Bayırkuşu*. (RNK: 38**)**

baykal: *T.is. Orta Asya'da Sibirya'nın cenubunda meşhur büyük bir göl ki eski Türklerin menşei burasıdır. Orada bulunan bir nev'i yabani at*. (RNK: 38)

baykuş: *T.is. Kukumav kuşu, gece acı acı bağıran ve kendisinden beyne'l-avâm teşe'üm olunan kuş*. (RNK: 38)

bâz: *Far. is. "Doğan" denilen yırtıcı kuş*. (RNK: 39)

bebr: *Ar. is. Hindistan'a mahsus son derece yırtıcı bir hayvandır ki pöstekisi çok makbuldür*. (RNK: 39)

behime: *Ar. is. Dört ayaklı hayvan*. (RNK: 41)

bepgâ: *Far. is. Papağan*. (RNK: 43)

bezg: *Far. is. Tespih böceği*. (RNK: 47)

bit: *T. is. Temizliğe riayet etmeyen adamların üstünde ve başında tavuklarla sair hayvanlarda hâsıl olan küçük bir cins böcek*. (RNK: 51)

boğa: *T.is. Sığır aygın.* (RNK: 51)

böcek: *T.is. Küçük hayvan, haşerat enva*ı. (RNK: 53) [Eski Türk. bög "örümcek"ten bög+cek > böğ+çek > bō+cek > böcek. (www.kubbealtilugati.com)]

bukalemun: *Far. is. Derisi renkli görünür bir nev'i hayvan. Canfes gibi çevrildikçe başka başka renk gösteren kumaş. Sebatsız ve hercaî insan*. (RNK: 54)

buldog: *İng. Alt çenesi ileriye uzanmış çarpık dişli, açık kısa bacaklı bir cins köpek.* (RNK: 55)

bûm: *Ar.is Baykuş*. (RNK: 55)

burak: *Ar.is. Miraç Gecesi peygamberin rükûbuna tahsis edilen hayvan*. (RNK: 55)

buzağı: *T. is. İneğin küçük yavrusu*. (RNK: 56)

camız: *Ar. is. Manda, su sığırı*. (RNK: 60)

ceylân: *T.is. Geyik envaından küçük ve cevval bir hayvan, gazal*. (RNK: 65) [Moğolca'dan doğrudan veya Farsça yoluyle Türkçe'ye giren kelime Farsça ve Türkçe'den komşu dillere de geçmiştir. (www.kubbealtilugati.com)]

cibin: *T. is. Sivrisinek, tatarcık gibi hayvanların İsm-i umûmîsi*. (RNK: 66)

civciv: *T. is. Yumurtadan yeni çıkmış kuş veya tavuk yavrusu*. (RNK: 67)

civelek: *T.is Canlı ve oynak yavru*. (RNK: 67)

çağnos, çağanoz: *T. is. Deniz yengeci*. (RNK: 71)

çakal: *T. is. Köpeğe benzer yabanî bir hayvan*. (RNK: 71) [Eren, kelimenin Farsça olduğunu belirtmiştir. (Eren, 1999:76)]

çakır: *T. is. İri ve keskin pençeli bir nev'i doğan*. (RNK: 71)

çapak: *T. is. Gözden akıp kirpiklerde biriken ve kuruyan mayi, kir. Bir nev'i balık.* (RNK: 73)

çaylak: *T. is. Maruf kuş*. (RNK: 76)

çekirge: *T. is. "Çökmek"ten. Bulut gibi çöküp mezrûâtı ve bütün nebatatı harap eden ve uçan küçük bir hayvan*. (RNK: 77)

çıyan: *T. is. Büyük derisi sert bir cins kırkayak. Sokması tehlikelidir*. (RNK: 79)

damat: *T. is. Yaban ördeği*. (RNK: 87)

damız: *T.is. Hayvan üretmeye mahsus dam, ahir*. (RNK: 88) [Süm. dumuzi - İbr. tammuz "döl tanrısı, bolluk, bereket tanrısı; Adonios'un başka bir adı" (www.kubbealtilugati.com)]

dana: *T.is. İnek yavrusu, dana. anasıyla danasıyla: hepsi beraber bir hane halkının cümlesi*. (RNK: 88)

dav: *T.is. Afrika'da bulunan bir cins yaban hayvanı.* (RNK: 89)

deve : *T. is. Maruf hayvan*. (RNK: 96)

doğan: *T.is. Yırtıcı. kuş*. (RNK: 101)

dombay: *T.is. Dişi manda*. (RNK: 102) [Gürcü dilinden, < domba "yaban öküzü" (www.kubbealtilugati.com)]

domuz: *T.is. Domuz. Pis, inatçı, zalim*. (RNK: 102)

doru: *T. is. Siyah ile kırmızı arasında bir tonda bulunan* (at). (RNK: 103)

dübb: Ar. is. *Ayı*. (RNK: 105)

düve: *T. is. Genç inek, doğurmamış inek*. (RNK: 107)

düve: *T. is. Genç inek, doğurmamış inek*. (RNK: 107)

enik: *T. is. Hayan yavrusu: arslan eniği, köpek eniği*. (RNK: 119)

erneb: *Ar. is. Tavşan*. (RNK: 121)

eşek: *T.is. Yük taşıyan maruf dört ayaklı hayvan. Merkep, mec. Ahmak, akılsız, kaba ve münasebetsiz adam*. (RNK: 123)

fare: *T.is. Küçük sıçan, ev sıçanı*. (RNK: 130) [Arapça fe'r > fâr "fâre cinsi"nden fâre) Sıçangillerden, kemirici, memeli hayvan. (www.kubbealtilugati.com)]

fil: Ar.is. *Maruf büyük hayvan ki dişleri sanayide mevâdd-ı muhtelife imaline yarar*. (RNK: 137)

filoksera: *Yun. is. Kütüklerin köküne arız olarak bağlan harap eden gayet küçük böcek*. (RNK: 137)

fino: *It.is. İnce. Zarif, küçük. Pek küçük ve zarif köpek cinsi*. (RNK: 138)

fok: *Fr. Hem suda ve hem karada yaşayan ayı balığı*. (RNK: 139)

gergedan: *Far. is. Gayet büyük, pek vahşî bir hayvan. Burnunun üzerinde bir, bazen iki müthiş boynuzu vardır. Boynuzundan yapılan şeyler: gergedan tespih, gergedan tarak.* (RNK: 148)

geyik: *T. is. Çatallı, budaklı boynuzu bulunan maruf vahşî hayvan*. (RNK: 149)

guguk: *T. is. Bu sesle öten maruf kuş*. (RNK: 153)

güvercin: *T. is. Malûm munis kuş*. (RNK: 156)

hâmme: *Ar. is. Kafatası, basın tepesi. Bir kavmin reisi. "Baykuş" denilen kuş*. (RNK: 166)

har: *Far. is. Eşek*. (RNK: 167)

hargâş: *Far. is. Tavşan*. (RNK: 169)

haşerat: *Ar. is. Müfredi olan "haşere" lisanımızda kullanılmaz. Böcek ve çıyan kabilinden küçük ve yerde sürünür hayvanlar, hevâmm. mec. Değersiz, muzır ve meş'ûm adamlar. Güruh*. (RNK: 172)

haydar: *Ar. is Arslan. Hazreti Ali'nin lâkab-ı mahsüsası. Kinaye tarikiyle cesur manasında kullanılır*. (RNK: 175)

hayye: *Ar. is. Yılan*. (RNK: 176)

helezon: *Ar. is. Kabuklu sümüklü böcek. Saat zembereği gibi gittikçe darlaşan daire şekli*. (RNK: 178)

hemec: *Ar. is. Gayet küçük bir nev'i sivrisinek, mec. Cahil*. (RNK: 178)

hımar: *Ar. is. Eşek*. (RNK: 181)

hindi: *T. is. Hindistan'dan getirildiği zannolunan bir nev'i büyücek tavuk*. (RNK: 183)

hir: *Ar. is. "Kedi" denilen maruf hayvan.* ***hirre*** *dişi kedi,* ***hirîre*** *kedi yavrusu*. (RNK: 184)

horûs: *Far. is. Tavuğun erkeği, horoz*. (RNK: 185)

hut: *Ar.is. Büyük balık. Güneş'in şubat ayında girdiği burç*. (RNK: 189)

hüdhüd: *Ar.is "Çavuş kuşu" denilen maruf kuş*. (RNK: 190)

ıstakoz: *T. is. Kemiklerinin içi beyaz ve lezzetli etle dolu, yengeç gibi kıskaçlı ve büyücek bir deniz hayvani*.(RNK: 194) [Eren, kelimenin Arapçada "mısır" sıtaroza olarak geçtiğini belirtmiştir. (Eren, 1999:184)]

ışkına: *T.is Kara mercan balığı*. (RNK: 195)

ibik: *Ar. is. Horozun başındaki kırmızı et parçası*. (RNK: 197)

ibibik: *T. is. Çavuş kuşu, "hüdhüd" denilen kuş*. (RNK: 197)

inek: *T. is. Sığırın dişisi*. (RNK: 208)

ispendik: *T. is. Devrek balığının küçüğü*. (RNK: 214) [Eren, kelimenin yabancı bir dilden geldiğini belirtmiştir. (Eren, 1999:195)]

ispermeçet: *T. is. Balina balığından yapılan maruf mum*. (RNK: 214)

istürongilo: *Rum. is. izmaritten az büyük yuvarlakça bir balık*. (RNK: 219)

it: *T. is. Köpek, mec. Değersiz, ahlâksız adam*. (RNK: 220)

jaguar : *Fr. is. Cenûbî Amerika'da kaplan cin'sinden yırtıcı bir hayvan*. (RNK: 225)

kakan: *T. sf. Kaçan, vuran, ağaçkakan gagasıyla ağaçların kabuğunu gagalayan kuş.* (RNK: 230)

kalinos: *Rum. Levreğe benzeyen bir cins balık.* (RNK: 231)

kanarya: *T.is. Maruf kuş*. (RNK: 233) [Eyüboğlu, kelimenin İsp. olduğunu belirtmiştir. (Eyüboğlu,1988:188)]

kaplan: *T. is. Malûm yırtıcı hayvan*. (RNK: 235)

kaplumbağa: *T.is Vücudu taş gibi sert bir mahfaza içinde yaşayan soğukkanlı hayvan.* (RNK: 235)

karabatak: *T. is. Ördeğe benzer bir cins deniz kuşu*. (RNK: 235)

karaca: *T. is. Yaban keçisi nev'inden boynuzsuz hayvan*. (RNK: 235)

karga: *T. is. Marref siyah ve muzır kuş*. (RNK: 236)

karınca: *T. is. Malûm küçük böcek. mec. Hakir ve naçiz. Kesretten de kinaye olur*. (RNK: 237)

kartal: *T. is. Yırtıcı büyük bir cins kuş*. (RNK: 238)

katır: *T. is. Maruf hayvan, ester*. (RNK: 240)

kaz: *T. is. Maruf kuş. mec. Ahmak, kazın ayağını anlamak gizli bir hakikati keşfetmek.* (RNK: 242)

keçi: *T. is. Ağnam cinsinden süt veren faydalı ve ehlî bir hayvan. Envai çoktur.* ***Ankara keçisi*** *tiftik.* ***yabanî keçi*** *dağlarda yaşayan vahşî nev'i*. (RNK: 244)

kedi: *T. is. Arslan cinsinden küçük ve yırtıcı maruf hayvan ki bilhassa fareleri avlar. Ekseriyetle ehli olur. Bir çok envai vardı*. (RNK: 244)

kelebek: *T. is. Yazın bahçelerde otlar ve çiçekler üzerinde uçan süslü böcek. Koyunların ciğerlerine anız olan bir hastalık. Bazı makinelerde, kapı ve pencerelerde uskurlu bir nev'i mandal*. (RNK: 246)

kerkes: *Far. is. Akbaba*. (RNK: 248) [Devellioğlu, kelimenin Arapça olduğunu belirtmiştir. (Devellioğlu, 2012:586)]

kertenkele: *T. is. Keler cinsinden bir hayvan*. (RNK: 248)

kırlangıç: *T. is. Kışın Sıcak memleketlere hicret eden malûm siyah kuş*. (RNK: 253)

kısrak: *T. is. Beygir dişisi*. (RNK: 254)

kon: *T.is. Eski Türkçede "koyun" manasına gelir*. (RNK: 260)

koyun: *T.is Malûm hayvan*. (RNK: 262)

köpek: *T. is. insana sadakati ve hizmeti ile maruf hayvan*. (RNK: 263)

köstebek: *T. is. Tarlaları kazarak tohumları meydana çıkardığı cihetle ziraate muzır kemirici küçük bir hayvan*. (RNK: 263)

kukumav: *T. is. Baykuş*. (RNK: 264) [< Yun. koukoubagie Baykuşgiller familyasından bir gece kuşu, bir nevi baykuş. (www.kubbealtilugati.com)].

kumru: *T. is. Bir nev'i sevimli kuş*. (RNK: 265) [Eyüboylu, kelimenin Arapça olduğunu belirtmiştir. (Eyüboğlu,1988:210)]

kunduz: *T. is. Postundan kürk yapılan maruf hayvan*. (RNK: 266)

kurbağa: *T.is. Suda yaşayan malûm hayvan*. (RNK: 266)

kurt: *T. is. Köpeğe benzeyen maruf yırtıcı hayvan*. (RNK: 266)

kuş : *T. is. Havada uçan küçük hayvan. Mürg*. (RNK: 267)

kuzgun: *T. is. Büyük kara karga*. (RNK: 268)

kuzu: *T. is. Koyun yavrusu. mec. Yumuşak tabiatlı adam*. (RNK: 268)

levrek. *Yun. Eti çok lezzetli iri bir balık*. (RNK: 277)

leylek: *T.is. Uzun gaga ve uzun ayaklı maruf kuş*. (RNK: 277) [Eyüboğlu kelimenin Arapça olduğunu belirtmiştir. (Eyüboğlu,1988:210)]

lukra: *T.is. Bir cins serçe*. (RNK: 280)

mâde: *Far. is. Dişi hayvan*. (RNK: 282)

mâhî: *Far. is. Balık*. (RNK: 283)

malak: *T. is. Manda yavrusu*. (RNK: 286)

martı: *T. is. Deniz kuşu*. (RNK: 289) [< İtal. martinello Martıgiller familyasından, güvercinden daha iri, perde ayaklı ve çoğu beyaz renkli, eti yenmez, yüzücü deniz kuşlarının ortak adı. (www.kubbealtilugati.com)].

marya: *T. is. Dişi koyun. Dişi koyun eti*. (RNK: 289) [(Yun. margia) (www.kubbealtilugati.com.)]

maymun**:** *T. is. Maruf hayvan. Nesnâs, şebek.* (RNK: 292) [Eyüboğlu kelimenin Arapça olduğunu belirthmiştir. (Eyüboğlu, 1988:224)]

meleş: *T. is. Çok meleyen, çifte kuzulu koyun*. (RNK: 298)

murgâb: *Far. sf. Su kuşu, ördek.* (RNK: 322)

mûş : *Far. Fare, sıçan, muşamba*. (RNK: 323)

mühr: *Ar. is. At yavrusu, tay. Dişisi: Mühre*. (RNK: 332)

naâme: *Ar. is. Deve kuşu.* (RNK: 353)

nâb: *Ar. is. Azı dişi, köpek dişi. Yaşlı deve*. (RNK: 353)

nihenk: *Far. is. Timsah denilen hayvan*. (RNK: 365)

orangutan: *Fr. is. Bir nev'i büyük maymun*. (RNK: 3729

orkinoz: *İt.is. "istavrit azmam" denilen büyük balık*. (RNK: 372)

öküz: *T. is. Enenmiş, iğdiş edilmiş boğa, çift sümekte, araba çekmekte kullanılır. mec. Safderun, kalın kafalı adam*. (RNK: 376)

ördek: *T. is. Maruf su kuşu. Birçok nev'ileri vardır*. (RNK: 377)

ötleğen: *T. is. Sığırcık nev'inden çok öten küçük bir kuş*. (RNK: 378)

pagurya: *Rum. Yengeç nev'inden bir cins çağanoz*. (RNK: 379)

palamut: *T. is. Meşe ve buna benzer bazı ağaçların kestaneye müşabih acı meyvesi. Bu meyvenin debagatta kullanılan kabuğu. Maruf balık*. (RNK: 379) [Eren, kelimenin Arapça yada Yunanca olabilceğini belirtmiştir. (Eren, 1999:322)]

palaz: *T.is. Kuş ve hususuyla kaz yavrusu*. (RNK: 380)

papağan: *T.is. Tuti kuşu. Bir şey anlamaksızın ezber eden adam. Mukallit*.(s.380) [< İtal. pappagallo (www.kubbealtilugati.com.)]

pisi: *T. is. Kedi*. (RNK: 387)

poduk: *T.is. Yeni doğmuş deve yavrusu*. (RNK: 388)

porsuk: *T. is. Tilki büyüklüğünde vahşî bir hayvan*. (RNK: 388)

pöç: *T.is. Kuyruk sokumu*. (RNK:389) [Eren, kelimenin Ermeniceden geçtiğini belirtmiştir. (Eren, 1999:322)]

pösteki: *T. is. Kılları üstünde bulunan hayvan derisi.* (RNK:389) [Eyüboğlu kelimenin Farsça olduğunu belirtmiştir. (Eyüboğlu, 1988:224)]

ringa: *T. is. Bir cins yassı balık*. (RNK: 400) [(İtal. aringa < Alm.) Hamsigillerden, sürüler hâlinde dolaşan, kemikli bir soğuk su balığı. (www.kubbealtilugati.com.)].

rübâh: *Far. is. Tilki*. (RNK: 403)

sağı: *T. is. Kuş tersi*. (RNK: 407)

sağrı: T. *is. Hayvanın beliyle kuyruk sokumu arasındaki dolgunca ve yuvarlak kısım. (Topografyada) Mâile*. (RNK: 408)

sakırga: *T. is. Koyun ve köpek gibi hayvanların kulaklarına asılan ve kan ile dolan kene.* (RNK: 410)

sansar: *T.is. Postundan kürk yapılan, kediden büyücek, kuş ve tavukları boğan yırtıcı hayvan.* (RNK: 415)

sardalya*: It. is. Ateş balığının bir cinsi*. (RNK: 416)

sarıcık: *T.is. Sığırcık kuşunun bir nev'i*. (RNK: 416)

seg: *Far. is. Köpek.* (RNK: 421)

semender: *Far. is. Ateşte yanmaksızın yaşayan mevhum bir hayvan. Bir nev'i kertenkele*. (RNK: 423)

semmûr: *Far. is. Samur. Kürkü pek makbul bir hayvan, samur kürk bu hayvanin derisinden yapılan kürk*. (RNK: 424)

sıçan: *T. is. Fare*. (RNK: 428)

sığın: *T. is. Büyük geyik*. (RNK: 430)

sığır: *T.is. Öküz.* (RNK: 430)

sıpa: *T. is. Eşek yavrusu*. (RNK: 431)

sırtlan: *T.is. Yırtıcı bir hayvan*. (RNK: 431)

sinek *T.is. Maruf muzır böcek. Envaı çoktur. kara sinek, yeşil sinek, at sineği, sivrisinek vesaire.* (RNK: 434)

solucan: *T.is Toprak içine giren bazen de insanların bağırsaklarında türeyen bir nev'i kurt.* (RNK: 438)

söbye: *T.is Mürekkep balığı*. (RNK: 439)

suna: *T. is. Erkek ördek. Yeşil başlı bir nev'i yaban ördeği*. (RNK: 442)

sungur: *T. is. Akdoğan*. (RNK: 442)

sunkur: *T.is. Şahin*. (RNK: 442)

sülün: *T. is. Güzel ve eti leziz bir av kuşu*. (RNK: 444)

sürü: *T. is. Koyun, sığır ve buna mümasil hayvanlardan bir çoğunun bir arada bulunması, küme, çok kalabalık.* (RNK: 446)

şâhin: *T.is. Doğan nev'inden yırtıcı ve avcı kuş*. (s.450) [Devellioğlu, kelimenin Farsça olduğunu belirtmiştir. (Devellioğlu,2012:1138)

şebek: *T. is. Kıçı kırmızı ve tüysüz bir nev'i küçük maymun*. (RNK: 454)

tamansir:? *Bir nev'i Tibet tavuğu*. (RNK: 475)

tarak: *T.is. Saç düzeltmeye mahsus maruf alet, bağa: yün keten tarağı. Toprağı düzeltmek için bahçıvan tarağı, istiridyeye benzeyen bir nev'i deniz böceği ki gayet lezzetlidir*. (RNK: 477)

tatarcık: *T.is. Küçük ve sessiz bir nev'i sivrisinek*. (RNK: 480)

tavşan: *T. is. Eti lezzetli maruf küçük hayvan, tavşan yürekli korkak*. (RNK: 481)

tavuk: *T.is. Çok yumurtlayan malûm kümes hayvanı*. (RNK: 481)

tavus: *Ar. is. Maruf güzel tüylü ve çirkin sesli kuş*. (RNK: 481)

tazı: *T. is. İnce uzun vücutlu av köpeği*. (RNK:482) (Eyüboğlu, kelimenin Farsça olduğunu belirtmiştir. Eyüboğlu, 1988:325)

tecen: *T.is. Dağ keçisi*. (RNK: 484)

teğelti: *T.is Eyer altında hayvanin üstüne örtülen keçe*. (RNK: 487)

teke: *T. f. Keçinin erkeği*. (RNK: 488)

tırtıl: *T.is. Kelebek tohumundan çıkan uzun kurt*. (s.504) [< tırtır < Erm. tırtur Kelebek kurtçuğunun, yumurtadan çıktıktan sonraki solucanımsı yumuşak bir kurtçuk şeklindeki ilk hâli. (www.kubbealtilugati.com).]

topak: *T.is Yuvarlak şey, top. Hayvan ayağının topuğu*. (RNK: 506)

torik: *T. is. Palamut balığının büyüğü*. (RNK: 506) [Yun. tarikhi (www.kubbealtilugati.com)]

torita: *T. is. Orkinoz denilen balık*. (RNK: 506)

tosun: *T. is. Dana hâlinden çıkıp iki yaşını geçmiş kara sığır aygırı, genç boğa. mec. Kuvvetli ve yiğit genç*. (RNK: 507)

toy: *T. is. Kazdan büyük ve yabanî kuş. mec. Akılsız, acemi, tecrübesiz*. (RNK: 507)

toygar: *T. is. Tarla kuşunun bir nev'i, çayır kuşu*. (RNK: 507)

tuğrul: *T. is. Akdoğan*. (RNK: 508)

turgu: *T. is. Ufak serçe kuşu nev'i*. (RNK: 509)

üştür: *Far.is. Deve*. (RNK: 523)

üveyik: *T. is. Güvercine benzeyen bir kuş*. (RNK: 523)

üzengi: *T.is. Hayvana binerken basmaya mahsus eyere kayışla merbut madeni basamaklar*. (RNK: 523)

vaşak: *T. is. Postundan kürk yapılan kedi cinsinden bir hayvan*. (RNK: 527)

vatoz**:** . *is. Kalkan balığına benzer bir balık.* (RNK: 528) [< vatos < Yun. batos. Köpek balıkları takımından, soğuk ve ılık deniz diplerinde kuma gömülü olarak yaşayan, bâzı türlerinin boyu birkaç metreyi bulan, etçil, yırtıcı, kıkırdaklı balık. (www.kubbealtilugati.com)]

yele: *Far. is. Salma. Otlağa salıverilmiş hayvan sürüsü*. (RNK: 540)

yarasa: *T. is. Gece kuşu*. (RNK: 537)

yelve: *T. is. "Çulluk" denilen kuş*. (RNK: 540)

yılan: *T. is. Uzun, muzır ve zehirli hayvan. Efî, hayye*. (RNK: 541)

yorga: *T.is. Atin bir nev'i yürüyüşü. O suretle yürüyen at*. (RNK: 542)

yörük: *T. sf. İyi ve çabuk yürüyen at*. (RNK: 542)

yusufçuk: *T. is. Kumrunun bir nev'i. Bir cins kelebek*. (RNK: 542)

zabb: *Ar. is. Kertenkele*. (RNK: 545)

zağar: *T. is. Av köpeği*. (RNK: 545)

zebr: *Fr. is. Vüstâ Asya'da yaşayan yabani eşek*. (RNK: 548)

zerdava: *T. is. Postundan kürk yapılan bir hayvan*. (RNK: 550)

zırlak: *T. sf. Zırıltı eden, zirzop. Çok öten bir cins böcek, cırlak*. (RNK: 552)

zürafa: *Ar. is. Boynu uzun, ön ayakları art ayaklarından yüksek maruf hayvan ki Afrika'da yaşar*. (RNK: 554)

4.3.2. Türemiş Yapılı Hayvan Adları

at-ma+ca: *T. is. Yırtıcı bir kuş ki alıştırılarak avda kullanılır*. (RNK: 22)

balık+çın: *T. is. Balık yer bir nev'i küçük deniz kuşu*. (RNK: 32)

balık+çıl: *Leylek gibi yüksek bacaklı ve uzun gagalı alaca bir kuş ki balık ile taayyüş eder*. (RNK: 32)

bin-ek: *T. sf. Binmeye mahsus: binek at*. (RNK: 50)

boy+nuz: *T. is. Bazı hayvanların başında bulunan iki uzun ve büyük tırnak gibi bir madde*. (RNK: 53)

damız+lık: *Çiftleştirmek için beslenilen erkek veya dişi hayvan*. (RNK: 88)

kıl+çık: *T. is. Balıklarda ince iğne gibi kemikler*. (RNK: 252)

kuluç+ka: *T.is. Yumurtaya yatmış veya piliç çıkarmış tavuk*. (RNK: 265)

ör-ümcek: *T. is. Evlerde, tarlalarda, köşe bucakta ağ ören maruf böcek*. (RNK: 377)

salya+ngoz: *T. is. Kabuğu bulunan sümüklü böcek*. (RNK: 413) [Eyübğlu kelimenin Rumcadan geçtiğini ifade etmiştir. (Eyüboğlu, 1988:278).

sığır+cık: *T. is. Bir nev'i küçük kuş*. (RNK: 430)

sür-ü: *T. is. Koyun, sığır ve buna mümasil hayvanlardan bir çoğunun bir arada bulunması, küme, çok kalabalık*. (RNK: 446)

tepe+li: *T. sf. Başında sorguç bulunan kuşa denir: tepeli tavuk*. (RNK: 494)

4.3.3. Birleşik Yapılı Hayvan Adları

<u>Belirtisiz İsim Tamlaması Kalıbıyla Oluşan Birleşik Yapılı Hayvan Adları</u>

ağustos böceği: *T. is. Yazın çok sıcaklar esnasında öten böcek*. (RNK: 5)

ardıç kuşu: *T. is. Karatavuğa benzeyen sarılı bir kuş*. (RNK: 16)

eşek arısı: *T. is. Bal yapmayan büyük arı*. (RNK: 16)

arı kuşu: *T. is. Yeşilli, sarılı küçük bir kuş*. (RNK: 16)

Ankara keçisi: *Tiftik.*

ateş balığı: *T. is. Sardalye cinsinden küçük bir balık*. (RNK: 21)

ateş böceği: *T. is. Kuyruğu geceleyin yıldız gibi parlayıp sönen bir nev'i küçük böcek. Yıldız böceği de denir*. (RNK: 21)

ayı balığı: *T. is. Hem karada hem denizde yaşayan Fransızların "fok" dedikleri hayvan.* (RNK: 32)

beç tavuğu: *Hindi ile sülün arasında bir nev'i hayvan ki yeri Sudan kıt'ası olup İstanbul'a Viyana'dan getirildiği cihetle bu ismi almıştır*. (RNK: 39)

cennet kuşu: *T. is. Avustralya kıtasına mahsus tüyleri renkli, gayet güzel bir kuş*. (RNK: 63)

çalı kuşu: *T. is. Arı kuşunun bir nev'i.* (RNK: 72)

çekirge kuşu: *T. is. Sığırcık kuşu*. (RNK: 77)

deve kuşu: *T. is. Afrika'da, uçamayan büyük kuş ki tüyleri şapka tezyinatında kullanılır.* (RNK: 96)

deve balığı: *T. is. Bir nev'i balık*. (RNK: 96)

dülger balığı: *T. is. Bir nev'i balık*. (RNK: 106)

gece çekirgesi: *T. is. Ağustos böceği*. (RNK: 77)

hanim böceği: *T. is. Güllere arız olur siyah benekli kırmızı bir böcek*. (RNK: 167)

incir kuşu: *T. is. Bir nev'i sarı kuş*. (RNK: 207)

ipek böceği: *T. is. İpeği yapan böcek*. (RNK: 211)

kalkan balığı: *T. is. Şekli kalkana benzeyen büyük ve yassı balık*. (RNK: 231)

kedi balığı: *T. is. Pisi balığının büyüğü.* (RNK: 244)

köpek balığı: *T. is. Bir cins yırtıcı büyük balık*. (RNK: 263)

pisi balığı: *T. is. Dil balığına benzeyen yassı bir cins balık.* (RNK: 387)

saka kuşu *T. is. Boynu kırmızı, güzel öten küçük bir kuş*. (RNK: 410)

sapan balığı: *T.is. Köpek balığının iri cinsi.* (RNK: 415)

su kırlangıcı: *T. is. Bir nev'i kuş*.

süt kuzusu: *T. is. Sütten kesilmemiş kuzu*. (RNK: 447)

tahtakurusu: *Tahta biti, maruf böcek*. (RNK: 472)

tarla kuşu: *T. is. Tarlalarda dolaşır bir nev'i küçük kuş: tarla faresi*. (RNK: 478)

tespih böceği: *T. is. Tespih tanesine benzer bir böcek*. (RNK: 498)

toris kuşu: *T. is. Bir nev'i karga*. (RNK: 506)

Sıfat Tamlaması Kalıbıyla Oluşan Birleşik Yapılı Hayvan Adları

akbaba: *T. is. Bir nev'i büyük, yırtıcı kuş. Nesr.* (RNK: 8)

alabalık: *T. is. Tatlı suda yaşar bir nev'i balık*. (RNK: 10)

apşak hayvan: *Apışları açık, takatsiz hayvan*. (RNK: 15)

bokluca bülbül: *T. is. Keskin ötüşlü bir nev'i küçük kuş*. (RNK: 52)

karakuş: *T. is. Yırtıcı bir kuş*. (RNK: 236)

karatavuk: *T.is. Eti lezzetli bil av kuşu*. (RNK: 236)

karahumma: *Bir nev'i tifüs*. (RNK: 235)

kırkayak**:** *T.is. İki tarafta pek çok ayağı olan uzun ve ufak bir kurt*. (RNK: 253)

karabatak: *T. is. Ördeğe benzer bir cins deniz kuşu.*(RNK: 235)

otlu bağa: *T. is. Kara kurbağa*. (RNK: 373)

sivriburun: *T. is. Palamut balığının bir cinsi*. (RNK: 436)

sümüklü böcek : *T. is. salyangoz.* (RNK: 444)

uzun hayvan: *T. is. Yılan*. (RNK: 519)

yabanî keçi: *T. is Dağlarda yaşayan vahşî nev'i*. (RNK: 244)

Değerlendirme

Hayvanlar insan yaşamında önemli bir yere sahiptir. Kimi zaman insanların ihtiyaçlarını karşılar, kimi zaman insanlara dostluk eder. Geçmişten günümüze kültürümüzün önemli varlıklarından biri olan hayvanlar, almış oldukları adlarla Türkçenin söz varlığında önemli bir yer tutmuşlardır. *Resimli Türkçe Kamus'*ta söz varlığının önemli

bir kısmını oluşturan 283 hayvan adı tespit edildi. Hayvan adlarının büyük bir kısmı basit yapılı adlardan oluşmuştur. Bazı seslerden meydana getirilen kelimeler hiçbir yapım eki almadan veya başka bir kelimeyle birleşmeden kök halinde veya çekim eki alarak bir anlamı karşılıyorsa bu kelimelere basit kelime denebilir. Demirci göre, kökünü daha fazla morfolojik olarak bölemediğimiz isimlere basit isimler denir. (Demirci, 2015: 74).

İnsan yaşamında önemli bir yere sahip olan hayvanların adları tarihi kaynaklarda da yer edinmiştir. Örneğin: *at* kelimesi Eski Türkçeden itibaren tarihi ve çağdaş lehçelerde görülür. Eski Türkçede *at* "binek hayvanı" (Eraslan, 2012: 553) olarak tespit edilmiştir. Kelimenin Moğolca ağta ile ilgili görülüp ön Türkçede ünsüz yitimi ile açıklanması, at kelimesinin Altay, Karakalpak, Kırgız, Hakas ve Tuva Türkçesinde "iğdiş at" anlamında kullanılması ayrıca Yakutçada çeşitli iğdiş hayvanlar için kullanılıyor olması ile ilgilidir. (Deniz Abik, 2009:3) *Aygır* kelimesi Divanü Lügati 't-Türk'te *adgır* (DLT, I, 18, 95) olarak tespit edilmiştir. Clauson, kelimeyi "melez" anlamında vermiş, KB ve DLT'den başka Doğu Türkçesinde ve Kırgızcada kelimenin insan için de hayvan için de kullanıldığını kaydetmiştir (Deniz Abik, 2009: 4). *Balık* kelimesi Eski Uygur Türkçesinde *balıġ, balık* olarak tespit edilmiştir. Hayvan adlarının çoğu eski tarihi kaynaklarda geçmektedir. Bu konuda kapsamlı bir çalışma olan Ayşehan Deniz Abik'in *Kutadgu Biliğ'de Hayvan Adları* çalışmasına bakınız.

Türemiş yapılı kelimelerden: *balık+çın* kelimesine getirilen bu ek için Hatiboğlu addan ad kuran bir ek olduğunu belirterek şu örnekleri vermiştir: *ayakçın, balıkçın, bıldırcın* (Hatiboğlu, 1981:57). *Balık+çıl* kelimesine getirilen ekin Eski Uygur Türkçesinde bazı kelimelere de geldiği görülmüştür: *aḳ+çıl* "akça", *ḳır+çıl* "kır" Eraslan'a göre, bu ek renk isimlerine getirilen ve yaygın kullanışı olmayan bir ektir. (Eraslan, 2012: 95). *Bin-ek* kelimesine getirilen ek Karahanlı Türkçesinde de görülmektedir. Hacıeminoğlu'na göre fiilden genellikle alet ismi yapan bir ektir. Metinlerde -An / -En sıfat-fiil ekinin anlamında da kelimeler türetir. *Biç-ek* "bıçak", iv-ek "acele etmek" (Hacıeminoğlu, 2019: 21). *Boy+n+uz* kelimesinde ünlü düşmesi görülmektedir. *Kıl+çık* kelimesine getirilen *-Çlk* eki için Hatiboğlu, anlama küçültme, azlık, sevgi şevkat, acıma kavramaları katmak üzere ad soylu sözcüklere geldiğini belirtmiştir. (Hatiboğlu, 1981: 37). Karaagaç, ekin küçültme eki olduğunu belirtmiş ve Çagatay Türkçesinden *taġarçuḳ* "küçük torba, çanta" örneğini vermiştir. (Karaaağaç: 2017:48).

Birleşik yapılı kelimelerden 31 kelime belirtisiz isim tamlaması kalıbıyla oluşmuştur. Sıfat tamlaması kalıbından oluşan 14 birleşik kelime vardır. Bu kelimelerden 7'sinin imlada bitişik yazıldığı görülmektedir. *Resimli Türkçe Kamus'ta* Arapça, Farsça, Türkçe, hayvan adlarının yanı sıra batı kökenli hayvan adlarının olduğu da tespit edilmiştir. Örneğin: Fransızca (Jaguar), Rumca (Pagarya), İtalyanca (Orkinoz) İngilizce (Buldog) gibi. Türkçe türemiş yapılı 14 hayvan adı tespit edilmiştir. Bunlardan 4'ünün fiil kökünden, 10'unun ise isim kökünden türediği tespit edilmiştir.

Tablo 3. *Resimli Türkçe Kamus*'ta hayvan adlarının kökeni ve yapısı.

Kökeni	**Basit**	**Türemiş**	**Birleşik İsim T.**	**Birleşik Sıfat T**	**Toplam**	**Oran**
Türkçe	174	14	31	14	233	%81.7
Farsça	5	0	0	0	5	%1.7
Arapça	30	0	0	0	30	%10.3
Batı Dilleri	15	0	0	0	15	%5.1

4.4. *Resimli Türkçe Kamus*'ta Sosyal ve Ekonomik Alanda Kullanılan Eşya Adları

4.4.1. Basit Yapılı Eşya Adları

abajur: *Fr. is. Alafranga pencere kafesi. Galatı: Pancur. Lâmba siperi*. (RNK: 1)

agış: *T.is. Gömeçten bal sağdıkları alet, "anış" da denir*. (RNK: 4)

ağ: *T.is. Kafes gibi seyrek örgü: balık ağı, örümcek ağı*. (RNK: 4)

ampül: *Fr. is. Elektrik şişesi ki ziya bu şişenin içinden intişar eder. Elektrik lâmbası.* (RNK: 13)

anahtar : *T. is. Kilit açacak alet*. (RNK: 13) [Anadolu ağızlarında açacak açkı kelimeleri kullanılır. (Eren,1999: 12)]

araba: *T. is. Dört veya fazla tekerlekler üzerinde hareket eden Vâsıta-i nakliyye Yük arabası, at arabası, otomobil arabası, tramvay arabası, öküz, manda arabası*. (RNK: 13)

arakıye: *Ar. is. Tiftikten ince bir külâh ki eskiden dervişler giyerlerdi*. (RNK: 15)

ard: *T. is. Buğdayı azar azar döven değirmen hunisi*. (RNK: 16)

arda: *T. is. Yere dikilen nişan değneği. Çıkrıkçı kalemi*. (RNK: 16)

argaç: *T. is. Bez dokunurken enine atılan iplik, mukabili "arış"tır*. (RNK: 16)

aşık: *T is. Hayranların diz kapaklarından çıkan ufak bir kemik. Bu kemikle oynanan oyun.* (RNK: 20)

atlas: *T. is. Harita mecmuası. Bir nevi ipek kumaş*.(RNK: 22) [Devellioğlu, kelimenin Arapça olduğunu belirtmiştir. (Devellioğlu,2012:58)]

avadanlık: *T. is. Sanat sahibinin âlât ve edevatı. Takım*. (RNK: 22)

avize: *Far. is. Billurdan veya madenden kollu ve saçaklı ve müteaddit mum veya lâmbaları havi sanatkârane yapılmış tavan askısı*. (RNK: 23)

ayna: *Far. is.insan ve eşya şekillerinin içinde aynen teressüm ve tecessüm ettiği arkası sırlı cam. Mir'ât. Türkçesi "gözgü."* (RNK: 24)

baca: *T.is. Büyük pencere manasına Farisidir. Türkçede ocakların dumanını dışarıya çıkarmak için çatının arasında yapılan menfeze denilir. Tepe penceresi*.(RNK: 27) [(Farsça bāce < bād-cāh "hava yeri") Kelime Türkçe'den Bulgarca ve Sırpça'ya da geçmiştir. (www.kubbealtilugati.com)].

badya: *T. is. Ağzı yayvan saksı biçiminde toprak veya billurdan bir nev'i su kabı*. (RNK: 28) (Raif Necdet Kestelli kelimenin Türkçe olduğunu belirtmiştir. Kelime bazı kaynaklar Farsça olarak geçmektedir.)

bagal: *Ar. is. Koltuk*. (RNK: 28) [Devellioğlu, kelimenin Farsça olduğunu belirtmiştir. (Devellioğlu,2012:72)]

bağırdak: *T. is. Aslı: Bağıldak. Beşikte yatan çocukların kundaklarını bağlamak için kullanılan kumaştan enli bağ. Kadınların kullandıkları âdet bezi*. (RNK: 29)

bakir: *T. is. Kırmızıya mail maruf maden. bakir çalmak bakir pası karışarak zehirli olmak*. (RNK: 31) [Devellioğlu, bâkîde "yâkut" kelimesini Farsça olarak vermiştir. (Devellioğlu,2012:77)]

bakra: *T. is. Bakırdan mamul kulplu büyük kap*.(RNK: 31)

balar: *T.is. İnce tahta*.(RNK: 32) [Devellioğlu, bâlâr kelimesini Farsça olarak vermiştir. (Devellioğlu,2012:78)]

bâlîn: *Far. is. Yastık, koltuk yastığı*. (RNK: 32)

balon: *Fr. is. Havadan hafif bir gaz kuvvetiyle doldurularak havaya yükselen küre şeklinde ve altında oturmaya mahsus büyük bir sepeti havi suûd aleti. Gazla dolu, havaya uçan bir nev'i renkli ve ince top ki çocukların en kıymetli oyuncağını teşkil eder*. (RNK: 33)

balta: *T. is. Odun vesaire kesmeye mahsus saplı alet, nacak.* (RNK: 33) (Eski Türk. baltu > baldu; hangi dilden alındığı kesin olarak belli değildir.)

balyoz: *T. is. Gayet iri çekiç*.(RNK: 33) [(Yun. bareios) Çok büyük ve ağır çekiç, varyos. (www.kubbealtilugati.com.)]

bambu: *Fr. is. Hint kamışı, hezârân. Hezârân baston*. (RNK: 33)

bandıra: *İt. is. Ecnebi sancağı, bayrağı*. (RNK: 33)

bardak: *Far. is. Su vesaire içmeye mahsus billûrdan veya madenden mamul kulplu veya kulpsuz kap*. (RNK: 34)

bardan: *Far.is. Heybe, çuval*. (RNK: 34)

baston: *İt. is. Değnek. Elde olduğu hâlde gezilen zarif ve süslü sopa*. (RNK: 36)

bat: *Ar. is. Kaz. Kaz şeklinde kap, sürahi*. (RNK: 37)

bebek: *T. is. Küçük çocuk. Çocuk tabiatlı adam. Kız çocuğu şekil ve kıyafetinde mukavvadan, tahtadan, alçıdan vesaireden yapılan kız çocuklara mahsus oyuncak*. (RNK: 39)

beşik: *T.is. Küçük çocukları yatırıp sallayarak uyuttukları maruf yataklık, mehd*. (RNK: 46)

biz: *T.is. Kunduracı ve saraçların iğneyi geçirecekleri yeri delmeye mahsus tahta saplı sivri demirden alet*. (RNK: 51)

bukağı: *T.is. Köstek, zincir, pıranga. Atin ayağına vurulan bent*. (RNK: 54)

burgu: *T. is. Dönerek tahta vesaire delmeye mahsus alet. Şişelerden tıpa çıkarmaya mahsus alet.* (RNK: 55)

büfe: *Fr. is. Tabak, bardak gibi şeyleri, çerez gibi yiyecekleri saklamaya mahsus dolap*. (RNK: 56)

cam: *T. is. Maruf şeffaf cisim, şişe*. (RNK: 59) [Devellioğlu kelimenin Farsça olduğunu belirtmiştir. (Devellioğlu,2012:138)]

cezve: *T.is. Kahve pişirmeye mahsus saplı küçük kap*.(RNK: 65) [(Ar. ceẕve "ateş koru; yarı yanmış odun"dan ceẕve-cezve) İçinde kahve pişirilen saplı ufak kap. (www.kubbealtilugati.com).]

cımbız: *T.is Kil yolmaya veyahut batan diken vesaireyi tutup çıkarmaya mahsus ufak maşa şeklinde küçük alet*. (RNK: 65)

çamçak: *T. is. Ağaçtan yapılmış su kabı*. (RNK: 73)

çan: *T. is. Çıngırağın büyüğü ki kiliselerde*. (RNK: 73)

çanak: *T. is. Toprak kap, topraktan yemek kabı*. (RNK: 73)

çatal: *T. is. Sapı bir olup ucu iki veya birkaç kol olan şey veya alet. Yemek yemek için kullanılan dişli maruf madenî alet*. (RNK: 75)

çatana: *T. is. Buharla müteharrik pek küçük vapur, istimbot*. (RNK: 75)

çeki: *T.is. Tartı, vezin. Dört kantardan ibaret vezin ki odun, taş vesaire tartısında kullanılır, mec. Nizam, tertip, müvazene*. (RNK: 76)

çember: *Far.is. Daire, bir daireyi ihata eden şey. Kadınların başlarına bağladıkları yazma, yemeni. Fıçılara vesaireye geçirilen müdevver demir kuşak*. (RNK: 77)

çengel: *Far. is. Bir şey asmaya mahsus demirden kanca*. (RNK: 78)

çeşnili: *T. is. Eczalı, kapsüllü (tüfek)*. (RNK: 78)

çıkrık: *T. is. Kuyudan su çıkarmak için el ile döndürülen dolap, iplik sarmaya mahsus çark*. (RNK: 79)

çukal: *T.is. Zırh, cebe. Çömlek, topraktan kulplu kap*. (RNK: 82)

damga: *T. is. Damga. Bir cismin üzerine nişan olmak üzere boya ile yahut kızgın demir vesaire ile basılan mühür, bu mührü basmaya mahsus alet, nişan, alâmet*. (RNK: 88)

dinamo: *Fr. is. Elekttik hâsıl eden makine*. (RNK: 99)

dinar: *Ar.is Eski bir altın sikkesi*. (RNK: 99)

dümbelek: *T.is. Basit ve iptidaî bir âlet-i musikî, mec*. (RNK: 106) [Eyüboğlu, kelimenin Farsça olduğunu ifade etmiştir. Eyüboğlu, 1989:97)]

eğe: *T. is. Maden törpülemeye mahsus ince dişli çelik alet. Törpü*. (RNK: 112)

ekser: *T. is. Demir çivi*. (RNK: 113)

enger: *T.is. Çengel sakızı*. (RNK: 118)

eyer: *T.is. Hayvana binmek için üzerine konan meşin palan*. (RNK: 126)

faraş: *T.is. Süprüntüleri toplamaya mahsus tenekeden bir nev'i yarım kutu*. (RNK: 130) [Eyüboğlu kelimenin Arapça olduğunu belirtmiştir. (Eyüboğlu,1988:121]

fass: *Ar. is. Yüzük taşı*. (RNK: 131)

fener: *Yun. is. Camla kapalı mum veya lâmba mahfazası. Sahillerin muhataralı kısımlarında gece vapurlara yol gösteren kuleler veya dubalar üzerinde sabit veya döner meş'al*. (RNK: 132)

fes: *T. is. ilk defa Afrika'da Fas'ta yapılan kımızı bir serpuş. Bu iptidaî serpuş 1925' te Türkiye'den kaldırılmış, bütün Türkiye Türkleri medenî serpuş olan şapkayı kabul etmiştir*. (RNK: 134)

fıçı: *T. is. Tahtadan çemberli üstüvâne şeklinde büyük kap, varil*. (RNK: 135) [Eyüboğlu kelimenin Rumca olduğunu belirtmiştir. (Eyüboğlu,1988:122]

folluk: *Ar is. Tavukların yumurtladıkları yuva veya sepet*. (RNK: 139)

foya: *it. is. Elmas taşları altına konulan ince varak, mec. Sahtelik*. (RNK: 139)

füls: *Ar. is. Bakir sikke, mangır para, kuvvetsiz para*. (RNK: 140)

galoş: *Fr. is. Çamurdan muhafaza için potinlerin üstünden giyilen kundura, lâstik*. (RNK: 143)

güğüm: *T.is. Su taşımaya ve ateşte kaynatmaya yarayan bakırdan testi. Büyük kahve cezvesi*. (RNK: 154)

harar: *T.is. Büyük çuval*. (RNK: 168) [Ar. ġarāre > ġarār'dan (www.kubbealtilugati.com).]

havan, haven : *Far. is. İçinde bir şey dövmeye mahsus kap*. (RNK: 174)

hazef: *Ar. is. Topraktan yapılan çanak çömlek gibi şeyler*. (RNK: 176)

hevenk: *T. is. Asılmak üzere bir sapa geçirilmiş meyve demeti*. (RNK: 180) [(Farsça āveng'den) Kurutulmak üzere bir ipe dizilmiş veya saplarından birbirine bağlanmış meyve demeti. (www.kubbealtilugati.com.)]

hokka: *Ar is. Küçük yuvarlak kutu, yazı yazmak için içine mürekkep konan kutu. Hokkabazın el çabukluğuyla evirip çevirdiği kutu*. (RNK: 185)

hortum: *Ar. is. Filin burnu. Tulumbaya takılan hortum, boru*. (RNK: 186)

hotuz: *T. is. Vaktiyle ferace giyen kadınların başlarına yaptıkları süslü örtü. Kuş tepesi, binalarda yapılan bir nev'i tezyinat*. (RNK: 186)

huni: *T. is. Ağzı dar kaplara nıâyiât dökmekte müstamel alet*. (RNK: 188) [Eyüboğlu, kelimenin Rumcadan geçtiğini ifade etmiştir. (Eyüboğlu,1988:105)

ışkırık: *T.is. Topraktan su düdüğü*. (RNK: 195)

ibrik: *T. is. Kulplu ve emzikli su koymaya mahsus kap*. (RNK: 197) [Eyüboğlu, kelimenin Farsçadan geçtiğini ifade etmiştir. (Eyüboğlu,1988:170)

ibre: *Ar. is. İğne: pusulanın ibresi*. (RNK: 197)

ispati: *T.is. İskambil oyununda sinek tabir edilen ve şeklen yonca yaprağına benzeyen siyah işaretli kâğıtlar*. (RNK: 214)

izmarit: *T. is. Sönmüş ve yere atılmış sigara ucu*. (RNK: 223) [(İtal. smarrito) İçilmiş sigara artığı. (www.kubbealtilugati.com).]

kaçak: *T. is. "Kap" kelimesiyle beraber kullanılır: kap kacak mutfak edevatı, çanak çömlek.* (RNK: 228)

kafes: *Ar. is. Malum kuş mahbesi. İnce tahtalardan yapılıp pencerelere takılan küçük aralıkları havi siper*. (RNK: 229)

kalbur: *T.is. Eleğin büyüğü*. (RNK: 131) [Ebüyoğlu, kelimenin Arapça olduğunu belirtmiştir. (Eyüboğlu, 2012:186)]

kalem: *Ar. is. Kamış. Nay. Eskiden kullanılan kamıştan âlet-i tahrîr. Alelumum yazı yazılan alet. Maden ve taşı oymaya mahsus, ucu keskin çelikten alet*. (RNK: 231)

kalıp: *Ar. is. Bir şekilde dökülmesi matlup olan şeylere mahsus zarf*. (RNK: 231)

kamçı: *T.is. Kırbaç*. (RNK: 232)

kandil: *Ar.is İçinde zeytinyağı yakılan basit ve iptidai tenvir aleti*. (RNK: 233)

kantar: *Ar. is. Çok ağır şeyler tartan büyük terazi, kantar. Kırk okkadan ibaret ağırlık miktarı.* (RNK: 234)

kap: *T. is. Mahfaza. Kapak, cilt. Su ve yemek vesaire vaz'ına mahsus şeyler. Sahan, tabak. Ayakkabı potin vesaire*. (RNK: 234)

kargı: *T. is. Ucu demirli değnek, mızrak*. (RNK: 236)

karlık: *T.is. Su vesaireyi soğutmaya mahsus camdan veya bakırdan kap*. (RNK: 237)

karmuk: *T. is. Büyük kanca*. (RNK: 237)

kaşa+ğı: *T. is. Hayvanları kaşıyıp tozlarını düşürmeye mahsus alet*. (RNK: 239)

kav: *T.is. Çakmak ve sürtme ile tutuşturulan kuru şey*. (RNK: 241)

kavuk: *T.is. İçi boş şey, kap. Vaktiyle başa giyilen*. (RNK: 241)

keçe: *T. is. Yalnız düğümle yapılan yün aba. Hail, seccade, kilim*. (RNK: 244)

kefe: *T.is At tımarında kullanılan kıldan kese, kebre*. (RNK: 245)

kelek: *T. is Üfürüp şişirilmiş tulumlardan yapılan şal. Dicle nehrinde çok kullanılır*. (RNK: 246) [Eyüboğlu kelimenin Arapça olduğunu belirtmiştir. (Eyüboğlu, 1988: 196)]

kerki: *T. is. Büyük balta*.(RNK: 248)

kile: *T. is. Hububat ölçüsü, ölçek*. (RNK: 256) [Devellioğlu, kîle kelimesinin Arapça olduğunu belirtmiştir. (Devellioğlu, 2012:598)]

kolan: *T. is. Enli, yassı ip. Hayvana bağlanan kayış bağ. Salıncak ipi*. (RNK: 259)

kopça: *T.is. Düğme ve iplik yerine telden vesaireden erkekli dişili çengel*. (RNK: 261)

kopuz: *T. is. Eski Türklerin şiir terennüm ederek çaldıkları iptidaî musiki aleti*. (RNK: 261)

koz: *T. is. Ceviz, iskambil vesair kâğıt oyunlarında kazanan kâğıt*. (RNK: 262)

köstek: *T.is. Hayvanların ayaklarına takılan bağ. Saat kordonu. Gemi direklerini bordalara bağlayan sabit halat*. (RNK: 263)

kubur: T.*is. İçi boş, dar, uzun kap. Abdesthane deliğinden lâğıma inen amûdî mevzu künkler*. (RNK: 264)

kuskun: *T.is. Atin kuyruğundan geçen kayış*. (RNK: 267)

küfegi: *T. is. Sünger ve sünger gibi şeyler*. (RNK: 269)

külünk: *T. is. Kazma, taş kırmaya mahsus büyük bir kazma*. (RNK: 269) [Devellioğlu, kelimenin Farsça olduğunu ifade etmiştir. (Devellioğlu,2012:615)]

küp: *T. is. Topraktan mamul karınlı, ağzı ve dibi dar büyük kavanoz*. (RNK: 270)

küpe: *T.is. Kadınların ve bazı erkeklerin kulaklarına taktıkları halka*. (RNK: 270)

lâhuraki: *T. is. Hint lâhurîsine takliden yapılan yünden ince bir kumaş*. (RNK: 273) [Lahor şehrinin adından Yunanca +aki ekiyle oluşmuştur. (www.kubbealtilugati.com).]

lâl: Ar. is. *Yakut gibi kırmızı, kıymettar bir taş. Kadın dudağı ve şarap gibi kırmızı şeylerden kinaye olur. Kırmızı bir cins güzel mürekkep*. (RNK: 274)

lâpa: *T.is. Sulu pilâv. Keten tohumundan vesaireden yapılan ilâç*. (RNK: 274)

lâvta: *T. is. Doğamayan çocukları analarının rahminden almaya mahsus kıskaç gibi bir alet. Lâvta ile çocuk alan tabip veya kâbile*. (RNK: 275)

leğen: *T. is. Eskiden içinde el yıkanan maruf kap. Bunun çamaşır yıkanmasına mahsus nev'i de vardır* . (RNK: 276) Eren, kelimenin Tkm-legen, Nog-eleken, olarak kullanıldığını ifade etmiştir. Eren,1999:280)

lobut: *T. is. Kısa ve kalın sopa*. (RNK: 279). [Arapça nebbūt "asâ, baston"dan (www.kubbealtilugati.com.)]

makas: *T. is. Yumuşak şeyleri kesmeye mahsus ma'lûm alet*. (RNK: 286) [Eyüboğlu, kelimenin Arapça ḳass "kesmek"ten miḳaṣṣ > maḳaṣṣ olduğunu belirtmiştir. (Eyüboğlu, 1988:220)]

mandal: *T.is. Kapı ve pencere kapamaya mahsus döner tahta veya demir*.(RNK: 287) [Eybübpğlu kelimenin Grekçe olduğunu belirtmiştir. (Eyüboğlu, 1988:221)]

mangal: *T. is. Ateş konulmaya mahsus ayaklı madenî kap*. (RNK: 289) [Eyüboğlu kelimenin Arapçada menkal olarak kullanıldığını belirtmiştir. (Eyüboğlu, 1988:221)]

marpuç: *T. is. İnce meşinden yapılmış boru ki nargileye takılır.* (RNK: 289) [Devellioğlu, kelimenin Farsça marpîç olduğunu belirtmiştir. (Devellioğlu,2012:671)]

masa: *T.is. Yemek yemeye veya yazı yazmaya mahsus dört ayaklı tahtadan yapılan şey, trapez, softa*.(RNK: 289) [Eyüboğlu kelimenin İspanyolcadan geçtiğini ifade etmiştir. (Eyüboğlu, 1988:222)]

maske: *Fr.is. Örtü, nikap: maskeli balo*. (RNK: 289)

masura: *T.is. Çıkrıkta iplik sarılıp mekiğe takılan kalem. Çeşme zıvanası*. (RNK: 290) [Yun. Masuri (www.kubbealtilugati.com.)]

maşa: *T.is. Ateş tutmaya mahsus çatal alet. Maşa şeklinde muhtelif cesamette aletler.* (RNK: 290) [Eyüboğlu, Farsça māşe "kıskaç" olarak belirtmiştir. (Eyüboğlu, 1988:222)]

maşrapa: *T. is. Su İçmeye mahsus kap*. (RNK: 290) Eyüboğlu, kelimenin Arapça mişrebe (şurp-susamak) kelimesinden türediğini belirtmiştir. (Eyüboğlu, 1988:223)]

matara: *T. is. Askerin yanlarına astıkları meşinden veya tenekeden su kabı*. (RNK: 291) [Arapça miṯhere "temizlik kabı"ndan mathere > mathara, "h" düşmesiyle matara (www.kubbealtilugati.com.)]

mekik: *T. is. İplik sarılı masura içine konulan çulha veya dikiş makinesinin malûm aleti.* (RNK: 297) [Eyüboğlu, kelimenin Farsça mâkü/ mekük (meklik) ten mekik olduğunu belirtmiştir. (Eyüboğlu, 1988:223)]

mızrak: *Ar.is. Uzun saplı ve ucu sivri demirli harp aleti ki süvariler kullanır. Kargı.* (RNK: 310)

mihenk: *T.is Mihel taşı, altının ayarını anlamak için kullanılan siyah taş. mec.Tecrübe*. (RNK: 310) [Devellioğlu kelimenin Arapça mihekk olduğunu belirtmiştir. (Devellioğlu,2012:671)]

mikroskop: *Fr.is. Gözle görünmeyen gayet küçük şeyleri gösteren alet, hurde-bîn.* (RNK: 311)

mum: *T. is. İç yağının, bal mumunun içine fitil konularak değnek gibi yapılan, ucu yakılıp aydınlık hâsıl eden maruf şey*. (RNK: 321) Devellioğlu kelimenin Farsça mûm olduğunu belirtmiştir. (Devellioğlu,2012:795)]

muşamba: *T. is. Üzerine bal mumu sürülmüş bez, üstüne kauçuk sürülerek su geçmez bir hâle getirilen bir kumaş ve bez. Böyle kumaştan mamul üstlük, yağmurluk.* (RNK: 324) [Devellioğlu kelimenin Arapça şem'den: muşamba olduğunu belirtmiştir. (Devellioğlu,2012:804)]

muşta: *T. is. (Farisîden) Yumruk. Ayak yemenisi dikenlerin meşini dövdükleri demirden veya tunçtan alet*. (RNK: 324) [Devellioğlu kelimenin Arapça olduğunu belirtmiştir. (Devellioğlu,2012:804)]

nacak: *T.is Büyük balta*. (RNK: 353) [Devellioğlu kelimenin Farsça nāçeḫ "eyer baltası" olduğunu belirtmiştir. (Devellioğlu,2012:932)]

ney: *Far. is. Nay. Kamıştan musiki aleti*. (RNK:364)

ok: *T. is. Yayla atılan ucu sivri demirden arkası tüy şeklinde düz, ince ve kısa değnek. Ok gibi düz olan alet: araba oku, saban oku*. (RNK: 370)

okka: *T. is. Dört yüz dirhemden ibaret sıklet vezni. "Kıyye" tarzında kullanılması yanlıştır*. (RNK: 370) [Arapça ūḳiyye'den 1283 gramlık eski bir ağırlık ölçüsü birimi, kıyye. (www.kubbealtilugati.com)]

oklava: *T. is. Hamur yufkası açmaya mahsus ince ve düz değnek. Merdane*. (RNK: 370)

oluk: *T. is. Açık boru: yağmur oluğu. Yiv. Oyulmuş yol*. (RNK: 371)

orak: *T. is. Ekini biçmeye mahsus keskin ve eğri alet*. (RNK: 371) (Eski Türk. orġak < or-mak "biçmek")

otağ: *T. is. Büyük ve süslü çadır. Otakçı bu nev'i çadırı yapan*. (RNK: 372)

ögendere : *T.is Saban sürerken öküzleri dürtmek için kullanılan uzun ve ucu iğneli değnek.* (RNK: 375)

ökçe: *T. is. Topuğun altı. alçak ökçeli potin*. (RNK: 375)

öreke: *T. Eski zaman kadınlarının yün vesaireyi bükmek için tepesine taktıkları çatal değnek.* (RNK: 377)

püskül: *T. is. İplik veya ipek ve yahut sırmadan yukarısı top ve aşağısı dağınık askı. mec. Müşkülât, mevâni.* (RNK: 390) Eyüboğlu, kelimenin kökünün püs olduğunu g*ül*, *kül* eklerinin Türk dillerindeki en eski sözlüklerde olduğunu belirtmiştir.

reze: *T. is. Kapıya geçirmek için yapılan demir*. (RNK: 399) [Devellioğlu, rezze kelimesinin Arapça olduğunu belirtmiştir. (Devellioğlu,2012:1041)]

saat: *Ar. is. Bir günün yani gündüzle geceden ibaret zamanın taksim edildiği 24 kısımdan her biri ki o da 60 dakikaya münkasımdır*. (RNK: 408)

saban: *T. is. Çift sürmeye mahsus ziraat aleti*. (RNK: 405) (sap "tarladan harman yerine getirilen ekin"den küçültme ekiyle sap+an > saban)

sabun: *T.is El yıkamaya, beden ve çamaşırdan kiri, yağı çıkarmaya yarayan ve zeytinyağı, soda vesaire ile yapılan maruf beyaz madde*. (RNK: 405)) [Devellioğlu, sâbûn kelimesinin Arapça olduğunu belirtmiştir. (Devellioğlu,2012:1058)]

saz: *T.is Hasır ve sepet yapılan ince ve yumuşak kamış*. (RNK: 419)

sedef: *Ar. is. İçinden inci çıkan bir nev'i istiridye ve onun kabuğu ki kıymetlidir ve tezyinatta kullanılır*. (RNK: 421)) [Devellioğlu, kelimenin Arapça olduğunu belirtmiştir. (Devellioğlu,2012:1083)]

sepet: *T. is. Kamıştan veya ince söğüt dalından çamaşır vesaire vaz'ına mahsus örülerek muhtelif şekillerde yapılan kap. Sepette pamuk iddihâr edilmiş malûmat*. (RNK: 424) [Devellioğlu, kelimenin Farsça olduğunu belirtmiştir. (Devellioğlu,2012:1083)]

sır: *T. is. Çanak ve çömleklerin içine, aynanın arkasına sürülen cilâ*. (RNK: 431)

sıra: *T.is. Oturulacak tahta kanepe*. (RNK: 431)

sini: *T. is. Büyük yemek tepsisi, meydan sinisi pek büyük sini*. (RNK: 435) [Devellioğlu, sînî kelimesinin Farsça olduğunu belirtmiştir. (Devellioğlu,2012:1114)]

sof: *T. is. Yün. Yünden mamul bir nev'i kumaş*. (RNK: 437) [Ar.is ṣūf (www.kubbealtilugati.com.)]

sofra: *T. is. Sofra. Yemek masası.* (RNK: 437) [Devellioğlu, Farsça sūẖte "yanmış"tan softa olduğunu belirtmiştir. (Devellioğlu,2012:1122)]

şahmerdan: *T.is. Büyük ve ağır çekiç veya tokmak*. (RNK: 450) [Devellioğlu, kelimenin Farsça olduğunu belirtmiştir. (Devellioğlu,2012:1138)]

şamandıra: *T.is. Gemi bağlanmak için limanda demir atılarak deniz yüzünde tutulan içi boş ve her tarafı güzelce kapatılmış demir fiçı*. (RNK: 451)

şemsiye: *Ar.is Güneşten muhafaza için elde tutulan mini mini çadır gibi maruf alet.* (RNK: 457)

şıvgar: *T. is. Top arabası okunun önüne konan ağaç çılgar*. (RNK: 460)

tabak: *T. is. Sofrada vesairede kullanılan malûm kap*. (RNK: 467) [Devellioğlu, kelimenin Arapça etbâk, tıbâk' dan geçtiğini ifade etmiştir . (Devellioğlu,2012:1178)]

tahta: *Far. is. Safha hâlinde biçilmiş ağaç. Kereste. Levha. Parça* (RNK: 472)

takoz: *T. is. Tahtadan kama*. (RNK: 474)

taktak: *T. is. Çamaşır dövmeye mahsus yassı tokmak*. (RNK: 474)

talika: *T. is. Dört tekerlekli küçük araba*. (RNK: 475)

tas: *Ar. is. Altı yuvarlak, bakir vesair madenden kap.*(RNK: 478)

tava: *T.is Yağ eritip balık ve köfte gibi şeyler kızartmağa mahsus uzun saplı yayvan mutfak aleti.* (RNK: 480) [Farsça tābā - tābe -tāve) Türkçe'den Balkan dillerine de geçmiştir. (www.kubbealtilugati.com.)]

tavan: *T. Ev çatısının altına, iç taraftan mıhlanan tahtalar.* (RNK: 481)

tebeşir: *T. is. Kireç ve alçıya müşabih beyaz ve yumuşak bir madde, siyah tahtada yazı yazmakta kullanılır*. (RNK:483) [Farsça tebāşir'den geçmiştir. (Devellioğlu,2012:1220)]

tekerlek: *T. is. Yerde yuvarlanıp giden yahut gidebilen müdevver şey: peynir, araba tekerleği*. (RNK: 488) [Eski Türk. tegrek "yuvarlak bir şeyin dış kenârı"]

tekne: *T.is. Tahtadan yapılan veya yekpare ağaçtan oyulup yontulan müstakil büyük kap: hamur, çamaşır teknesi. Geminin zarfı ve denizde yüzen kısmı*. (RNK: 489)

tel: *T.is. Pek uzun ve iplik gibi ince sey. saç teli, kılâptan teli, elektrik teli, keman teli.* (RNK: 489) [Erm. tel. Kelime Türkçe'den Arapça ve Yunanca'ya da geçmiştir. (www.kubbealtilugati.com.)]

teles: *T.is. Eskiyip telleri meydana çıkmış (kumaş).* (RNK: 490)

tencere: *T. is. Ateşte yemek pişirmeye mahsus demir, bakır, çinko kap*. (RNK: 493)

tenef: *T. is. Çadır ipi*. (RNK: 493)

teneke: *T. is. Üstü kalaylanmış ince demir safhası. sf. Bu maddeden yapılmış şey: teneke kutu, teneke cezve.* (RNK: 493)

teneşir: *T. is. Ölüyü yıkadıkları dört ayaklı küvet*.(RNK: 493) [Farsça ten "beden" ve şūy "yıkayan" ile ten-şūy'dan oluşmuştur. (www.kubbealtilugati.com).]

tıpa: *T. is. Şişe vesaire tıkadıkları mantar, tapa*. (RNK: 503) Eyüboğlu, kelimenin İtalyanca tappo olduğunu belirtmiştir. Eyüboğlu,1988:330)

tırabzan: *T.is. Kısa ve kalın parmaklık*. (RNK: 503) [Farsça derbezin < dārābzin (www.kubbealtilugati.com.)]

tırkaz: *T.is. Kapının arkasına sürülen odun veya demir sürgü*. (RNK: 504) [Erm. halk ağzı. İyi kapanmasını sağlamak için kapı ve pencerelerin arkasına sürülen ağaç veya demirden sürgü.(www.kubbealtilugati.com.)]

tırmık: *T.is Küçük çengel. Bir nev'i ziraat aleti. Tırnakla yırtılan şeyin eseri*. (RNK: 504)

tokmak: *T. is. Kalın tahta çekiç. Kapı kanadına asılı demir*. (RNK: 505)

top: *T.is Lâstikten veya meşinden toparlak maruf şey. Katlanıp deste hâline konmuş kumaş vesaire: bir top bez. Barut ve mermi ile doldurulup atılan büyük ve ağır silâh.* (RNK: 506)

tulum: *T. is. Hayvanın karnı yarılmadan çıkarılan derisi ki içine su vesaire konur.* (RNK: 508) [Eyüboğlu, kelimenin Rumcadan "touloumı" alındığını ifade etmiştir. (Eyüboğlu,1988:338)]

urgan: *T.is. Kalın ip. Halat*. (RNK: 516)

ülgüç: *T.is. Kıl yolacak, tıraş edecek alet. Ustura*. (RNK: 521)

varil: *Fr. is. Küçük fıçı*. (RNK: 527) [Eyüboğlu, kelimenin Rumca barella olduğunu belirtmiştir. (Eyüboğlu,1988:338)]

yaba: *T. is. Köylülerin çayırlarda ve harman yerlerinde ot ve saman atmak, ekin savurmak için kullandıkları çatallı kürek*. (RNK: 535)

yafta: *T.is Kutu ve şişelerin üstüne ta'rîfatı havi olarak yapıştırılan küçük kâğıt.* (RNK: 535) [Devellioğlu, kelimenin Farsça yâfte olduğunu belirtmiştir. (Devellioğlu,2012:1346)]

yalım: *T.is. Bıçak. Kılıç vesairenin keskin tarafı*. (RNK: 536)

yay: *T. is. Ok atmaya mahsus alet, keman. Esneyen alet. Zemberek*. (RNK: 539)

yaygı: *T. is. Yere ve bir şeyin üstüne serilen şey, kilim*. (RNK: 539)

yayık: *is. Yağ çıkarmak için süt çalkaladıkları maruf fıçı*. (RNK: 539) (Eski Türk. yay-mak "çalkalamak"tan yay-ı-k)

yerâa: *T.is. Kamış. Kamış kalem*. (RNK: 541) [Devellioğlu, kelimenin Arapça olduğunu belirtmiştir. (Devellioğlu,2012:1346)]

yular: *T.is. Hayvani bağlamak için başına takılan şey*. (RNK: 542)

yumak: *T. is. Top gibi yuvarlak sarılmış ip veya iplik*. (RNK: 542)

yüksük: *T. is. İğneyi itmek için parmağa takılan şey.* (RNK: 543)

zemberek: *T.is. Tahrike veya sıkıştırmaya yarayan demir yay*. (RNK: 549) [Fars. zenbūrek "küçük top"tan geçmiştir. (Devellioğlu,2012:1373)]

zımpara: *T. is. İnce ve sert kumlu taş madeni*. (RNK: 552) Eyüboğlu, Farsça sumbāde > sumpāre "delici araç" olarak açıklamıştır. (Eyüboğlu,1988:338)]

zil: *T. is. Parmağa ve def gibi dairelere takılan küçük çanlar*. (RNK: 553) [Farsça zîr "sazda ince sesli tel"den geçtiğini belirtmiştir. (Devellioğlu,2012:1385)]

zoka: *T. is. Palamut gibi büyükçe balıkları tutmaya mahsus ucu iğneli kurşun*. (RNK: 553) [İtal. Soga (www.kubbealtilugati.com).]

zurna: *T. is. Farisi "suma"dan. Keskin bir ses çıkaran ve ekseriya davul ile beraber üflenerek çalınan çalgı*. (RNK: 554) [Eyüboğlu, Fars. sūr-nāy – sūr-nā "ses çıkaran araç olarak açıklamıştır. (Eyüboğlu,1988:406)]

Resimli Türkçe Kamus'ta 208 basit yapılı eşya ismi tespit edildi. Kök halinde olan ve herhangi bir yapım ekiyle genişletilmemiş olan bu kelimelerin % 78'i Türkçe, % 9'u Arapça, % 4'ü Farsça, % 4 Fransızca, %1 İtalyanca, % 0,46 ise Yunanca kelimelerden oluşmaktadır. En fazla kelime Arapçadan alınmıştır. Bütün diller farklı farklı yollarla birbirleriyle etkileşim içine girerler. Demirci, dillerin en yaygın temas yollarını şöyle sıralamıştır: Aynı coğrafyada iç içe yaşamak, aynı coğrafyada sınır komşusu olarak yaşamak, ticaret yoluyla ilişki, din yoluyla ilişki, teknoloji yoluyla ilişki, spor yoluyla ilişki, sanat dalları yoluyla ilişki, felaketlerden dolayı haberler yoluyla ilişki vs. (Demirci,2014:331). Bütün dünya dilleri arasında kelime alışverişinin yapılması, dillerin söz varlığının genişlemesine sebeb olmuştur.

Aksan, Arapça ve Farsçanın Türkçeye etkisi üzerine şu tespitlere yer vermiştir: "İslamiyet'in benimsenmesinden sonra Arapça sözcükler dile yerleşmeye başlamış, Karahanlı dönemindeki Kutadgu Bilig' yabancı ögelerin oranı %1-2 iken, 2yüzyıl sonra yazılan Atabetü'l Hakâyık'ta bu oran % 20-26'ya çıkmıştır. Eski Anadolu Türkçesinde, başlangıçta düşük olan sayı (Sultan Veled' de ve Yunus Emre'de % 13, Yunus Emre Divanı'nın kimi yerlerde %22) giderek" yükselmiştir. Aksan'ın Farsça için tespiti ise şu şekildedir: Kendi sayımlarımıza göre Divan şairlerinden Bâkî'de % 65, Nef'î de % 60, Nabî'de % 54 oranında yabancı sözcük bulunmaktadır. Tanzimat döneminin şair ve yazarlarından Namık Kemal'de %62, Şemsettin Sami'de % 64, Ahmet Mithat'ta %57, daha sonraları, Türkçülük akımının temsilcisi Ziya Gökalp'te % 55' tir. (Aksan, 2017:117)

Eski Türkçe Türk Dilinin VI-XI. yy. arasındaki dönemidir. "Türk yazı dilinin ele geçen ilk örnekleri Orhun âbidelerinin metinleridir. Fakat bu metinler Şüphesiz Türk yazı dilinin ilk örnekleri değildir. Çünkü Orhun âbidelerindeki dil yeni teşekkül etmiş bir yazı dili olarak değil, çok işlenmiş bir yazı dili olarak karşımıza çıkmaktadır." (Ergin, 2009: 13). Basit Türkçe kelimelerden bazıları Eski Türkçeden Türkiye Tükçesine küçük farklılıklarla ulaşmıştır: *yügsük >yüksük, beşik, bukağı, kıymık, kolan, kuskun, saban vb.* eşya adları örnek olarak gösterilebilir.

4.4.2. Türemiş Yapılı Eşya Adları

"İsimden isim yapma ekleri isim kök ve gövdelerinden isim yapmak için kullanılan yapım ekleridir. Bu ekler isim köklerine, isimden yapılmış isim gövdelerine ve fiilden yapılmış isim gövdelerine eklenirler. Yani isimden isim yapma ekleri isimden isim yapma eklerinden ve fiilden isim yapma eklerinden sonra gelebilirler." (Ergin, 2009:155).

ağız+lık: *T. is. Sigara içilen çubuk. Nefesle çalınan sazın ağza gelen kısmı*. (RNK: 5)

bağır+dak: *T. is. Aslı: Bağıldak. Beşikte yatan çocukların kundaklarını bağlamak için kullanılan kumaştan enli bağ. Kadınların kullandıkları âdet bezi*.(RNK: 29) [Bağırçak: "Eşek semeri" (DLT I: 502, 1)]

bayram+lık: *T.is. Bayrama mahsus: bayramlık esvap*. (RNK: 39)

maymun+cuk: *T.is Her kilidi açar hırsız anahtarı*. (RNK: 292) (Maymun'dan benzetme yoluyle maymun+cuk "maymun gibi mahâretli)

el+diven: *T.is. Eli giydirmeye mahsus kumaş veya güderiden parmaklı mahfaza. Ellik.* (RNK: 115)

er+keç: *T. is. Fırıncı küreği, erkek*. (RNK: 120)

ev+lik: *T.is. Eve mahsus veya evde bulunan*. (RNK: 125)

göz+gü: *T.is. Ayna, mir'ât.* (s.153) Çağdaş lehçelerde yaşayan bu kelime kö- "görmek, bakmak" fiilinden çönce "-z +" ile isim yapmış sonra "köz+" ismine "+gu" isimden isim yapma eki getirilmiştir (DLTG, 81). vb. (Yıldırım ve Çiftçi, 2012: 1231).

kab+uk: *T.is. Bir şeyin üstünü örten sert kışr. Midye, istiridye gibi bazı hayvanatın mahfazaları.* (RNK: 227)

kap+ı: *T. is. Her türlü binanın girilip çıkılacak yeri. Bab*. (RNK: 234)

kol+tuk: *T.is. Kolun omuz mafsalının altında teşkil ettiği zaviye. Köşe, tenha yer. Sokak köşelerinde küçük dükkân. Kol dayanacak yerleri olan büyük ve rahat sandalye, mec. Müdâhene, yüze karşı medih. Tefahür, övünme*. (RNK: 259)

kuzgun+cuk: *T. is. Hapishane kapısındaki demir parmaklıklı pencere*. (RNK: 268)

maşa+lı: *T. sf. Maşaya benzeyen bir aleti olan*. (RNK: 290)

okka+lık: *T. is. Bir okka ağırlığında olan. Okka ile satılan. (Kap) Bit okka istiap eden*. (RNK: 370)

omuz+luk : *T. is. Omuza takılan nişan. Apolet*. (RNK: 371)

peçe+te: *T. is. Yemek havlusu, peşkir, el bezi*. (RNK: 383) [< peçeta < İtal. Pezzetta (www.kubbealtilugati.com.)]

pusu+la: *T.is Gemilerin yolunu gösteren maruf alet*. (RNK: 390) (Eyüboğlu kelimenin İtalyanca'dan geçtiğini belirtmiştir. (Eyüboğlu,1988:288)

sap+an: *T.is. Uzağa taş atmaya mahsus ve iki ucundan birer gaytana bağlı küçük bir kese. Eski zamanda harpte silâh vazifesini görürdü*. (RNK: 415)

tabak+a: *T. is. Tütün veya sigara kutusu*. (RNK: 468) Devellioğlu, tabaka kelimesinin Arapça olduğunu belirtmiştir. Devellioğlu,2012:1178)

tepe+lik: *T. is. Serpuşun tepesine dikilen süs*. (RNK: 494)

top+aç: *T.is. Çocukların kırbaçla döndürdükleri tahtadan oyuncak*. (RNK: 506)

top+ak: *T.is Yuvarlak şey, top. Hayvan ayağının topuğu*. (RNK: 506)

tüfek+lik: *T.is. Silâh çatısı*. (RNK: 510)

yağ+lık: *T. is. Mendil. Çevre, havlu, peçete*. (RNK: 535)

yel+paze: *T. is. Sıcak havalarda rüzgâr hâsıl etmek için kullanılan maruf alet. Mirvaha*. (s.540) [Eski kaynaklarda yelpeze – yelpize biçiminde geçen kelime, Farsça bād-bezen "rüzgâr âleti" şekliyle Türkçe yelpi-mek "rüzgâr meydana getirmek" kökünün karışımı sonunda ortaya çıkmış olabilir. (www.kubbealtilugati.com).]

Resimli Türkçe Kamus'ta addan ad türeten eklerle oluşturulmuş 24 eşya adı tespit edildi. Bu eşya adlarının bazıları İlk Türkçe ansiklopedik sözlük olan Dîvânü Lugâti't-Türk' te de geçmektedir. Bu konuda Talip Yıldırım ve Musa Çiftçi' nin *Dîvânü Lugâti't-Türk'te Yer Alan Alet Eşya Adları* adlı çalışaması da vardır.

Addan ad yapan eklerden en fazla *-IIk, -İİk, -IUk, -LÜk* eki kullanılmıştır. Örneğin: *tüfek* kelimesi Eski Türkçede *tüwek* "üfleme borusu" olarak geçmektedir. Bu boru genellikle silahlarda bulunur. Bu kelimeye getirilen *-IIk* eki ile türeyen *tüfeklik* kelimesi bu boru ile yapılan silahların muhafaza edildiği yerdir. Banguoğu, "Çok işlek eklerimizden biri olan -IIk de (E.T. -IIk) bir çekim ekini andıran bir kullanışa sahiptir. Üretim eki olarak -IIk çok çeşitli anlatımlarda görülür. Banguoğlu maddeler halinde bu anlatımları örneklendirmiştir. Eşya adları için gerekli olan maddeler:

a. Çekim eki anlatımına uygun olarak adlara gelip içinlik sıfatları yapar: *yazlık şapka, bayramlık elbise, dolmalık biber gibi.*

b. Bu sıfatlar yoğun anlamları ile geniş ölçüde isimleşirler ve nesneye mahsus nesneyi gösterirler, bazı aygıt adları olurlar. *Gözlük, kulaklık, ağızlık, tuzluk* gibi. (Banguoğlu, 2019:193-194).

kuzgun+cuk: Eski Türkçede *kuzġun* "kargaya benzer kuş" *-CUk* eki sonradan getirilmiştir. Ergin'e göre, "*-CIḳ, -CİḳCUḳ, -CÜk* eki Eski Türkçede yoktur. Bu ekin Türkçe'de eskiden beri görülen ve kendisinin bir eşi olan *-CAḳ, -CEk* ekinden türemiş olduğu anlaşılmaktadır. Sonradan ortaya çıkmış olan bu ek Batı Türkçesinde başlangıçtan beri kullanıla gelmiş ve son zamanlarda işlekliği çok fazla artmıştır (Ergin, 2009: 165).

pusu+la: Bu kelimedeki *-lA* eki aslında isimden fiil yapan bir ektir.) (Eyüboğlu kelimenin İtalyanca'dan geçtiğini belirtmiştir. (Eyüboğlu,1988:288) Ergin'e göre, bir iki misalde işlek olmayan bir isimden isim yapma eki gibi görülen bu ek aslında işlek bir isimden fiil yapma ekidir. *ḳış-la, yay-la* kelimelerinde görüldüğü gibi yer ismi yapar. Bu kelimelerin aslı *kış-la-; yay-la-* fiilinden yapılan *ḳış-la-ġ, yay-la-ġ* şeklinde isimler olup sondaki *ġ*'nın düşmesi ile *ḳış-la, yay-la* şekline girmiştir. Bu yüzden *-la-* isimden fiil yapma eki bir isimden isim yapma eki durumuna düşmüştür. (Ergin, 2009: 165).

top+aç: Bu kelimedeki *-Aç, -Eç* ekleri işlek olmayan eklerdir. Benzetme ve ilgi fonksiyonu vardır. *top-aç, baqır-aç (> baqraç), qır-aç, boz-aç* «boza çalan» misallerinde olduğu gibi (Ergin, 2009: 177).

top+ak: Bu kelimedeki *-Aḳ, -Ek* ekininde işlek olmayan bir ek olduğunu ve benzerlik ifade ettiğini belirten Ergin: *top-aḳ, sol-aḳ, baş-aḳ, ben-ek.* örneklerini vermiştir. (Ergin, 2009: 177).

sap+an: Eski Türkçede *saban* " Karabasan toprak sürme aygıtı" olarak geçer. Sapan kelimesindeki kökün *sap* olduğu düşülmektedir. *"Sap gibi ortada kalmak* deyimi bu kelimenin kökünün sap olduğunu düşündürmektedir. Ergin kelimedeki *-An* eki için şu açıklamayı yapmıştır. "Bu ek işlek olmayan, ancak bir iki misalde görülen bir ektir. Bugün canlılığını kaybederek bulunduğu kelimelerde köke karışmış durumdadır. Çok belirli bir fonksiyonu yoktur. Eklendiği köklerin umumî olan mânâlarını tahsis ederek, muayyenleştirerek daha belirli ve hususî gövdeler yapar: *oğl-an* (< *oğul-an), er-en, ḳız-an* gibi." (Ergin, 2009: 175).

el+diven: Bu kelimedeki el Türkçe bir organ adıdır. Eldiven kelimesi Farsça "destvân"dan Türkçeleştirilmiştir. "El*"* anlamındaki *dest* ve "koruyan" anlamındaki *-bân* eki bileşimiyle Destbân/destuvân eli koruyan anlamı veren eşya adı doğmuştur

yel+paze: Türkiye Türkçesinde *yelpik* "astım, nefes darlığı" anlamlarına gelir. Mukaddimetü'l- Edeb' ten *yelpindi yelpise birle [yelpaze ile yellendi] yel "*üflemek" örneği tespit edilmiştir.

Fiilden isim yapma ekleri fiil kök ve gövdelerinden isim yapmak için kullanılan eklerdir. Bu ekler fiil köklerine, isimden yapılmış fiil gövdelerine ve fiilden yapılmış fiil gövdelerine eklenirler (Ergin, 2009: 185).

as-kı: *T. is. Tezyin için duvarlara asılan çiçek, kumaş vesaire. Perde, Avize. Bir şeyi asmaya mahsus şey: pantolon askısı*. (RNK: 19)

at-kı: *T. is. Bez dokurken mekikle atılan argaç, omza atılan şal gibi şey*. (RNK: 22)

at-langıç: *T. is. Derenin ortasına basıp öteye atlamak için konan taş*. (RNK: 22)

bas-kı: *T.is. Basıp sıkacak alet, mengene, cendere, sıkı, tazyik, kalıp, damga. Hüküm ve nüfuz.* (RNK: 36)

bıç-ak: *T.is. Biçmekten kesecek alet*. (RNK: 48)

bıç-kı: *T. is. Testerenin büyüğü*. (RNK: 48)

bile-ği: *T. is. Alât-ı kâtl'ayı bileyen alet*. (RNK: 49)

çak-ı: *T.is. Açılıp kapanan küçük cep bıçağı*. (RNK: 71)

çak-mak: *T. is. Çakacak alet*. (RNK: 71)

çal-gi: *T. is. Musiki aleti veya takımı. Musiki, ahenk*.(RNK: 72)

çek-çek: *T. is. Dört tekerlekli el arabası*.(RNK: 76)

çek-tir-me: *T. is. Kürekle hareket ettirilir büyük odun vesair kayığı*.(RNK: 77)

değ-nek: *T. is. İnce sopa, baston*.(RNK: 91)

döğ-üç: *T. is. Çamaşır tokmağı*.(RNK: 103)

döşe-k: *T. is. Yatak*.(RNK: 104)

düd-ük: *T. is. Nefesle çalınan ve ince bir ses çıkaran maruf saz. Vapur ve lokomotifin buharla ses çıkardıkları bom. mec. Uzun ve işi boş şey: düdük makarnası, mec.* (RNK: 105)

ele-k: *T. is. Un gibi ince mevâddın en incesini almak İçin bir tarafına keten veya kıldan az çok seyrek bez gerilmiş kasnak şeklindeki alet. Eleyecek alet, elekten geçirmek seçip ayırmak.* (RNK: 115)

ger-gi: *T. is. Gerecek alet*. (RNK: 148)

kap-ak: *T.is. Her türlü kabın üstünü örtmeye mahsus şey. Bazı a'zâ-yı bedeni örtmeye mahsus zar veya uzuv: göz kapağı*. (RNK: 234)

kap-an: *T. sf. Cebir ve şiddetle alan, gasıp ve yağma eden*. (RNK: 234)

kaşı-k: *T.is Mayi ve tane hâlinde olan yiyeceği ağza götürmeye mahsus alet*. (RNK: 239)

kaz-an: *T. is. Pek büyük tencere*. (RNK: 243)

kaz-ma: *T.is. Toprağı eşme, hafr. Hakk. Toprağı kazmaya mahsus maruf alet*. (RNK: 243)

kes-er: *T. is. Bir tarafı keskin öbür tarafı çekiç biçiminde tahta sapa geçirilmiş marangoz aleti.* (RNK: 249)

kıl-ıç: *T. is. Maruf âlet-i kâtıa*. (RNK: 252)

kıs-kaç: *T. is. Demircilerin kızgın demiri tuttukları maşa. İstakoz gibi hayvanların tutup sıkmaya ve kesmeye mahsus uzuvları*. (RNK: 254)

otur-ak: *T. is. Oturacak yer. Merkez. Oda içinde def-i hâcet için kullanılan kap. İşten kesilmiş kimse*. (RNK: 373)

ölç-ü: *T. is. Mesâha. Mukayese. Mikyas. Ölçecek alet, ölçülen miktar*. (RNK: 376)

ör-gü: *T. is. Örülmüş saç destesi*. (RNK: 377)

ört-ü: *T. is. Örtmeye yarayan şey. Sütre: masa, karyola, eyer vesaire örtüsü*. (RNK: 377)

sün-ger: *T. is. Denizden çıkarılan yumuşak ve mesâmâtlı bir cisim. Silmeye, ovmaya, su çekmeye yarar*. (RNK: 444)

süpür-ge: *T. is. Süpürecek alet*. (RNK: 445)

süz-geç: *T. is. Mayiâtı süzüp posa ve tortularını tutmaya mahsus delikli kap*. (RNK: 447)

süz-gü: *T. is. İnce süzgeç*. (RNK: 447)

yala-k: *T. is. Hayvanların içinden su içtikleri kap*. (RNK: 536)

Resimli Türkçe Kamus'ta fiilden ad türeten eklerden oluşmuş 35 eşya adı tespit edilmiştir. Bu eşya adlarının bazıları Dîvânü Lugâti't-Türk' te de geçmektedir.

bıç-kı: "bıçġu biçek "Bıçkı, bıçak" anlamına gelmektedir. (DLT I: 13,11).

kıskaç: "ḳısġaç "Kısgaç" anlamına gelmektedir. (DLT I: 455,12).

ḳaşıḳ ~ḳaşuḳ: "Kaşık" anlamına gelmektedir. (DLT I: 383,2).

-Ik / -Uk, -k (ET-yUk) ekleri için korkmaz: "Geçişli geçişsiz tek ve çok heceli fiillere gelerek sıfat ve adlar türeten çok işlek bir ektir. Bu ekle yapılmış türetmelerin özellikle sıfat olanlarında, yapılmış bitmiş bir işi nitelik olarak üzerinde taşıma özelliği vardır. Bu da görüşümüzce ekin ET- yUk kökenli olmasıyla ilgilidir." (Korkmaz, 2019: 154).

süpürgü: “Süpürge” anlamına gelmektedir (DLT I: 490, 10) < süpür- “süpürmek” +”gü” bu ek ise fiilden alet ve ya eşya ismi yapan ektir. Clauson bu kelimenin eski Moğolca kaynaklarda “şi ‘ürge” şeklinde varlığını gösterdiğini ifade etmiştir. (EDPT, 792).

çak-mak: Bu kelimeye getirilen -mAk eki isim yapma eklerinin başında gelir. “Fonksiyonu fiillerin hareket isimlerini yapmaktır. Fiil kök ve gövdeleri hareketleri karşılayan; fakat tek başlarına kullanılamayan; ancak şahıs, zaman, şekil vs.‘ ye bağlanmak suretiyle kullanış sahasına çıkan dil birlikleridir.” (Ergin, 2009:186).

as-kı, at-kı, bıç-kı: ör-gü, süz-gü Bu kelimelere getirilen eki Korkmaz, eklendiği fiilin son ses durumuna göre, ön sesi tonlu ve tonsuz biçimler alabilen ek olarak açıklamıştır. Korkmaz, ekin görevini şu şekilde sıralamıştır:

1.Çeşitli araç gereç adları türetir: *askı, atkı, bıçkı.* vb.

2.Çeşitli nitelikte somut adlar türetir: *baskı, biçki, bitki, büzgü.* vb

3.Çeşitli soyut adlar türetir: *bilgi, bulgu, coşku, çelişki.* vb. (Korkmaz, 2019:152).

Eski Türkçede ekin yalnız *-ġU, -gÜ* şeklinde olduğunu belirten Ergin, vokal ve konsonant uyumlarına bağlanmasının Batı Türkçesinde son zamanlarda olduğunu belirtmiştir. (Ergin, 2009: 190).

süz-geç: Korkmaz, bu ekin fil kök ve gövdelerden ad ve sıfatlar türettiğini belirtmiştir. Eklendiği fiil gövdelerinin genellikle -n ve -r- çatı eki almış gövdeler olduğunu ifade etmiştir. (Korkmaz, 2019: 151).

Banguoğlu -gEç eki için Eski Türkçeden beri başlıca aygıt adları yaptığını belirtmiştir. Banguoğlu’na göre,” Aslında bu ek fiile ek -ge nin -eç küçültme ekiyle uzatılmışı olabilir.” (Banguoğlu, 2019: 239).

Ergin’e göre, eskiden beri görülen, fakat işlek olmayan bu ek de *-ġIç, -gİç, -ġUç, -gÜç* ekinin bir eşidir. Fonksiyonu aynıdır ve onun gibi bugün ancak bir kaç misalde görülür: *süz-geç, yüz-geç* «yüzme», *qıs-qaç* gibi.” (Ergin, 2009: 191).

süpür-ge: Banguoğu, “ Eski Türkçede oldukça yaygın şekilde ve türlü anlatımda adlar ve sıfatlar yapmış olan bu ekin daha eski bir -ge-g birleşiğinden geldiğini sanıyoruz (tal-ga-g>dalga gibi bil-ge-g>bil-ge). Bu ekle çok heceli tabanlardan başlıca aygıt, organ,

hayvan, bitki, yemek adları vardır.” açıklamasında bulunarak *sürünge, götürge, süpürge, kaburga* örneklerini vermiştir. (Banguoğlu, 2019: 238).

Korkmaz, -gA ekiyle –(I) r-/ -(U) r-‘lu ettirgen fiil gövdelerinden kurulmuş bazı alet, organ, bitki ve hayvan adları olduğunu belirtmiştir: çekirge, kaburga, süpürge (Korkmaz, 2019: 150).

kap-an, kaz-an: fiillerine getirilen -An eki hakkında Korkmaz, geçişli ve geçişsiz tek ve çok heceli fiillerden sıfatlar türeten ve bir işi yapanı gösteren ad olarak da kullanılan çok işlek bir sıfat- fiil eki olduğunu belirtmiştir.

Ergin, *başla-y-an, gül-en* gibi geçici isimlerle *düz-en, ḳır-an* gibi kalıcı isimlerde bu ekin olduğunu belirtmiştir. (Ergin, 2009: 200).

kıl-ıç: kezlik: “Kılıç” anlamına gelmektedir (DLT I: 183,8), (EDPT, 760). “Uzun düz veya eğeri ucu sivri bir veya iki yüzü keskin, kın içinde bele takılan, çelikten silah” anlamındadır. (E.T ve O.T) “kılıç” şeklindedir. <kıl+ıç. Uygurca‘ da “kılıç” şeklindedir.

Ört-ü, ölç-ü: Banguoğlu’nun bu ek üzerine görüşleri, “Türk dillerinde çok eski ve yaygın bir sıfat-fiil eki olduğu anlaşılan -ig daha Eski Türkçede damak sesini tektük düşürmüş görünüyor. (Köni yazı). Batı Türkçesinde ise erkenden bu işleyişini ve son damak sesini yitirmiş, fiilden adlar ve sıfatlar yapan bir ek olarak canlılığını az çok korumyuştur. Başka bir deyimle burada -ig sıfat-fiillerinden gelen kelimeler sonseslerini düşürmüşler ve yenileri -i ekiyle yapılır olmuştur. Ek hemen daima tek heceli tabanlara gelir: *tirig>diri gibi ölü, doluk, katı.* Ancak dilimizde bu üremeden kalan kelimelerin daha çoğu yoğun ve yalın türlü anlatımda adlardır. Aralarında *kılışın ürünü* (nom de produit) hakim görünür: yapı, çatı, ölçü tartı örtü gibi. (Banguoğlu, 2019: 244).

Ergin, “*-l-*‘li fiil gövdesinden *-ı, -i, -u, -ü* ile yapılmış bazı misaller karşısında, onlarla ilgili isimlerden *-lı, -li, -lu, -lü* sıfat eki ile yapılmış benzerleri olduğu için daha dikkatli bulunmak lâzımdır: Meselâ yapısı *yaz-ı-l-ı, yap-ı-l-ı, ört-ü-l-ü* şeklinde olan kelimelerle bunlara benzeyen fakat yapısı *yazı-lı, yapı-lı, örtü-lü* şeklinde olan kelimeler. Ses yapısı ayni, şekil yapısı ayrı olan bu kelime çeşitleri arasında çok ince bir mânâ farkı bulunduğuna dikkat edilmeli ve birincilerde, yani fiilden yapılmış isimlerde ikincilerden, yani isimden yapılmış isimlerden daha çok fiil kokusu, hareket kokusu bulunduğu unutulmamalıdır.” (Ergin, 2009: 193).

4.4.3. Birleşik Yapılı Eşya Adları

Belirtisiz İsim Tamlaması Kalıbıyla Oluşan Birleşik Yapılı Eşya Adları

Belirtisiz ad tamlamasında tamlayan ad eksiz yani yalın durumdadır. Yalnız tamlanan ad üçüncü şahıs iyelik eki almıştır. "Belirtisiz isim tamlamaları tamlayanın aldığı ilgi eki olmayan fakat tamlanan eklerini muhafaza eden isim tamlamalarıdır. Bu yüzden belirtili isim tamlamasındaki kesinlik bu tür tamlamalarda yoktur." (Demirci, 2015: 36).

bostan korkuluğ**u**: Muzır kuşları korkutup kaçırtmak için bostanlarda odun ve paçavralardan insan şeklinde yapılan şey. Düşmek tehlikesi olan yerlerde duvar ve parmaklıktan çekilen kenar. mec. bostan korkuluğu gösterişli fakat elinden hiçbir şey gelmeyen âciz ve şahsiyetsiz adam. (RNK: 261)

boyacı küp**ü**: *T. is. Boyacının boyayı koyduğu küp*. (RNK: 52)

cankurtaran simid**i**: *T. is. Tahlisiyye simidi, gemilerde simit şeklinde mantar.* (RNK: 434)

çakmak taş**ı**: *T. is. Demirle veya birbirine şiddetle vurulduğu zaman kıvılcım çıkaran taş*. (RNK: 71)

deniz köpüğ**ü**: *T. is."lüle taşı" denilen beyaz ve yumuşak maden. Gayet hafif mavi renk.* (RNK: 263)

eğer kaş**ı**: *T. is. Eğerin ön ve arkasındaki çıkıntılar*. (RNK: 126)

eğer kaltağ**ı**: *T. is. Eğerin ahşaptan olan kafesi*. (RNK: 126)

gemi omuzluğ**u**: *T. is. Geminin baş ve kıç taraflarının yanlarındaki kırım yerleri*. (RNK: 371)

göz taş**ı**: *T.is. Zarf kibrit, nühâs denilen zehirli bir ilâç*. (RNK: 153)

kandil şamandıra**sı**: *T. is. Yağ kandilinin fitilini yağ üstünde tutan telli mantar.* (RNK: 451)

küfegi taş**ı**: *T. is. Sünger taşı.* (RNK: 269)

kedi gözü: *T. is. Bir nev'i kıymetli taş, aynü'l-hirre*. (RNK: 244)

mizana direği: *Fr. is. Sefinenin kıç tarafındaki direk*. (RNK: 312)

musalla taşı: *T. is. Cenazenin konduğu taş*. (RNK: 323)

nalıncı keseri: *T. is. Daima kullananın önüne doğru yontar bir nev'i keserdir ki mecazen menfaatperest adama tabir olunur*. (RNK: 249)

saban ökçesi: *T. is. Sabanın demiri*. (RNK: 405)

sabun taşı: *T. is. Leke çıkarmaya mahsus bir nev'i kil*. (RNK: 405)

sapan taşı: *T. is. Sapanla atılan taş*. (RNK: 415)

sünger taşı: *T. is. Süngere benzeyen gayet hafif bir taş*. (RNK: 444)

sürme taşı: *T. is. Antimon*. (RNK: 445)

akçe tahtası: *T. is. Para saymaya mahsus levha, bir tahtada bir defada ve peşin.* (RNK: 472)

elmastıraşı: *T. is. Elmas tarzında yontulmuş cam*. (RNK: 503)

tava sapı: *T. is. T. is. Tavanın tutulacak yeri*. (RNK: 415)

tuvalet masası:. *T. is. Tuvalet âlât ve edevatını cami masa*. (RNK: 510)

Resimli Türkçe Kamus'ta belirtisiz ad tamlaması kalıbıyla oluşan 24 birleşik eşya araç-gereç adı tespit edildi. Tespit edilen birleşik kelimelerden 1'i imlâda bitişik yazılmıştır. Korkmaza'a göre, bu gruptaki birleşik sözlerin imlâda ayrı yazılmış olması onların birleşik kelime olma niteliklerini yok etmez. "Çünkü imlâ saymaca (itibarî) bir yazım biçiminden ibarettir." (Korkmaz, 2019: 191).

Birleşik kelimeler farklı kelime kalıplarıyla oluşur. Özellikle belirtisiz ad tamlaması kalıbıyla oluşmuş çok sayıda birleşik kelime vardır. Korkmaz, bunun sebebini şöyle açıklıyor: " Belirtili ad tamlamaların da, tamlayana eklenen ilgi durumu eki, tamlananı belirli bir kişi ya da nesneye dar bir aitlik ilişkisiyle bağladığı hâlde, belirtisiz ad tamlamalarında ilişki doğrudan doğruya belirsiz genel bir nesneye, bir tür adına yöneliktir.

Dolayısıyla bu tür ad tamlamaları birleşik kelime türetmeye elverişlidir. (Korkmaz, 2019: 192).

Birleşik isimler vurgusu olan bir gruptur. Bu vurgu genellikle son kelimede bulunur. Ergin, birleşik isim ile birleşik kelimelerin birbirine karıştırılmaması gerektiğini söyler. "Birleşik kelime her hangi bir kelime gurubunun kelimelerinin tek bir kelime hâlinde birleşmesiyle ortaya çıkan unsurdur. Bu unsurun yapısını aslı olan kelime gurubu teşkil eder. Birleşik kelime birleşmiş bir birleşik isim olabileceği gibi, birleşmiş bir isim tamlaması, sıfat tamlaması, ünvan gurubu vs. gibi kelime gurupları da olabilir." (Ergin, 2009: 385).

Tespit edilen *cankurtar**an** simidi* kelimesi sıfat fiil kalıbından oluşmuş bir birleşik kelimedir. Korkmaz, " Dilimizdeki bir kısım adlar da -An, r- Ar ve –mEz sıfat- fiil-lerinin bir addan sonra gelerek kalıplaşmasından oluşmuş sıfat fiil kalıbındadır: Ağaçkakan, başbakan, boğazkesen. gibi." (Korkmaz, 2019: 193).

Sıfat Tamlaması Kalıbıyla Oluşan Birleşik Yapılı Eşya Adları

"Birleşik adların bir bölüğü de şekilce sıfat tamlaması kalıbındadır. Bu kalıpta olanlar özellik, nitelik, renk ve sayı bildiren sıfatların bir adla birleşmesinden oluşan ve genellikle ağaç, bitki, kuş, hayvan, hastalık vb. somut ve soyut nesne gösteren adlardır: acı badem, açık oturum, açık öğretim ak ağaç vb." (Korkmaz, 2019: 192).

burma sarık: *Kat kat sarılmış sarık*. (RNK: 416)

demirkapan: *Mıknatıs.* (RNK: 234)

kakma tep: *Ağaca aşılanacak budak parçası*. (RNK: 231)

kalemtraş: *Far. is. Kamış kalemi açmaya mahsus bir nev'i çakı*. (RNK: 231)

karabina: *it. is. Kısa şişhane tüfeği*. (RNK: 235)

keçe külâh: *T.is. Keçeden yapılmış mahrut şeklinde serpuş, keçe külâh etmek yeniçerilerde kabahatliyi tart etmek*. (RNK: 244)

kumkuma: *T. is. Her tarafı yuvarlak testi veya şişe*. (RNK: 265)

sac ayak: *T. is. Üzerine tencere konulan demir sehpa*. (RNK: 406)

sağ akça: *Altın para kıymetinde olan*.

samankapan: *Kehribar. is. Hayvan veya kuş tutmaya mahsus alet, tuzak*. (RNK: 234)

tel dolap: *T. is. Yiyecek muhafaza etmek için etrafına tel çekilmiş dolap*. (RNK: 490)

vapur kaza: *Vapur makinesine istim veren suyun kaynadığı madenî mahfaza*. (RNK: 243)

yelkovan: *T. sf. Rüzgâra göre dönen şey ki rüzgârın cihet-i vezânını gösterir. Ocağın ve ya soba borusunun tepesine konulan başlık. Saatin iki iğnesinden dakikaları gösteren uzunu*. (RNK: 262)

yeni kantar: *T. sf. Yüz kilogramdan ibaret siklet*. (RNK: 234)

*Resimli Türkçe Kamus'*ta 14 sıfat tamlaması kalıbıyla oluşan birleşik kelime tespit edilmiştir. Bunlardan **demir**kap**an**, **saman**kap**an** gibi birleşik kelimelerin sıfat- fiil eki olan -An ekiyle oluştuğu görülmektedir. **Burma** sarık, **kara**bina, **yeni** kantar, **sağ** akça, **sac** ayak gibi birleşik kelimeleri niteleme sıfatıyla oluşmuştur. Karahan'a göre sıfat tamlamasında ana unsur isimdir, sonda bulunur. Sıfat, yardımcı unsurdur; ismin önünde yer alarak ismi tamamlar. Yani sıfat tamlayan, isim tamlanan unsurdur. Bu tamlamada, isim ve sıfat unsuru eksiz birleşir. İki unsurda da gruplaşmayı sağlayan herhangi bir ek taşımaz. (Karahan, 2016: 49)

Tespit edilen **vapur** kaza, kumkuma, **kalem**traş gibi sıfat tamlaması kalıbıyla oluşan birleşik isimler, iki isimden meydana gelmiştir. Korkmaz, iki addan birincisinin ikincisi önünde bir sıfat gibi kullanılmasından oluşmuş sıfat tamlaması biçiminde birleşik adların olduğunu da belirtmiştir. (Korkmaz, 2019: 193).

Öğrenciler tarafından sıkça karıştırılan birleşik kelime ve deyim ayrımı için Banguoğlu, birleşik kelimenin bir yapı bilgisi terimi, deyimin ise bir anlam bilgisi terimi olduğunu belirtmiştir. (Banguoğlu, 2019: 296). Aksoy'a (1971: 47) göre birleşik sözcüğü meydana getiren sözcükler, aralarına çekim ve yapım eki giremeyecek kadar kaynaşmışlardır. Birleşik sözcük, tek sözcük durumundadır. Bitişik yazılır; isim soyundandır; yani isim, sıfat, zamir, zarf, edat, bağlaç, ünlem gibi kullanılabilir. Deyimi

meydana getiren sözcükler aralarına çekim eki almayacak kadar kaynaşmış değillerdir. Bu sözcüklerin isim ve fiil çekimlerine girdikleri görülür.

Değerlendirme

Eşyalar, geçmişten geleceğe aktarılan insan yaşamını kolaylaştıran önemli teknolojik unsurlardır. Eşyalar toplumun maddi kültürünü oluşturur. Bu maddi kültürler bir ulusun yaşam biçimini, medeniyet seviyesini ortaya koyan önemli unsurlardır. Bu önemli unsurlar Türkçenin söz varlığında da yerini almışlardır. Türkçenin söz varlığında önemli bir yer edinen, eşya adları *Resimli Türkçe Kamus*'ta tespit edilerek yapı bakımından incelendi.

Resimli Türkçe Kamus'ta 300 eşya adı tespit edildi. Bu eşya adlarından 202'i basit yapılı, 59'u türemiş yapılı, 39' u ise birleşik yapılı, kelimelerden oluşmaktadır. Bu kelimelerin yaklaşık olarak % 83'ü Türkçe, %17'si farklı dillerden alınan kelimelerden oluşmaktadır. Bu kelimeler incelenerek yapıları hakkında bilgiler verildi. Kimi zaman kelimelerin kökeni hakkında bilgiler verilerek kaynak gösterildi. Kelimeleri oluşturan ekler hakkında önemli görüşler tespit edilerek teze eklenildi. Bunun yanı sıra Türkçede kelime türetme yolları hakkında bilgiler verilerek, birleşik kelime yapısını oluşturan gramer kalıpları gösterildi.

Belirtisiz isim tamlaması kalıbıyla oluşan 25 birleşik araç-gereç adı tespit edilmiştir. Bu yapıdaki bazı kelimeler sıfat fiil eki olan *-An* ekini almıştır. Örneğin: *cankurtar**an** simidi.* gibi. ***Sün**ger taşı*, ***sür**me taşı,* gibi birleşik kelimelerin tamlayanını oluşturan kelimeler fiilden türemiştir. Sıfat tamlaması kalıbıyla oluşan 13 birleşik kelime tespit edilmiştir. Tamlamadaki sıfatlar koyu renk ile gösterilmiştir. Kelimelerin bazıları niteleme sıfatı kalıbındadır: *burma sarık, demirkapan* gibi. Korkmaz, yan yana getirilmiş iki addan biricisinin ikincisi önünde bir sıfat gibi kullanılmasından oluşmuş sıfat tamlaması biçiminde birleşik isimlerin olduğunu belirtmiştir. Bu niteliği taşıyan birleşik kelimler eşya adlarında çok fazladır : *vapur kaza, samankapan* gibi.

Tablo 4. *Resimli Türkçe Kamus*'ta eşya adlarının kökeni ve yapısı.

Kökeni	Basit	Türemiş	Birleşik İsim T.	Birleşik Sıfat T	Toplam	Oran
Türkçe	157	54	24	11	254	%85.3
Farsça	9	0	0	1	10	%3.1
Arapça	20	0	0	0	20	%6.3
Batı Dilleri	14	0	1	1	16	5.1

4.5. *Resimli Türkçe Kamus*'ta Süs Eşyası Adları

4.5.1. Basit Yapılı Süs Eşyası Adları

ârâyiş: *Far. is. Süs, ziynet*. (RNK: 16)

boncuk: *T.is. Camdan muhtelif renkli ve ekseriya mavi delikli tane*. (RNK: 52)

fass: *Ar. is. Yüzük taşı*. (RNK: 131)

ferahî: *T. is. Askeri inzibat çavuşlarının boyunlarına taktıkları levha*. (RNK: 132) [Devellioğlu, Farsça ferâhî "bolluk, genişlik, ucuzluk" olarak belirtmiştir. (Devellioğlu, 2012: 295)]

firuze: *Far. is. Gök renkte kıymetli bir taş*. (RNK: 138)

gümüş: *T. is. Malûm beyaz ve kıymetli maden*. (RNK: 155)

halhal: *Ar.is. Arap kadınlarının ayaklarına taktıkları ziynet, ayak bileziği*. (RNK: 164)

inci: *T. is. Sedefin içinden çikan kıymetli yuvarlaklar ki mücevherat, huliyyât yapılır: inci gerdalık*. (RNK: 204)

mercan: *Ar. is. Denizden çıkan maruf kırmızı boncuk*. (RNK: 301)

meyane: *Ar. is. Orta, vasat, gerdanlığın ortasındaki iri inci*. (RNK: 308) [Devellioğlu, kelimenin Farsça miyân "orta" olduğunu ifade etmiştir. (Devellioğlu, 2012: 761)]

süs: *T. is. Ziynet. Bezek, çeki düzen*. (RNK: 447)

4.5.2. Türemiş Yapılı Süs Eşyası Adları

beze-k: *T. is. Süs, ziynet.* (RNK: 47)

beze-n: *T. is. Süs, ziynet*. (RNK: 47)

bilezik: *T. is. Kadınların süs için bileklerine taktıkları halka*. (RNK: 49) (Eski Türk. bilezük < bilek yüzük)

gerdan+lık: *T. is. Gerdana takılan süs, mücevherat*. (RNK: 148)

tepe+lik: *T. is. Serpuşun tepesine dikilen süs*. (RKN: 494)

yüz+ü+k: *T. is. Parmağa ziynet için takılan halka*. (RNK: 543) [Eski Türkçe'den beri kullanılır; Türk lehçelerinde "eklem" anlamına gelen yüz kelimesinden küçültme ekiyle türetilmiştir: yüz+(ü)k) (Eren, 1999: 462)]

4.5.3. Birleşik Yapılı Süs Eşyası Adları

<u>Belirtisiz İsim Tamlaması Kalıbıyla Oluşan Birleşik Yapılı Süs Eşyası Adları</u>

deniz köpüğ**ü**: T.is *"lüle taşı" denilen beyaz ve yumuşak maden. Gayet hafif mavi renk.*(RNK: 263)

kedi göz**ü**: *T.is Bir nev'i kıymetli taş, aynü'1-hirre*. (RNK: 244)

malta taş**ı**: *T.is Yumuşak bir cins taş*. (RNK: 287)

<u>Değerlendirme</u>

Resimli Türkçe Kamus'ta 20 süs eşyası adı görülmüştür. Bunlardan 6'si türemiş yapılı, 3'ü ise birleşik yapılıdır. Birleşik süs eşyası adları belirtisiz isim tamlaması kalıbıyla oluşmuştur.

Kelimelerin bazılarıları *Dîvânü Lugât it'-Türk*'te de geçmektedir: *bezek* "nakış" (DLT, I: 385,412), *bilezüklenmek* "Bilezik takınmak" (DLT, III:205), *inci* kelimesi yinçü " cariye; inci" (DLT, I:31, 237), *yüzük* "parmağa takılan" (DLT, III:18).

Boncuk kelimesi Eski Türkçede *monçuḳ* olarak tespit edilmiştir. (EUTS: 131).

Gümüş kelimesi Orhun Yazıtları'nda *kümüş* olarak tespit edilmiştir. (Aydın, 2017: 161).

Tablo 5. *Resimli Türkçe Kamus*'ta süs eşyası adlarının kökeni ve yapısı.

Kökeni	**Basit**	**Türemiş**	**Birleşik İsim T.**	**Birleşik Sıfat T**	**Toplam**	**Oran**
Türkçe	5	6	3		14	%70
Farsça	2	0	0	0	2	%10
Arapça	4	0	0	0	4	%20
Batı Dilleri	0	0	0	0	0	0

4.6. *Resimli Türkçe Kamus*'ta Kıyafet ve Kumaş Adları

4.6.1. Basit Yapılı Kıyafet ve Kumaş Adları

abanî: *T. is. Zemini beyaz, dalları safran renginde ipek kumaş*. (RNK: 1) [Devellioğlu, kelimenin kökünün Arapça abâ olduğunu belirtmiştir. (Devellioğlu,2012:3)]

camadan: *T. is. Eskiden poturla giyilen çapraz düğmeli kısa yelek*. (RNK: 59) [Devellioğlu, kelimenin Farsça cāme "elbise" olduğunu belirtmiş. (Devellioğlu,2012:139)]

amāme: *Ar. is. Sarık*. (RNK: 12)

amazon: *Fr. is. Ata binen kadın. Kadının ata mahsus elbisesi*. (RNK: 12)

behle: *Far.is. Eldiven*. (RNK: 41)

bez: *Ar. is. Bez, pamuk veya ketenden mamul beyaz dokuma*. (RNK: 47) [Eyüboğlu, Eski Türkçe böz şeklinde kullanılan kelimenin Arapça bezz'den Türkçe'ye geçtiği belirtmiştir. (Eyüboğlu, 1988:41)]

bohça: *T. is. Bağlanmak üzere eşya sarmaya mahsus dört köşeli kumaş*. (RNK: 52)

çamaşır: *T.is. Don ve gömlek gibi iç elbisesi*. (RNK: 73) [Devellioğlu, kelimenin aslını Farsça cāme "elbise" kabul etmiştir. (Devellioğlu, 2012: 139)]

çanta: *T. is. Meşin vesaireden yapılan muhtelif büyüklükte malûm mahfaza ki esvap, çamaşır, yiyecek, evrak veya para koymaya yarar*. (RNK: 73) ["Doerfer'e göre Rumenceden alınmıştır. Rume. Geanta." (Eren, 1999:79)]

çaprak: *T. is. Eyer örtüsü*.(RNK: 74) [Eren, kelimenin Mac. "csáprág" dan geçtiğini belirtmiştir. (Eren,199:79)]

çaput: *T.is. Eski elbise, yama, paçavra*. (RNK: 74)

çarık: *T. is. Köylülerin giydikleri ayakkabı*. (RNK: 74)

çorap: *T. is. Ayağa giyilen maruf şey*. (s.79) [Eren, kelimenin aslını Arapça curāb < Farsça gurāb olarak göstermiştir. (Eren,1999:98)]

dağar: *T. is. Deriden torba ki çobanlar yiyeceklerini korlar*. (RNK: 85)

damasko: *İt.is. Bir nev'i döşemelik kumaş*. (RNK: 87)

esvap: *Ar. is "Sevb" kelimesinin cem'i. Rubalar. Elbise*. (RNK: 120)

gocuk: *Bulg. Yekpare koyun ve kuzu postundan yapılan kalın ve kaba libas*. (RNK: 151)

gömlek: *T. is. Esvabın altından, ten üzerine giyilen çamaşır*. (RNK: 152) [Eski Türk. könglek. (Eren,199:160)]

gön: *T. is. Debbaglanmış deri, kösele*.(RNK: 152)

havlu: *T. sf. İnce tüyü havi olan. Tüylü yapılan silecek: el havlusu, hamam havlusu*. (RNK: 174)

ilik: *T. is. Elbisede düğmenin takıldığı delik*. (RNK: 204)

kaftan: *T. is. Taltif manasında giydirilen süslü libas, hil'at, haftan, mec. biçilmiş kaftan pek münasip*. (RNK: 229) [Devellioğlu kelimeyi Arapça haftân "kaftan" olarak göstermişir. (Devellioğlu, 2012:358)]

kebe: *T.is. Çobanların giydikleri kalın aba*. (RNK: 243) [Eren, kaba kebe kelimesinin Arapçadan geçtiğini belirtmiştir. (Eren,199:225)]

kelek: *T. is Üfürüp şişirilmiş tulumlardan yapılan şal. Dicle nehrinde çok kullanılır*. (RNK: 246) [Eyüboğlu, kelimenin Farsça olduğunu belirtmiştir.Eyüboğlu,1988)]

keten: *Ar. is. Sakının elyafı iplik hâline konularak dokunan bir nev'i ot. Bu elyaftan yapılan bez vesaire: keten mendil*. (RNK: 251)

konç: *T. is. Çorap ve potin gibi şeylerin yukarı kısmı, baldıra gelen kısmı*. (RNK: 260)

külâh: *Far. is. Başa giyilen iptidai serpuş. Bir nev'i kalpak ki keçeden yapılır. Minarenin tepesindeki sivri ve kurşun örtülü yeri. Çocukların kâğıdı bükerek başlarına geçirdikleri ucu sivri şey*. (RNK: 269)

lâstik: *T.is. Kauçuktan mamul olup çekildikçe uzayan madde, kışın giyilen kauçuktan galoş*. (RNK: 275)

lâta: *T. is. Yakasıyla kollan sette biçiminde uzun cübbe*. (RNK: 275) [İtal. latta İnşaatta kullanılan dar ve uzun kereste. (www.kubbealtilugati.com).]

miğfer: *Ar. is. Harpte askerin giydiği demir tas*. (RNK: 310)

mendil: T.*is. Küçük havlu. Burun ve el silmeye mahsus cepte taşınan dört köşeli bez*. (RNK: 299) [Eyüboğlu lat.mantele manus "el" tele "bez" elbezi olarak göstermiştir. Eyüboğlu,1988:226]

mest: *T. is. Bir nev'i yumuşak ayakkabı, lâpçin.* (RNK: 304)

mintan: *T.is Basma vesaireden yapılan kollu ve iptidai bir nev'i yelek*. (RNK: 312) [Farsça nim-ten mintan. (Devellioğlu, 2012:982)]

muşamma: *Ar. sf. Üzerine bal mumu sürülmüş bez, üstüne kauçuk sürülerek su geçmez bir hâle getirilen bir kumaş ve bez. Böyle kumaştan mamul üstlük, yağmurluk*. (RNK: 324)

pabuç: *T.is Ayağa giyilen şey, potin, kundura. Aslı "pâ-pûş"tür*. (RNK: 379)

pamuk: *T.is. Farisî "penbe"den muharref. Basma gibi mensucat imaline ve şilte gibi şeyler doldurmaya yarayan nebati, yumuşak, beyaz ve hafif bir madde*. (RNK: 380)

peçe: *T. is. Yüz örtüsü, nikap*. (RNK: 383) [İtalyanca peçete pezzata (Eren,1999:328)]

salta: *T. is. Bir nev'i kısa ceket. Cepken.* (RNK: 413) [Eren kelimenin Rumcadan alındığını belirtmiş. (Eren,1999:328)]

sof: *T. is. Yün. Yünden mamul bir nev'i kumaş*. (RNK: 437) [Eren kelimenin Arapça ṣūf olduğunu belirtmiş. (Eren,1999:371)]

şıpşıp: *T. is. Arkasız ve ökçesiz bir nev'i terlik*. (RNK: 460)

teles: *T.is. Eskiyip telleri meydana çıkmış (kumaş*). (RNK: 490)

tire: *T. is. Pamuk iplik*. (RNK: 505)

toka: *T. is. Kuvvetli bağ. Kemerin ucundaki büyük kopça*. (RNK: 505)

torba: *T. is. Kıldan yapılmayan küçük çuval, husye zarfı.* (RNK: 506) [Eren, Kıpçakçadan tora olarak geçtiğini belirtmiştir. (Eren,1999:414)]

tuman: *T. is. Bol ve kısa iç donu*. (RNK: 508) [Eren, kelimenin < tuban < Fars. tunbān olduğunu belirtmiş. (Eren,1999:418)]

uruba: *T. is. Elbise. Esvap*. (RNK: 516) [Eren, kelimenin < İtal. roba olduğunu belirtmiş. (Eren,1999:423)]

yaşmak: *T. is. Ferace. Zamanında kadınların yüzlerine tuttukları ince beyaz tülbent. Baş örtüsü.* (RNK: 538)

yelek: *T.is. Kuş kanadının uzun tüyleri. Kolsuz, önü açık mintan*. (RNK: 540)

zıbın: *T. is. Kısa ve pamuklu mintan*. (RNK: 551) [Eren, kelimenin İtal. zipon'dan alıntı olduğunu belirtmiştir. (Eren,1999:469)]

4.6.2. Türemiş Yapılı Kıyafet Kumaş Adları

cep+ken: *T.is. Kolları yarık olup ekseriya sarkıtılan hurçlu salta, iptidai bir libas*. (RNK: 63)

çek-men: *Cepken. Yağmurluk. Bol şalvar*. (RNK: 77)

cuma+lık: *T. is. Cuma gününe mahsus* (elbise). (RNK: 68)

ip+ek: T. is. Dut yaprağıyla beslenen böceklerin yaptığı kıldan ince gayet yumuşak iplik gibi bir madde ki ibrişim imal ve kumaşlar necsolunur. Harir. (RNK: 211) [Eski Türk. yıp > yip "ip"ten küçültme ekiyle yip+ek (EUTS,1968: 297)]

ip+lik: *T.is.Dikmek, dokumak için kullanılan pamuk, keten, yün vesairenin bükülmüş ince teli*. (RNK: 211)

sar-ık: *T. is. Başa sarılan tülbent vesaire*. (RNK: 416)

uç+kur: *T. is. İç kuşak. Eski tarzda şalvarların ince kuşağı*. (RNK: 513) [Orta Türk. kur "kuşak"tan iç kur "iç kuşak", ses uyumuyle uçkur. (Eren,1999:418)]

yaş-mak: *T. is. Ferace. Zamanında kadınların yüzlerine tuttukları ince beyaz tülbent. Baş örtüsü.* (RNK: 538) [Eski Türk. yaş-mak "gizlenmek" (Eren,1999:443)]

yay-gı: *is. Yere ve bir şeyin üstüne serilen şey, kilim*. (RNK: 539)

yeldir-me: *T.is Kadınların sayfiyede giydikleri üstlük*. (RNK: 540)

4.6.3. Birleşik Yapılı Kıyafet Kumaş Adları

Belirtisiz İsim Tamlaması Kalıbıyla Oluşan Birleşik Yapılı Kıyafet ve Kumaş Adları

Hint kumaş**ı**: Ele geçmez şey, kıymetli şey. (RNK: 265)

Sıfat Tamlaması Kalıbıyla Oluşan Birleşik Yapılı Kıyafet ve Kumaş Adları

gök bez: *T. is. Köylü kadınların entari yaptıkları kalın mavi bez*. (RNK: 152)

silindir şapka: *T. is. Üstüvane şeklinde şapka*. (RNK: 434)

tepme keçe: *T. is. Dokumaksızın yalnız dövmekle yapılan keçe*. (RNK: 494)

Değerlendirme

Kıyafetler ve kumaşlar insan hayatının en önemli unsurlarındandır. Toplum yaşamında geniş yer tutan kıyafet ve kumaş adları dillerin söz varlığı içerisinde de oldukça büyük öneme sahiptir. R*esimli Türkçe Kamus*'ta 62 kıyafet ve kumaş adı görülmüştür. Bu kelimelerin 33'ü elbise 29' u ise bez adlarından oluşur. Kelimelerin 50'si basit yapılı, 8 türemiş yapılı kelimelerden oluşmaktadır. Bunlardan *cep+ken, cuma+lık ip+lik, ip+ek gibi* kelimeler isimden isim yapım yapım eki alarak oluşmuş, sar-ık , yeldir-me yay-gı gibi kelimeler ise fiilden isim yapım eki alarak oluşmuştur. Belirtisiz isim tamlaması kalıbıyla oluşan 1 birleşik kumaş ismi vardır. Sıfat tamlaması kalıbıyla oluşan 2 bez ismi 1 kıyafet ismi tespit edilmiştir.

Tablo 6. *Resimli Türkçe Kamus*'ta kıyafet ve kumaş adlarının kökeni ve yapısı.

Kökeni	**Basit**	**Türemiş**	**Birleşik İsim T.**	**Birleşik Sıfat T**	**Toplam**	**Oran**
Türkçe	39	8	1	3	51	%82.2
Farsça	2	0	0	0	2	%3.2
Arapça	6	0	0	0	6	%9.6
Batı Dilleri	3	0	0	0	3	%4.8

4.7. *Resimli Türkçe Kamus*'ta Bitki Adları

4.7.1. Basit Yapılı Bitki Adları

acur: *T.is. Bir nev'i hıyar*. (RNK: 1) [Eren, kelimenin Arapça 'acūr olduğunu belirtmiştir. (Eren,1999:2)]

afyon: *T. is. Haşhaş başlarından çıkan zehirli ve uyuştucu madde: afyon yutmak, afyonunu patlatmak*. (RNK: 4) [Devellioğlu, kelimenin aslının Farsça efyūn olduğunu belirtmiştir. Devellioğlu,2012:235)

ağaç: *T. is. Gövdesi kuvvetli, büyük, dalları sert fidan. Kereste. Tahta*. (RNK: 4)

ağu: *T. is. Zehir, ağu ağacı zakkum ağacı. ağu otu baldıran*. (RNK: 5)

ahlat: *T is. Yabanî armut. Ahlatin olmuşunu ayı yer.* (RNK: 6)

alıç: *T. is. Bir nev'i yabani erik*. (RNK: 11)

anason: *T. is. Râziy'âne cinsinden bir nev'i kokulu ot ve tohum*. (RNK: 14) [Eyüboğlu " gr. anison "bilinen kokulu bitki" dan anason." [(Eyüboğlu,1988:15)]

anız: *T. is. Saman sapı. Buğday biçildikten sonra yerde kalan saman ucu*. (RNK: 14)

ardıç: *T.is. Dağ secisi ve tohumu. Çok nev'i vardır: Çalı ardıcı, karaardıç, kızılardıç.* (RNK: 16)

armut: *T. is. Armut ağacının meyvesi. Terbiye ve ıslah edilmiş ahlat. Pek çok nev'ileri vardır.* (RNK: 16) [Eren, Farsça emrūd'dan alındığını ifade etmiştir. (Eren,1999:18)]

arpa: *T. is. Ekseriyetle hayvanlara yedirilen zahire. Ekmeği de olur, arpa suyu bira*. (RNK: 17)

arpağan: *T. is. Yabani arpa*. (RNK: 17)

ayva: *T. is. Elmadan büyük mayhoş bir meyve*. (RNK: 25) (Eski Türk. avya, göçüşme ile ayva)

bâdâm: *Far.is. Maruf meyve, badem*. (RNK: 27)

badat: *T.is. Bir nev'i yer elması*. (RNK: 27)

badem: *T. is. Maruf meyve*. (RNK: 28)

bâdîncân: *T. is. Patlıcan*. (RNK: 28) [Eyüboğlu, kelimenin aslının Farsrça bādingān olduğunu belirtmiştir. (Eyüboğlu,1988:283)]

bahçe: *Far.is. Küçük bağ, küçük bostan.Çiçekleri, meyveli ve meyvesiz ağaçları ve sebzeyi havi ve ekseriya evlere muttasıl mahal*. (RNK: 29)

bakıldak: *T.is.Harmanda kabuğundan çıkan çürük tane*. (RNK: 30)

bakla: *T. is. Maruf sebze*. (RNK: 31) [Arapça bāḳilā'dan Türkçeye geçmiştir. (Devellioğlu, 2012:77)

bâkûre: *Ar. is. Mevsiminden evvel yetişen meyve, turfanda*. (RNK: 31)

bân: *Ar. is. Bir nev'i nebat ve ağaç*. (RNK: 33)

barbunya: *İt. is. Kırmızımsı bir cins leziz balık, iri taneli bir nev'i fasulye*. (RNK: 34) [İtalyanca *barbone* den alınmıştır. (Eren, 1999: 40)]

basal: *Ar. is. Soğan*. (RNK: 35)

bellût: *Ar. is. Meşe ağacı, palamut*. (RNK: 42)

benc: *Ar. is. "Ban otu" denilen bir nebat esrar*. (RNK: 42-43)

ber: *Far. is. Yemiş, meyve*. (RNK: 43)

berbak: *T. is. Kanarya yemi, bir nev'i tohum*. (RNK: 44)

beşâm: *Ar .is. Güzel kokulu bir nev'i ağaç ki ondan misvak yapılır*. (RNK: 46)

bezr: *Ar. is. Sebze ve çiçek tohumu*. (RNK: 48)

bîd: *Far. is. Söğüt ağacı*. (RNK: 48)

bostan: *Far. is. Çiçek ve sebze bahçesi. Kavun ve karpuz* (RNK: 52)

böğürtlen: *T. is. Dut gibi ufak bir meyve veren dikenli yer, çalı ve bunun meyvesi.* (RNK: 53)

börülce: *T.is. Küçük taneli bir nev'i fasulye*. (RNK: 53)

buğday: *T.is Hububatın en mühimi ki onunla ekmek yapılır*. (RNK: 54)

cev: *Far.is Arpa*. (RNK: 64)

cimcime: *T. is. Küçük karpuz, cimcime*. (RNK: 67)

çaç: *Far. is. Harmanlanmış buğday yığını*. (RNK: 71)

çağla: *T. is. Ham badem*. (RNK: 71)[Eren, kelimenin çağala Farsça çeġāle' den alındığını belirtmiş. (Eren,1999:76)]

çalı: *T. is. Ağaç ile ot arasında dikenli nebat*. (RNK: 72)

çam: *T. is. Maruf sıhhate faydalı ağaç*. (RNK: 72)) Eren, kelimenin Arapçadan alıntı yapıldığını belirtmiş. (Eren,1999:76)]

çamiç: *T. sf. Ufak tefek. Hırçın. Kuru üzüm veya dut*. (RNK: 73)

çayır: *T. is. Ot biten yer, otluk, hayvan otlatmaya mahsus yer. çayır makinesi çayır biçmeye mahsus bir nev'i orak makinesi*. (RNK: 76)

çınar: *Far.is. Büyük ve uzun dallı ve çok payidar olur maruf ağaç*. (RNK: 79)

çiçek: *T.is. Ağaç ve nebatatın meyve tohumundan evvel verdikleri rengârenk ve kokulu yapraklar. mec. Hilebaz*. (RNK: 79) [Gülensoy, Eski Türkçe çēçek < çēç-mek. (Gülensoy, 2007: 240)]

çiğdem: *T. is. Beyaz, sari ve pembe çiçekli bir nev'i nebat*. (RNK: 80)) [Gülensoy, Eski Türkçe çigidem "bir tür çiçek" (Gülensoy, 2007: 242)]

çilek: *T. is. Maruf ve makbul meyve*. (RNK: 80) [Gülensoy, Eski Türkçe yigläk (Gülensoy, 2007: 241)]

çim: *T. is. Çimen otu, yosun*. (RNK: 80) [Gülensoy, Eski Türkçe çım " yakıt olarak kullanılan kuru yosun" (Gülensoy, 2007:243)]

çimşir: *T. is. Tarak imaline yarayan bir nev'i ağaç*. (RNK: 80)

çitlembik: *T. is. Küçük taneli ve tek çekirdekli siyah bir meyve*. (RNK: 81)

çöp: *T.is. Saman, ot vesaire parçacığı, süprüntü*. (RNK: 82)

dal: *T. is. Ağacın şubeleri, budağın büyüğü*. (RNK: 86)

darı: *T. is. Maruf ufak taneli hububat*. (RNK: 89)

defne *T.is. Güzel kokulu yapraklan şehr-âyînerde tenezzüh ve merasimde tezyinat makamında kullanılan taflan cinsinden maruf küçük ağaç*. (RNK: 91)

dıraht: *Ar.is. Ağaç*. (RNK: 97) [Devellioğlu kelimenin Farsça olduğunu belirtmiştir. Devellioğlu,2012: 212)]

domates: *T.is. Bildiğimiz yuvarlak sebze*. (RNK: 102) [Meksika yerlilerinin dilindeki tomatl'dan İspanyolca aracılığıyle Avrupa dillerine giren kelime Türkçe'ye Yunanca telaffuzu ile geçmiştir. (www. kubbealtılugatı. com).]

dut: *T. is. Maruf meyve*. (RNK: 105) [Eren, kelimenin Farsça tūt -tūd' dan alıntı olduğunu belirtmiştir. (Eren,1999:124)]

elma: *T. is. Maruf lezzetli meyve. Yuvarlak şey.* (RNK: 116)

enginar: *T.is. Maruf sebze*. (RNK: 119) [Eren kelimenin Rumcadan alındığını belirtmiştir. (Eren,1999:135)]

ercüvâni: *Ar. is. Erguvan. Koyu kırmızı bir çiçek*. (RNK: 120)

erguvan: *Fr. is. Bir nevi kırmızı çiçek. erguvanî çiçeğin renginde olan*. (RNK: 120)

erik: *T. is. Erik ağacının meyvesi*. (RNK: 120)

erişte: *T. is. Dar ve uzun yapraklı bir deniz nebati. Bundan kinaye o şekilde ince ve uzun kesilen hamurdan ev şehriyesi*. (RNK: 120) Eren, kelimenin Farsça rişte "iplik"ten alındığını ifade etmiştir. (Eren,1999:137)]

esrar: *T. is. Tütüne karıştırıp içilen afyon gibi sersemletici bir madde.* [Eyüboğlu kelimenin Arapça sirr'in çoğul şekli esrar olduğunu belirtmiş. (Eyüboğlu, 1988:114)]

fasulye: *T. is. Maruf sebze*. (RNK: 131) [Eyüboğlu, kelimenin Rumcadan alıntı olduğunu belirtmiş. (Eyüboğlu, 1988:114)]

fındık: *Ar. is. Maruf meyve, fındık*. (RNK: 136)

fidan: *T. is. Ağacın tazesi. Taze ağaç veya çiçek.* (RNK: 136)

florya: *T.is. Yeşilli ve sarılı ve güzel sesli bir kuş. Güzel ve sarı bir çiçek*. (RNK: 138) Eren, kelimeyi açıklamış fakat kökeni hakkında bilgi vermemiştir. (Eren,1999:147)]

fulya: *T.is Maruf çiçek*. (RNK: 140) [Eyüboğlu kelimenin İtalyanca fuglia dan türetimesini yanlış bulur. Kelimenin Arapça olabilceği kanaatindedir. (Eyüboğlu, 1988:126)]

funda: *T. is. Çalılık, çalı ormanı*. (140) İtalyanca fondo (www.kubbealtilugati.com).

gül: *Far. Maruf güzel kokulu çiçek, verd. Alelumum çiçek*. (RNK: 154)

gürgen: *T.is. Sert ve dayanıklı, cilâ kabul eden bir ağaç*. (RNK: 156)

hatmi: *Ar.is. Ebegümecine benzeyen maruf çiçek ki kurusu haşlanarak göğsü yumuşatmak için içilir*. (RNK: 173)

havuç: *T. is. Maruf sebze*. (RNK: 174) [Eyüboğlu kelimenin Farsça hevic'den geçtiğini belirtmiş. (Eyüboğlu, 1988:161)]

hıyar: *T. is. Sebze ile meyve arasında maruf yeşil şey, salatalık*. (RNK: 182) [Eyüboğlu kelimenin Arapça ḫiyār' dan geçtiğini belirtmiş. (Eyüboğlu, 1988:161)]

hindiba: *Ar. is. Yemek ve salata yapılır maruf sebze*. (RNK: 184)

hurma: *Far. is. Maruf meyve. Hurma*. (RNK: 188)

ıhlamur: *T. is. Kokusu güzel bir ağaç çiçeği çay gibi içilir*. (RNK: 193) ["Rumeli ağızlarında *ılamu ılamur* biçimlerinde kullanılır." (Eren,1999:183)]

ılgın: *T.is. Bir nev'i orman ağacı*. (RNK: 193)

ıspanak: *T.is. Bil nev'i sebze. Fazla miktarda fosforu havidir*. (RNK: 194)

iğde: *T. is. Bir nev'i meyve*. (RNK: 200)

incir: *T. is. Ağustos sonlarında yetişen maruf meyve*. [Devellioğlu kelimenin aslının Farsça encâr olduğunu belirtmiştir. (Devellioğlu,2012:252)]

kabak: *T. is. Maruf sebze*. (RNK: 227)

kamelya: *Fr. Kalın yapraklı bir ağacın san çiçeği olup pek makbuldür, kamer*. (RNK: 232)

karanfil: *T.is Baharattan maruf siyah habbe. Kokusu biraz bu baharı andıran maruf güzel çiçek.* (RNK: 236) [Devellioğlu, kelimenin aslının Arapça olduğunu belirtmiştir. (Devellioğlu,2012:562)]

karpuz: *T.is. Maruf meyve*. (RNK: 238) [Devellioğlu, kelimenin Farsça ḫarbuz - ḫarbūze dan geçtiğini belirtmiş. (Devellioğlu,2012:377)]

kavun: *T.is. Karpuz gibi leziz bir meyve.* (RNK: 241)

kayısı: *T.is. Şeftali cinsinden bir meyve*. (RNK: 242) [Eren, kelimenin Farsça olduğunu belirtmiş. (Eren,1999:222)]

kelek: *Far. sf. Olmamış, ham kavun ve karpuz*. (RNK: 246)

kenger: *T. is. "Yaban enginarı" denilen sebze*. (RNK: 247) [Fars. kenger (www. Kubbealtılugatı. com)]

kestane: *T.is. Maruf meyve. Müteaddit nev'ileri vardır*. (RNK: 250)

keten: *Ar. is. Sakının elyafı iplik hâline konularak dokunan bir nev'i ot. Bu elyaftan yapılan bez vesaire: keten mendil*. (RNK: 251)

kıraz: *T. is. Tek çekirdekli maruf meyve*. (RNK: 257)

koçan: *T.is Lâhana ve marul gibi yapraklı sebzelerin dibi*. (RNK: 258)

koka : *T. is. Hindistan cevizi ağacının kökü*. (RNK: 258)

koruk*: T. is. Üzümün olmamışı, ham ve ekşi yeşil üzüm*. (RNK: 262)

kök: *T.is Ot ve ağacın yer altındaki dalları, cezr, asil. Bir şeyin alt tarafı, temel. Menşe, esas. Bir şeyin arka tarafı. ilâç olarak kullanılan kuru otlar*. (RNK: 262)

köknar: *Far. is. Akşam ağacı*. (RNK: 262)

lâhana: *Yun. Maruf büyük toparlak sebze*. (RNK: 273)

limon: *Yun. Portakal cinsinden fakat san ve ekşi maruf meyve*. (RNK: 278) [Eyüboğlu kelimenin Grekçeden geçtiğini belirtmiş. (Eyüboğlu, 1988:216)]

mahun: *T.is. Koyu renkli ve güzel cilâ alır bir nev'i kıymetli ağaç*. (RNK: 285)

mantar : *T. is. Karanlık ve rutubetli yerlerde yetiştirilen maruf nebat. Meşe ağacı kabuğundan çıkan, şişe ve fıçı tıpası yapılan yumuşak bir madde, tıpa*. (RNK: 288) [Eyüboğlu kelimenin Rumca olduğunu belirtmiş. (Eyüboğlu, 1988:222)]

maydanoz: *Yun. is. Maruf sebze*. (RNK: 292)

mercimek : *Far. is.Maruf ufak ve müdevver taneli habbe*. (RNK: 300)

mersin: *T. is. Güzel kokulu bir ağaç ki kışın yapraklan dökülmez*. (RNK: 302) [Eyüboğlu kelimenin Grekçe myrsine' den geçtiğini belirtmiş. (Eyüboğlu, 1988:227)]

mertek: *T. is. Dört köşeli kereste ağacı*. (RNK: 302)

meşe: *T. is. Odunu sert malûm ağaç*. (RNK: 305) [Eski kaynaklarda meşe orman olarak geçer. Farsça bîşe "fundalık, orman" (Eren,1999:222)]

mısır: *T.is. Maruf sari ve yassı taneli hububat nev'i*. (RNK: 310)

muz: *Ar.is. Maruf Arabistan meyvesi*. (RNK: 326)

mürdüm: *T. is. Küçük taneli siyah bir nev'i erik*. (RNK: 337)

nahâle: *Ar.is. Buğday kepeği*. (RNK: 354)

nane: *T. is. Maruf ot, menta*. (RNK: 357) [Devellioğlu kelimenin Arapça na'na' – na'nā''dan geçtiğini belirtmiş. (Devellioğlu,2012:944)]

nar: *Far. is. Maruf meyve*. (RNK: 357)

narinç, nareng: *Far. is. Turunç, portakala benzer maruf meyve*. (RNK: 358)

nergis: *Far. is. Maruf çiçek. Mahbubenin güzel gözü*. (RNK: 362)

nilüfer: *Far. is. Bir nev'i çiçek*. (RNK: 366)

orman: *T. is. Ağaçları çok yer. Büyük koni.* (RNK: 372)

ot: *T. is. Nebat. Fidan veya ağaç olacak kadar büyümeyen nebat*.(RNK: 372)

ovmaç: *T. is. Taze tarhana*. (RNK: 373)

palamut: *T. is. Meşe ve buna benzer bazı ağaçların kestaneye müşabih acı meyvesi. Bu meyvenin debagatta kullanılan kabuğu*. (RNK: 379) [“Suriye Arapçasında balamîda olarak geçer.” (Eren,1999:322)]

papatya: *T. is. Ortası sarı ve kenarlarındaki yaprakları beyaz hudayınabit maruf çiçek*. (RKN: 380) [Eren, Rumcadan alındığı bilgisini vermiştir. (Eren,1999:324)]

pat: *T. is. Bir nevi çiçek*. (RNK: 382)

pırasa: *T. is. Maruf sebze*. (RNK: 387) [Eren, Rumcadan alındığı bilgisini vermiştir. (Eren,1999:332)]

portakal: *T.is. Menşe-i aslîsi Portekiz olan maruf meyve*.(RNK: 388) Eyüboğlu, “Fr. Portugal (Portekiz) dan portakal.” (Eyüboğlu, 1988:267)]

razâki: *T. is. Bir cins üzüm*. (RNK: 395) [Devellioğlu, kelimenin Arapça rāziḳi olduğunu belirtmiş. (Devellioğlu,2012:1029)]

saman: *T. is. Hububat sapı*. (RNK: 413)

sardunya: *İt. is. Maruf küçük çiçek*. (RNK: 416)

sarımsak: *T. is. Zanbakıyye fasilesinden keskin kokulu maruf sebze*. (RNK: 416)

sedre: *Ar. is. "Arabistan kirazı" denilen ağaç*. (RNK: 421)

selvi: *T. is. Servi ağacı*. (RNK: 423) [Devellioğlu kelimenin Farsça serv “servi” olduğunu belirtmiş. (Devellioğlu,2012:1102)]

serend: *T. is. Bir nev'i porsuk ağacı.* (RNK: 425)

sırça: *T. is. İnce uzun ağaç.* (RNK: 431)

sinameki: *T.is. Yaprağı kuvvetli müshil olan bir nev'i ot*. (RNK: 434) [“Ar. sinā-i Mekki’den sināmeki” (www. kubbealtılugatı. com)]

söğüt: *T. is. Bir nev'i ağaç*. (RNK: 439)

sökü: *T.is Tavşancıl otu*. (RNK: 439)

sümbül: *Far.is. Kökü soğan gibi olan maruf çiçek*. (RNK: 444)

şötleğen: *T. is. Usaresi süt gibi beyaz olan ot. Çok nev'leri vardır: ağaç sütleğeni, balık sütleğeni, sari sütleğen. Kuzuların mide ve bağırsaklarında süt içmekten hâsıl olan süt gibi beyaz ukdeler*. (RNK: 447)

şakayık: *T. is. Büyük ve güzel bir çiçek*. (RNK: 450) [Eyüboğlu, kelimenin Arapça şeḳā'iḳ olduğunu belirtmiş. (Eyüboğlu, 1988:300)]

tabulga, tavulga**:** *T.is. Özü kırmızı sert bir ağaç*. (RNK: 469)

terme: *T. is. Bir nev'i yaban turpu*. (RNK: 495)

tere: *T.is. Salata gibi yenen az yakıcı, kokulu ve midevi bir ot. Kerdemen*. (RNK: 495) [Eyüboğlu, kelimenin Farça tere olduğunu belirtmiş. (Eyüboğlu, 1988:328)]

tınaz: *T. is. Ot yığını*. (RNK: 503) ["Yun. tınos" (www. kubbealtılugatı. com)]

tomruk: *T. is. Ağacın filiz olacak peyda ettiği düğmesi, tomurcuk çiçek*. (RNK: 505) [Eren, kelimenin Agızlarda domruk olarak geçtiğini belirtmiş. "tomur-uk" (Eren,1999:411)]

tûbâ: *Ar. is. Cennette bir ağaç*. (RNK: 507)

turfanda: *T. sf. Mevsiminden evvel yetiştirilen nadide sebze veya meyve*. (RNK: 509) [Eyüboğlu kelimenin Farsça turfende olduğunu belirtmiş. (Eyüboğlu, 1988:300)]

uçak: *T. sf. Sarmaşan ot*. (RNK: 513)

uşgun: *T. is. Keçi kulağı denilen bir nev'i ot*. (RNK: 517)

üçleme: *T. is. Bir nev'i yonca*. (RNK: 521)

ülüfer: *T. is. "Nilüfer" denilen çiçeğin Türkçesi*. (RNK: 521)

üvez: *T. is. Muşmulaya müşabih bir meyve*. (RNK: 523)

üzmelik: *T.is. Sakız otu. Kokulu ot tohumu*. (RNK: 524)

üzüm: *T. is. Suyundan şarap, sirke, pekmez vesaire yapılan, tazesi de kurusu da yenen ufak taneli ve salkımlı maruf meyve*. (RNK: 524) [Eski Türkçeden başlayarak kullanılır. Orta Türkçede üzüm biçimi geçer. (Eren,1999:431)]]

vakvak: *Ar. is. Meyvesi insan başına benzer bir ağaç*. (RNK: 526)

veratika: *T. is. "Virane papatyası" denilen çiçek*. (RNK: 530)

vişne: *T. is. Ekşi kiraz. Maruf meyve*. (RNK: 532) Eren kelimenin Slav dillerinden alındığını belirtmiş.

yaprak: T. *is. Bahar ve yaz mevsimlerinde ağaç dallarını tezyin eden yeşil evrak. Kitap, kâğıt gibi şeylerin iki sayfa teşkil eden bir kat kâğıdı. İnce ve kat kat olan şeylerin beher kati*. (RNK: 537)

yarpuz: *T. is. Bir nev'i keklik otu*. (RNK: 538)

yemiş: *T. is. Meyve. Kuru incir*. (RNK: 540)

yonca: *T.is. Hayvanlara yedirilen maruf ot*. (RNK: 542)

yosun: *T. is. Ağaç kökleri, taşlar üzerinde hâsıl olan yeşil ve yumuşak çimen. Durgun su üstünde hâsıl olan yeşillik*. (RNK: 542)

zakkum: *Ar. is. Meyvesi acı bir cins ağaç ehl-i cehennemin taamı.* (RNK: 546)

zanbak: *Ar. is. Soğanlı ve uzun saplı ve güzel kokulu maruf çiçek, zambak.* (RNK: 547)

zeytin: *Ar. is. Zeytinyağı çıkarılan ve yenilen maruf meyve*. (RNK: 551)

4.7.2. Türemiş Yapılı Bitki Adları

as-ma: *T. is. Dallan, çubukları çardağa asılan üzüm kütüğü, asma kabağı çardakta yetişen bir nev'i uzun kabak*. (RNK: 20)

baldır+an: *T.is. Ağı otu*. (RNK: 32)

baş+ak: *T.is. Ekin başı, başak bağlamak ekinin sapları üzerinde tane hâsıl olmak.* (RNK: 37)

buda-k: *T. f. İnce ve küçük dal*.(RNK: 54)

çekird+ek: *T. is. Meyvenin içindeki tek veya müteaddit tohum.* (RNK: 77) [Eski Türk. çigit "pamuk tohumu, pamuk çekirdeği"nden "r" türemesiyle çigirt, küçültme ekiyle çigirt+ek > çiğirdek > çeğirdek > çekirdek. (www.kubbealtilugati.com.)]

gelin+cik: *T.is. Tarlalarda, çayırlarda pek çok yetişir, al renkli maruf çiçek*. (RNK: 147)

gül+gen: *T. is. Gürgen ağacı. Sert ve dayanıklı bir ağaç*. (RNK: 155)

ısır-gan: *T. is. El ile dokununca acıtan, yakan bir ot*. (RNK: 193)

ip+ek: *T. is. Dut yaprağıyla beslenen böceklerin yaptığı kıldan ince gayet yumuşak iplik gibi bir madde ki ibrişim imal ve kumaşlar necsolunur. Harir*. (RNK: 211)

ov-maç: *T. is. Taze tarhana*. (RNK: 373)

sal-kım: *T. is. Üzüm, hurma vesaire gibi birçok meyveyi veya çiçeği havi saçak gibi sap. Akasya ağacı.* (RNK: 413)

tüt-ün: *T.is. Duman, yanan şeyden çıkarak havaya karışan siyahımsı gaz. Kuruduktan sonra yapraklan ince kıyılarak sigara yapılıp içilen maruf ot*. (RNK: 511)

ye-miş: *T. is. Meyve. Kuru incir*. (RNK: 540)

4.7.3. Birleşik Yapılı Bitki Adları

Belirtisiz İsim Tamlaması Kalıbıyla Oluşan Birleşik Yapılı Bitki Adları

ada çay**ı**: *T. is. Çay gibi içilen bir nev'i kokulu ot*. (RNK: 3)

ağaç çileğ**i**: *T. is. Ahududu. Hoş kokulu meyve*. (RNK: 4)

ağaç kavun**u**: *T. is. Limona benzer, fakat daha büyük, etli, ekşisi çok az bir meyvedir. "Kitre" ağaç kavunu namı verilir*. (RNK: 5)

altın ot**u**: *Bir nev'i ot*. (RNK: 12)

nebatat bahçe**si** : *Numune olarak toplanan muhtelif ve mütenevvi nebatatı muhtevi büyük bahçe.* (RNK: 29)

bal kabağ**ı**: *T. is Bir cins iri ve sarı kabak*. (RNK: 31)

bayır turp**u**: *T.is. İri bir nev'i turp* (RNK: 38)

çalagan ot**u**: *T. is Isırgan otu*.(RNK: 72)

deve diken**i**: *T. is Bir nev'i ot*.(RNK: 96)

ebegümec**i**: *T. is. Bamya gibi yenir yumuşatıcı bir sebze*. (RNK: 109)

yer elması: *patates gibi toprak içinde yetişen sebze*. (RNK: 116)

Frenk üzüm**ü**: *Züme müşabih bir meyve*. (RNK: 139)

Frenk inciri: *Bir nev'i incir*. (RNK: 139)

horozcuk otu: *Kuduza ilâç zannolunan bir nebat*. (RNK: 185)

horoz göz**ü**: *T. is. Mürvere müşabih bir ot*. (RNK: 185)

horoz mantar**ı**: *T. is. Bir nev'i mantar*. (RNK: 185)

horozibiğ**i**: *Bir nev'i kırmızı çiçektir*. (RNK: 197)

incir çekirdeği: *Küçüklükten kinaye*. (RNK: 207)

ipek çiçeğ**i:** *Her renkte çiçek açan bir ot*. (RNK: 211)

it üzüm**ü**: *T. is. Patlıcan nev'inden bir ot*. (RNK: 220)

it burn**u**: *T. is. Yabanî gül.* ***it hıyarı*** *Ebucehil hıyarı*. (RNK: 220)

keçi boynuz**u**: *T. is. Harûb*. (RNK: 244)

keçisakal**ı**: *T.is. Bir nev'i fidan*. (RNK: 244)

kedi ot**u**: *T.is. Bir nev'i haşişe*. (RNK: 244)

kelebek ot**u**: *T. is. Dağ yoncası, yabanî gonca ki yapraklan kelebek kanadına benzer*. (RNK: 246)

kene ot**u**: *T. Usaresinden Hint yağı çıkarılan bir ot*. (RNK: 247)

kenger ot**u**: *T. is. "Ayı yoncası" denilen ve Anadolu'da usaresinden sakız gibi bir madde çıkarılan dikenli bir ot*. (RNK: 247)

keten tohum**u**: *Bu otun tohumu*. (RNK: 251)

küskün ot**u**: *T.is. Yaprağına dokunulduğu zaman küsen bir ot*. (RNK: 271)

meyan ot**u**: *T. is. İzmir ve havalisinde çok çıkan ve tababette kullanılmak üzere ihraç olunan bir nev'i tatlımsı kök*. (RNK: 308)

nar çiçeğ**i**: *T. is Gayet parlak al renk*. (RNK: 357)

sakız ağac**ı**: *T. is Asil ağızda çiğnenen sakızı veren ağaç.*

sakız bademi: *İnce kabuklu diş bademi*. (RNK: 411)

sedef ot**u**: *T. is Bir nev'i kokulu ot*. (RNK: 421)

su teres**i**: *T. is Roka dedikleri yeşil ve baharlı salata.* (RNK: 440)

süt ot**u**: *T.is. Çoban mayası, peynir yapmada kullanılan bir ot.* (RNK: 447)

telgraf çiçeğ**i**: *Tel veya ip ile bağlı saksıda biten ve dallan aşağıya sarkan bir nev'i sarmaşık.* (RNK: 490)

yüksük ot**u**: *T. is. "Vecital" denilen bir ot*. (RNK: 543)

<u>Sıfat Tamlaması Kalıbıyla Oluşan Birleşik Yapılı Bitki Adları</u>

ahududu: *T. is Ağaç çileği*. (RNK: 7)

akçaağaç: *T. is. Bir nev'i ağaç*. (RNK: 7)

akçaarmut: *T. is Pek lezzetli ve sulu bir armuttur*. (RNK: 7)

akdiken: *T. is. Hudayınabit bir fidan*. (RNK: 8)

akgünlük: *T. is. Ardıç ağacından toplanan zamk. Günlük gibi buhurdanlarda yakılır.* (RNK: 8)

beyaz hatmi: T. is. *Diğer bir nev'i bitki*.(RNK: 173)

bozdoğan: *T. is. Bir nev'i armut*.(RNK: 101)

deniz saz: *T. is. Bir nev'i deniz otu*.(RNK: 419)

gök yemiş: *Ham meyve*. (RNK: 152)

hercaî menekşe: *T. is. Yaprakları birkaç renkli maruf çiçek*. (RNK: 179)

salkım söğüt: *T. is. Dalları yapraklan sarkık bir nev'i salkım ağacı*. (RNK: 413)

sarıyonca: *T. is. Çayırlarda kendiliğinden biten, ayni zamanda ekilerek yetiştirilen bir nev'i ot.*

Değerlendirme

Bitki toprağa kökleriyle tutunan, gelişip yayılan, yaşama süresi dolduktan sonra kuruyarak varlığı sona eren yosun, ot, ağaç, çiçek gibi canlı varlıkların ortak adıdır. Bitkiler, geçmişte olsun günümüzde olsun insan yaşamı için önemli varlıklardır. Türkçe bitki adları bakımından oldukça zengin bir dildir. Bu zenginlik Türkçenin söz varlığında önemli bir yer tutmuştur.

Resimli Türkçe Kamus'ta 226 bitki adı tespit edildi. Bu bitki adlarından 163'ü basit yapılı, 13'ü türemiş yapılı, 50'si ise birleşik yapılı kelimeden oluşmaktadır. Türemiş kelimelerin 7'si isimden isim yapan yapım ekiyle, 6'si ise fiilden isim yapan yapım ekiyle oluşmuştur. Belirtisiz isim tamlaması kalıbıyla oluşan 38 birleşik kelime vardır. Kelimelerden 4'ü imlada bitişik yazılmıştır. Kimi birleşik kelimeler benzetme yoluyla oluştumultur. Örneğin: küskün otu bitkisi yaprağına dokunulduğu zaman küsen bir ot çeşididir. *Telgraf çiçeği, sakız ağacı, kelebek otu* vb. birleşik kelimeler benzetme yoluyla oluşmuştur. Bazı birleşik kelimeler betimleme oluşturmuştur: *Keçisakalı, keçi boynuzu, it burnu, horoz gözü* gibi. Bu kelimeler insan zihninde bir bitki değil de bir hayvanın bir parçasıymış gibi canlanır. Dolayısıyla bu canlandırma kelimenin oluşturduğu betimlemeyi gösterir. Sıfat tamlaması kalıbıyla oluşan 12 birleşik bitki adı görülmüştür. Bazı birleşik

bitki adları renk adlarıyla sıfat oluşturmuştur: *Beyaz hatmi, akgünlük, bozdoğan, sarıyonca* gibi. İki addan oluşan ve birincisi bir sıfat gibi kullanılan *hercaî menekşe, ahududu, deniz saz,* gibi birleşik kelimelerde vardır.

Sebzecioğlu, " Bir kavramı karşılayan birleşik bir sözcüğün oluşum süreci, bireysel bilişsel süreçlerden toplumsal sezgilere kadar uzanan bir çok nedeni üzerinde taşımaktadır." (Sebzecioğlu, 2016: 154).

Tablo 7. *Resimli Türkçe Kamus*'ta bitki adları adlarının kökeni ve yapısı

Kökeni	**Basit**	**Türemiş**	**Birleşik İsim T.**	**Birleşik Sıfat T**	**Toplam**	**Oran**
Türkçe	119	13	38	12	182	%79.9
Farsça	17	0	0	0	17	%7.4
Arapça	23	0	0	0	23	%10
Batı Dilleri	4	0	0	0	4	%2

4.8. *Resimli Türkçe Kamus*'ta Renk Adları

4.8.1. Basit Yapılı Renk Adları

ahmer: *Ar. is. Kımızı, hilâl-i ahmer*. (RNK: 6)

ahzar: *Ar. İs. Yeşil: hilâl-i ahzar*. (RNK: 7)

ak: *T. is. Beyaz. "kara"nın zıddı. Temiz.* (RNK:7)

al: *T. s. Parlak kızıl: al kan, al yanak, alı alma.*(RNK:9)

altuni: *T. s. Altın renginde, altın suyu yaldız. Kelime Türkçe "kızıl renk" manasına gelen al ton'dan muhaffeftir*. (RNK: 12)

beniz: *T. is. Yüz Çehrenin rengi*. (RNK: 43)

bet: *T. is. Çehrenin rengi. Beniz*. (RNK: 46) [Eyüboğlu kelimenin Farsça bed "güzel olmayan" olduğunu belirtmiş. (Eyüboğlu,1988:41)]

beyaz: *Ar. is. Aklık. Ak. Müsveddenin temize çekilmesi*. (RNK: 47)

boya: *T.is. Renk vermek üzere ecsâm ve eşyaya sürülen veya eşya onun içine batırılan nebatî veya madenî mayi. Renk, levn*. (RNK: 52-53)

doru: *T. is. Siyah ile kırmızı arasında bir tonda bulunan* (at). (RNK: 103) (Eski Türk. toruġ; kökü belli değildi.)

eflâtunî: *T. sf. Açık mora çalar bir renk*. (RNK: 111) (Eflāṭūn adından nispet eki -î ile eflāṭūnî)

erguvan: *Ar. is. Bir nevi kırmızı çiçek. erguvanî çiçeğin renginde olan*. (RNK: 120) [Devellioğlu kelimenin Farsça olduğunu belirtmiş. (Devellioğlu,2012:260)]

esmer: *Ar. sf. Karaya çalan renk, buğday rengi. Bu renkte olan şey ve şahıs, esmerimsi ve esmerce biraz esmer*. (RNK: 121)

esved: *Ar. sf. Siyah, kara*. (RNK: 123)

ezher: *Ar. sf. Pek parlak, pek beyaz*. (RNK: 127)

fâm: *Far. is. Renk, levn*. (RNK: 130)

güvez: *T. sf. Koyu mora çalar renk*. (RNK: 156)

kara: *T. sf. Siyah, mec. Matemli, ma'yûb: yüzü kara. Esmer: kara ekmek, is. Siyahlık. Zenci.* (RNK: 235)

kebûd: *Far.is. Mavi. Gök renginde olan*. (RNK: 244)

kırmız: *Ar.is Lâl. Kızıl boya*. (RNK: 254)

koyu: *T. sf. Bir mayinin çok sulu olmayanı, kesif. Rengin açık olmayanı*. (RNK: 262) (Eski Türk. koyuġ; kökü belli değildir.)

lâcivert: *Far. is. Mavi renkli kıymetli bir taş. Bu taşın rengi, koyu mavi renk*. (RNK: 273)

lâl: *Far. is. Yakut gibi kırmızı, kıymettar bir taş. Kadın dudağı ve şarap gibi kırmızı şeylerden kinaye olur. Kırmızı bir cins güzel mürekkep*. (RNK: 274)

lepiska: *T. sf. Açık kestane veya koyu sari güzel saç*. (RNK: 277)

mavi: *T. sf. Gök rengi*. (RNK: 292) Eyüboğlu kelimenin Arapça mā' "su" kelimesinden geçtiğini belirtmiş. (Eyüboğlu,1988:223)

mor: *T. sf. Maruf renk*. (RNK: 312)

mülemma: *Ar. sf. Parlak, rengârenk.* (RNK: 333) (Arapça telmi' "alaca yapmak; parıldatmak"tan mulemma')

mülevve: *Ar. sf. Renkli, boyanmış, boyalı*. (RNK: 333)

pembe: *Far.is. Pamuk. Gül renginde, açık kırmızı*. (RNK: 384)

rengârenk: *Far. sf. Çok renkli, birkaç renkte olan*. (RNK: 297)

rengîn: *Far. sf. Renkli, parlak renkli, mec. Güzel, müzeyyen, lâtif ve cazip*. (RNK: 297)

renk: *Far.is. Eşya ve ecsamın güneşin bazı şualarını bel' ve kabul ve bazılarını ret ve tart etmeleriyle nazarda gösterdikleri suretlerin beheri. mec. Suret ve tarz. Hile*. (RNK: 297)

sarı: *T. Kükürt rengi. Benzi veya kılları sarı adam, yumurta sarısı yumurtanın ortasındaki sarı kısım*. (RNK: 416) (Eski Türkçe sarıġ.)

sebz: *Far. sf. Yeşil*. (RNK: 420)

siyah: *Far. sf. Kara*. (RNK: 437)

surh: *Far. sf. Kırmızı, kızıl, sûrî*. (RNK: 442)

sülüğen: *T. is. Kırmızı boya gibi kullanılan kırmızı minyum madeni. Hamz-ı rasâs.* (RNK: 443)

sürür: *T.is. Kızıl, zırnık*. (RNK: 446)

tirşe: *T. sf. Açık yeşil renginde. Açık yeşil renk*. (RNK: 505)

umbera: *İt. is. Ceviz renginde toprak boya*. (RNK: 515)

yağız: *T. is. Siyah, parlak renkli*. (RNK: 535)

4.8.2. Türemiş Yapılı Renk Adları

ak+ça: *T. is Beyazımsı, beyazca*. (RNK: 8)

ak+çıl: *T. is. Beyazımsı, aka mail*.(RNK: 8)

al+aca *T.is. Rengârenk bez. Karışık renk*. (RNK: 9)

barud+i: *Far. sf. Barut renginde, koyu zeytuni*. (RNK: 35) (Barut'un nispet eki -î almış şekli bārūdî)

beyaz+ımtırak: *T. sf. Az ak, az beyaz*. (RNK: 47)

beyaz+latmak: *T. f Ağartmak, beyaz yapmak*. (RNK: 47)

boz-ar-mak: *T. f. Boz rengini almak*. (RNK: 53)

gök+çe, gök+çil: *T. is. Maviye çalar*. (RNK: 152)

kara+rmak : *T. f. Siyahlanmak. Karanlık olmak*. (RNK: 236)

kır+çıl: *T. is. Beyazla karışık, kır renginde*. (RNK: 253)

kız-ar-mak: *T. f. Kırmızı, kızıl olmak, utanmak. Kavrulup pişmek (et, balık vesaire)* (RNK: 255)

kız-ıl: *T. sf. Kırmızı, al. Kırmızı olacak derecede ısınmış, kızgın: kızıl demir. is. Sâri bir hastalık ki çocuklara arız ve bütün vücudun kızarmasını mucip olur.* (RNK: 255)

koyu+laştırmak**:** *T.f. Mayii daha koyu ve kesif yapmak. Bir rengi daha koyu bir hâle irca etmek.* (RNK: 262)

mavi+mtırak: *T. sf. Az mavi, maviye çalar*. (RNK: 292)

sararmak: *T. f. Sarı olmak. Sarı rengine girmek*. (RNK: 416) (Eski Türk. sarġar-mak, sarıġ "sarı"dan sarıġ+ar-mak)

sarar-t-mak: *T.f. Sarı yapmak. Sarıya boyamak*. (RNK: 416)

sarı+ca: *T. sf. Az sarı olan*. (RNK: 416)

sarı+msı: *T. sf. Sarıya benzeyen, az sarısı olan*. (RNK: 416)

sari+mtırak: *T. sf. Sarıyı andıran*. (RNK: 416)

siyah+i: *T. is. Zenci*. (RNK: 437)

yeş-il: *T. sf. Sarı ile mavi renklerin imtizacından hâsıl olan renk. Çimen rengi, taze, ham sebze.* (RNK: 541) (Eski Türkçe yaşıl < yāş "yeşillik" > yaş+ı+l)

4.8.3. Birleşik Yapılı Renk Adları

Belirtisiz İsim Tamlaması Kalıbıyla Oluşan Birleşik Yapılı Renk Adları

deniz köpüğ**ü**: *T. is. "lüle taşı" denilen beyaz ve yumuşak maden. Gayet hafif mavi renk.*(RNK: 263)

devetüy**ü**: *T. is. Açık kahverengi*. (RNK: 511)

kavuniç**i**: *T. is. Turuncuya mail koyu sari renk.* (RNK: 198)

kül reng**i**: *T. is. Kurşuni, gri*. (RNK: 269)

nar çiçeğ**i**: *T. is. Gayet parlak al renk.* (RNK: 357)

sıçantüy**ü**: *T. is. Koyu kır rengi.* (RNK: 511)

Sıfat Tamlaması Kalıbıyla Oluşan Birleşik Yapılı Renk Adları

gömgök: *T. is. Masmavi, koyu mavi.* (RNK: 152)

şeker-reng: *Far. sf. Şeker renginde, bulanıkça. mec. Bozuk: Aralan şeker-rengdir*. (RNK: 456)

Değerlendirme

"Renklerin ifade ettiği anlamlar az veya çok insandan insana değişmekle birlikte, bu konuda kültür ve medeniyet ekseninde genel bir bakış açısı oluşmuştur. Bakış açılarının oluşumunda ırk, coğrafya, iklim şartları, yaşam tarzları, ekonomik şartlar, siyaset, düşünce ve inanç gibi pek çok faktörün etkisi vardır." (Eren, 2008: 32).

Resimli Türkçe Kamus'ta 69 renk adı tespit edildi. Bunlardan 40'ı basit yapılı, 21 türemiş yapılı, 8'i ise birleşik yapılı kelimelerden oluşmaktadır. Renk adlandırmaları ve tonları yönünden *Resimli Türkçe kamus* son derece zengin bir kaynaktır. Fillerden türetilmiş *boz-armak, kız-armak,* gibi renk adları vardır. Renk adlarından *akçıl, kırçıl gökçil,* kelimelerine gelen *-ÇIl* sıfat eki isimden isim türetmiştir. Bu *ÇIl* eki hakkında Banguoğlu, "Anlatımı ve önsesinin akıcılar önünde ünlüleşmemesi ile -Cİl ekinden ayrılır. At rengi olarak demir kır gibi demir çil, çil at birleşik sıfatları bu ekin belki çok eski olmayan bir zamanda çil (benek benekli) kelimesinden doğduğunu gösterir. Pek sayılı renk sıfatlarına gelerek bu renklere benzer, bunlarla benekli anlamlarını getirir." (Banguoğlu, 2019: 166). *Beyazımtırak, sarımtırak, mavimtırak* gibi renk adlarına gelen imtırak sıfatları -rEk karşılaştırma ekinin uzatılmasıyla oluşmuştur. Belirtisiz isim tamlaması kalıbıyla oluşan 9 birleşik renk adı ve sıfat tamlaması kalıbıyla oluşan 2 renk adı tespit edildi.

Türkçede renk adlarının zenginliğini Demirci, "Renk adları dil-kültür bağlamında en ilgi çekici konulardan biridir. Japoncada *awo* kelimesi duruma göre yeşil, mavi ve soluk anlamına gelebilir. Filipinlerde konuşulan Hanunoo dilinde yalnız dört renk ismi vardır: siyah, beyaz, kırmızı ve yeşil. Oysa ayrıntıları bir yana Türkçede beyaz, sarı, yeşil, mavi, kahverengi, pembe, turuncu, mor, gri, kırmızı gibi temel renk adları vardır." (Demirci, 2004: 255). olarak açıklamıştır.

Tablo 8. *Resimli Türkçe Kamus*'ta renk adlarının kökeni ve yapısı.

Kökeni	**Basit**	**Türemiş**	**Birleşik İsim T.**	**Birleşik Sıfat T**	**Toplam**	**Oran**
Türkçe	20	20	6	1	47	%68.1
Farsça	11	1	0	1	13	%18.8
Arapça	9	0	0	0	9	%13.0
Batı Dilleri	0	0	0	0	0	0

4.9. *Resimli Türkçe Kamus*'ta Sayı Adları

4.9.1. Basit Yapılı Sayı Adları

adet: *Ar. is. Hesap, sayı*. (RNK: 3)

altı: *T. is. Beş ile yedi arasındaki rakam. altıparmak ton balığı, büyük palamut balığı, torik*. (RNK: 12)

aşer: *Ar. is. On*. (RNK: 20)

beş: *T.is. Dörtten sonra gelen adet.*

bir: *T.is. Sayının en küçüğü ve ilki*. (RNK: 50)

cihâr: *Far. is. Çar, çihâr, dört*. (RNK: 66)

dü: *Far. sf. iki*. (RNK: 105)

elli: *T. is. İsm-i adeddir. Beş defa on*. (RNK: 115)

hamse: *Ar. sf. Beş*. (RNK: 166)

heft: *Far. is. Yedi*. (RNK: 177)

heftâd: *Far.is. Yetmiş*. (RNK: 177)

heşt: *Far. is. Sekiz*. (RNK: 179)

heştâd: *Far. is. Seksen*. (RNK: 179)

iki: *T. is. Birden sonra gelen sayı*. (RNK: 203)

sümün: *Ar.is Sekizde bir.* (RNK: 444)

şest: *Far. is. Altmış*. (RNK: 459)

şeş: *Far. Altı*. (RNK: 459)

yedi: *Altıdan sonra gelen sayı*. (RNK: 539)

yek: *Far.is. Bir, bir tane, bir adedi. Tek, yalnız*. (RNK: 539)

yüz: *T. is. Doksan dokuzdan sonraki sayı. insan ve hayvan başının ön tarafı, çehre, birinin dışarısı, kumaşın doğru tarafı. Sebep*. (RNK: 543)

4.9.2. Türemiş Yapılı Sayı Adları

elli+lik: *T. is. Miktarı elli olan*. (RNK: 115)

iki+li: *T. sf. İki kısımlı veya iki sayılı şey*. (RNK: 203)

iki+lik: *T. İki sayı veya kışımdan mürekkep olan şey*. (RNK: 203)

iki+nci: *T. sf. Birinciden sonra gelen*. (RNK: 203)

sekiz+inci: *T. sf. Sekiz derecesinde olan*. (RNK: 422)

sekiz+li: *T. sf. Sekiz cüz veya kısmı havi*. (RNK: 422)

sekiz+lik: *T. sf. Sekiz cüzden veya kışımdan mürekkep şey. Sekiz kuruş kıymetinde olan.* (RNK: 422)

üç+le-me: *T. sf. Üç kat. üçe bükülmüş, is. Bir nev'i yonca*. (RNK: 521)

üç+lü: *T. sf. Üç kısımdan, üç sayıdan mürekkep şey*. (RNK: 521)

üç+lük: *T. is. Üç kuruş kıymetinde veya herhangi üçe baliğ mikyasta olan şey.* (RNK: 521)

4.9.3. Birleşik Yapılı Sayı Adları

<u>Sıfat Tamlaması Kalıbıyla Oluşan Birleşik Yapılı Sayı Adları</u>

ellilik kayme: *Elli kuruşluk ya elli liralık kayme. Elli yaşında olan: ellilik adam*. (RNK: 115)

üçlük basma: *Üç kuruşluk basma*. (RNK: 521)

Değerlendirme

Resimli Türkçe Kamus'ta 33 sayı adı tespit edildi. Bunlardan 21'i basit yapılı, 10'u türemiş yapılı, 2'si ise birleşik yapılı sayı adlarından oluşmaktadır. Türemiş yapılı sayı adları genellikle isimden isim yapma eki olan *-IIk* ekiyle türetilmiştir: *elli+lik, üç+lük, sekiz+lik* gibi. Banguoğlu bu ek için "Çok işlek eklerimizden biri olan -İİk de (E.T.-lik) bir çekim ekin andıran bir kullanışa sahiptir. Adlara gelip için takısı anlatımında bir *içinlik halini* (destinatif) meydana getirir. (Banguoğlu, 2019: 192). ifadelerini kullanmış. Nesnelerin sırasını ve derecesini belirten kelimelere sıra sayı sıfatları denir. Sonu sessizle biten kelimeye *-ıncı, -inci, –uncu, –üncü* sonu sesliyle biten kelimeye *-ncı, -nci, -ncu, -ncü* eki getirilir: *sekizinci ikinci* gibi.

Tablo 9. *Resimli Türkçe Kamus*'ta sayı adlarının kökeni ve yapısı.

Kökeni	**Basit**	**Türemiş**	**Birleşik İsim T.**	**Birleşik Sıfat T**	**Toplam**	**Oran**
Türkçe	10	10	0	2	22	%66.6
Farsça	7	0	0	0	7	%21.2
Arapça	4	0	0	0	4	12.12
Batı Dilleri	0	0	0	0	0	%0

4.10. *Resimli Türkçe Kamus*'ta Cinsiyet Adları

4.10.1. Basit Yapılı Cinsiyet Adları

bâhile: *Ar. Dul kadın, kocasız kadın*. (RNK: 30)

bakir, bakire: *Ar. sf. Kız oğlan kız, teehhül etmemiş kadın. Hiç dokunulmamış, el sürülmemiş: bakir orman.* (RNK: 31)

bekâret: *Ar. is. Kızlık. Safvet ve masumiyet*. (RNK: 41)

bint: *Ar. is. Kız, kerime*. (RNK: 50)

bive: *Far. sf. Dul kadın*. (RNK: 51)

bülûğ: A*r.is. Erkek çocukların erkek oluşları, akil baliğ oluş. Erkeklik yaşına gelmiş*. (RNK: 57)

dudu: *T.is. Ermeni kadınlarına verilen unvandır. Hanim, kadın, tûtî*. (RNK: 104)

duhter: *Far. is. Kız, birisinin kızı, kerime*. (RNK: 104)

dul: *T. sf. Kocasız kadın, kocadan boşanmış veya kocası ölmüş kadın*. (RNK: 104)

dul: *T. is. Kocası vefat etmiş kadın*. (RNK: 104)

dûşîze: *Far. is. Kız, kız oğlan kız, bakir*. (RNK: 105)

er: *T.is. Erkek, koca, mert ve cesur erkek*. (RNK: 120)

gebe: *T.is. Hamile kadın. Kamında yavrusu bulunan kadın veya dişi hayvan*. (RNK: 146)

gulam: *Ar. is. Genç erkek, erkek çocuk, oğlan. Köle*. (RNK: 153)

hâcce: *Ar. is. Hacca gitmiş kadın, hacı kadın*. (RNK: 159)

haride: *Ar. is Bakire, kız oğlan kız. Delinmemiş inci*. (RNK: 169)

hünsa: *Ar.is. Kendisinde hem erkelik hem dişilik alameti mevcut olan şahıs, hem erkek hem kadın*. (RNK: 190)

kadın: *T. is. Hanim*. (RNK: 228)

karı: *T. is. Zevce, kadın. Adî kadın*. (RNK: 236-237)

kokona: *Rum. Hristiyan kadınlarına verilen isim, madam*. (RNK: 258)

mürâhık: *Ar. is. Bulûğa yaklaşmış erkek çocuk*. (RNK: 337)

sagir: *Ar. sf. Küçük. Ufak. Henüz bülûğa ermemiş çocuk*. (RNK: 407)

şâb**:** *Ar. is. Genç, delikanlı. Yiğit. şâb-ı emred tüysüz genç*. (RNK: 449)

4.10.2. Türemiş Yapılı Cinsiyet Adları

erk+ek+çe: *T. zf. Bir erkeğe yakışacak tarzda*. (RNK: 121)

erk+ek+lik: *T. is. Erkek olmak vasfı. mec. yiğitlik, cesaret*. (RNK: 121)

erk+eç: T. is. Fırıncı küreği, erkek. (RNK: 120) (irk+eç)

sev-ici+lik: *T. is. Kadınların birbirini sevmek, birbine âşık olmak ahlâksızlığı.* (RNK: 428)

4.10.3. Birleşik Yapılı Cinsiyet Adları

delikanlı: *T.is*. Bülûğa ermiş genç erkek, *sf.* Yiğit, cesur.(s.92)

Resimli Türkçe Kamus'ta 28 cinsiyet belirten isim tespit edildi. Bunlardan 24'ü basit yapılı, 3'ü türemiş yapılı, 1' i ise birleşik yapılı kelimelerden oluşmaktadır.

Tablo 10. *Resimli Türkçe Kamus*'ta cinsiyet adlarının kökeni ve yapısı.

Kökeni	**Basit**	**Türemiş**	**Birleşik İsim T.**	**Birleşik Sıfat T**	**Toplam**	**Oran**
Türkçe	9	4	0	1	14	%41.1
Farsça	5	0	0	0	5	%16.1
Arapça	8	0	0	0	8	%29.0
Batı Dilleri	1	0	0	0	1	%3.2

4.11. *Resimli Türkçe Kamus*'ta Meslek Adları

4.11.1. Basit Yapılı Meslek Adları:

aktör: *T. is. Tiyatroda rol oynayan erkek*. (RNK: 9) [Fr. acteur < Lat. www. kubbealtilugati.com.)]

aktris: *Fr.* is. *Tiyatroda rol temsil eden kadın*. (RNK: 9)

amele: *Ar. is. İşçi, gündelikle çalışan adam*. (RNK: 13)

artist: *Fr. is. Güzel sanatlarının bir veya birkaç şubesinde ihtisas ve kemal gösteren adam, sanatkâr, muganni veya muganniye, piksek aktör.* (RNK: 18)

asistan: *Fr. is. Tabip muavini, âsitân*. (RNK: 19)

avukat: *Fr. is. Dava vekili. Mehâmî. mec. Çenesi kuşetli, cerbezeli kimse*. (RNK: 23)

bâğbân: *Far. is. Bağcı, bahçıvan, bağ veya bahçe bekçisi.*

bahhâr: *Ar. sf. Gemici*. (RNK: 29)

baksı: *T. is. Altay Türklerinin şaire verdikleri isim*. (RNK: 31)

banker: *Fr. is. Banka sahibi, bir banka idare eden, çok zengin adam*. (RNK: 14)

baro: *Fr. Avukatlar cemiyeti*. (RNK: 35)

baytar: *Ar. is. Hayvanların emraz ve tedavisine vâkıf adam. Hayvanların tabibi*. (RNK: 39)

berîd: *Far. is. Haberci, müjdeci, postacı, tatar*. (RNK: 44) [Devellioğlu, kelimenin Arapça olduğunu belirtmiş. (Devellioğlu, 2012:99)]

bezzâz: *Ar. is. Bezci, bez satan, manifaturacı*. (RNK: 48)

cariye: *Ar. is. Halâyık, para ile satılıp alman hizmetçi kız veya kadın*. (RNK: 60)

cerrah: *Ar. is. "Cerhten. Yaralara ve emrâz-ı hâriciyyeye bakan ve ameliyat yapan tabip.* (RNK: 63)

çarhçı: *T. is. Çarkçı, bir vapurun makinesini veya herhangi bir makineyi işleten adam*. (RNK: 74)

çiftçi:*T. is. Öküz çiftiyle saban sürerek toprağı işleyen adam*. (RNK: 79)

çilingir: *T. is. Kilit ve anahtar gibi demirciliğin ince işlerini yapan sanatkâr*. (RNK: 80) [Devellioğlu, kelimenin aslının Farsça cilānger olduğunu belirtmiş. (Devellioğlu, 2012:160)]

çoban: *Far. is. Hayvanları gezdirip otlatan adam.* ***çoban armağanı çam sakızı*** *naçiz hediye.* (RNK: 81)

daktilograf: *Fr.is. Yazı makinesiyle yazı yazan*. (RNK: 86)

defterdar: *Far.is. Vilâyetlerin en büyük maliye memuru olan zat*. (RNK: 91)

doktor: *Fr. is. Tabip. Asil bir fende mezun olanlara verilen unvandır. Binaenaleyh hukuktan mezun olanlara da "doktor" denilir. Biz de yalnız tıptan mezun olanlara söyleniliyor*. (RNK: 102)

ebe: *T. is. Çocuk doğurtan kadın veya doktor*. (RNK: 109)

ekser: *T. is. Demir çivi yapan ve satan kimse*. (RNK: 113)

gardiyan: *Fr.is. Kolcu, muhafız, nöbetçi*. (RNK: 144)

garson: *Fr.is. Erkek çocuk, oğlan. Birahanedeki hizmetçi*. (RNK: 145)

habbâz: *Ar.is. Ekmekçi*. (RNK: 159)

haddâd: *Ar.is. Demirci, çilingir*. (RNK: 160)

haham: *T. is. Musevîlerin ruhanî memuru*. (RNK: 62) [İbr. hāhām "bilge, hakim (www.kubbealtilugati.com)]

hakim: *Ar. sf. Akil ve ahlâkıyla mümtaz adam. Hikmet ve felsefe mütehassısı, filozof. Bütün ulûm ve fünûna vâkıf âlim adam. Tabip, doktor,* ***hakîm-i mutlak*** *Cenabıhak.* (RNK: 163)

hattâb: *Ar. is. Oduncu.* (RNK: 173)

hazinedar: *Far.is. Bir hâzinenin idare ve muhafazasına memur adam*. (RNK: 177)

hekim: *T. sf. Tabip, doktor*. (RNK: 177)

imam: *Ar.is. Namaz kıldıran zat. Ön ayak*. (RNK: 205)

ispençiyar: *T. is. Eczacı. Ecza satan*. (RNK: 214)

kalfa: *T. is. (Arapçadan) Muallim muavini, ikinci usta. Mimar. Cariye ve halayıkların başı*. (RNK: 231)

kâtip: *Ar. is. Yazıcı. Yazı yazan*. (RNK: 240)

kavaf: *T. is. Arabi "haffaf'tan galat. Hazır ayakkabı satan esnaf*. (RNK: 240)

kaymakam: *Ar. is. Birinin yerine geçen, vekil. Bir kazanın büyük mülkiye memuru. Binbaşıdan sonra gelen askerî rütbe*. (RNK: 242)

kehhâl: *Ar.is. Göz hekimi. Göze sürme çeken*. (RNK: 245)

komiser: *Fr.is. Murahhas, fevkalâde memur. Polis zabiti, polis amiri*. (RNK: 259)

köşek: *T.is Rakkaslık eden oğlan*. (RNK: 262)

lokman: *Ar. is. Kadim ve meşhur bir tabip, lokman ruhu bir nev'i seyyâl ispirto olup tababette çok müstameldir*. (RNK: 279)

madrabaz: *T.is. Ucuz alıp pahalı satan adam, muhtekir, hilekâr*. (RNK: 282) [Farsça medere-bāz - medre-bāz (www. kubbealtılugati com).]

makastar: *T. is. Terzi dükkânlarında esvabı biçen usta*. (RNK: 286)

muabbir: *Ar. sf. Rüya tabir eden, rüyadan mana çıkaran*. (RNK: 313)

muallim: *Ar. sf. Talim eden, öğreten, ders veren, hoca*. (RNK: 314)

muhafız: *Ar. sf. Muhafaza eden, bekçi kale kumandanı*. (RNK: 316)

muhtesip: *Ar. is. Eskiden bir nev'i gümrük veya belediye memuru*. (RNK: 319)

murakıp: *Ar. sf. Teftiş ve tetkik eden, müfettiş*. (RNK: 322)

müfettiş: *Ar. sf. Teftiş ve tetkik eden. Tetkik ve tahkike memur zat*. (RNK: 331)

naip: *Ar. sf. Vekil, kaymakam*. (RNK: 355)

sadrazam: *Ar. is. Osmanlı imparatorluğunda reîs-i vükelâ*. (RNK: 407)

sahaf: *Ar.is. Kitapçı, kitap alıp satan*. (RNK: 408)

tabip: *Ar. is. Hastalara bakan zat, doktor*. (RNK: 468)

tatar: *T.is. Mektup nakleden süvari, postacı*. (RNK: 480)

vali: *Ar. sf. Bil vilâyetin idaresine memur zat. Cem'i: Vülât*. (RNK: 526)

vardiyan: *T. is. Gardiyan, muhafız, bekçi*. (RNK: 527) Eyüboğlu, kelimenin İtalyanca guardiana < Lat. geçtiğini belirtmiş. (Eyüboğlu,1988:303)

vekil: *Ar. is. Başkasının işini gören adam*. (RNK: 529)

zabıta: *Ar. is. Polis. Şehrin zapturaptına bakan, asayişi muhafaza eden daire.* (RNK: 545)

4.11.2. Türemiş Yapılı Meslek Adları

ara-y-ıcı: *T. is. Gümrükte taharri memuru. Altın, gümüş vesaire arayan kimse*. (RNK: 16)

arpa+cı: *T. is. Arpa satan kimse*.(RNK: 17)

as-kı+cı: *Gelin odasını tezyin eden sanatkâr. (Müzayedede) askıda olmak yine pey sürülmek üzere talik olunmak*. (RNK: 19)

ateş+çi: *T. is. Vapurlarda, fabrikalarda ocağın ateşini idare eden adam, âteş-kâme ocak.* (RNK: 21) [Farsça āteş < Süry (www.kubbealtilugati.com)]

bahç+ıvan: *T.is. Bahçeye bakan, bahçeye bakmak sanatım bilen adam, bahçıvanlık bahçıvan iş ve sanatı*. (RNK: 29) Eyüboğlu kelimenin Farsça bāġ-çe -vān bāġçe-bān'dan geçtiğini belirtmiş. (Eyüboğlu,1988:34)

bak+ıcı: *T.sf. Bakan, hizmet eden.Fala bakan adam. Falcı,* (RNK: 30)

bas-kı+cı: *T. is. Tülbent üzerine kalıp basan adam*. (RNK: 36)

başmak+çı: *Ayakkabı yapan adam, haffâf*. (RNK: 37)

bek+çi: *T.is. Bir yeri muhafazaya memur adam*. (RNK: 41) (Eski Türk. berk > bek "sağlam, muhkem"den bek+çi)

bekle-(y)ici: *T. sf. İntizar eden. Muhafiz*. (RNK: 41)

bezek+çi: *T.is. Gelinleri süsleyip giydiren kadın, meşşâta*. (RNK: 47)

cam+cı: *T. sf. Pencere camlarını takan adam. Cam satan*. (RNK: 59)

çak-mak+çı: *T.is. Çakmak yapan esnaf*. (RNK: 72)

çık-ık+çı: *T. is. Çıkık uzuvları yerine iade eden amelî cerrah*. (RNK: 79)

çorba+cı: *T.is. Bir köyün büyüğü ve zengini, muhtar. Hristiyanların ileri gelen zengini*. (RNK: 82)

çöp+çü: *T.is. Araba ile kapı kapı gezip evlerden süprüntülerini alan belediye hizmetçisi*. (RNK: 82)

dal+gıç: *T. is. Denizin dibine düşmüş şeyleri çıkarmak içi ka'r-ı deryâya dalmaya alışmış adam ki bir âlet-i mahsûs ile teneffüss eder*. (RNK: 87)

damga+cı: *T. is. Gümrükte kurşun damga vurmaya memur kimse*. (RNK: 88)

değ-nek+çi: *T.is. Kayıkçıların, hamalların başı*. (RNK: 92)

dik-ici: *T. sf. Elbise diken, eski kundura dikmekle geçinen, yamacı*. (RNK: 98)

ecza+cı: *T.is. ilâç yapan*. (RNK: 110)

efsun+cu: T.is. *Büyücü, üfürükçü*. (RNK: 111)

eğe+ci: *T.is. Madenleri törpüleyen işçi*. (RNK: 112)

ek-in+ci: *T. is. Ekin ekmekle meşgul kimse. Çiftçi*. (RNK: 113)

ekmek+çi: *T. is. Ekmek yapan ve satan*. (RNK: 113)

ele-k+çi: *T.is. Elek yapan ve satan kimse*. (RNK: 115)

el+çi: T. is. Sefir. Vekil. Mümessil. (RNK: 114) (Eski Türk. il "ülke, yabancı ülke"den il+çi)

emanet+çi: *T. is. Muntazam surette seyahat edip kendine tevdi olunan şeyleri mahallerine teslim eden emin adam*. (RNK: 116) [Arapça emânet (www.kubbealtilugati.com.)]

esvap+çı: *T.is Esvap satan adam. Elbiseci*. (RNK: 123)

eyer+ci: *T. is. Eyer yapan sanatkâr*. (RNK: 126)

hamle+ci: *T. is. Sandal ve kayıklarda kıçtan birinci safta oturan ve kürek çeken adam*.(RNK: 166) [Ar. ḥamle (www.kubbealtilugati.com).]

hikâye+ci: *Ar. is. sf. Hikâyeler ve masallar söylemeyi seven. Roman yazan muharrir*.(RNK: 183) [Ar. ḥikâye (www.kubbealtilugati.com).]

hizmet+çi: *T. is. Hizmet etmeye mahsus erkek veya kadın*. (RNK: 184) [Arapça ḫidmet (www.kubbealtilugati.com.)]

iğne+ci: *T. is. İğne yapan, satan kimse*. (RNK: 200)

inek+çi: *T. is. İnek çobanı, sığırtmaç, inek besleyip sütünü satan adam*. (RNK: 208)

kebap+çı: *T. is. Kebap yapıp satan*. (RNK: 243) [Arapça kebābe (www.kubbealtilugati.com).]

keçe+ci: *T. is. Keçe yapan veya satan adam*. (RNK: 244)

kereste+ci: *T.is. Kereste satan*.(s.248)[Fars kerāste'den (www.kubbealtilugati.com).]

kestane+ci: *T. is. Kestane satan*.(s.250) [Yun. kastanoia(www.kubbealtilugati.com.).]

kır-ık+çı: *T. is. Kırılan uzuvları bağlayarak iyi eden cerrah, çıkıkçı*. (RNK: 253)

kiremit+çi: *T. is. Kiremit yapan veya satan*. (RNK: 256) [Yun. keramida (www.kubbealtilugati.com.)]

kitap+çı *T.is. Kitap satan. Sahaf*. (RNK: 257) [Arapça kitebe. (Eyüboğlu,1988:203)]

kol+cu: *T.is. Bekçi. Hizmetçi bulan adam*. (RNK: 259)

koru-cu: *T. is. Orman vesaire bekçisi*. (RNK: 261)

kunda+k+çı: *T.is. Tüfeğin kundaklarını yapan adam. Yangın için kundak koyan şerir*. (s.265)

ocak+çı: *T. is. Ocakları temizleyen adam*. (RNK: 369)

oda+cı: *T. is. Resmi dairelerde kalemlerin hizmetini gören hademe*. (RNK: 369)

odun+cu: *T. is. Odun kesen veya satan kimse*. (RNK: 369)

ok+çu: *T. is. Ok yapan ve satan*. (RNK: 370)

orak+çı: *T. is. Orakla ekin biçen işçi*. (RNK: 372)

orman+cı: *T. is. Orman memuru, orman bekçisi*. (RNK: 372)

oy-u-n+cak+çı: *T.is. Oyuncak yapan ve satan adam*. (RNK: 374) (Eski Türkçe'den beri kullanılır; oy-mak "oynamak"tan oy-u-n)

oy-u-n+cu: *T.is. Oynayan. Kumarbaz. Tiyatro aktörü. Artist*. (RNK: 374)

öğ-üt+çü: *T. sf. Nasihat veren. Öğüt veren*. (RNK: 375)

ör-ücü: *T.is. Elbisenin, kumaşın yırtılan yerini örüp tamir eden sanatkâr*. (RNK: 377)

rampa+cı : *T. is. Eski muhârebât-ı bahriyyede rampa edilir edilmez düşman sefinesine giren asker*. (RNK: 393) [İtal. rampa (Eyüboğlu,1988:270)]

sabun+cu: *T.is Sabun yapan veya satan adam*. (RNK: 405) [Lat. sabun sapo/ saponis. (Eyüboğlu,1988:270)]

sahtiyan+cı: *T. is. Sahtiyan yapan veya satan adam*. (RNK: 409) [Farsça saḫtyān. (Devellioğlu,2012:1067)]

sepet+çi: *T. is. Sepet ören veya satan adam*. (RNK: 424) [Farsça seped (Devellioğlu,2012:1067)]

sığır:t+maç: *T. is. Sığır çobanı*. (RNK: 430)

sıva-cı: *T. is. Sıva vuran*. (RNK: 431)

sofra+cı: *T. is. Sofra hizmetini gören şahıs*. (RNK: 437) [Ar. sufre (Devellioğlu, 2012:1129)]

süt+çü: *T. is. Süt istihsal eden ve satan kimse*. (RNK: 447)

şemsiye+ci: *T. is. Şemsiye yapan veya satan şahıs*. (RNK: 457) [Ar. şems > şemsi "güneşle ilgili"den şemsiyye "güneşlik" (www.kubbealtilugati.com.)]

tahsil+dar: *Far. is. Vergi veya varidatı toplamaya memur kimse.* (RNK: 471)

tulumba+cı: *T. is. Yangın söndürmeye giden adam, su tulumbalarını tamir eden. mec. Terbiyesiz*. (RNK: 508) [İtal. tromba (Eyüboğlu,1988:339)]

turşu+cu: *T. is. Turşu yapıp satan adam*. (RNK: 509) [Fars. turş "acı"dan turşi "acı olan şey" (www.kubbealtilugati.com).]

tüt-ün+cü: *T.f. Tütün zer' eden, işleyen veya satan kimse*. (RNK: 511)

4.11.3. Birleşik Yapılı Meslek Adları

Belirtisiz İsim Tamlaması Kalıbıyla oluşan Birleşik Yapılı Meslek Adları

binbaş**ı**: *T. is. Bin kadar askerden müteşekkil tabura kumanda eden zabit, kıdemli yüzbaşılıktan sonra gelen askeri rütbe*. (RNK: 50)

çeribaş**ı**: *T. is. Çingenelerin reisi*. (RNK: 78)

hahambaş**ı**: *En büyük reîs-i rûhânîsi*.(RNK: 62)

hasta bakıc**ı**: *T. is. Hastahanelerde hastalara bakan kadın.*

odabaş**ı**: *T. is. Hanlarda kiraya verilen odalara nezaret eden kimse*. (RNK: 369)

yüzbaş**ı**: *T. is. Askerde bölük kumandanı*. (RNK: 543)

Sıfat Tamlaması Kalıbıyla Oluşan BirleşikYapılı Meslek Adları

başvekil: *T. is. Kabine reisi*. (RNK: 529)

heykeltıraş: *Ar. sf. Taştan veya tunçtan heykel yapan adam*. (RNK: 180)

kazasker: *T. is. Vaktiyle şeyhülislâmlıktan sonra gelen rütbe-i ilmiyyenin sahibi idi.* (RNK: 243) [Ar. ḳâḍi "kadı" ve 'asker ile ḳâżi-i 'asker' (www.kubbealtilugati.com.)]

Değerlendirme

Meslek, bir kimsenin geçimini sağlamak için yaptığı işin adıdır. Meslek adları insanlar arasında hiyerarşik bir yapı oluşturur. Türklerin ilk tarih sahnesine çıkışlarından günümüze kadar yaptıkları işlerle ilgili adlandırmaların olduğu görülmektedir. Bu adlandırmalar toplum içerisinde sık sık kullanıldığı için Türkçenin söz varlığında da yerini almıştır.

*Resimli Türkçe Kamus'*ta 138 meslek adı tespit edildi. Meslek adlarının 61'i basit yapılı, 68' i türemiş yapılı, 9'u ise birleşik yapılı kelimelerden oluşmaktadır. Batı dillerinden biri olan Fransızcadan 13 meslek adı alıntı yapılmıştır. Meslek adlarında türemiş yapılı kelimeler genellikle Türkçede işlek bir ek olan *-CI, -ÇI* eklerini alarak oluşmuştur. Türemiş yapılı kelimelerden çöp+çü, şemsiye+ci, kitap+çı, sepet+çi vb. kelimeler bir eşya isminden bir meslek adı türetmiştir. Turşu+cu süt+çü, kestane+ci, çorba+cı vb. kelimeler bir yiyecek adından bir meslek adı türetmiştir. Türkçedeki eklerin zengin bir anlam dünyası yarattığı bu örneklerde de görülmektedir. Türemiş yapılı tüt-ün+cü, sıva-cı, ör-ücü, ek-in+ci, dik-ici vb. kelimeler fiilden isim yapan ekler alarak oluşmuştur. Türkçede meslek ismi yapan *-CI -Cİ -CU -ÇÜ* eklerinin bir çok farklı görevi olduğunu Banguoğlu, *Türkçenin Grameri* adlı eserinde açıklamıştır. Banguoğlu bu ek için "Bu ek dizimin en verimli üretim eklerinden biridir. En eski ve esas işleyişi adlardan *kılıcı adı* (nom d'agent) yapmaktır. Ancak anlatım alanı çok genişlemiş olduğundan -Cİ adlarının başlıca anlam çeşitlerini göstermek yerinde olur. Türlü adlara gelip o nesne ile uğraşanı, onu yapanı, satanı gösteren *sanatçı adları* (nom d'artisan) yapar. (Banguoğlu, 2019: 162). açıklamasında bulunmuştur.

Birleşik kelimelerden 6' sı belirtisiz isim tamlaması kalıbıyla oluşmuş, 3'ü ise sıfat tamlaması kalıbıyla oluşmuştur. Belirtisiz isim tamlaması kalıbıyla oluşan birleşik meslek adlarının 5' i imlâda bitişik 1'i ise imlâda ayrı yazılmıştır. *Başvekil, heykeltıraş kazasker* gibi iki addan oluşan birincisi bir sıfat gibi kullanılan birleşik kelimeler de vardır. Genel

olarak meslek adlarıyla hem Osmanlı toplumunun hem de günümüz toplumunun sosyoekonomik yapısı yansıtılmıştır.

Tablo 11. *Resimli Türkçe Kamus*'ta meslek adlarının kökeni ve yapısı.

Kökeni	**Basit**	**Türemiş**	**Birleşik İsim T.**	**Birleşik Sıfat T**	**Toplam**	**Oran**
Türkçe	21	65	6	2	92	%65.4
Farsça	5		0	0	6	%6.3
Arapça	28	0	0	1	29	%20.4
Batı Dilleri	13	0	0	0	11	%7.7

4.12. *Resimli Türkçe Kamus*'ta Terimler

Gündelik ve normal dilde kullanılan bazı kelimeler sanat, bilim, askerlik, sosyoloji, siyaset, sağlık, spor ve benzeri alanlarda kullanıldıklarında özel anlamlar kazanır. Kelimelerin kazandığı özel anlama terim anlam adı verilir ve kelime o alanın terminolojisine dahil olur. Terim anlam için ıstılah anlamı yahut ıstılâhi mânâ denirdi. (Demirci, 2014: 2002).

4.12.1. *Resimli Türkçe Kamus*'ta Dini Terimler

Basit Yapılı Dini Terimler

abdest: *Far. is. Müslümanca namaz kılmak için usulü dairesinde ellerini, yüzünü ve ayaklarım yıkamak*. (RNK: 1)

âbit: *Ar. Sf. İbadet eden, tapan, tapınan, sofu*. (RNK: 1)

adam: *Ar. is. İnsan. Beşer. Hazret Adem ilk insan, adam evlâdı necip, asil insan.* (RNK: 2)

adem: *Ar. is. "Vücüd"un zıddı, yokluk. Olmama, fıkdan: adem-i liyâkat*. (RNK: 2)

âferîn: *Far.is. Yaradan manasına terkip olarak kullanılır: cihân-âferîn cihanı yaratan. sîhr-âferîn, suhan- âferin sihir, söz yaratan*. (RNK: 4)

aforoz: *T. is. Lânetleme. Hristiyan kilisesinin bir kimseyi, bir şeyi tel'in etmesi, aforoz etmek tel'in etmek.* (RNK: 4) [Yun. aphorizo (www.kubbealtilugati.com).]

ahadiyyet: *Ar. is. Birlik. Allah'in birliği. Vahdaniyet*. (RNK: 6)

ahiret: *Ar.is. Öbür dünya. Öldükten sonraki âlem*. (RNK: 6)

Allah: *Ar. is. Tanrı, kâinatı yaratan mabut, çalap. Rab. Mevla. Huda*. (RNK: 9)

amin: *Ar. is. Feranice Allah'ın bir ismidir. Duaların sonunda temenniyi tekit etmek üzere zikredilir*. (RNK: 13)

ant: *T. is. Yemin, adak, ahit, ant içmek yemin ve ahdetmek.* (RNK: 14)

arafa: *Ar. is. Mekke civarında hacıların arefe günü tevakkuf ettikleri mahal.* (RNK: 16)

arefe *Ar. is. Bayramdan bir gün evvelki gün. Herhangi bir hâdiseye tekaddüm eden gün veya günler*. (RNK: 16)

aşere: *Ar. is. On, on kişi veya şey mecmuası, aşere-i mübeşşere peygamberimiz tarafından cennetle tebşir buyurulan salıâbe-i kirâmdan on zat*. (RNK: 20)

ayet: *Ar. is. Alâmet, nişan. Kur'anın müstakil mana ifade eden her cümlesi*. (RNK: 24)

ayin: *Far. is. Resim. Adet. Dua. şehr-âyîn şenlik.* (RNK: 24)

bârî : *Ar. sf. Yaratıcı, halik, Allah*. (RNK: 35)

basiret: *Ar.is. Kalp gözüyle görme, göz açıklığı, idrak, feraset,* ***basireti bağlanmak*** *gaflette bulunmak, gafil davranmak.* (RNK: 36)

bayram: *T. is. Mübarek ve muazzez addedilen dini ve milli günler*. (RNK: 38)

bedir: *Ar. is. On dört gecelik ay. Mekke ile Medine arasındaki meşhur mahal ki orada Peygamberimiz muharebe etmiştir: Bedir Gazası*. (RNK: 40)

besmele: *Ar. is. "Bismillah" demek. İşe besmele ile başladım*. (RNK: 45)

bihamdillâh: *Ar. zf. Allah'a şükür olsun, Allah'ın yardımıyla*. (RNK: 49)

bihişt: *Far. is. Cennet, firdevs*. (RNK: 49)

billâh: *Ar. zf. Maruf yemin. Allah hakki için*. (RNK: 50)

burak: *Ar.is. Miraç Gecesi peygamberin rükûbuna tahsis edilen hayvan*. (RNK: 55)

büt: *Far. is. Put, sanem, dilber*. (RNK: 57)

büyü: *T.is. Bükme, bağlama ukde. Sihir efsun*. (RNK: 57)

cahîm: *Ar.is. Cehennem*. (RNK: 59)

Cebrail, Cebreil, Cibril: *İbr. Peygamberlere vahiy tebliğe memur olan melâike*. (RNK: 61) [Ar. Cebrā'il (Devellioğlu,2012:144)

cehennem: *Ar. is. Ahirette günahkârların ceza ve azap görecekleri yer. "Cennet" mukabili.* (RNK: 61)

cenaze: *Ar.is. insan ölüsü. Tekfin edilip tabuta yatırılan ölü. Canlı cenaze çok zayıf adam.* (RNK: 63)

cennet: *Ar.is. Ahirette iyi, dindar insanlara mev'ûd olan mekân-ı ma'nevi. mec. Pek müzeyyen ve müferrih yer*. (RNK: 63)

cuma: *Ar.is. Müslümanların maruf günü ki haftanın altıncı günüdür. Müslümanların camilerde içtima günü olduğu için bu isim verilmiştir*. (RNK: 68)

cübbe: *Ar. is. İlmiye sınıfına mensup olanların giydikleri maruf üstlük libas*. (RNK: 68)

çalap: *T. is. Allah, mabut, mevlâ*. (RNK: 72)

dâî: *Ar. Sf. Dua eden, duacı*. (RNK: 86)

dahme: *Far. is. Mezar, türbe*. (RNK: 86)

Deccâl: *Ar.is. Güya kıyamet günü zuhur edecek bir şahıs*. (RNK: 91)

din: *Ar. is. Her millet ve kavmin ibadet ve itikat hususunda Allah'a karşı tuttuğu yol*. (RNK: 99)

diyanet: *Ar. is. Dindarlık*. (RNK: 101)

dûzah: *Far. is. Cehennem.* (RNK: 105)

efsun: *Far. is. Sihir. Büyü*. (RNK: 111)

enbiya: *Ar. is. "Nebi "nin cem'i. Peygamberler*. (RNK: 118)

fetret: *Ar. is. İki peygamber arasındaki zaman. Bir hükümetin münkatı olduğu devir. Kargaşalık, hükûmetsizlik*. (RNK: 134)

fetva: *Ar. is. Bir mesele hakkında müftü tarafından verilen dini hüküm ve karar*. (RNK: 134)

fıtr: *Ar. is. Oruç bozma*. (RNK: 136)

fıtra: *Ar. is. Ramazan bayramında verilen sadaka*. (RNK: 136)

füsun, efsun: *Far.is Büyü, sihir, üfürük.* (RNK: 140)

gâh: *Far. e. Mekân, namazgâh namaz yeri*. (RNK: 143)

gâvur: *T. sf. Kâfir, dinsiz, müşrik*. (RNK: 145)

gayyâ: *Ar.is Cehennemde bir dere veya kuyu*. (RNK: 145)

gaza: *Ar.is Düşman ile cenk etme ve galip gelme. Cihat, büyük muharebe*. (RNK: 146)

gılman: *Ar.is. "Gulâm'ün cem'i. Cennet hademesi*. (RNK: 150)

günah: *Far.is. Allah'ın emrine muhalif hareket*. (RNK: 155)

hac: *Ar. is. Mekke'de Kâbe'yi ziyaret ve tavaf merasimi*. (RNK: 159)

hâcce: *Ar. is. Hacca gitmiş kadın, hacı kadın*. (RNK: 159)

hacı: *Ar.is "Hâc"dan galat. Kâbe'ye gidip îfa'yı hac eden adam*. (RNK: 160)

hadis: *Ar.is. Yeni zuhur eden, kadim olmayan. Hazreti Peygamberin sözü*. (RNK: 161)

hafiz: *Ar. sf. Saklayan, muhafaza eden, hafız*. (RNK: 161)

Hafizallah: *Allah saklasın, Allah saklayıcıdır*. (RNK: 161)

haham: *T. is. Musevîlerin ruhanî memuru*. (RNK: 62)

hak: *Ar.is. Allah. Doğruluk, "bâtıl"ın mukabili. Adil, insaf Bir adama ait olan şey, alacak. Bir iş ve zahmetin ecir ve ücreti: emek hakki, ayak hakki Bir adamın emeğine mukabil lâyık olduğu maddi ve manevî ecir: Mıualimin hakki*. (RNK: 162)

half: *Ar.is. Ant, yemin*. (RNK: 164)

hallâk: *Ar. sf Mübalâğa ile halk edici, çok yaratan, Allah*. (RNK: 164)

hamd: *Ar. is. Meth, sena, şükür, şükran, teşekkür (Yalnız Cenabıhak hakkında müstameldir)*. (RNK: 165)

hamele: *Ar. is."Hâmil"in cem'i*. (RNK: 165)

hannân: *Ar. sf. Rahim, merhametli. Allah'ın esmâ-yı hüsnâsındandır.* (RNK: 167)

Hannâs: *Ar. sf. Şeytan*. (RNK: 167)

haram: *Ar.is. Memnu. Dinen memnu olan şey. Dokunulması memnu, mukaddes: Mescid-i Haram*. (RNK: 168)

harem: *Ar. is. Duhulü herkese mesâg olmayan muazzez yer: Harem-i Şerif Kâbe. İslâm evlerinin kadınlara mahsus dairesi ki Türkiye'de bu daire Cumhuriyet İnkılâbıyla kalkmıştır. Zevce. harem ağası vaktiyle saraylarda harem dairesine çıkıp giren hadim Arap. Haremeyn Mekke ile Medine*. (RNK: 169)

hatip: *Ar. is. Camide hutbe okuyan adam. Fesahat ve belâgatle nufilk irat eden zat*. (RNK: 173)

hatm: *Ar. is. Mühürleme. Bitilme. Kur'an'ı iptidasından nihayetine kadar okumak*. (RNK: 173)

havruz: *T. is. Abdest alınacak kap, lâzımlık, oturaak.*(RNK: 174) [Fars. āb-riz "su dökülecek şey"den (www.kubbealtilugati.com.)]

Havvâ: *Ar. is. Hazreti Adem'in zevcesi*. (RNK: 174)

haydar: *Ar. is Arslan. Hazreti Ali'nin lâkab-ı mahsüsası. Kinaye tarikiyle cesur manasında kullanılır*. (RNK: 175)

hedy: *Ar. is. Hac kurbanı*. (RNK: 177)

hem-kîş: *Far. sf. Dindaş, din kardeşi*. (RNK: 178)

Hicaz: *Ar. is. Mekke, Medine, Taif ve havalisinden ibaret Ceziretü'l-Arab'm garp ve şimal kısmı. Musikide maruf makam*. (RNK: 182)

hilâfet: *Ar.is. Halifelik, peygamberimize vekâleten vaktiyle Müslümanlara imamet ve âmiriyet etmek vazifesi*. (RNK: 183)

Hristiyan: *Rum. is. İsa dinine tâbi olan, İsevî*. (RNK: 186)

hudâ: *Far. Allah, Tanrı. Efendi, sahip*. (RNK: 186)

huri: *Ar.is Arabide cem ise de lisanımızda müftet makamında kullanılır. Asil manası gözleri iri ve siyahi çok siyah ve beyazı çok beyaz kızlar. Cennet kızı, ehl-i cennete mevut olan güzel kızların beheri. Çok güzel kız*. (RNK: 188)

ibadet: *Ar. is. Kulluk. Tapma, tapınma, perestiş. Taat ve takva*. (RNK: 197)

iblis: *Ar. is. Şeytan. çok hilekâr adam*. (RNK: 197)

iftâ: *Ar. f. Fetva vermek*. (RNK: 200)

iftar: *Ar. f. Oruç bozmak. is. Ramazanda akşam yemeği*. (RNK: 200)

ilâhi: *T.is. Allah'ın evsâfını ve duayı havi okunan manzume*. (RNK: 204) [Ar. ilāh'tan ilāhi "benim tanrım" (www.kubbealtilugati.com).]

ilâhî: *Ar. e. "Yarabbi" manasına edât-ı nidadır*. (RNK: 104)

imam: *Ar.is. Namaz kıldıran zat. Ön ayak*. (RNK: 205)

imâmet: *Ar. is. İmamlık.* (RNK: 206)

iman: *Ar. is. İnanma. Kanaat getirip kabul etme*. (RNK: 205)

İslâm: *Ar. is. Müslümanlık. Müslüman dini. İslâmî İslâm'a mensup*. (RNK: 214)

ism: *Ar. İs. Günah. Kabahat*. (RNK: 214)

İsrafil: *Ar.is. Melâikeden birinin ismi. sûr-i İsrâfîl dünyada kıyamet kopacağı zaman İsrafîl'in çalacağı rivayet olunan boru*. (RNK: 214)

İsrail: *Ar. is. Hazreti Yakub'un bir ismi. Isrâ'îlî Musevi. Yahudi*. (RNK: 214)

istiâze: *Ar. f. Allah'a sığınmak, "Maazallah, neuzübillâh" demek.* (RNK: 266)

kamber: *Ar. is. Hazreti Ali'nin sadık ve meşhur kölesi*. (RNK: 232)

kevser: *Ar. Cennette bil nehrin ismi. Bu nehrin süt gibi beyaz, bal gibi tatil, şarap gibi mükeyyif suyu*. (RNK: 251)

kıyamet: *Ar. is. Ahir zamanda bütün ölülerin kalkıp dirilmesi, dünyânın bozulması ve mahvolması. mec. Afet. Büyük musibet. Gürültü, patırtı*. (RNK: 255)

kitabullah: *Kur'anıkerim*. (RNK: 257)

Kur'an: *Ar. is. Peygamberimize nazil olan kitab-ı mukaddes. Mushaf-ı şerif.*

kurban: *Ar.is. Allah için kesilen hayvan. mec. Bir uğurda feda olma: Her şey senin ugrunda kurban olsun*.(RNK: 266)

kuzah: *Ar. is. Melek*. (RNK: 268)

levhaşallah: *Ar. ter. Allah uzaklaştırmasın. "Maşallah" ve "bârekallah" gibi tahsin tabiridir*. (RNK: 277)

lillah: *Ar. ter. Allah için*. (RNK: 278)

mabet: *Ar. is. İbadet yeri, cami, kilise, havra*. (RNK: 281)

mağfiret: *Ar.is. Allah'ın günahları affetmesi, rahmet*. (RNK: 282)

mahşer: *Ar. is. Toplanılacak yer. Haşrolunacak mahal ve zaman, kıyamet. mec. Çok kalabalık yer, müthiş izdiham*. (RNK: 285)

mansûs: *Ar. sf. Kur'anda sarahatle beyan olunan*. (RNK: 288)

maşallah: *Ar. zf. Allah'ın istediği, Allah her ne isterse. Takdir ve tahsin ve nazardan hıfz ipin söylenilir: Maşallah ne zeka*! (RNK: 290)

medîne: *Ar. is. Şehir, belde. Hicaz'da malûm mukaddes şehir*. (RNK: 295)

Mekke: *Ar.is. Peygamberimizin tevellüt ettiği mukaddes şehir*. (RNK: 298)

melek: *Ar. is. Âlem-i rûhânî sükkânı, ferişte. mec. Çok güzel ve halim insan. Cem'i: Melâike*. (RNK: 298)

merhum: *Ar. sf. Allah'ın rahmetine mazhar olan. Rahmetlik, vefat eden.* (RNK: 302)

Meryem: *Ar. is. Hazreti İsa'nın validesi*. (RNK: 302)

mescit: *Ar. sf. Secde kılınacak yer. Cami, minaresiz küçük cami*. (RNK: 303)

Mesih, Mesîhâ : *Ar. is. Hazreti Isa. Mesihâ-dem Hazreti İsa gibi ölülere can verecek kuvvette bulunan*. (RNK: 304)

minber: *Ar. is. Camide hutbe okunan yer. Cem'i: Menâbir*. (RNK: 311)

Muhammedi: *Ar.sf. Hazreti Muhammed'e ve dîn-i islâma mensup*. (RNK: 317)

mukadderat: *Ar.is. Allah tarafından takdir olunan şeyler, kader, talih*. (RNK: 319)

Musa: *(Süryaniceden) Hazreti Musa aleyhisselâm. Ustura*. (RNK: 322) [Ar. iṣā' "vasiyet etmek, vasî tâyin etmek"ten mûṣâ (www.kubbealtilugati.com).]

musalla: *Ar.is. Namazgâh, cenaze namazı klınan yer*. (RNK: 323)

musalli: *Ar. sf. Namaz kılan, namazı kaçırmayan*. (RNK: 323)

mutasavvıf: *Ar. sf. "Tasavvuf denilen mesleğe mensup olan, sofi*. (RNK: 325)

muvahhid: *Ar.is. Tevhit eden, Allah'ı birleyen. Müslüman. Cem'i: Muvahhidîn*. (RNK: 326)

müezzin: *Ar. sf. Ezan okuyan*. (RNK: 331)

münacat: *Ar.is Allah'a yalvarma. Cenabıhakkk'a dua ve tazarruu havi kaside*. (RNK: 334)

müslim: *Ar. sf. İslâm dinine tâbi olan, Müslüman*. (RNK: 339)

Müslüman: *Far. sf. Müslim*. (RNK: 339)

müşrik: *Ar. sf. Allah'a şerik koşan, kâfir*. (RNK: 343)

naat: *Ar. mas. Bir şeyi güzel surette methetmek. Hazreti Peygamberin methinde söylenen kaside. Cem'i: Nuût*. (RNK: 353)

naîm: *Ar.is Cennet, Allah'ın nimeti*. (RNK: 355)

nâkfıs: A*r. is. Kiliselerde çalınan çan, kimyada kullanılan çan şeklinde camdan kapak*. (RNK: 356)

namaz: *Far. is. Malûm ibadet. Salât*. (RNK: 356)

nârî: *Ar. sf. Ateşe mensup, cehennemlik*. (RNK: 357)

nebi: *Ar. is. Peygamber, resul*. (RNK: 360)

necef: *Ar. is. Irak'ta Hazreti Ali'nin medfun bulunduğu şehir*. (RNK: 360)

neûzübillah: *Ar. ter. Allah'a sığınırız*. (RNK: 363)

nübüvvet: *Ar. is. Nebilik, peygamberlik.* (RNK: 367)

papaz: *Rum. is. Re'îs-i rûhânî, rahip*. (RNK: 381)

perestiş: *Far.is. Tapınma, ibadet. İptilâ ve muhabbet*. (RNK: 384)

peygamber : *Far. is. Peyâm-ber, peygamber, taraf-ı ilâhîden haber getirip evâmir ve nevâhîyi tebliğ eden zat*. (RNK: 386)

Rab: *Ar. is. Efendi, malik, ehil, sahip ve mutassarıf. Kâinatın sahibi ve maliki olan Allah*. (RNK: 391)

Rabbani: *Ar. sf. Allah'a mensup, İlâhî, müteabbid*. (RNK: 391)

rabbî: *Ar. is. Rabbim. Türkçede "Rab" manasına da kullanılır. Aman yarabbi*. (RNK: 391)

radiye: *Ar. f. Bazı dua tabiratında kullanılır.* ***radıyallâhu anh*** *Allah ondan razı olsun.* (RNK: 391)

rahibe: *Ar. is. Kadın papaz, manastırda oturan uhrevi kız*. (RNK: 392)

rahip: *Ar. is. Papaz, keşiş*. (RNK: 392)

ramazan: *Ar. is. Maruf oruç ayı*. (RNK: 393)

rekât: *Ar. is. Namazdaki maruf hareketin mecmuu*. (RNK: 396)

rezzak: *Ar. sf. Bütün mahlûkatın rızkını veren Allah*. (RNK: 399)

rıdvan: *Ar. is. Rıza, hoşnutluk. Cennetin kapıcısı olan meleğin ismi. ravza-ı rıdvân cennet*. (RNK: 399)

rızâen lillâh: Ar. is. *Allah rızası için*. (RNK: 400)

sadaka: *Ar.is. Allah rızası için fakirlere verilen para vesaire*. (RNK: 406)

sahabe: *Ar. is. Sahipler, musahipler. Peygamberimizin sohbetiyle müşerref olanlar*. (RNK: 408)

sahur: *Ar. is. Ramazanda imsaktan evvel sabaha karşı yenen yemek.* (RNK: 409)

sâibî: *Ar. sf. Yıldıza tapan Mecusî*. (RNK: 410)

sakar: *Ar. is. Cehennem. Tamu*. (RNK: 410)

salâ: *Ar.is Cuma günleri, öğle vaktinden bir az evvel ve cenaze olduğu takdirde minarede ezandan gayri okunan dua*. (RNK: 411)

salâ-hân *Far. is. Minarede salâ okuyan, müezzin*. (RNK: 411)

salât: *Ar. is. Namaz. Dua*. (RNK: 412)

secâvend: *Far.is. Kur'ân-ı Kerim'e mahsus tenkit usulü*. (RNK: 420)

seccade: *Ar. is. Üzerinde secde edilen, namaz kılınan halı*. (RNK: 420)

secde: *Ar. is. Namazda eğilip yüzünü yere sürme. Yere kapanmak*. (RNK: 420)

semî: *T. sf. İşiten. Allah'ın esmayıhüsnâsındandır*. (RNK: 423) [Ar. sem‘ “işitmek”ten semi‘(www.kubbealtilugati.com).]

selsebil: *T. is. Lezzetli su. Cennette bir pınarın ismi*. (RNK: 423) [Ar. selsebil (www.kubbealtilugati.com.)]

sevap: *Ar. is. Hayra karşı Allah tarafından edilen mükâfat. Hayırlı iş.* (RNK: 428)

sevgend: *Far.is. Yemin, ant*. (RNK: 428)

sihir: *Ar. is. Büyü. Büyücülük. Cazibe*. (RNK: 433)

softa: *Far.is. Sarıklı ilahiyat talebesi ki lağvedilmiştir*. (RNK: 437)

sofa: *Ar. is. Tasavvufla iştigal eden, zahit*. (RNK: 437)

sure: *Ar. is. Kur'an-ı Kerim'in münkasim olduğu fasılların her biri*. (RNK: 442)

sübhân: *Ar. is. Allah'ın Esmayıhüsnâsındandır*. (RNK: 443)

şeytan: *Ar. is. İblis. Adem evlâdına kin bağlamış ve tart olunmuş bir melek. mec. Zeki, kurnaz adam.*(*RNK:* 460) [Ar. şeyṭān < İbr. ṣāṭān (www.kubbealtilugati.com).]

tamu: *T.is. Cehennem*. (RNK: 476)

Tanrı: *T. is. Allah, Huda. Çalap*. (RNK: 476)

Tanrı: *T. is. "Tan"dan. Allah, Mevlâ*. (RNK: 476)

tasavvuf: *Ar. is. Metafizik. Batınî şeylerle iştigal eden felsefe şubesi.* (RNK: 479)

tekbir: *Ar. f. Allah'ın büyüklüğünü yâd etmek. "Allahu Ekber" demek*. (RNK: 488)

tekbir-hân: *Tekbir okuyan, "Allahu Ekber" diyen*. (RNK: 488)

tevekkül: *Ar. f. Esbabına tevessül etmekle beraber bir işi Allah'a havale etmek.* (RNK: 500)

Tevrat: *Ar. is. Hazret-i Musa'ya nazil olan kitap*. (RNK: 501) [Ar. Tevrāt < İbr. tōrah "kānun, şerîat" (www.kubbealtilugati.com).]

tevhit: *Ar. is. Birleştirmek. Bir etmek. Allah'ın birliğine iman etmek*. (RNK: 501)

tövbe: *Ar. is. İşlenen günaha nedamet getirerek bir daha yapmamaya ahdetmek.* (RNK: 507)

türbe: *Ar.is. Bir adamın mezarını havi olmak üzere yapılan bina*. (RNK: 510)

türbedar: *Ar. is. Türbeye bakmaya memur edilen kimse*. (RNK: 510)

ugan: *Çağ. is. Allah*. (RNK: 514)

uhrevî: *Ar.is. Ahirete müteallik*. (RNK: 514)

uhreviyât: *Ar.is. Ahirete dair sözler*. (RNK: 514)

uluhiyet: *Ar. is. Allahlık. Tanrılık*. (RNK: 515)

vahdaniyet: *Ar. mas. Birlik. Allah'ın birliği*. (RNK: 525)

vahiy: *Ar. is. Cenabıhakk'ın enbiyâ-i izâmın kalbine ilâm eylediği şey*. (RNK: 525)

vera': *Ar. mas. Günahtan korkup sakınmak, takva*. (RNK: 530)

Yaradan**:** *T. sf. Yaratıcı, halk eden, Cenabıhak*. (RNK: 537)

yortu: *T.is. Hristiyan bayramı*. (s.542) [Yun. giorti.(www.kubbealtilugati.com).]

zakkum: *Ar. is. Meyvesi acı bir cins ağaç ehl-i cehennemin taamı*. (RNK: 546)

zemzem: *Ar. is. Kabe'nin yanındaki maruf kuyunun suyu*. (RNK: 549)

Zend: *Far. is. Mecusi dininin vazıı olan Zerdüşt'ün bıraktığı mukaddes kitap ki "Zendâvestâ" namıyla da maruftur*. (RNK: 550)

Zerdüşt: *Far.is. Kendi namına nispetle Îrân-ı kadîmde bir din ibda eden adam.* (RNK: 550)

zındık: *Ar. sf. Dinsiz, münkir, mülhit*. (RNK: 552)

Zülfikar: *Ar.is. Meşhur bir kılıç ki Bedir gazasında igtinam olunarak Hazreti Peygamber tarafından Cenâb-ı Ali'ye ihsan buyurulmuştu*. (RNK: 135)

Türemiş Yapılı Dini Terimler

bayram+lık: *T.is.Bayrama mahsus: bayramlık esvap*. (RNK: 39)

cennet+li: *T. sf. Cennete nail olan. Merhum*. (RNK: 63)

cuma+lık: *T. is. Cuma gününe mahsus (elbise).* (RNK: 68)

efsun+cu: *T. is. Büyücü, üfürükçü*. (RNK: 111)

oruç+lu: *T. sf. Oruç tutan*. (RNK: 372)

oruç+suz: *T. sf. Oruç tutmayan*. (RNK: 372)

rahmet+lik, rahmetli: *T. sf. Allah'ın rahmetine mazhariyeti dua olunan, merhum.* (RNK: 392)

şeytan+lık: *T.is. Hile, hud'a, kurnazlık*. (RNK: 460)

tanrı+lık: *T . is. Ulûhiyet*. (RNK: 476)

tap-mak: *T. f. İbadet etmek, perestiş etmek, âşık olmak*. (RNK: 476)

tövbe+kâr: *Far.is. İşlediği fenalıklardan fariğ olarak ıslâh-ı hâl eden*. (RNK: 507)

tövbe+li: *T . is. Tövbe etmiş*. (RNK: 507)

uç-mak: *T. is. Cennet. Bihişt*. (RNK: 513)

Birleşik Yapılı Dini Terimler

İsim Tamlaması Kalıbıyla Oluşan Birleşik Yapılı Terimler

ahiret adamı: *Ar. is Ahirete yarayacak şeyler yapan*. (RNK: 6)

ahiret evlâdı: *Ar. is Evlâtlığa kabul olunan, ahiret kardeşi kardeşliğe kabul edilen.* (RNK: 6)

arefe çiçeği: *Ar. is Bayramdan bir gün evvel bayramlık esvabım giyen. Çok ve müfrit bir şekilde süslenen*. (RNK: 16)

ateşperest: *Far. is. Ateşe ta pan. âteş-perestî ve ateş perestlik ateşe tapma dini*. (RNK: 21)

barekallah: *Ar.ter. Allah mübarek etsin, maşallah*.(RNK: 34)

cennet kuşu: *T. is. Avustralya kıtasına mahsus tüyleri renkli, gayet güzel bir kuş*. (RNK: 63)

ebu'1-beşer: *Ar. is. İnsanların babası; Hazreti Adem*. (RNK: 109)

lehü'I-hamd: *Ar. is Allah'a şükürler olsun*. (RNK: 165)

hamele-i Kur'ân: *Ar. is Kur'an'ı anlayarak hıfzetmiş olanlar*. (RNK: 165)

hamursuz bayramı: *T. is. Yahudilerin hamursuz ekmek yedikleri yevm-i mahsûs*. (RNK: 166)

hayyakallah: *Ar.is Allah ömrünü uzun etsin*. (RNK: 176)

Kandil Gecesi: *T. is. Minarelerde kandil yakılan mukaddes geceler*. (RNK: 233)

ehl-i kitâb: *Ar.is. Kütüb-i semâvîden birine iman edenler.* (RNK: 257)

ümmü'l-kitâb: *Ar.is. Kur'anıkerim*. (RNK: 257)

musalla taşı: *T. is. Cenazenin konduğu taş*. (RNK: 323)

vakt-i saâdet: *Ar.is. Peygamberimizin zamanı*. (RNK: 405)

ehl-i tevhîd: *Ar.is. Allah'ın birliğine inananlar, muvahhidin*. (RNK: 501)

tövbe-i nasûh: *Ar.is Samimi ve hakiki tövbe*. (RNK: 507)

tövbe-şiken: *Ar.is Tevbe bozan*. (RNK: 507)

yerthamükallah: *Ar. ter. Allah sana rahmet etsin*. (RNK: 541)

Değerlendirme

Türkler, zaman içerisinde değişik dinlere girmişlerdir. Kimi zaman bu dinlerin koruyucusu olmuşlardır kimi zaman da bu dinleri yaymışlardır. Araplarla temas kurulup İslamiyet kabul edilince Arapçadan bir çok kelime alınmıştır. Bunun yanı sıra Farsçadan da oldukça kelime alındığı görülmektedir. İslam dininin kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim ve ilk dönem kaynaklarının tamamının Arapça olmasının ister istemez dinsel kavramların da bu dilden olmasını zorunlu kılmıştır. Dolayısıyla dini terimlerin neredeyse tamamını Arapça ve Farsça kelimeler oluşturmaktadır.

Gökçe, "Türkler, Orta Asya gibi zor iklim şartlarının ve kanlı savaşların hüküm sürdüğü bir coğrafyada doğayı, varlıkları ve insanı adlandırırken beraberinde daima bir "yaratıcı"yı da adlandırmışlardır. İlkin Kök Tengri (Tengricilik) dinini kabul eden Türklerin sonradan Budist ve Manihaist oldukları, ardından İslâmiyet'i kabul ettikleri malûmdur. Din değişikliği ile sadece inanç sistemi değil, alfabe, kültür ve kısmen de değerler değişikliği de söz konusu olmasına rağmen, Türklerin her zaman yaratıcıya inandıkları ve onu farklı isimlerle adlandırdıkları bilinmektedir. Ancak bu konu üzerinde yapılan çalışmalar bugün için bir hayli sınırlıdır. Konunun dinler tarihi ve tarih açısından taşıdığı önemin yanı sıra, dil bilgisi ve söz varlığı açısından da son derece önemli olduğu yadsınamaz bir gerçekliktir."

Resimli Türkçe Kamus'ta 236 dini terim tespit edildi. Bunlardan 203'ü basit yapılı, 12'si türemiş yapılı, 20'si ise birleşik yapılı kelimelerden oluşmaktadır. Eski Türkçede kullanılan uçmak, Tanrı, tamu, Çalap gibi kelimeler de görülmüştür. Feri Yavi, *Tarama Sözlüğü'nde Türkçe Dini Terimler* adlı çalışmasında, *Tarama Sözlüğünde* bulunan dini terimlerin geçtiği yerleri göstermiştir.

Çalap / Çalap Tañrı*: Allah, Cenabı Hak*

Ey Çalabım mü›minleri yarlığagıl (II 805).

Çalabım kadir Tanrı meded senden (II 804).

Çalab Tañrı ana habibim dedi.

Tamu: *Cehennem.*

Kıyamette emir kıla ol Celîl

Tamu üzre gele tura Cebrail (V 3711).

Yavuz kul oldur kim kulluğu uçmak ve tamu içün kılur (V 3713).

Tapmak: *İtaat etmek, boyun eğmek, tapmak.*

Ey gönül evinin sahibi sana taparın (V 3744)

Tañrılık: *Ulûhiyet.*

Musa eyitti: İlâhî kaçandan beri Tañrılık idersin? (V 3737).

Uçmak (uçmağ, uçmaḫ): Cennet.

Rahmet kılam kuluma sırat geçe Uçmağa gire şarabından içe (VI 3891) (Yavi, 2019).

Birleşik yapılı kelimeler genellikle Arapça ve Farsça kelimelerden tamlama oluşturmuştur. Ehl-i tevhîd, ümmü'l-kitâb, ehl-i kitâb, lehü'I-hamd gibi. Tamlamalarda genellikle dini inanışla ilgili kavramlar kullanılmıştır.

Tablo 12. *Resimli Türkçe Kamus*'ta dini terimlerin kökeni ve yapısı

Kökeni	**Basit**	**Türemiş**	**Birleşik İsim T.**	**Birleşik Sıfat T**	**Toplam**	**Oran**
Türkçe	15	10	4	0	30	%12.7
Farsça	18	2	1	0	21	%8.8
Arapça	167	0	15	0	182	%77.1
Batı Dilleri	3	0	0	0	3	%1.2

4.12.2. *Resimli Türkçe Kamus*'ta Savaş ve Askerlik Terimleri

Basit Yapılı Savaş ve Askerlik Terimleri

alp: *T. is. Yiğit. Bahadır. Kahraman*. (RNK: 12)

asker: *Ar. is. Devlet ve memleketin düşmanlarına karşı muhafazası için silâh altına alman adam veya adamlar, çeri*. (RNK: 19)

av: *T. is. Karada vurulan kuş, hayvan gibi şikâr, denizde tutulan balık, ele geçen şey, ganimet.* (RNK: 22)

ban: *SI. Vaktiyle Macaristan cihetlerinde sancak beylerine ve prenslere verilen unvan. Hâkim, serdar, kale muhafızı*. (RNK: 33)

bandıra: *İt. is. Ecnebi sancağı, bayrağı*. (RNK: 33)

bando: *İt. is. Mızıka takımı. Askeri mızıkası*. (RNK: 34)

barçak: *T.is Kılıç kabzasını eli muhafaza eden siperi*. (RNK: 34)

baron : *Fr. is. Asalet rütbesi, unvanı*. (RNK: 35)

bârû: *Far. is. Duvar, kale duvarı, hisar, siper, sığınacak yer, melce*. (RNK: 35)

barut: *T. is. Asil "bârûd"dur ve Farisîdir. Güher ile kükürt ve kömürden mürekkep toz hâlinde maruf madde ki esliha-i nâriyyede ve taş kırmak gibi işlerde kullanılır. Mecazen de istimal edilir: barut gibi adam, çabuk ateş alır, hiddet ve şiddete çok müsait.* (RNK: 35) [Eyüboğlu kelimenin Farsça bârût olduğunu belirtmiş. (Eyüboğlu,1988:35)]

bayrak: *T.is. Hükümetlerin alâmet-i mahsûsasını havi müstatîl veya murabba şeklinde kumaş. Sancak.* (RNK: 38)

cebe: *Ar. is. Zırh.* [Moğ. cebe (www.kubbealtilugati.com).]

cebeci: *T.is. Eski Osmanlı ordusunun zırhlı Sınıfına mensup asker*. (RNK: 61)

cebehâne: *Far. is. Cephane*. (RNK: 61)

cebeli: *T. is. Vaktiyle tımar ashabının yedek götürdükleri müsellâh ve zırhlı asker. Kafileyi muhafazaya memur süvari*. (RNK: 61)

cengâver: *Far. sf. Cenge alışık, cesur*. (RNK: 63)

cephane: *T. is. Aslı "cebe hane"dir. Barut vesair esliha-i nâriyyenin hıfzolundugu yer*. (RNK: 63)

cephe: *Ar.is Alın, nâsiye. Bir bina vesairenin ön tarafı. Ordunun ön tarafı. Hatt-ı harb*. (RNK: 63)

cevşen: *Far.is Zırh*. (RNK: 65)

ceyş: *Ar. is. Asker*. (RNK: 65)

çalim: *T.is. Kılıcın keskin tarafı*. (RNK: 72)

çapulcu: *T.is. Yağmacı, akıncı*. (RNK: 74)

çavuş: *T.is. Onbaşıdan büyük asker*. (RNK: 76)

darbe: *Ar.is. Vuruş. Çarpış. Sadme*. (RNK: 89)

dıragon: *Fr. is. Bir sınıf süvari askeri*. (RNK: 97)

emir: *Ar. is. Bey. Kumandan. Bir memleketin, bir kavmin reisi*. (RNK: 117)

eşkin: *T.is. At gibi hayvanata mahsus bir nev'i muntazam ve seri yürüyüş. Yürük at. eşkinci vaktiyle sipahilerin bilfiil sefere koşanı*. (RNK: 124)

fâris: *Far.is Atlı, süvari, binicilikte mahir*. (RNK: 130) [Ar. feres “at”tan fāris (www.kubbealtilugati.com).]

ferahî: *T. is. Askeri inzibat çavuşlarının boyunlarına taktıkları levha*. (RNK: 132)

fethi: *Ar. sf. Fetih ve zafere mensup*. (RNK: 134)

firar: *Ar. Kaçma, sıvışma, bir asker veya memurun mevkiini terk ederek gitmesi.*

fişek: *T.is Tüfek ve tabancalara doldurulan barut ve kurşunu havi şey. Şenliklerde atılmak üzere yapılan el'âb-ı nâriyye*. (RNK: 138)

gambot: *T.is. Küçük kit'ada ve fakat cesametine göre ağır toplarla mücehhez harp gemisi*. (RNK: 144) [İng. gunboat (www.kubbealtilugati.com).]

general: *Fr. is. Müşir, ferik veya liva rütbesinde bulunan erkân-ı askeriyyeye verilen ınvân-ı umûmî.* (RNK: 148)

gülle: *T.is. Top mermisi, gülle*. (RNK: 155)

harbe: *Ar. is. Kısa mızrak, süngü*. (RNK: 168)

hartuç: *Far. is. Top fişeği. Hartuç*. (RNK: 170)

hasım: *Ar. is. Düşman*. (RNK: 171)

hâzim: *Ar. sf. Askeri bozan, galip, mansur*. (RNK: 176)

hezimet: *Ar mas. Harçte askerin bozulması, bozgunluk*. (RNK: 181)

hezm: *Ar. mas. Askeri bozup kaçırmak. Mağlûp ve mecbur firar etmek*. (RNK: 181)

husumet: *Ar. is. Hasımlık, düşmanlık, adâvet*. (RNK: 189)

jandarma: *Far. is. Muhâfaza-i âsâyişe memur maaşlı bir sınıf asker, şehir haricinin inzibatına memur polis, zaptiye*. (RNK: 225) [Fr. gendarme (www.kubbealtilugati.com.)]

kadırga: *Yun. is. Eski büyük yelkenli harp gemisi*. (RNK: 128)

kahraman: *Far. is. Yiğit, çok cesur, bahadır, vatan uğranda fevkalâde yararlık gösteren. Romanlarda ve tiyatrolarda en mühim eşhas ve vekâyi.* (RNK: 230)

kale: *Ar. is. Şehrin müdafaasına yarayan kaim ve muhkem duvarlardan veya siperlerden yapılmış tesisat, hisar*. (RNK: 231)

kalkan: *T.is. muharebelerde ok ve kılıca karşı müdâfaa-i nefse yarayan madenden vesaireden alet.* (RNK: 231)

kamçı: *T.is. Kırbaç*. (RNK: 232)

kaptan: *T. is. Reis. Gemi süvarisi*. (RNK: 235)

karakol: *T. is. Beldelerde gece gezen asker. Nöbetçi askeri. Ufak daire*. (RNK: 236)

kaymakam: *Ar. is. Birinin yerine geçen, vekil. Bir kazanın büyük mülkiye memuru. Binbaşıdan sonra gelen askerî rütbe*. (RNK: 242)

ketîbe: *Ar. is. Ordu. Asker*.(RNK: 251)

kılıç: *T. is. Maruf âlet-i kâtıa*. (RNK: 252)

maasker: *Ar.is Ordu yeri, ordugâh*. (RNK: 281)

manga: *T. is. On askerden mürekkep küme*. (RNK: 287)

meymene: *Ar.is. Harpte sağ cenahtaki asker*. (RNK: 308)

muhafız: *Ar. sf. Muhafaza eden, bekçi kale kumandanı*. (RNK: 316)

namlı: *T.is. İsmi ve şöhreti şayi olan. Tüfek ve kılıç demiri*. (RNK: 357)

ok: *T. is. Yayla atılan ucu sivri demirden arkası tüy şeklinde düz, ince ve kısa değnek. Ok gibi düz olan alet: araba oku, saban oku*. (RNK: 370)

ordu: *T. is. Asker. Kuvve-i askeriyye. Bir hükümetin karadaki müseîâh kuvveti*. (RNK: 372)

ordugâh: *T.is. Ordunun çadır kurduğu yer*. (RNK: 372)

pala: *T. is. Yassı, iki yüzlü kılıç*. (RNK: 379)

palaska: *Mac. Asker fişenkliği, süvari çantası*. (RNK: 380)

parola: *İt. Nöbetçi askerler veya bir zümre arasında işâret-i mahsûsa olmak üzere kullanılan bir kelime*. (RNK: 381)

perhâş: *Far.is. Harb kavga*. (RNK: 385)

piyade: *Far.is. Yayan yürüyen adam. Yayan yürüyen asker sınıfı*. (RNK: 388)

pusu: *T.is. Düşman vurmak için beklenilen gizli yer*. (RNK: 389)

remh: *Far. is Mızrak, kargı, süngü*. (RNK: 397)

revolver: *Fr. is. Mükerrer ateşli tabanca*. (RNK: 399)

roket: *Fr. is. Bir nev'i fişek*. (RNK: 400)

saf-der: *Far. sf. Düşman saflarını yaran, tarumar eden. Bahadır*. (RNK: 407)

savaş: *T.is Kavga, cidal*. (RNK: 417)

seg-bân: *Far. is. Büyük dairede av köpeklerine bakan hizmetçi. Vaktiyle yeniçerilerden bir sınıf asker, segban başı bu askerin kumandanı*. (RNK: 421)

serdar: *Far. is. Asker kumandan*. (RNK: 425) [Fars. ser "baş" ve dār "tutan" ile ser-dār.(www.kubbealtilugati.com.)]

silâh: *Ar.is. Harp aleti. Silâh atmak tüfek vesaire ile ateş etmek*. (RNK: 433)

siper: *Far. is. Kalkan. Arkasına saklanacak şey. Muhafaza vasıtası: rüzgâr siperi, şapka siperi.* (RNK: 435)

sulh: *Ar. is. Barışıklık. Asayiş. Uyuşma. Uzlaşma. "Harb"in zıddı*. (RNK: 442)

süngü: *İnce uzun, ucu sivri dürtüp delecek demir silâh. Tüfeğe takılır*. (RNK: 444)

süvari: *Far. is. Atlı. Atlı asker*. (RNK: 447)

şaprak, çaprak: *T.is. Asker eyerinin örtüsü*. (RNK: 452) [Fr. chabraque < Türk. çaprak.(www.kubbealtilugati.com).]

şarapnel: *Fr. is. Muharebede kullanılan ve havada infilâk eden bir nev'i top mermisi.* (RNK: 452) (İng. shrapnel)

şeşper: *Far. is. Dilli topuz denilen gürz, harp aleti*. (RNK: 459)

şimşir: *Far. is. Kılıç*. (RNK: 461)

tabanca: *T.is. Maruf âlet-i nâriyye. Revolver*. (RNK: 468)

tabur: *T.is Dört bölükten mürekkep piyade askeri ki bir alayın dörtte biridir*. (RNK: 468)

tetik: *T.is. Tüfek veya tabanca ile ateş etmek için parmakla basılan zemberek*. (RNK: 500)

tirkeş: *T. is. Ok mahfazası*. (RNK: 505) [Farsça tir "ok" ve keş "çeken" ile tir-keş (www.kubbealtilugati.com).]

tüfek: *T. is. Barutla patlayıp mermiyi fevkalâde sür'at ve şiddetle uzağa atarak isabet edeni itlâf veya cerh eden ateşli alet*. (RNK: 510) [Farsça tufeng.(Eyüboğlu,1988:340)]

vardiyan: *T. is. Gardiyan, muhafız, bekçi.* (RNK: 527) [İtal. guardiana. (Eyüboğlu, 1988:363)]

yarag: *T. is. Silâh, âlet-i harb. Levazım, mühimmat*. (RNK: 537)

yay: *T. is. Ok atmaya mahsus alet, keman. Esneyen alet. Zemberek*. (RNK: 539)

zabıta: *Ar. is. Polis. Şehrin zapturaptına bakan, asayişi muhafaza eden daire*. (RNK: 545)

zabit: *Ar. is. Zapt eden. Orduda kumanda eden rütbeli asker*. (RNK: 545)

zırhlı: *T. is. Kalın çelik kaplama ile kaplanmış harp gemisi*. (RNK: 552)

Türemiş Yapılı Savaş ve Askerlik Terimleri

at+lı: *T. is. At sırtında bulunan süvari*. (RNK: 22)

av+la-k: *T. is. Av yeri*. (RNK: 23)

bas-kı+n: *T. sf. Üstün, galip, ağır, sakil. Ansızın hücum*. (RNK: 36)

böl-ük: *T. is. Paralanmış bir şeyin her bir parçası. Kıt'a. Cüz, hisse. Binanın bir kısmı, zümre. Bir tabur piyade veya bir alay süvari askerinin münkasim bulunduğu kısımların beheri.* (RNK: 53)

çak-mak+sız: *T. sf. Bir işe yaramayan (tabanca ve tüfek)*. (RNK: 72)

çarp-mak: *T. f. Vurmak, müsademe etmek. Yıkmak. Zorla almak. Başa vurmak*. (RNK: 74)

çapul+la-mak: *T.is Düşman toprağında yağmacılık etmek. Halkın malını kapmak, çarpmak*. (RNK: 74)

çat+tır-mak: *T. f. Vuruşturmak, müsademe ettirmek*. (RNK: 76)

dal-aş+man**:** *T. sf. Hiddetli, kavgacı, herkese sataşan*. (RNK: 86)

devşir-me: *T. is. Toplama, cem. iktitâf. Öteden beriden toplanmış gayrimuntazam asker*. (RNK: 96)

donan-ma: *T.is. Millî bir meserretin izharı için şehrin tezyin ve tenvir edilmesi, şehrâyîn. Harp gemilerinin mecmuu, filo*. (RNK: 103)

ılgar+la-mak: *T. f. Akın etmek. Akıncılık etmek*. (RNK: 193)

kap-an: *T. sf. Cebir ve şiddetle alan, gasıp ve yağma eden.* (RNK: 334)

Koru-cu: *T. is. Orman vesaire bekçisi*. (RNK: 261)

kundak+çı: *T.is. Tüfeğin kundaklarını yapan adam. Yangın İçin kundak koyan şerir.* (RNK: 265)

ok+çu: *T. is. Ok yapan ve satan*. (RNK: 370)

rampa+cı : *T. is. Eski muhârebât-ı bahriyyede rampa edilir edilmez düşman sefinesine giren asker*. (RNK: 393)

sanç+ak+tar: *T. is. Sancağı tutan, alemdar*. (RNK: 414)

savaş-mak: *T. f. Kavga ve münazaa etmek, uğraşmak*. (RNK: 417)

silah+lan-mak: *T. f. Silâh edinmek. Silâh takmak*. (RNK: 433)

silah+lık: *T. is. Silâhları koymaya mahsus meşin kuşak*. (RNK: 433)

süvari+lik: *T is. Binicilik. Atlı asker olmaklık*. (RNK: 447)

sün-gü: *T is İnce uzun, ucu sivri dürtüp delecek demir silâh. Tüfeğe takılır*. (RNK: 444)

top+arla-k: *T. sf. Yuvarlak. Cephane sandığı*. (RNK: 506)

tut-sak *T. sf. Harpte tutulan, esir*. (RNK: 510)

tefek+çi *T.is. Tüfek yapan veya satan. Tüfekle müsellâh. Silâhşor*. (RNK: 510)

tüfek+lik: *T.is. Silâh çatısı*. (RNK: 510)

zırh+lı: *T. is. Kalın çelik kaplama ile kaplanmış harp gemisi.* (RNK: 552)

Birleşik Yapılı Savaş ve Askerlik Terimleri

İsim Tamlaması Kalıbıyla Oluşan Birleşik Yapılı Terimler

bedel-i nakdî : *Far. is. Askerlikten kurtulmak için verilen para*. (RNK: 40)

binbaşı: *T. is. Bin kadar askerden müteşekkil tabura kumanda eden zabit, kıdemli yüzbaşılıktan sonra gelen askeri rütbe*. (RNK: 50)

cebehâne: *Far. is. Cephane*. (RNK: 61)

dikimhane: *Askere esvap vesaire dikilen yer*. (RNK: 98)

humbarahane: *Far. is. Kumbara yapılan askerî fabrika*. (RNK: 187)

silâhhane: *Far. is. Silâh ambarı*. (RNK: 433)

sulh-nâme: *Far. is. Sulh şartlarının havi kâğıt*. (RNK: 442)

yüzbaşı: *T. is. Askerde bölük kumandanı*. (RNK: 543)

Sıfat Tamlaması Kalıbıyla Oluşan Birleşik Yapılı Savaş ve Askerlik Terimleri

süngü davran: *T. is. Süngü kullanmaya hazır ol kumandası*. (RNK: 444)

tek tabanca: *T. is. Bir atışlı tabanca*. (RNK: 487)

yeniçeri: *T. is. Vaktiyle teşkil edilen malûm asker ocağı ki, muahharan lâğıv ve imha edilmiştir*. (RNK: 78)

Değerlendirme

Türk tarihi boyunca kazanılan askerî birikimler adlandırılarak nesilden nesile, aktarılmış ve günümüze kadar gelmiştir. Askerliğin Türklerde hem vazife hem de kutsallık boyutu olduğu bilinmektedir. Savaş ve askeri terimler Türk-Osmanlı toplum hayatının sosyal ve askerî yapısının belirlenmesinde önemli rol oynarlar.

Resimli Türkçe Kamus'ta savaş ve askerikle ilgili 136 terim tespit edildi. Bu terimlerden 97'si basit yapılı, 28'i türemiş yapılı, 11'i ise birleşik yapılıdır. Terimlerin çoğu Arapça, Farsça, ve Batı dillerinden alıntı yapılarak Türkçeye geçmiştir. Batı dillerinden en fazla Fransızcadan alıntı yapılmıştır. Türkler büyük bir coğrafyada hüküm sürdükleri için bir çok milletle etkileşim yaşamışlardır. Dolayısıyla farklı milletlere ait askeri ve savaş terimleri Türkçeye geçmiştir.. *Tefek+çi, silah+lık, rampa+cı* gibi kelimeler isimden isim yapım eki alarak türemiş, *donan-ma, devşir-me, kap-an, koru-cu* gibi kelimeler ise fiilden isim yapım eki alarak türemiştir. İsim tamlaması kalıbıyla oluşan 8 birleşik kelime bulunmuştur. Bu birleşik kelimelerin çoğu Arapça ve Farsça kelimelerden oluşmaktadır. Farsça *hane* kelimesiyle birleşerek oluşmuş birleşik kelimeler de vardır. Örneğin: *silâhhane, dikimhane, cebehâne* gibi. Demirci, Farsça tamlamalarla ilgili şu açıklamayı yapmıştır "Türkçe isim tamlamalarıyla mukayese edilince Arapça isim tamlamalarında olduğu gibi Farsçada da tamlayan ile tamlanan ters yerlerdedir. Bu tamlamalar Türkçeye çevrilirken yer değiştirilerek çevrilirler. Tamlayan ile tamlanan arasında -i/-i veya ses durumuna göre -yı/-yi sesleri getirilir. Bu tür tamlamalar Arapça tamlamalardan daha yaygındır. Hatta çoğu zaman Arapça tamlamalar bile Farsça tamlamalar gibi söylenip yazılır." (Demirci, 2015: 46). Sıfat tamlaması kalıbıyla oluşan 3 birleşik kelime görülmüştür. Bunlardan süngü davran kelimesi isim+ fiil yapısıyla oluşmuştur.

Tablo 13. *Resimli Türkçe Kamus*'ta savaş ve askerlik terimlerinin kökeni ve yapısı.

Kökeni	**Basit**	**Türemiş**	**Birleşik İsim T.**	**Birleşik Sıfat T**	**Toplam**	**Oran**
Türkçe	43	28	2	3	76	%54.7
Farsça	18	0	6	0	24	%18.2
Arapça	25	0	0	0	25	%18.9
Batı Dilleri	11	0	0	0	11	%08.0

5. SONUÇ

Dil, cümlelerin topluluğudur. Cümleler ise bir düşünceyi, bir duyguyu, bir durumu, bir olayı yargı bildirerek anlatan kelime dizinidir. Bu kelime dizinini meydana getiren kelimeler bir milletin kültürel varlığını ve dil varlığını ortaya çıkaran önemli unsurlarıdır. Bu unsurların muhafâza edildiği sözlükler bir millten belleğini içerisinde barındıran önemli kaynaklardır. Bu kaynakların içerisinde bulunan malzemenin tespit edilip incelenmesi ve ortaya çıkarılması gereklidir. Bu doğrultuda Türk milletinin ruhunu, belleğini, kültürünü muhafaza eden *Resimli Türkçe Kamus'*un söz varlığı tespit ederek incelendi.

Raif Necdet Kestelli tarafından kaleme alınan *Resimli Türkçe Kamus* Arap harfleriyle yazılan son Türkçe sözlük olması bakımından önem arz etmektedir. Sözlükte Arapça, Farsça, Türkçe kelimelerin yanında Batı kökenli kelimelere de yer verildiği tespit edilmiştir. Türkçenin atasözlerine, deyimlerine, masallarına yerleşmiş olan bu yabancı kökenli kelimeler yüzyıllar boyunca Türk milleti tarafından kullanılmış ve kültürümüzün içerisine yerleşmiştir. Bu yabancı kelimelerle oluşmuş kalıplaşmış dil birimleri benimsenmiş ve kabul görmüştür. Türkçeye mâl olmuş bu kelimeler ve bu kelimelerle oluşan kalıp ifadeler söz varlığı açısından tespit edilerek dil bilgisi yönünden incelendi.

*Resimli Türkçe Kamus'*ta söz varlığının önemli bir kısmını oluşturan kalıplaşmış dil birimlerinden deyimler, birleşik kelimeler, kalıp ifadeler, ikilemeler, Argo sözcükler tespit edilerek incelenmiştir. *Resimli Türkçe Kamus'*ta 400 deyim, 285 birleşik kelime, 76 ikileme, 158 kalıp ifade, 138 argo kelime bulunmuştur. Bu kalıplaşmış dil birimlerinden deyimlerler, birleşik kelimeler, kalıp ifadeler ve ikilemeler söz öbeği ve tümce olarak ele alınıp incelenmiştir. Argo kelimeler ise yapı bakımından incelenmiştir.

Resimli Türkçe Kamus'ta kalıplaşmış dil birimlerinden biri olan deyimler, en az iki sözcükten oluşan ve anlam değişmesine uğrayıp yeni bir anlam kazanan kalıplaşmış sözlerdir. Deyimler de bir söz türetme yöntemidir. Bu yöntem ile oluşmuş kalıplaşmış sözlerin yapısı bazen ad tamlaması, bazen sıfat tamlaması bazen ikileme bazen de birleşik eylem yapısındadır. *Resimli Türkçe Kamus'ta* geçen deyimler en fazla isim tamlaması ve sıfat tamlaması kalıbıyla oluşmuştur.

*Resimli Türkçe Kamus'*ta 285 birleşik kelime tespit edildi. Birleşik kelime, iki sözcüğün yanyana gelmesiyle oluşmuş kalıplaşmış kelimelerdir. Bu kelimelerin bir araya getirilmesi sırasında, belirli gramer kurallarına uyulmuştur. Kelimelerin birleşmiş sayılmaları için kaynaşmaları, kalıplaşmaları gereklidir. Tespit edilen birleşik kelimeler belirtisiz isim tamlaması kalıbıyla oluşmuştur.

Resimli Türkçe Kamus'ta tespit edilen kalıplaşmış dil birimlerinden ikilemeler, anlatım gücünü artırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla kullanılan kalıplaşmış dil birimleridir. Bu dil birimleri anlam bakımından ele alınıp incelenmiştir. Bazı ikilemeler yansıma sözcüklerden oluşmuştur. İkilemeler bazen bir sıfat görevi üstlenir bazen de zarf görevi üstlenir. Tespit edilen ikilemelerin bazıları cümle içersinde gösterilerek bu görevler belirtilmeye çalışılmıştır.

Resimli Türkçe Kamus'ta 158 kalıp ifade tespit edildi. Kalıp ifade, çağlar boyunca oluşturularak nesilden nesile dil vasıtasıyla aktarılan kalıplaşmış dil birimleridir. Bu kalıplaşmış dil birimleri olaylar karşısındaki tutumumuzu belirten sözlerdir. Kalıplaşmış ifadelerin işlevi hakkında Gökdayı, "İşlevleri açısından değerlendirildiğinde, kalıp sözlerin, özellikle bir şey söylemenin zaruri hale geldiği belirli durumlarda doğru ve yerinde olan, yani dil kullanımını düzenleyen toplumsal kurallara uygun sözü söyleme imkanı verdiği, bu yolla konuşanların birbirlerini rahatlıkla anlamalarına ve aralarında uyumlu bir iletişim kurmalarına yardımcı olduğu ortaya çıkmaktadır." (Gökdayı, 2008: 106). Kalıp ifadeler kimi zaman söz öbeği kimi zaman tümce olarak ele alınıp incelenmiştir. Elde edilen kalıp ifadelerin çoğu tek kelimeden oluşmaktadır. Bunun nedeni az sayıda sözcükten oluşan birimleri hafızada saklayıp kullanmanın, çok sözcüklü yapılardan daha kolay olmasıdır. (Gökdayı, 2008: 95). Kalıp ifadelerin önemli bir kısmı toplumun inanç sistemini, kültürel değerlerlerini, sosyal ve ekonomik hayatını yansıtır.

Resimli Türkçe Kamus'ta Türkçenin söz varlığında yer edinen argo kelimeler de tespit edilmiştir. "Geniş anlamıyla argo bir uğraş alanında kullanılan özel sözleri kapsayan dilin adıdır." (Bozkurt, 2000: 142). Argo kelimeler kalıplaşmış söz olarak ele alınmış ve yapı bakımından incelenmiştir.

Bu çalışmada 12 farklı tematik alandaki kelimeler yapı ve kökenlerine göre incelenerek değerlendirilmiştir. Söz varlığı içinde önemli bir yere sahip olan akrabalık adlarının kökeni hakkından bilgiler verilmiş ve tespit edilen akrabalık adlarının tarihi

kaynaklardaki yeri ve anlamı belirlenmeye çalışılmıştır. Diğer tematik alanlarda türemiş kelimelere getirilen ekler hakkında tarihi kaynaklar taranmış elde edilen veriler teze eklenilmiştir.

Raif Necdet Kestelli *Resimli Türkçe Kamus'*ta kökeni Türkçe olmayan kelimeleri de Türkçe olarak vermiştir. Bu kelimeler 132 tane olup kökenleri farklı kaynaklardan taranarak tespit edilmiş ve kelimelerin yanına belirtilmiştir. Bu kelimelerin kökenlerinin Türkçe belirtilmelerinin bir nedeni olarak da Milli Edebiyat Dönemin'deki yazılan Yeni Lisan makalesindeki esasları kabul ettiği düşünülmektedir.Tezin geneli için şu yorumu yapmak mümkündür: Zihnimizde şekillendirip anlamlandırdığımız her şey kelimelere bürünmüştür. Bu kelimeler bir dilin iskeletidir. Bu iskeletin ete bürünmesi ve ruh kazanması bir dilin gramer kurallarıyla sağlanır. Bir dilin bütün varlığını incelemek o dilde yazılmış sözlüklerin incelenmesiyle mümkündür. Çünkü bir sözlük içerisinde yalnızca bir dönemin kültürü yer almaz. Bunun en iyi kanıtı Osmanlı Türkçesi dönemine ait sözlüklerdir. Bu sözlükler Türk milletinin hafızasıdır. Bu hafızanın yenilenmesi veya canlı kalması ancak sözlüklerin söz varlığının tespit edilerek incelenmesiyle mümkün olacaktır. Bir imparatorluk dili olan Osmanlı Türkçesi sözlüklerinin söz varlığının tespit edilerek incelenmesi gereklidir. Bu gerekliliği yerine getirmek adına *Resimli Türkçe Kamus*' söz varlığı açısından ele alınıp incelendi.

6. KAYNAKLAR

Akar A. (2015). *Türk Dili Tarihi*. 7. Basım. İstanbul, Ötüken Neşriyat A.Ş.

Aksan D. (1997). *Türkçenin Gücü*. Ankara, Bilgi Yayınevi.

Aksan D. (2004). *Türkçenin Sözvarlığı*, 3. Basım. Ankara, Engin Yayınevi.

Aksan D. (2006). *Anadilimizin Söz Denizinde*. Ankara, Bilgi Yayınevi.

Aksan D. (2009). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim III.* Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aksan D. (2011), *Türkçenin Zenginlikleri İncelikleri.* Ankara, Bilgi Yayınevi.

Aksan D. (2017). *Türkiye Türkçesinin Dünü, Bugünü, Yarını*, 9. Basım. Ankara, Bilgi Yayınevi.

Aksoy ÖA. (1971). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I*. Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi.

Aksoy ÖA. (1976). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II*. Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi.

Aksoy ÖA. (1988). *Atasözleri, deyimler.* Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1962, 132-164.

Atalay B. (1985) *Divanü lügat-it- Türk Tercümesi II.* Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Atalay B. (1985). *Divanü lügat-it- Türk Dizini.* Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Atalay B. (1985). *Divanü lügat-it- Türk Tercümesi I.* Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Atalay B. (1985). *Divanü lügat-it- Türk Tercümesi III.* Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Aydın E. (2017). *Orhun Yazıtları*, 1. Basım. İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayın.

Balyemez S. (2016). *Dil Bilgisi Üzerine Açıklamalar*, 1. Baskı. Ankara, Pagem Akademi.

Banarlı NS. (2004). *Türkçenin Sırları*, 20. Baskı. İstabul, Özal Matbaası.

Banguoğlu T. (2019). *Türkçenin Grameri*, 11. Baskı. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Baykan A. (2005). Sosyal kültürel faktörlerin çevirideki rolü. *Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 14:180.

Boratav PN. (1969). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul, Gerçek Yayınları.

Bozkurt F. (2000). *Türkiye Türkçesi,* 2. Baskı. Ankara, Hatiboğlu Yayınevi.

Boztaş İ, Okyavuz Yener Ş. (2005). *Açıklamalı Çeviri Terimleri Sözlüğü*. Ankara, Siyasal.

Caferoğlu A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü.* Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Çiçek A. (2009). Türkçe terim kavramı üzerine bir inceleme. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi, 11*(1):53-64.

Çobanoğlu Ö. (2004). *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*. Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Çotuksöken Y. (1989). Bir dilin sözvarlığı. *Varlık Dergisi,* 987:11-13.

Demirci K. (2014). *Türkoloji İçin Dilbilim,* 2. Baskı. Ankara, Anı Yayıncılık.

Demirci K. (2015). *Kelime Bilgisi El Kitabı,* 1. Baskı. Ankara, Anı Yayıncılık.

Deniz Abik A. (2009). Kutadgu Bilig'de hayvan adları. *Türklük Bilgisi Araştırmaları, Journal of Türkish Studıes,* 33/1.

Derleme Sözlüğü I-Xll, (2019). *Türkiye'de Halk Ağzından* 4. Baskı. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Devellioğlu F.(2012) *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. 29.Baskı. Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları.

Duymaz R,Topaloğlu Y, Aygün Ö. (2012). *Hayat-ı Edebiye.* İstanbul, Akademik Kitaplar.

Elçin Ş. (1992). *Atalar Sözü' Türk Dünyası El kitabı Üçüncü Cilt Edebiyat,* 2. Baskı. Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayınları.

Eraslan K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*, 1.Baskı Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Eren A. (2008). Baki Divanı'nda Kırmızı Renk. *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 37:31-68.

Eren H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, 2. Baskı. Ankara, Bizim Bürü Basım Evi.

Ergin M. (2009). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul, Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.

Erol HA. (2018). *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişmeler,* Tıpkı Baskı. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Eyüboğlu İsmet Z.(1988).*Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*. Birinci Basım. İstanbul,Sosyal Yayınlar.

Gökçe A. (2017). Eski Türkçede yaratıcı kavramı ve adları. XII.Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri Kitabı, Bükreş Üniversitesi Yunus Emre Enstitüsü, İ.D. Bilkent Üniversitesi, Türkiye Azerbaycan Dostluk İşbirliği Dayanışma Vakfı.

Gökçe A. (1998). *Türkiye Türkçesinin Tarihî Sözlükleri*. Ankara, Kebikeç Yayınları.

Gökçe H.(2008) İdil-Ural Sahasında Çeditçilik Dönemi Türk Tatar Gramerciliği. Sosyal Bilimler Enstütüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.

Gökdayı H. (2015). *Türkçede Kalıp Sözler.* İstanbul, Kriter Yayınları.

Gökdayı H. (2019). *T*ürkiye Türkçesinde Kalıp Sözler, Bu Sözleri İçeren Bir Sözlük İhtiyacı ve Hazırlama Yöntemi, *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, 7*(19).

Gülensoy T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, 1. Baskı. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gülsevin G. (2017) *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler,* 4. Baskı. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Hacıeminoğlu N. (2013). *Karahanlı Türkçesi Grameri,* 4. Bakı. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Hatiboğlu V. (1981). *Türk Dilinde İkileme*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

İlhan N. (2007). Atasözleri ve deyimlerimizde beden kelimeleri ve kavram alanları. *Türk Dili Dergisi,* 671: 761-769.

Karaağaç G. (2013). *Dil bilimi terimleri sözlüğü*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Karaağaç G. (2017). *Çağatayca El Kitabı*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Karahan L. (2016). *Türkçede Söz Dizimi,* 23. Baskı. Ankara, Akçağ Yayınları.

Kestelli RN, Toparlı R. (2011). *Resimli Türkçe Kamus*, 2. Baskı. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü.* Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz Z. (2019). *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi,* 6. Baskı. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz, Z. agm., Türk Dili, Sayı: 535, s. 15-17; A. B. Ercilasun, "Türkçede Emir ve İstek Kipi Üzerine", Türk Gramerinin Sorunları (Ankara, TDK yay., 1993), s. 61-66 ve 66-72.

Kuşçu Ü, Kuşçu H. (2000). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü.* İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi.

Li YS. (2019). *Türk Dillerinde Akrabalık Adları,* 1. Baskı. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Özdemir Mete Ö. (2016). Sevim Ak'ın çocuk edebiyatı romanlarının sözvarlığı açısından çözümlenmesi. Egitimin kültürel temelleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.

Sebzecioğlu T. (2016). *Dilbilim Kavramlarıyla Türkçe Dilbilgisi,* 1. Baskı. İstanbul, Kesit Yayınlar.

Sertkaya OF. (2018). *Kelime Dağarcığımızdan Etimoloji Araştırmaları,* 1.Baskı. Ankara, Akçağ Yayınları.

Taner H, And M. (1966). *Tiyatro Terimleri Sözlüğü*. Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi.

Tekin T. (1960). "Amca" ve "Teyze" Kelimeleri Hakkında". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten,* 283-294

Tekin T. (2014). *Orhun Yazıtları,* 5. Baskı. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Toklu MO. (2007). *Dilbilime Giriş*. Ankara, Akça Yayıncılık.

Toprak F. (2005). Harezm Türkçesinde ikilemeler. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies, 5*(2):277-292.

Türkben T. (2012). Ömer Seyfettin Hikayelerinde Söz Varlığı. Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstütüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi,Yozgat: Bozok Üniversitesi.

Türkçe Sözlük (2011). Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Vural H, Böler T. (2014). *Ses ve Şekil Bilgisi*. Ankara, Kesit Yayınları.

Yavi F. (2019). Tarama Sözlüğü'nde Türkçe Dinî Terimler. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, *8*(3):1402-1436.

Yıldıran M. (2020). H. Nihal Atsız'ın Sözlüğü ve Söz varlığı. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk Dili, Doktora Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi.

Yıldırım A, Şimşek H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara, Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım T, Çiftçi M. (2012). Dîvânü Lûgati't-Türk' te Yer Alan Alet -Eşya Adları, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 7*(2).

Yıldırım Y. (1986). Raif Necdet Kestelli' nin Hayatı ve Eserleri. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.

URL 1 www.kubbealtilugati.com Erişim Tarihi: 20.04.2020